B. EÖTVÖS JÓZSEF

A NEMZETISÉGI KÉRDÉS

Báró Eötvös József
összes munkái
XVI. kötet

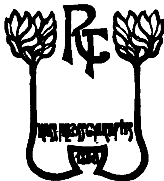
A NEMZETISÉGI KÉRDÉS

BÁRÓ EÖTVÖS JÓZSEF

ÖSSZES MUNKÁI

XVI.

A NEMZETISÉGI KÉRDÉS

BUDAPEST MDCCCCIII
VIII., ÜLLŐI-ÚT 18. SZÁM.

RÉVAI TESTVÉREK
IRODALMI INTÉZET R.-T.

BÁRÓ EÖTVÖS JÓZSEF

A NEMZETISÉGI KÉRDÉS

BUDAPEST MDCCCCIII
VIII., ÜLLŐI-ÚT 18. SZÁM.

RÉVAI TESTVÉREK
IRODALMI INTÉZET R.-T.

Révai és Salamon könyvnyomdája, Budapest, VIII., Üllői-út 18.

A NEMZETISÉGI KÉRDÉS.

Mi teljes jogegyenlőség alapján akarjuk kifejteni és biztositani alkotmányos életünket. Akarjuk, hogy a polgári jogok teljes élvezetére nézve sem vallás, sem nemzetiség a hon polgárai között különbséget ne tegyen, s akarjuk, hogy más nemzetiségü honfitársaink nemzetiségi igényei mindenben, mi az országnak politikai szétdarabolása s törvényes függetlenségének feláldozása nélkül eszközölhető, törvény által is biztosittassanak.

Az 1861. évi magyar országgyülésnek julius 6-iki felirata.

I.

AZ URALKODÓ ESZMÉK BEFOLYÁSA.

Civilisatiónk fő jelleme, mely azt az ó-kor civilisatiójától leginkább megkülönbözteti, azon közösség, mely, mióta a keresztyén vallás uralkodóvá vált, Európa népeinek kifejlődésében észrevehető.

Az ó-korban a haladás soha nem általános. Az eredmények, melyekhez magasabb míveltség egyes népeket vezet, soha nem közösek. Valamint a vallás, úgy a civilisatió, mely erre épült, minden egyes népnek sajátja, melyet birodalma körén túl terjeszteni nem akar. Nagy események néha áttörik a köröket, melyekben az egyes népek léte mozog. Ez történt nagy Sándor bámulatos hadjárata, ez a római nép foglalásai s azon békésebb befolyás által, melyet az ó-korban egyes kereskedő népek gyakoroltak. Így találunk görög telepeket Ázsia, Afrika s Európa több országaiban, melyeket részint nagy Sándor s utódainak hatalma, részint a görög nép vállalkozó szelleme alapított; így akadunk a phoenitiai civilisatió nyomaira az ó kor által ismert világ különböző részeiben; és tudva van, hogy Róma százados uralma alatt sok helyen a meghódított népeknek még nyelve is elenyészett.

De azon folytonos érintkezést s ennek következtében a kölcsönös hatást, melyet jelenleg különböző nemzetek civilisatiója egymásra gyakorol, s azon közösséget, mely ez által azoknak felfogásában, nézeteiben s törekvéseiben támad, — ezt az ó-világ összes történetében hasztalan keressük.

Valamint a népek, úgy civilisatióik tökéletesen idegenen vagy ellenségesen állnak egymás mellett; viszonyuk teljes közönyösség vagy küzdelem, mely csak egynek tökéletes elnyomásával végződik. Semmi sem bizonyítja ezt inkább, mint a görög coloniák állapotja, melyek a világ különböző részeiben saját civilisatiójokat századokig fenntarták, a nélkül, hogy ez a környező barbar népekre, vagy hogy e népek a görög civilisatióra észrevehető hatást gyakoroltak volna.

Mióta a keresztyénség elvei az ó-világ nézeteit háttérbe szoríták (mi természetesen nem azon perczben történt, melyben Constantin a keresztséget fölvevé, hanem csak fokonként és akkor, miután, Róma a keleti birodalomtól elszakadván, az egyház független kifejlődése lehetővé vált) e helyzet változik, s míg az ó-korban csak uralkodó s elnyomott népeket, csak teljes különállást vagy küzdelmet találunk: a keresztyén civilisatióval a népek társassága tűnik fel, előbb gyöngén s alig észrevehetőleg, de mindig több s világosabb jelenségekben mutatkozva, a mint azon kötelék, mely a népeket egybefűzi, azaz a vallás közös tanai s az egyház mindenre kiterjedő befolyása közöttök erősebbekké válnak.

Küzdelmeket látunk a különböző népek között ezután is, háborúkat, melyeknek kegyetlensége az azt viselők míveltségi fokával arányban áll: de a viszony, melyben Európa keresztyén népei egymáshoz állnak, hasonlóvá válik ahhoz, melyet az ó-korban a hellen nép külön ágai egymáshoz elfoglaltak. Mint ezeknél, úgy a keresztyén Európa különböző népeinél a közös vallás a civilisatiónak egy bizonyos közösségét idézi elő, melylyel együtt az eszmék általános, minden népekre kiterjedő hatalma kezdődik; úgy hogy a népvándorlások végétől mostanig nem találunk időszakot, melyben bizonyos eszmék az összes keresztyén világra általános befolyást nem gyakoroltak, s melyben civilisatiónk feljődése nem épen ezen eszmék hatásának lett volna következése.

A hosszú küzdelem, mely századokon át az egyház s állam felsőbbsége vagy függetlensége iránt folyt, a hűbéri viszonyok megállapítása s rendezése, a polgári szabadság utáni törekvés a közép-kor városaiban, az

egyes országok s tartományok alkotmányos szervezete, nagyobb államaink alakulása, a fejedelmi hatalomnak kiterjesztése, a nagy vallási reformatio s a forradalom, mely az állam körében hasonló átalakulás után törekszik — egyiránt bizonyítják, miként csaknem minden, mi Európa egyes népeinek kifejlődésére elhatározó befolyást gyakorolt, oly eszmék hatása által idéztetett elő, melyek nem egy vagy más népnek sajátai, hanem közösek valának mindazoknál, melyek a nyugoti egyház befolyása alatt fejlődtek ki; s a büszke szó, mely a franczia forradalomról mondatott, hogy az körül fogja futni a világot, épen úgy illik minden eszmére, mely a X. századtól az újabb időkig egyes népek körében nagy mozgalmakat idézett elő.

Ha a különböző és alacsony míveltségi fokot tekintjük, melyen Európa népei a közép-korban álltak, a közöttök létező érintkezések ritkaságát s állami és társadalmi viszonyaikat: természetes, hogy a befolyás, melyet egyes eszmék az egész keresztyén világra gyakoroltak, nem terjedhetett ki minden népekre egyszerre. Oly eszmék, melyek bizonyos nemzetek fejlődésére egy bizonyos korszakban hatottak, másoknál sokkal később ben vagy egészen megváltozott alakban tüntek föl és néha egészen különböző eredményekhez vezetnek: de hatásuk azért nem kevésbbé általános; s ha Európa történetén, azon időponttól, melyben az keresztyénné vált, mostanig végig nézünk: egy roppant sereg haladásához találjuk azt hasonlónak, melynél az utolsó csapatok azon téren, melyet az előörsök rég elhagytak, sokkal később vonulnak keresztül, de melynél a sereg minden részei ugyanazon egy vidéken mennek át.

Ha az egyes eszmékre fordítjuk figyelmünket, melyek Európa népeire elhatárzó befolyást gyakoroltak, a legnagyobb sokféleséget, sőt ellentéteket találjuk. Mit egy korszak örök igazságnak fogad el, az, néha ugyanazon nemzedék alatt, mely ez eszme tiszteletében növekedett fel, köz-megtámadás, sőt gúny tárgyává válik s helyébe, hasonló lelkesedéssel, épen az ellenkező állíttatik föl, hogy egy bizonyos idő mulva hasonló megvetéssel dobassék félre; s ki csak azon ellentétre fordítja figyelmét, melyben egyes korszakok eszméi s törekvései

azokkal állnak, melyek rövid idővel előbb divatoztak: — méltán elszomorodhatik nemünk gyengesége fölött, melynek története csak csalódásainak hosszú sorozatából áll; de e nézet megváltozik, ha figyelmünket nem egyes korszakokra, hanem civilisatiónk egész menetére fordítjuk. Így tekintve a történet, azon változások mellett, melyeket egyes eszmék befolyására nézve különböző korszakokban tapasztalunk, egyszersmind azon következetességet mutatja föl, melylyel az emberiség egy bizonyos irányban előre halad, civilisatiónk egész fejlődése nem lévén egyéb szakadatlan törekvésnél azon czélok után, melyeket a keresztyénség fölállított s melyekre nézve az egyes korszakokban felmerült eszmék csak eszközül szolgálnak, hogy azonnal másokkal cseréltessenek föl, mihelyt az általános haladást többé nem segítik elő, vagy azt épen akadályozzák.

Ezt látjuk az egyház körében, hol a szellemi érdekeknek függetlensége, melyre hivatkozva a római egyház szabadságát, sőt uralmát megalapítá, — később a reformatio által a római egyház ellen fegyverül használtatott.

Ezt találjuk államainkban, hol a polgári rendnek szabadság utáni törekvése, melyre a fejedelmek, hűbéreseik ellen küzdve, hatalmuk megállapításánál egykor támaszkodtak, később a királyi hatalmat a törvény korlátai közé szorítá.

Ezt tapasztaljuk végre az ipar körében is; mert ki nem tudja, hogy az apróságokig menő rendelések, melyekkel a czéhrendszer az egyeseknek tevékenységét korlátozá egykor, csak a munkás osztályok biztosítására s az ipar kifejlesztésére hozattak be; hogy e rendszer később ugyanazon érdekek nevében támadtatott meg; s hogy napjainkban, miután a munkának korlátlan szabadsága a várt eredményeket nem idézte elő: ugyanezen czél elérésére ismét új eszközöket keresünk; s hogy ekép a czéhek a közép-korban, a teljes munkaszabadság a franczia forradalom után, — s napjainkban az, mit munka-organisatiónak nevezünk, bármennyire ellentétben látszanak állani egymással, csak azonegy törekvésnek különböző phasisai.

S a mit itt látunk, azt találjuk az emberi nem kifejlődésének minden egyéb köreiben is. Azon percztől,

melyben a keresztyénséggel újabb civilisatiónk alapja letétetett, haladásunk iránya nem változott meg. E haladás néha gyorsabb, néha lassúbb, de folytonos, s ha a zavar és bonyodalmak közepett, melyeket egyes korszakokban találunk, megrendülünk hitünkben nemünk magas hivatása iránt: nem szükséges egyéb, mint hogy az egyes pillanat helyett nagyobb időszakokra fordítsuk figyelmünket, hogy kételyeink eloszoljanak. Így tekintve a történet ahhoz a meggyőződéshez vezet, hogy azon időtől, melyben az emberi nem egységének s magas hivatásának hite a keresztyén vallással elterjedett, nem található oly pillanat, melyben az emberi nem valamely része az anyagi hatalom zsarnoksága ellen —, melyben a szabadságért, egyenlőségért s a jólétnek közösségeért egy vagy más formában nem küzdött, s melyben, daczára minden akadályoknak, e czélokhoz nem közeledett volna; és ha multunkban azon általános törvényt keressük, mely az eszmék befolyására nézve a világtörténetben nyilatkozik, az eredmény azon meggyőződés, hogy minden eszme csak akkor s azon alakban válik egyes korszakokban uralkodóvá, melyben azt az általános haladás érdeke megkívánja s hogy a hatalmat, melyet az valamelyik korszakban gyakorol, mindenik elveszíti, ha oly alakban állíttatik föl, mely által az általános iránynyal, melyet civilisatiónk haladásában követ, ellenkezésbe jön.

S ebből azon befolyás módjára s kiterjedésére nézve, melyben egyes eszmék bizonyos korszakban hatnak, a következő szabályokat vonhatjuk le:

Először, hogy oly eszméket, melyek egyszer általánosokká váltak, elnyomni s azoknak következéseit elhárítani nem lehet, s hogy az egyes nép vagy ország, bármennyire hatalmas legyen, magát az ily eszmék hatása elől nem zárhatja el.

Másodszor, hogy azon befolyásnak nagysága s iránya, melyet az egyes eszme gyakorol, azon állapotoktól függ, melyek az egyes népben vagy országban akkor léteztek, midőn az eszme körében uralkodóvá válik, s hogy valamint minden eszme a létező viszonyok azon részére, mely vele ellentétben áll, módosító hatást gyakorol: úgy a létező viszonyok hasonló visszahatást gyakorol-

nak az eszmére s főkép azon formára, melyben az eszme az egyes országban felállíttatik.

Harmadszor, hogy a befolyás, melyet az eszmék a társadalomra gyakorolnak, soha nem terjed annyira, hogy az egész társadalmat rögtön megváltoztassa s minden létező viszonyokat felbontson, s hogy a legnagyobb átalakulásnál is, melyet egyes eszmék hatalma előidézett, mindig sokkal több marad meg a régiből, mint a mennyi megváltozik.

Ha civilisatiónk multján végig megyünk, benne ezen tételeket egyenként igazolva fogjuk találni. Egész lefolyása alatt minden korszak, valamint az eszmék által kifejlődésünkre gyakorolt hatalmat, úgy azon korlátokat mutatja meg, melyek között e hatalom gyakoroltatik; — s midőn azon vigasztaló meggyőződéshez vezet, hogy az anyagi erőszak a szellemet állandóan nem nyomhatja el s az emberek hitével, sőt előítéleteivel szemközt végre mindig legyőzetik: egyszersmind arra int, hogy várakozásainkban mérsékeltek legyünk. Mert miután soha eszme még tökéletesen nem győzött s az egész társadalmat rögtön nem alakította át: saját eszméinktől sem várhatunk ily eredményeket.

A civilisatio hasonló az egyes kifejlődéséhez. Mint az ismeretek s meggyőződések s a mi ezektől függ, a szellemi irány, az egyeseknek minden törekvéseire s egész életére elhatározó befolyást gyakorol: így hatnak eszmék az egész emberiségre; de valamint az egyes ember, úgy egész korszakok soha sem állanak kizárólag csak egy eszmének hatása alatt s ott mint itt, meggyőződéseink tökéletesen megváltoztathatják törekvéseink irányát; de sem a multnak emlékeit, sem a fennálló viszonyokat nem semmisíthetik meg; s minden kor saját eszméinek kivitelére csak azon eszközöket használhatja föl, melyeket számára a mult előkészített. S innen van, hogy valamint az anyagi hatalom, bármily erélylyel és következetességgel kezelve, mindig legyőzetik, ha a kor eszméivel ellentétbe lép: úgy a kor egyes uralkodó eszméi soha nem győzhetnek tökéletesen és soha nem idézik elő minden logicai következéseiket.

Távolabb vezetne czélomtól, ha ezen állítások részletes bebizonyításába ereszkedném; — forduljunk most a tárgyhoz, melyet jelen iratom feladásául tűztem ki.

II.

A NEMZETISÉGI ESZME.

Jelen korszakunkra fordítván figyelmünket, három eszmét találunk, mely arra elhatárzó befolyást gyakorol:
a szabadság,
az egyenlőség,
s a nemzetiség eszméjét; s minthogy korunk törekvése — a szabadság és egyenlőség létesítése után — csak mint egy régen megkezdett mozgalomnak folytatása tünik fel: tulajdonkép a nemzetiségi eszme az, mely a legújabb kornak sajátságos jellemét adja.

S mi hát e nemzetiségi eszme vagy érzés, mely határtalan lelkesedéssel fölkaroltatva, napjainkban annyi küzdelemre ád alkalmat?

A nemzetiség nem egyéb, mint azon összetartozásnak tudata, mely nagyszámu emberek között multjok emlékei, jelen helyzetök, s mi ezekből foly, érdekeik és érzelmeik közössége által támad. Miből világos, hogy a nemzetiségi érzésnek forrása lehet minden, mi által az emberek között ezen összetartozásnak érzete keletkezik.

Nagy tényező erre a nyelv közössége, s ezért természetes, hogy ott, hol az létezik, egy közös nemzetiségnek érzetét találjuk kifejlődve oly népeknél, melyek századokon át külön s néha ellenséges államokban éltek; sőt hogy még a nyelvrokonság is hasonló eredményeket idéz elő, s a german-, szláv- és román népek között, a mennyiben a nyelvrokon népek közös ellenekkel állnak szemközt, egy bizonyos egységnek érzetéhez vezet. — De vannak a nyelv- és fajrokonságon kívül a nemzetiségi érzésnek más tényezői is, s a tör-

ténet és jelen korunk tapasztalásairól kellene megfeledkeznünk, ha nem akarnók elismerni, hogy a multnak közös emlékei s a jelen közös érdekei s reményei hasonló s néha erősebb érzelmeket idéznek elő az egyes országok különböző nyelven szóló polgárai között.

A nemzetiségnek érzete népeknél ugyanaz, mi az egyesnél személyiségének öntudata. Annyira áll ez, hogy ha kérdeztetünk: mit ismerjünk külön nemzetiségnek, — nem válaszolhatunk egyebet, mint hogy külön nemzetiségnek kell elismernünk minden népösszeget, melyben külön személyiségének érzete felébredt. Minthogy tehát e külön személyiségnek önérzete különböző okok által ébresztetik föl: az ellentétek, melyeket a nemzetiségi érzet nyilatkozataiban nem csak különböző népeknél, de ugyanazon nép- sőt ugyanazon embernél sokszor tapasztalunk, a dolgok természetében fekszenek, s csak azon forráshoz kell visszamennünk, melyből ezen érzelmek egyes esetekben erednek, hogy az okot megértsük, melyért az Elsassban vagy Magyarországban lakó német, ki politikai nemzetiségeért minden áldozatra kész, mégis sértve érzi magát minden által, mi a német nemzet nevére homályt von.

Világos ezekből, hogy a nemzetiségi érzés nem új s hogy az egész történetben nincs időszak, melyben annak nyilatkozatait fel nem mutathatnók; tagadhatlan mindazonáltal, hogy ezen érzés soha az emberek tetteire nagyobb befolyást nem gyakorolt s ennyi követelésekre alkalmat nem adott, mint jelen korszakunkban. Minek tulajdonítható ez?

Az első ok: azon előmenetel, melyet Európa nemzetei a műveltségben tettek. Valamint az egyesnél saját személyiségének öntudata az első lépés, melylyel elmebeli kifejlődése kezdődik, s minden haladás, melyet e kifejlődésben tesz, csak ezen öntudat tisztább felfogásához vezet: úgy van ez nemzeteknél is, s lehetetlen, hogy azon arányban, melyben műveltebbekké válnak, bennök egyéniségöknek, azaz nemzetiségöknek érzete föl ne ébredjen.

A második ok: azon logikai összefüggés, melyben a nemzetiség eszméje azon eszmékkel áll, melyek a XVIII. században a politika s társadalom mezején uralkodókká váltak.

Ha akkor, midőn a souverainitás egyesek tulajdonának tekintetett, kiknek jogai a magánjog elvei szerint ítéltettek meg, úgy, hogy csaknem minden létező állam az uralkodó család örökösödési jogának és szerződéseinek köszöni alakulását; ha, mondom, akkor, midőn az Isten kegyelméből birt fejedelemség a közjognak egyedüli alapja volt, a népek egyénisége nem vétetett semmi tekintetbe s a legkülönbözőbb nemzetiségek egy államba szoríttattak össze; vagy midőn valamely uralkodóház fiágban kihalt, egy nemzet a leányörökösök között tiz részre daraboltatott föl: ebben csak azon elvek logikai alkalmazását láthatjuk, melyek akkor általánosan uralkodtak; de ép oly világos az is, hogy, miután a XVIII. század a népsouverainitás elvét állította fel, ez nem történhetett a nélkül, hogy egyszersmind a népeknek bizonyos jogosultsága el ne ismertessék.

A népsouverainitás eszméje az egyes nép jogosultságának eszméjét foglalja magában s minthogy a XVIII. század a népsouverainitás eszméjével egyszerre az egyenlőség eszméjét állította fel: e két eszme közös hatása szükségkép a népek egyenjogúságának elismeréséhez vezetett, mely e szerint nem egyéb, mint azon elveknek, melyeket a XVIII. század minden jogi viszonyok alapjául elfogadott, következetes alkalmazása a népekre; melynél csak azon szenvedélyesség meglepő, melylyel az történt.

Sőt még e szenvedélyesség is természetesnek látszik, ha azon viszonyokra fordítjuk figyelmünket, melyek a mult század végétől a legújabb időkig Európa-szerte léteztek s melyek a nemzetiségi eszme mellett napjainkban feltünt lelkesedésnek harmadik, s talán legfőbb okát képezik.

A tapasztalás mutatja, hogy valamint az egyesek, úgy népek is azt, mi helyzetökben kellemetlen, többnyire egy oknak tulajdonítják, s ennek eltávolításától várják egész üdvöket; miből az következik, hogy valahányszor hosszabb ideig egy irányban haladva, azt károsnak tapasztalták: az épen ellenkezőben keresik üdvöket. Az emberi elme ellentétekben halad, s akár egyesek, akár nemzetek kifejlődését észleljük, azt fogjuk tapasztalni, hogy történetöknek folyama tulajdonképen

csak egymást követő reactiókból áll. Ezt tapasztaljuk a XVIII. század történetében is.

Valamint a közép-kornak vége felé, miután egyes osztályok a műveltség magasabb fokára emelkedtek, semmi nem volt érezhetőbb, mint hiánya a rendnek s egy magasabb hatalomnak, mely azon kor számtalan kisebb zsarnokait féken tartsa; s valamint akkor a népek egyes osztályai örömest feláldoztak mindent, csak hogy azon bajoktól szabaduljanak, melyeknek súlya elviselhetlenné vált: úgy a XVII. század végétől, miután az állam, azaz a fejedelmek korlátlansága csaknem ugyanazon következéseket idézte elő, melyeknek elhárítására alapítva volt, e hatalomnak korlátolása s a politikai szabadság kivivása állíttatott fel, mint azon panacea, mely minden létező bajok orvoslására kivántatik; s miután minden visszaélés, minden igazságtalanság, minden, mi a haladásnak a XVIII. században utjában állt, a korlátlan királyi hatalommal, egyes osztályok kiváltságaival és azon visszaélésekkel állt összeköttetésben, melyek a közép-korból fennmaradtak: minden törekvés kizárólag csak ezeknek megsemmisítésére irányoztatott s minden egyéb érdekek háttérbe szoríttattak.

De ezen érdekek, habár feledve, azért nem kevésbbé léteztek, s mihelyt a nagy mozgalom, mely a szabadság s egyenlőség nevében megkezdetett, legalább negativ céljait elérte, azaz mihelyt az államnak közép-kori szervezetét felbontotta: ezen érdekek, melyek e nagy átalakulásnál tekintetbe nem vétettek, léptek előtérbe, s közöttök a nemzetiség érdekei is.

Mi ezen átalakulást, melyen a mult s jelen század alatt Európa keresztülment, különösen jellemzi: ez azon befolyás korlátlansága, melyet arra a tudomány gyakorolt. Más forradalmak, melyeken egyes országok keresztül mentek, egyes visszaélések, bizonyos osztályok vagy fejedelmek ellen voltak irányozva, s mihelyt céljokat elérték, legfölebb hasonló bajok visszatérése ellen garantiákat állitottak fel. A XVIII. század forradalma nem egyes visszaélések megszüntetését, hanem, a tudomány által felállított elvek nyomán, egy egészen új rendszer megalapítását, — az egész világnak tudo-

mányos theoriák szerint új rendezését tűzte ki czéljául s ennek követésében oly kiméletlenséget tanusított, minőre a korlátlan fejedelmi hatalom korszakai nem mutatnak példát.

Az egész fejlődés, mely politikai tekintetben az utolsó századok alatt történt, nem egyéb, mint a centralisatio elvének kiterjesztése, s megszorítása azon autonomiának, melylyel a közép-kor alatt az egyes tartományok, városok, sőt egyes nemesek birtak; de a fejedelmek, míg az állam hatalma csak általuk és saját érdekökben gyakoroltatott, érintetlenül hagyák legalább azt, mi által magukat korlátolva nem érezék. Mióta azonban a törvényhozás a nép kezébe ment át, s a kormány majoritások nevében gyakoroltatott: a centralisatiónak elve kiterjesztetett mindenre. Mi az államnak teljes egységével össze nem fért; mi az országos többség korlátlan hatalmát szűkebb körökbe szoríthatá; mi az egyenlőséget, sőt mi az egyformaságot zavarhatá, mely a kornak ideálja vala: mindez, mint az örök igazság s az emberiség elévülhetlen jogainak sértése s jólétének akadálya tekintetvén, ha nem támadtatott is meg, legalább olyannak vétetett, mi a törvényhozónak figyelmét nem érdemli; s ide tartozott főként az állampolgárok nemzetisége is. Századunk e tekintetben csak azon irányt követte, melyet a XVIII. század elébe jelölt, s nem szenved kétséget, hogy a nemzetiség elve a keresztyén civilisatio egész lefolyása alatt soha inkább lábbal nem tapodtatott, mint a forradalom után támadt nagy háború s a bécsi congressus alatt, mely ezt követé. — Bámulhatjuk-e tehát, ha mint mindig, úgy most azon érdekek nevében, melyek a létező viszonyok által leginkább sérttettek, reactio támadt e viszonyok ellen s az államszervezet, melyet a XVIII. század a jogegyenlőség létesitésére állíta fel, de mely csak a többség absolut hatalmát biztosítá, épen a jogegyenlőség nevében támadtatott meg, oly országokban, hol több nemzetiség együtt lakik s azok, melyek kisebbségben vannak, a majoritás korlátlan hatalma által kifejlődésökben akadályozva érezik magokat.

Világos ezekből, hogy ama nagy nemzetiségi mozgalom, melynek közepette élünk, s mely egyes államo-

kat, sőt Európa egész politikai rendszerét veszélylyel fenyegeti, csak oly okoknak tulajdonítható, melyeknek hatását kijelölhetjük; s épen úgy, mint azon mozgalom, mely a királyi hatalom érdekében a közép-kori államviszonyok ellen, s mint az, mely később a szabadság s egyenlőség érdekében az absolut királyi hatalom ellen támadt, csak egy új lépés ugyanazon irányban, melyet az emberiség haladásában követ; miből a legnagyobb valószinüséggel azt következtethetjük, hogy valamint az okok között, melyeknek ezen eszme és más korszakok uralkodó eszméi befolyásukat köszönik, a legnagyobb analogia létezik: úgy hasonló analogiát fogunk tapasztalni azon eszme következéseire nézve is.

Mint minden eszme, mely a történelem egy vagy más korszakában uralkodóvá vált, úgy a nemzetiségi eszme is maga után fogja vonni szükséges következéseit, s nincs földi hatalom, mely eszközölhetné, hogy az kifejlődésünkre nagy és elhatározó befolyást ne gyakoroljon.

De mint más eszméknél, úgy itt is e befolyás csak addig terjed, míg a követelések, melyek az eszme nevében tétettek, azon iránynyal, melyet civilisatiónk haladásában követ, ellentétbe nem léptek.

És mint más eszméknél, úgy itt is e befolyás soha nem terjed annyira, hogy minden állami s társadalmi viszonyokat rögtön megváltoztasson s minden fennállót átalakítson.

Ezen eszme befolyásának nagysága és iránya is azon állapotoktól függ, melyek között az eszme létesítése az egyes országokban megkisértetik, s valamint a nemzetiségi eszme ezekre módosító hatást fog gyakorolni: úgy ezen állapotok hasonló ellenhatást gyakorolnak azon formára, melyben a nemzetiségi eszme valósítása lehetséges.

Ez utóbbiból világos, hogy a nemzetiségi eszme valószinű következéseiről s azon módokról, melyek szerint a nemzetiség nevében tett követelések valósíthatók, csak úgy szólhatunk alaposan, ha e kérdést nem általánosságban, hanem ha azt egy bizonyos ország vagy állam különös viszonyainak szempontjából tárgyaljuk, — s ez az, mit a következő fejezetekben megkisérlünk.

III.

A NEMZETISÉG ESZMÉJE MAGYARORSZÁGON.

Nincs ország, melynek helyzetére a nemzetiségi kérdés elhatározóbb s általánosabb befolyást gyakorolna, mint hazánk.

Mindenütt, hol újabb időben nemzetiségi mozgalmakat találunk: azok egy irányt követnek. Német- s Olaszországban a nemzetiségi követelések csak a faj- s nyelv egységére, Lengyelországban csak a históriai jogra hivatkoznak; nálunk a két irány egyszerre lép fel, s míg az ország a birodalom —, s Horvátország Magyarország irányában önállásának jogosultságát a történelemre alapítja: addig Magyarország, Erdély s Horvátország külön körében az oláhok, szlávok, németek, szerbek, oroszok külön nyelvök s származásuk nevében oly követelésekkel lépnek fel, melyek a történelmi joggal ellentétben állnak; s tulzás nélkül elmondhatjuk, hogy a nemzetiségi eszme sehol nem állíttatott fel oly formában, melyre hazánkban példát nem találnánk. — E sajátságos állapot történelmi fejlődésünk következése s azért, hogy a nemzetiségi kérdésről alaposan szólhassunk, szükséges egy rövid tekintetet vetnünk hazánk multjára s azon viszonyokra, melyek között e kérdés nálunk keletkezett.

A terület, mely most hazánkat képezi, századokon át a keletről nyugot felé nyomuló népeknek harczmezőül vagy állomásul szolgált, melyen azok egy időre megpihentek, míg új, utánuk nyomuló nép-ár által ismét tovább nem szoríttattak. Így történt, hogy elődeink,

midőn a népvándorlásnak korszakát bevégezve e téren megjelentek, itt a legkülönbözőbb népeknek töredékeit találták, nagyobb részben a szláv fajhoz tartozókat, de melyek még sehol nagyobb tömör nemzetekké nem alakultak. Ezen állapot kétségbevonhatatlan hatást gyakorolt a magyar birodalom megalapítására. — Valamint észak- s keletnek a Kárpátok, dél- s nyugotnak a még fennálló keleti s a már alakult német birodalom jelölték ki azon határokat, melyeken túl elődeink egy századig folytatott vitéz hadjárataik által uralmokat nem terjesztheték: úgy az, hogy e nagy tartományt oly rövid idő alatt elfoglalták s határai között egy erős birodalmat alkothattak, főként annak ethnographiai viszonyaiban találja magyarázatát. Mert a helyen, melyet megszállták, egy nagyobb államnak alkotása szükséges vala; s mert a különböző néptöredékek, melyek az országot előbb birták, arra alkalmatosaknak nem mutatkoztak: azért sikerült a kaczagányos apáknak az, mi után más, számra nagyobb s vitézségre hasonló népek hasztalan törekedtek. A magyar hódítás csak azon ragasz, mely e különböző anyagu darabokat egy egészszé egyesíti, de a nélkül, hogy a közöttök létező különbségeket megszüntetné, — és kétségtelen, hogy a magyar birodalom már keletkezésénél különböző nemzetiségeket foglalt magában.

Ezen állapot történetünk első századaiban nem változott, s ez természetes. Míg a hódító faj korlátlanul uralkodik: nincsen ok, melyért nemzetiségét, mely kiváltságainak alapja, másokra terjeszteni kivánná s a magyar nép szintúgy, mint azok, melyeket meghódított, nem álltak a műveltség oly fokán, hogy közülök bármelyik a többi nemzetiségeket assimilálhatta volna. Történetünk első századai e részben nem különböznek más országokéitól; tudjuk, például, mennyi idő kellett, mig a hódító norman a szászszal egybeolvadva a hatalmas angol nemzetet képezé. Feltünő csak az, hogy a helyzet, melyben a különböző nemzetiségeket történetünk kezdetén találjuk, később is ugyanaz maradt, s történetünk talán semmiben sem különbözik inkább más népekétől, mint ebben.

A közép-kor vége felé majd a fejedelmek, majd az

egyház törekvéseinek következtében csaknem mindenütt tömör nemzetiségek alakulnak s hol e törekvések egyes országokban nem sikerültek, ott a különböző nemzetiségek mint ellenségek állanak egymással szemközt. — Hazánk e részben kivételt képez, s azon pillanattól, melyben a keresztyénség behozatott, a mohácsi vészig nem találunk törvényt, nem mutathatunk föl egy okmányt, melyből csak a legtávolabbi szándok tünnék ki, hogy az ország különböző nemzetiségei egygyé olvasztassanak, vagy azoknak bármelyike elnyomassék.

Hazánk e részben Francziaországnak egyenes ellentétét képezi. Mig ott Sugertől XIV. Lajosig minden kitünő egyéniség, mely az ország felett uralkodott, különböző utakon csak a franczia nép egységének megalapításán dolgozott: addig nálunk az államhatalom csaknem szakadatlanul az ellenkező irányban működött.

Mintha a nézet, melyet Szent István fiának adott tanácsaiban kimond, hogy »egy nyelvü s szokású ország gyenge« — unius linguae uniusque moris regnum imbecille et fragile est« (Decret. lib. I. Cap. 6. §. 3.), utódai által kormányzási szabályul fogadtatott volna el: a királyi hatalom nem az ország különböző népeinek assimilatióján dolgozott, sőt inkább abban kereste feladását, hogy a birodalom egyes részeinek sajátságai feltartatván, a viszony, melyben azok a koronához állnak, ne változzék meg.

Távolabb vezetne, ha királyaink ezen eljárásának okait fejtegetném. A tény tagadhatatlan, s akár azon viszonyra fordítjuk figyelmünket, melyben a korona egyes tartományai az országhoz álltak; akár a különböző nemzetiségeknek állását tekintsük az ország határain belől: azt fogjuk találni, hogy valamint ott az egyes tartományok autonomiája, úgy az országban lakó különböző nemzetiségek sajátságai az ország egységének nevében soha nem támadtattak meg, s hogy ha a magyar faj kitüntetésben részesült, az csak abban áll, hogy állása soha különös törvények s kiváltságok által nem biztosíttatott.

Magyarország bel- s külpolitikája sok módosításokon ment keresztül, de e tekintetben nem; s monarchiánk kezdetétől a mohácsi vészig ugyanazon elveket találjuk

alkalmazva, melyeknek egy részről ugyanazt köszönhetjük, hogy míg a közép-kor alatt más országokban csaknem mindenütt hatalmas hűbéresek, provincialis vagy nemzetiségi érdekekre támaszkodva, az államot veszélybe ejték, nálunk az állam egységéről, a korona feloszthatatlan hatalmáról oly tiszta eszmék léteztek, minőket a XVI. század előtt Európában sehol nem találunk; mely eljárásnak azonban egyszersmind azon másik következése vala, hogy a magyar birodalom más országokkal szemközt egy compact egészet képezett ugyan, de nemzetiségi tekintetben soha egygyé nem válhatott s függetlenségének századaiban a mohácsi csatáig mindig csak mint politikai nemzetiség tünik fel.

A török uralom, s azon nagy változások melyek állami létünkben az által idéztettek elő, hogy közös fejedelmeink által az osztrák habsburgi ház örökös tartományaival összeköttetésbe jöttünk, szintén nem változtatták meg e tekintetben helyzetünket.

A nagy ellentét, mely a keresztyénség s iszlam között létezett, háttérbe szorított minden egyebet s így a külön nemzetiségi érdekeket is, s a hosszú küzdelem, melyben az ország annyiszor megtámadott önállását s régi alkotmányát megvédte, még inkább kifejté e hon különböző ajkú lakosaiban az ország politikai egységének öntudatát, nemcsak a külföld, hanem az örökös tartományok irányában is, kiknek lakóival e hon polgárainak egy része faj s nemzetiség tekintetében közel rokonságban állt.

S ebben fekszik a nagy különbségnek magyarázata, mely nemzetiségi tekintetben hazánk s más országok között a jelenben létezik.

Európának minden országai különböző nemzetiségekből alakultak; de ezen különbségnek többnyire kevés nyomai maradtak fenn. Az uralkodó nép majd magasabb műveltsége, majd erőszak által — minőt például a német rend a szlávok németesítésére használt, — magába olvasztotta a többieket s különböző népek töredékeiből nagy, tömör nemzetek alakultak. — Nálunk ily eljárás az újabb időkig nem is kisértetett meg; s mégis, daczára a faji s nemzetiségi különbségnek, mely e hazában mindig létezett, nincs talán ország, melyben a nemzeti-

ségi kérdés az újabb időkig kevesebb zavarra adott volna alkalmat; s ha azt, hogy Magyarország lakói eredetökre nézve különböző népekhez tartoznak s különféle nyelveken szóltak, mint tényt nem tagadhatjuk, el kell ismernünk azt is, hogy e tény történetünk folyamára a legújabb időkig nem volt semmi befolyással.

Újabb időben multunk egyes legkitünőbb férfiainak nemzetisége tudományos vitákra adott alkalmat. Voltak, kik a Zrinyiek dicsőségét a horvátoknak, a Hunyadiakét az oláhoknak követelték s maga Dugonics túlzásig vitt lelkesedésének daczára, melylyel a magyar nemzethez ragaszkodott, nevének hangzása után a szerbekhez számíttatott; de épen, ha ezen állítások helyesek, nem bizonyítja-e ezen férfiak élete, a vér, melyet a hazáért ontottak, a hely, melyet irodalmunkban elfoglaltak, hogy a szellem, mely jelenleg ezen vitákra alkalmat ád, előttök ismeretlen vala?

Nehéz időkön mentünk keresztül. A pártviszály sehol véresebb nyomokat nem hagyott maga után, mint hazánkban, s az ország polgárai sokszor fegyverben álltak egymás ellen.

Különbözők voltak e küzdelmek okai. A vallás, a trónörökösödés, a jobbágyok és urak közötti ellentét, egyes dynaszták nagyravágyása, — egy szóval mindaz, mi más országokban pártviszályra adott alkalmat, vérrel áztatta hazánknak téreit. Csak egy van, mit, ha történetünk e sötét lapjain végig megyünk, az ujabb időkig nem találunk: azt, hogy e viszályoknak a nemzetiség kérdése szolgált volna alap-okául.

Mikor Árpád háza kihalt, s mikor a felséges ausztriai ház a magyar királyi székre emeltetett, a pórhad, a vallási és polgárháborúk nehéz időszakában az anjoui ház pártolói s ellenei, hívei Ferdinándnak s Zápolyának, a pór és nemesség, a katholikusok s protestánsok — Magyarország egyik fele a másikkal — álltak szemben; — de egy nemzetiség a másikkal soha! Történetünk bármily részére fordítsuk figyelmünket, a pártok érdekeik s meggyőződéseik és nem nemzetiségeik szerint csoportosultak, s nincs eset, hogy egyik vagy másik párt a hazának csak egy ajkú polgárait foglalta volna

magába, melylyel a többiek szemben álltak. — E hon külön ajkú lakói nyolcz századon át egy ország polgárainak érezték magokat, kik nyelvökre nézve szlávok, oláhok, németek maradtak, de soha egy perczig nem szüntek meg magyarok lenni, s kiknél a szívósság, melylyel saját nyelvökhöz ragaszkodtak, a hazának egységét soha nem veszélyeztette; mert valamint a másfél századós török járom alatt, úgy később is minden egyes nemzetiség saját szabadságának biztosságát csak a közös haza hatalmában s szabadságában keresheté.

A hatás, melyet a nemzetiségi kérdés kifejlődésünkre gyakorol, csak az újabb idővel kezdődik; s ha azon viszonyokat tekintjük, melyek a mult század végétől kifejlődtek: nem nehéz ennek okait feltalálni.

Magyarország a XVIII. század szellemi mozgalmaiban csak kevés részt vett, s azért sem a népsouverainitás, sem az egyenlőség elve a nemzetiség eszméjének ébresztésére nálunk közvetlenűl nem gyakorolhatta azon hatást, melyet az előbbi fejezetben kijelöltünk.

Kétségtelen, hogy azon összeköttetésnél fogva, mely a nyugoti egyház köréhez tartozó népek szellemi kifejlődésében létezik, a lelkesedés, mely a mult század végével a nemzetiségi eszme iránt több helyen támadt, nálunk sem maradott befolyás nélkül; s valamint Kazinczy- s társainak tevékenysége Németország irodalmi törekvéseivel világos összeköttetésben áll: úgy tagadhatatlan azon hatás, melyet nemzeti irodalmunk a magyar nép öntudatának emelésére gyakorolt; nem kevésbbé bizonyos azonban az is, hogy e hatás, főkép kezdetben, csak e hon magyar népességére s ennek körében is csak a műveltebb osztályokra terjedhetett ki, s hogy az általános befolyás, melyet a nemzetiségi eszme később az egész nemzetre nyert, más okoknak tulajdonítandó.

Az első ezek között a haladás, melyet e hazában lakó külön ajkú népek a civilisatióban tettek, mely szükségkép az ország nem magyar nemzetiségei között is a nyelv s irodalom művelését vonta maga után.

A második a szomszéd országokban történt nemzetiségi mozgalmak s a faj- és nyelvbeli rokonság, melyben hazánk polgárainak egy része ezen országok népéivel áll.

A harmadik a diák nyelvnek a törvényhozás és közigazgatás körében elhagyása, mely által az ország magyarúl szóló polgárai oly előnyben részesültek, melylyel előbb nem birtak.

A negyedik a politika mezején tett gyors haladás, mely a nemzetiség eszméjének kifejlődésére nálunk közvetlenebb hatást gyakorolt, miután a privilegiált osztályoknak nagyobb része tényleg a magyar nemzetiséghez tartozván, az ellentét, mely politikai vitáink korszakában az ország nemes és nem-nemes osztályainak érdekei felett támadt, a nemzetiségi különbségnek érzetét élénkebbé tevé.

Az ötödik végre azon befolyás, melyet demokratikus átalakulásunk óta e hon minden ajkú s nemzetiségű lakói a közügyekre nyertek.

Ha a dolgok természetében fekszik, hogy minden nemzet, mihelyt a míveltségnek bizonyos fokára emelkedett, saját nyelvének s irodalmának művelésére fordítja figyelmét; s ha e szerint azon buzgalomban, melyet a magyar nemzet a mult század végével ezen irányban kifejtett, semmi meglepő nincsen: ugyanez áll az e hazában lakó más nemzetiségek hasonló törekvéseiről is; s valóban nem bámulhatja senki, ha, miután törvényeink e hon minden polgárainak teljes egyenlőségét kimondták: ezen elvnek tettleges alkalmazása nemzetiségi tekintetben is követeltetett, s pedig ép oly általánosan s feltétlenűl, mint azt minden, az egyenlőség nevében tett követeléseknél tapasztaljuk. Mindez a dolgok természetében fekszik, s ha Magyarországnak sajátságos helyzetét s azon viszonyokat veszszük tekintetbe, melyekben e hazában lakó különböző nemzetiségek nem a törvény értelmében, hanem tettleg egymáshoz álltak: még azon szenvedélyesség által sem lepetünk meg, melylyel e kérdés nálunk is csaknem keletkezésétől mindig tárgyaltatott.

Hazánk, mely három századnál tovább fejedelmének egysége által az osztrák birodalommal szoros kapcsolatban állt, nem csak törvényeinek értelmében, de tényleg önálló országnak érzé magát, mely csak saját kormánya által hazai törvényei szerint kormányozható, s mely ezen különállásához annál inkább ragaszkodott, mivel

benne azon alkotmányos szabadságának biztosítását látta, melyet a birodalom többi részei akkor még nem élveztek.

Hogy ezen önállás annyi veszélyek s megtámadások között eddig megtartatott, az csak az egyetértésnek vala köszönhető, melyet a nemzet alkotmányának védelmében eddig tanusított; s ki hazánknak helyzetét önámítás nélkül tekinté, annak azon meggyőződéshez kelle jutnia: hogy Magyarország léte veszélyben forog, mihelyt a hazafiúi érzés, mely e hon minden polgárait egy egészszé forrasztá, elvész. Bámulhatjuk-e, ha, midőn azon érdekeltség, mely az ország lakói között saját nemzetiségök iránt támadt, a közös hazának szeretetét mindinkább háttérbe szorítá, és a nemzetiség nevében oly követelések tétettek, melyek az ország egységével látszólag ellentétben álltak: a nemzetiségi törekvések nálunk több ellenszenvvel fogadtattak, mint máshol? Bámulhatjuk-e, hogy irányukban néha igazságtalanok valánk s egyesek fondorkodásainak vagy mesterségesen szított agitátiónak tulajdonítottuk azt, mi csak a dolgok természetes kifejlődésének, csak a legnemesebb s a mieinkkel rokon érzelmeknek következése vala?

Ellenben, ha meggondoljuk, hogy, ámbár törvényeink soha a hazában lakó nemzetiségek között különbséget nem állítottak fel s mindenki — bármily nemzetiségnek fia — a szerint részesült az ország jogaiban és terheiben, a mint a kiváltságos vagy nem kiváltságos osztályokhoz tartozott, mégis e kiváltságos osztályok tényleg nagy részben magyarokból álltak: — nem természetes-e, kérdem, az is, hogy ez ország különböző nemzetiségü lakosai között a magyarok iránt sok helyen bizalmatlanság, sőt ellenszenv mutatkozott? Ezen bizalmatlanság kétségen kívül igazságtalan vala, főkép azon pillanatban, midőn a magyar nemesség lemondva előjogairól, hazája minden lakóit egyenlő szabadságban részesíté; de nem a multnak, nem azon helyzetnek szükséges következése-e ez, melyben e hon nem-kiváltságos osztályai századokon át éltek, s melynek emlékeit az utolsó évek jótéteményei nem törölhették el?

Igaz, hibák követtettek el részünkről és az egyes

nemzetiségek részéről is: mi védelmünkben, mint ők követeléseikben, többször túlléptünk a határokon, melyeket az ország egységének s az egyes nemzetiségek szabad kifejlődésének érdeke elónkbe szabtak; és kétségtelen, hogy ha ezen hibáktól óvakodunk, s azok, kik egyetértésünkben czélzataik akadályát látták, e hibáinkat ügyesen nem használják fel: sok keserűséget és szenvedést kerülhettünk volna ki; de az, hogy a nemzetiségi kérdés elmellőztessék s egész kifejlődésünkre elhatározó befolyást ne gyakoroljon: nem függött senkinek ildomosságától s az előzményeknek ép oly szükséges következése, mint az, hogy e hon különböző ajkú lakói, bármennyire lelkesüljenek saját nemzetiségök iránt, legalább nagy többségben most is a közös haza gyermekeinek érzik magokat, melynek jólétéért és szabadságáért minden áldozatra készek.

Sajnos, hogy épen midőn egyetértésünkre legtöbb szükségünk vala, közöttünk e kérdés felmerült. Haladásunk akadályát láthatjuk benne s jövőnknek veszélyét; de valamint az előadottakból láthatjuk, miként az, hogy e kérdés közöttünk fölmerült, nem egyesek hibás vagy bűnös eljárásának, hanem egész multunk s jelen viszonyainknak szükséges következése: úgy meg kell győződnünk arról is, hogy a veszélyt, mely ez által támada, nem kerülhetjük ki, ha e kérdést mellőzzük, vagy annak tárgyalását akadályozzuk, hanem csak úgy, ha azt megoldjuk.

Jövőnk e kérdés szerencsés megoldásától függ, s meggyőződésem, hogy ez hatalmunkban áll.

IV.

HAZÁNKBAN A NEMZETISÉGI KÉRDÉSNEK CSAK OLY MEGOLDÁSA CZÉLSZERŰ, MELY MIND A POLITIKAI, MIND A NYELVI NEMZETISÉG NEVÉBEN TETT MÉLTÁNYOS KÖVETELÉSEKNEK MEGFELEL.

Szomorú, de általános tapasztalás, hogy minden kérdés, mely hosszabb ideig politikai vitatkozások tárgyául szolgált, végre oly formában állíttatik fel, melyben annak megoldása a legnehezebb. Ez történt a nemzetiségi kérdésnél is. Egy részről oly követelések tétettek, melyeknek teljesítése az állam feloszlását voná maga után, másik részről a jogalapként elfogadott egyenlőségi elvnek legtermészetesebb következései tagadtattak meg; és bizonyos, hogy e kérdés sokak által úgy tárgyaltatik, mint ha nem annak megoldása, hanem az lenne czéluk, hogy a surlódások, melyekre az alkalmat adott, kiengesztelhetetlen gyülöletté fejlődjenek ki. Miután a vita oly érdekek körül forog, melyek legnemesebb érzelmeinkből erednek, a szenvedélyesség, melylyel az folyik, talán természetes, de épen azért kettősen szükséges, hogy, kerülve mindent, mi bárkinek érzéseit sérthetné, azt tisztán tárgyilagosan fogjuk fel.

A rövid visszatekintésből, mely által a nemzetiségi kérdésnek fejlődését hazánkban felvilágosítani iparkodtam, — két tényről győződhetünk meg.

Az első: hogy ámbár e hon lakosainak nemzetiségi különfélesége, mint tény, mindig létezett: ez az ország egységének érzetét a legújabb időkig nem akadályoztatá, sőt hogy az egész közép-kor alatt alig találunk államot, melyben ezen érzet oly tisztán ki vala fejlődve, mint hazánkban.

A második: hogy azon mozgalom, mely a nemzetiségi kérdés körül újabb időben támadt, nem mesterséges agitatiónak, hanem több, a dolgok természetes folyamából kifejlett okoknak eredménye.

Ebből világos, hogy azon két, látszólag ellentétes irány, melyet hazánkban a nemzetiségi mozgalom követ, s melyeknek egyike az ország politikai egységének (a históriai nemzetiségnek), másika a faj s nyelvi nemzetiségeknek jogosultságára hivatkozik: egyiránt a dolgok természetében fekszik.

Megengedem, tulzásokat találhatunk mindkét irányban, melyek csak a vita hevének vagy mesterséges agitatiónak következései; de nem kevésbbé bizonyos: hogy e mesterséges agitatio s e szenvedélyesség mellett oly törekvések léteznek, melyeket tisztelnünk kell, s hogy a mozgalom maga e tulzások ellenére is azért nem kevésbbé természetes. Valamint a közösségnek érzete, mely egy ezred évi együttlét után e hon polgárai között támadt, rögtön nem enyészhetett el: úgy az, hogy a nagy nemzetiségi mozgalom, mely egész Európát áthatja, hazánkat érintetlenül nem hagyá: valóban senkit sem lephetett meg.

E két iránynak egyike egész multunknak, a másik az újabb időben kifejlett viszonyainknak szükséges következése; mindkettő egyaránt jogosult s ezért olyan, melynek elnyomása nem fekszik senkinek hatalmában, s ebből azon következtetést vonhatjuk le:

hogy a nemzetiségi kérdés hazánkban véglegesen csak úgy tekintethetik megoldottnak, ha annak megoldása mind e két iránynak megfelel, s a politikai és nyelvi nemzetiség nevében tett méltányos követeléseknek egyiránt eleget tesz.

Ha ezen irányok egyikét mellőzve, kizárólag csak a politikai vagy kizárólag a nyelvi nemzetiség igényeit méltatjuk figyelmünkre: a veszélyek, melyek a nemzetiségi kérdés által hazánkat fenyegetik, más térre helyeztetnének át, de nem szüntettetnének meg. A mellőzött igények nevében ily esetben reactio támad, mely annál veszélyesebb, miután nézetem szerint az ily egyoldalú eljárás mellett ezen irányok egyikét sem elégíthetjük ki állandóan s hogy ezt belássuk, nem szükséges

egyéb, mint hogy azon következéseket fontoljuk meg, melyeket a magyar állam feldarabolása az egyes nemzetiségekre s az egyes nemzetiségeknek folytonos elégedetlensége a magyar államra szükségkép maga után vonna.

Már fentebb említém, mikép azon történeti tény, hogy Magyarország uralmát jelen határain túl állandóan soha sem terjesztheté ki, geographiai helyzetén kívül főleg ethnographiai viszonyaiban találja magyarázatát s ugyanezen okoknak tulajdonítható az is, hogy e hon, miután a török uralom alatt három részre szakasztatott, a látszólag legkedvezőtlenebb körülmények között végre mégis ismét egy egészszé alakult.

Miután a tért, mely a Kárpátok hegyköre által geographikus egészszé válik, nem egy nagy nemzet, de több különböző népek lakják, melyeknek mindegyike számra csekélyebb, semhogy geographikus határok nélkül saját függetlenségét feltarthatná: csak a magyar birodalom egysége azon paizs, mely alatt valamennyien biztosságukat kereshetik.

Több szláv íróban olvassuk, hogy a magyar népnek letelepedése a legnagyobb csapás, mely a szláv nemzetet valaha érte. Szerintök a magyar faj egy ék, mely a szláv nemzet testébe veretett, s északi ágainak a déliekkel való egyesülését megakadályozá. — Nékem úgy látszik, hogy e nézet azon sokszor előforduló tévedésen alapszik, melylyel az újabb kor eszméit elmult századokra alkalmazzuk, s egyes események megítélésénél nem az akkor létezett —, hanem jelen állapotainkat veszszük tekintetbe.

Nem vizsgálom, mennyiben általános a szláv népek között egységöknek eszméje még napjainkban is. Ha az orosz és lengyel nemzetnek egymás közötti viszonyait s azon ellentéteket tekintjük, melyek a szláv törzs egyes kisebb ágai között most is léteznek, talán nem csalódunk, midőn azon meggyőződésünket fejezzük ki, hogy az összes szláv törzs egységének eszméje a népek kedélyére most sem bír azon hatással, melyet annak némelyek tulajdonítanak.

A közép korra nézve kétségtelen ezen állítás, s hogy erről meggyőződjünk, nem szükséges más, mint hogy figyelmünket azon viszonyokra fordítsuk, melyekben a

nagy szláv törzs különböző ágai ezen időszak alatt álltak oly helyeken, hol azok semmi idegen elem által el nem választva, közvetlen érintkezésben maradtak. Mert miután a történet azt mutatja, hogy a szlávok sehol nagyobb államokká nem egyesültek, s hogy a közöttök fennállt ellentétek századokig tartó érintkezés után is fenntartották magokat s ott, hol körükben nagyobb államok alakultak, ez idegen elemek közbejöttével történt: talán nem csalódunk, ha felteszszük, hogy az ösztön nagy államok alkotására nem tartozik a szláv népeknek a történetben nyilvánuló tulajdonaihoz, — s hogy ha a magyarok Pannoniát soha nem foglalják is el, a szláv törzs azon részének története, mely itt lakik, valószinűleg ép úgy folyt volna le, mint más országokban.

Nem azért hozom fel ezeket, hogy azon fajoknak, melyek nagyobb államok alkotására a szlávoknál több képességet mutattak, felsőbbséget tulajdonítsak. — Valamint a költői szellem, mely a szláv népeknél oly kiválólag nyilatkozik, vagy a kitünő képesség, melyet a german faj a speculativ tudományhoz mutat, nem jogosítja fel őket arra, hogy mások szellemi képességét lenézzék: úgy azon hajlam, melyet valamely nép a társadalmi alakulás egy bizonyos formájára tanusított, szintén nem bizonyítja absolut felsőbbségét.

A tulajdonok, melyeknek összessége az emberi nem haladását eszközlötte s eszközli, nem egyes népek, hanem az összes emberiség tulajdonai; s a hajlam, melyet a szláv fajoknál a helyhatósági alakulásra találunk, kétségen kívül ép oly lényeges arra, hogy társadalmi viszonyaink azon tökélyre emelkedjenek, melyet az emberi nem jóléte és szabadsága kíván.

Csak azon történelmi tényekre akartam figyelmeztetni az olvasót, melyekből valószinű, hogy őseink foglalása nem az egyedüli körülmény, mely hazánk terén egy nagy szláv állam alakulását akadályozá, s hogy ha elődeink Európában nem jelennek meg, ennek, hihetőkép, csak az lett volna következése, hogy a Kárpátok és Adria között semmi nagyobb állam nem alakúl; mit föltéve, el kell ismernünk azt is, hogy ezen esetben az egyes kisebb nemzetiségek sorsa, melyek hazánkat lakják,

alig lehetett más annál, melyre a közép-kor alatt a német faj szomszédságában lakó minden kisebb nemzetiségek jutottak. A nyugot-északi szláv népek jelen helyzete s azon tevékenység, melyet a német császárok a XI. században s később kifejtettek, hogy Magyarországot birodalmukhoz csatolják, — nem hagynak ez iránt semmi kétséget; s ki a multat elfogulatlanúl tekinti: be fogja látni, hogy ezen törekvések a középkor alatt csak a magyar állam egységén törtek meg, mely az ellenállást lehetővé tevé.

És vajon nem egészen hasonló-e helyzetünk a jelenben, sőt a jövőben is?

A hová tekintetünket fordítjuk Európában, mindenütt nagy államokat találunk, melyek alakulásukat nagy nemzetiségeknek köszönik, vagy ily államok alakítására való törekvést, mely, ha Olaszországban czélját egészen még nem érte is el, s Németországban csak most kezdődik, később vagy előbb, de bizonyosan hasonló államok alakulását fogja maga után vonni.

Nálunk ily törekvés lehetetlen. Az ethnographiai viszonyok nem engedik, hogy Európa e részében nagyobb állam alakuljon, mely csak egy nemzetiséget foglaljon magába; de vajon egy nagyobb állam alakulása kevésbbé szükséges-e azért? Vajon azon kisebb népek, melyek ezen tért betöltik, az ellen, hogy hazájok hatalmas szomszédaik küzdterévé, ők magok terjeszkedési vágyaiknak zsákmányaivá ne váljanak, miben kereshetik biztosságukat, mint szintén egy nagy állam alakulásában; s ha ez csak egyesülésök által, csak úgy érethetik el, ha e számra kisebb népek, feltartva saját nemzetiségöket, hatalmas szomszédaikkal szemben egy felbonthatatlan állami egészszé állnak össze: vajon található-e oly combinatio, mely e czélnak jobban megfelelne, mint ha azon tartományok egysége feltartatik, melyeket Szent István koronája összefoglal? — nem csak azért, mert, bármily kiterjedésben képzeljük magunknak az államot, melynek alakulását e különböző nemzetiségek biztossága kívánja, századok kellenének, míg annak egyes tagjai között az összetartozásnak oly erős érzete s oly cohaesio támadjon, minőt hazánk ezredévi története előidézett: hanem azért is, mert alig képzelhetünk combinatiót,

mely az egyes nemzetiségeket minden elnyomás ellen jobban biztosítaná. Hazánk ethnographiai viszonyai e tekintetben minden nemzetiségnek teljes biztosságot nyujtanak.

Ha hazánk külön ajkú lakosai nemzeti egyéniségöket feltartották, míg ott, hol ugyanezen fajú népek egy országban a hatalmas németekkel találkoztak, nyomuk eltünt, vagy legalább kiterjedésük köre tetemesen szükebb lett: az ok bizonyosan nem kizárólag a magyar faj nagylelküségében vagy felvilágosodottabb nézeteiben, hanem azon arányban fekszik, mely e haza különböző népei között számuk és miveltségi fokukra nézve létezett, — s vajon nem áll-e ez most, mint a multban? — Azon népek, melyek az országot lakják, találhatnának-e nemzetiségök szabad kifejtésére biztosabb garantiákat, mint itt, hol ha mindaz, mi a magyar faj túlterjeszkedési vágyairól mondatik, igaz lenne is, az elnyomás lehetetlen; — lehetetlen pedig azért, mert e hon különböző nemzetiségei között létező számarányok az ily elnyomást nem engedik.

Világos ezekből, hogy ha az ország egysége melletti lelkesedés jelenleg főkép e hon magyar ajkú lakosai között nyilatkozik is: az egységnek fenntartása minden nemzetiségnek egyiránt érdekében fekszik, s hogy ezen egység felbontása által e hon minden nemzetiségei szabad kifejlődésök legfőbb garantiájától fosztatnának meg.

Hasonló eredményhez jutunk, ha a kérdés másik oldalát tekintjük; s előttem kétségtelen, hogy viszonyaink oly módon való rendezése, melynél kizárólag a történelmi jogot tartva szemünk előtt, az egyes faj- s nyelvbeli nemzetiségek követeléseit nem elégítjük ki, ép úgy nem felelne meg czéljának.

Miután a nemzetiségi kérdés nálunk más politikai czélok eszközéül használtatott fel, s a nemzetiségek nevében sokszor oly követelések tétetnek, melyek az ország egységét veszélyeztetik: sokakban e kérdés megoldhatása iránt kételyek támadtak, s azon nézet terjedett el: nem lenne-e legczélirányosabb, ha kizárólag a közös haza érdekeit tartva szemünk előtt, az egyes nemzetiségek igényeinek kielégítésével, mely úgy is lehe-

tetlen, nem fáradnánk. — Ha a birodalmi kormánynyal az állami kérdésre nézve megegyezünk, s az az egyes nemzetiségeket ellenünk nem támogatja; ha a mesterséges agitatio megszünik, s az ország kormányába befolyást nem gyakorolván, a különböző nemzetiségek szószólóit hivatalok által megnyerjük: mindezen lárma s izgalom, mely most aggodalommal tölt, magában megszünik.

Ha multunkra visszatekintünk, s a módra gondolunk, melylyel a nemzetiségi surlódások kiegyenlítésére tett kisérleteink visszautasíttattak azok által, kik mint hazánk különböző nemzetiségeinek képviselői léptek föl: természetesnek találjuk az elkeseredést, mely e nézet alapjául szolgál; de a nézet maga azért nem kevésbbé hibás, s én alig ismerek hazánk jövőjére nézve nagyobb veszélyt, mint ha azt követnők.

Megengedem, hogy a birodalmi kormány, mely eddig mint az ország különböző nemzetiségeinek pártolója lépett föl, bizonyos feltételek alatt talán az ellenkező irányban járna el. Ha az alkotmányos kérdésre nézve köztünk s a birodalom között fennálló ellentétek kiegyenlíttetnének: oly törvények alkotása, melyek határaink között a magyar elem felsőbbségét biztosítják, talán nem fogna akadályokra találni. — A bécsi sajtó sokszor kimondta az előnyöket, melyekre a német s a magyar nemzetiség bizton számolhatnak, ha kezet fogva, a birodalom többi nemzetiségeinek igényei ellen együtt lépnek fel; s ha a békés megoldásnak minden reménye eltünik s a nemzetiségek követelései állami fennállásunkkal összeegyeztethetetlenek lévén, a magyarnak választani kellene liberalis elvei vagy hazája között: talán jöhetne idő, midőn e tanács elfogadókra találna. Megengedem ezt; de meg vagyok győződve arról is, hogy saját nemzetiségünknek ily suprematiája a legnagyobb csapás, mely azt érheti; — s ki helyzetünket elfogulatlanul tekinti, osztani fogja e nézetemet.

Abstrahálok az ártól, mely nemzetiségünk ily pártfogásaért tőlünk kívántatnék; de vajon biztosíthatjuk-e ezen úton jövőnket? A magyar nemzetiség — mit még ellenei sem tagadhatnak — oly erőt és szivósságot tanusított, minőre az újabb kor népei között kevés példát

hozhatunk fel. Kizárva a tudomány, a közélet, sőt a felsőbb osztályok társaságának köréből, e nemzetiség egy fél század alatt irodalmat teremtett magának, s messze körökben hatalmas befolyást gyakorolt, midőn azon irányokat, melyek most általánosakká váltak, Európa ezen részében a magyar nemzetiség kezdé meg. Az ok, melynek ezt köszönhetjük, nem a hatalom pártolásában, hanem csak nemzetiségünk belső életerejében rejlik. Mint a cser, mely a bércztetőn magánosan áll, nem védve s nem ápolva senki által, csak önerejével küzdve az idő viszontagságai s a viharok ellen, melyek tövét megrázzák, ágait tördelik, de a csapásokhoz szokottat nem dönthetik meg: így nőtt, így fejlődött nemzetiségünk. Ha multunkra visszatekintünk, elég oly időszakot találunk, midőn minden jelenség nemzetiségünk vesztére mutatott; de olyat, melyben a magyar nemzetiség a hatalom kedveltje, a kormány gondoskodásainak tárgya lett volna, nem hozhatunk fel; s ha ennek tulajdonítható, hogy benne a kellő simaság talán hiányzik: ennek köszönhetjük az erőt is, melylyel az érdes törzs, sokszor sértve, mindennek ellent állt. Nem oly növény ez, melynek jövőjét mesterséges oltalom által kell biztosítanunk, mely csak a kormány üvegházában fejlődhetik tovább; sőt ily gondoskodás elrontaná életerejét. Vészes szabadságban állt eddig; csak a szabadságban fejlődhetik tovább, s ki e helyett pártolást s oltalmat ád: megfosztja elemétől, melyen kívül nem élhet.

Meggyőződésem az, hogy ha kizárólag a magyar nemzetiségnek specialis érdekeit tartjuk is szemeink előtt: az ily pártolás még itt sem idézné elő a megelégedést, melyet attól némelyek várnak. A magyar nemzetiségnek, hogy megelégedjék, szabadságra van szüksége mindenek előtt, s ez lehetlen, ha az ország különböző nemzetiségeinek igényeit elutasítva, oly állapotokat idézünk elő, melyek csak a kormánynak repressiv hatalma által tartathatnának fel.

De vajon csak a magyar nemzetiségnek megelégedése szükséges-e az ország jövőjének biztosítására?

1848-czal új viszonyokba léptünk; s ha vannak is, kik ezt fájlalják és vágygyal tekintenek vissza az időre, melyben a nemzet a nagy európai mozgalmak körén

kívül függetlenül élte napjait, mint csak az lehet, ki semmi hatást nem gyakorol: nincs senki, ki ezen állapotoknak visszahozását remélhetné, melyeknek megváltoztatása annyi dicsőség- és annyi szenvedésnek kútfeje volt. Az idő örökre eltünt, melyben az ország sorsa egyes osztályok belátásától s hazafiságától függött; s bármiként fejlődjenek ki viszonyaink, az egyet biztossággal mondhatjuk, hogy azok nem fejlődhetnek ki úgy, hogy a jogegyenlőségnek elve ismét kétségbe vonassék. És ha ez áll, nem kell-e elismernünk, hogy az ország fejlődése, annak jóléte, sőt fennmaradása ezentúl csak az ország minden lakóinak műveltségétől s erkölcsi becsétől függ, s hogy ezen okból minden, mi által ezek az ország lakóinak egy részénél magasabbra emeltetnek, valamennyiünknek egyiránt érdekében fekszik. — Én valóban nem foghatom meg azoknak észjárását, kik elismerve, hogy az országban lakó különböző nemzetiségeket politikai jogaiktól megfosztani nem lehet, mégis azoknak mívelését a hazára nézve közönyösnek tartják. Miután a szabad verseny e századában hazánk anyagi jóléte nem bizonyos osztályok, hanem csak a honpolgárok összességének míve lehet; s miután azon buzgalom, mely e hon külön ajkú lakói között saját nemzetiségük kifejlesztésére támadt, tapasztalásaink szerint a míveltség általános terjedése leghatalmasabb eszközének bizonyult be: el kell ismernünk, miként az egyes nemzetiségeknek ebbeli törekvései csak közérdekeinket mozdítják elő. — Minden akadály, melyet az egyes nemzetiségek kifejlődésének elébe gördítünk: azon mértékben, melyben czélhoz vezet, e hazát legszebb reményeitől fosztja meg.

De ha, — mindezt mellőzve, s tekintetbe nem véve azon veszélyeket sem, melyek szabadságunkat fenyegetik, ha a politikai jogok olyanok által gyakoroltatnak, kik arra kellő képességgel nem birnak, — kizárólag csak a magyar nemzetiség biztosítását tűzzük is ki czélul: vajon elérhetjük-e ezt oly eljárással, melynek következésében e hazának fennállása minden nem magyar lakóira közönyössé válik?

Forduljunk ismét a multhoz, mely e kérdésre legjobb felvilágosítást adhat.

Alig találunk országot, mely annyiszor megtámadva, nem csak létét, de határait százados küzdelmek után úgy megtartotta volna, mint hazánk. A nyugoti civilisatio határaira állítva, egész multunk nehéz küzdelmekből áll; és vajon ha e viharos időszakra visszanézünk, az erély, melyet küzdelmeinkben, — a szivósság, melyet, ha legyőzetének, tanusítánk: nem azon egyetértésnek következése-e, melylyel e hon minden lakói a közös veszélyekkel szembeszálltak, — s melynek alapját csak azon meggyőződésben kereshetjük, hogy e hon fennmaradása minden lakóinak egyiránt érdekében fekszik?

Gondoljuk magunknak hazánkat e közérzület nélkül, képzeljük, hogy lakóinak egy része, hogy egyes vidékek vagy tartományok az ország elleneivel kezet fognak, vagy hogy a közügyre nézve csak közönyösekkké válnak: s vajon tartjuk-e valószinűnek, tartjuk-e csak lehetségesnek, hogy ez annyi oldalról megtámadott ország fennállna?

A jövő, mely ránk vár, hasonló e multhoz, s helyzetünk, mi annak veszélyességét illeti, nem változott. Most, mint akkor, a nyugoti civilisatio határszélein két nagy nemzet között állunk, melynek egyike — mint a középkorban a török — századok óta terjeszkedik, s más népek romjain alapitá meg nagyságát, míg a másik számban s míveltségében Európa első nemzeteinek egyike, mindinkább hatalmának öntudatához jut, mindinkább egységén dolgozik, hogy, miután ezt megalapítá, hatalmát az egész Duna völgyére kiterjeszsze.

A küzdelem, melyhez Európa nagy nemzetei készülnek, határainkon fog lefolyni, s mi vár reánk, ha a rég előre látott pillanat, melyben a török birodalom felbomlik, s mely jövőnk felett is határozni fog, készületlenül talál; ha, midőn minden erőnk megfeszitése szükséges, hogy önállásunkat fenntartsuk, az ország lakóinak egy része, mert méltányos igényeit kielégítve nem látja, mert az érdekközösség, mely a Duna s Tisza mentében lakó kisebb népeket a nagyobb nemzetekkel szemközt összetartásra inti, el nem ismertetett; — ha hontársaink egy része, mondom, a haza jövője iránt közönyössé vált; — vagy a rokonságra emlékezve,

melyben más államok népeivel áll, épen hazánk felbontásán dolgozik? — —

E kérdés bővebb fejtegetése, úgy hiszem, felesleges.

Mindezekből világos, miként ha a nemzetiség kérdésére nézve vágyaink különböznek is, s a vita hevében mindkét oldalról néha oly követelésekkel lépünk fel, melyek egymással ellentétben állanak: érdekeink legalább bizonyosan ugyanazok; s miként arra nézve, a mit tennünk kell, nem lehet véleménykülönbség közöttünk. Akár az ország általános, — akár az egyes nemzetiségek külön érdekeiből induljunk ki, higgadtan meggondolva a dolgot, csak egy meggyőződéshez juthatunk s ez az:

hogy a történelmi s politikai nemzet érdekeit csak úgy biztosíthatjuk, ha minden egyes nyelvbeli nemzetiség igényei kielégíttetnek; s hogy ellenben a különböző nyelvbeli nemzetiségek igényei csak úgy elégíttethetnek ki, ha az ország egysége s állami léte biztosíttatott.

Csak ha e két, látszólag ellentétes irányú követelésnek egyiránt megfeleltünk: akkor mondhatjuk, hogy a nemzetiségi kérdés valóban megoldatott.

De mielőtt azon módról szólnék, mely szerint ez eszközölhető: szükségesnek tartom, hogy egy más kérdés iránt mondjam el nézeteimet, mely szorosan véve a nemzetiségi ügynek részét nem képezi, de azzal némi összeköttetésben áll, s vele gyakran összezavartatik, mi által ezen úgy is eléggé bonyolódott kérdés megoldása még nehezebbé válik.

V.

HORVÁTORSZÁG.

Ama lelkesedés, mely a magyar nyelv s irodalom iránt a mult század végével támadt, Horvátországban talált leghamarább s legtöbb követőkre. Azon nehézségek, melyekre a nemzetiségi kérdés hazánkban alkalmat adott, legelőbb Horvátországban mutatkoztak; itt formuláztattak azon követelések, melyek a nemzetiségi elv nevében később általánosakká váltak, legelébb.

E jelenségnek oka Horvátország autonomiájában kereshető, mely által a horvát népnél egyéniségének öntudata fenntartatott, s egyszersmind azon reactio, mely a magyar nyelv érdekében hozott törvények által más nemzetiségek között támadt, a tartományi s megyei gyülésekben törvényes organumot talált. Ugyanezen oknak tulajdonítható azonban az is, hogy a mozgalom, mely Horvátországban a nemzetiség nevében megkezdetett: itt nem szorítkozott a nyelvre, hanem áttérve a politika mezejére, azon viszonyok módositását tűzte ki feladásul, melyek Horvátország s a magyar törvényhozás és a kormány között századokig fennállták.

Jelenleg a véleménykülönbség, mely Horvát- s Magyarország között létezik s a két ország százados egyetértését megzavará, nem nemzetiségi, hanem a szó szoros értelmében politikai kérdések körül forog; s így nem a nyelvnek s nemzetiségnek tett concessiók által, hanem csak úgy mellőztethetik el: ha a két országnak kölcsönös politikai viszonyait oly módon állapítjuk meg, mely a horvát nép igényeinek s a magyar korona érdekeinek egyiránt megfelel.

8*

Miután hazánkban senki sincs, ki a horvát nemzetnek jogát, melyet saját nyelve s nemzetisége kifejlesztésére igénybe vesz, kétségbe vonná: a nemzetiségi kérdés ezután nem kérdés köztünk s Horvátország között, hanem külön kérdése Horvátországnak szintúgy, mint Magyarországnak, a mennyiben azon ország is több nyelvet s nemzetiséget foglalván magában, szintúgy érdekében fekszik, hogy szerb, német és olasz polgárai saját nemzetiségök tekintetében megnyugtatva érezzék magukat; — s csak nehezítheti helyzetünket, ha a két ország között fennforgó politikai vitát a nemzetiségi kérdések közé vonva, e két, úgy is eléggé szövevényes ügyet összebonyolitjuk. — Nem tartozik tehát feladásomhoz s nem is szándékom, hogy e tárgyról itt tüzetesen szóljak; s ha iránta nézeteimet röviden előadom, csak azért teszem azt: nehogy hallgatásom félremagyaráztassék.

Meggyőződésem szerint a köztünk s Horvátország között fennforgó kérdések békés kiegyenlítésére a legjobb, sőt az egyetlen mód az: ha szilárdan ragaszkodunk azon elvekhez, melyeket utolsó törvényhozásunk két feliratában e tárgy iránt felállított.

»El vagyunk határozva — így nyilatkozik első feliránsunk — mindent elkövetni, hogy a félreértések elháríttassanak; s teszünk, mit az ország szétdarabolása s önállásának feláldozása nélkül tehetünk, hogy a honnak minden nemzetiségü polgárai érdekben s érzelemben összeforrjanak. — Óhajtjuk törvényeink azon rendeleteit, mik e részben akadályul szolgálhatnak, közös érdekeink szerint, méltányosság alapján módosítani. — Nem követeljük, hogy Horvátország kisebb számú képviselői ellenében a mi nagyobb számunk határozzon az általok előadandó követelések s feltételek felett. Horvátország saját territoriummal bir, külön állása van, s nem volt soha bekebelezve Magyarországba, hanem kapcsolatban állt velünk, s társunk volt, ki jogainkban s kötelességeinkben, szerencsénkben s bajainkban osztozott. Ha tehát Horvátország most mint ország akar részt venni törvényhozásunkban; ha előbb tisztába akar jönni velünk azon feltételekre nézve, mik mellett közjogi állását kész Magyarországgal össze-

kötni; ha erre nézve úgy akar értekezni velünk mint nemzet nemzettel: nem fogjuk azt visszautasítani.«*

»Jelenleg kétségtelennek látszik az, hogy Horvátország tágítani kivánja azon kapcsolatot, mi századokon keresztül Magyarországhoz kötötte. Mi sokkal inkább méltányoljuk érdekeit s kivánatait, mint hogy készek ne volnánk erre nézve vele bármikor értekezletbe bocsátkozni, s e kapcsolatnak fenntartása vagy méltányos átalakítása rajtunk nem mulik. Csak ha Horvátország tőlünk végkép el akar szakadni s az osztrák tartományok sorába lépve, azoknak törvényhozása s kormányzata alatt akarna állani, — mit azonban a horvát nemzet alkotmányos érzelmeinél fogva lehetőnek nem tartunk, — mi azt nem gátolnók, hanem törvényesnek s alkotmányosnak részünkről nem tekinthetjük, s bele nem egyezhetünk, mert jogosítva nem vagyunk Szent István koronájának birodalmát szétdarabolni.«**

Helyzetünk Horvátország irányában az utóbbi országgyülés óta nem változott semmiben; s miután törvényhozóink akkor, midőn ezen ügyben nyilatkoztak, az ország nagy többségének nézeteit fejezték ki: a fennforgó viszályok kiegyenlítésére meggyőződésem szerint nem kivántatik más, mint hogy ezen elvekhez hívek maradjunk!

Hazánknak nincsen fontosabb érdeke; de valamint a viszony, mely a multban a két ország között fennállt, nem erőszaknak, hanem a nemzetek azon közös meggyőződésnek volt következése, hogy jólétök és szabadságuk összetartásuktól függ: úgy összeköttetésünk a jövőben is üdvös csak úgy lehet, ha ily talpkövön nyugszik. Csak ha a szabadság alapján egyesülünk, csak ha a hosszú viszály úgy egyenlíttetik ki, hogy azért egyik fél se legyen magát kénytelen legyőzöttnek tekinteni: akkor biztosítottuk jövőnket; s habár az utolsó magyar törvényhozás nyilatkozatai azon állásra, melyet Horvátország irányunkban elfoglal, látszólag semmi hatást nem gyakoroltak: kétségtelen előttem,

* Első felirat.
** Második felirat.

hogy a czélhoz közelebb állunk, s pedig azért, mert törvényhozásunk, midőn azon feltételek kijelölését, melyek alatt régi szövetségünk fenntartható, Horvátországra bízta, eltávolított mindent, mi a horvát népnek önérzetét sérthetné, s mert ez által a kérdést, mely szenvedélyes agitatiónak tárgya volt, a nyugodtabb discussio mezejére vezette át, — s e téren, elfogultság nélkül tekintve helyzetünket, akár a horvát, akár a magyar álláspontot foglaljuk el, ugyanazon eredményhez jutunk.

A magyar szempontból világos, hogy valamint az állás, melyet hazánk a mohácsi vész előtt Európában elfoglalt, csak annak vala tulajdonitható, mert a magyar nemzet, megfelelve feladásának, midőn a közös függetlenség védelmében első helyen járt, azon feltételeket, melyek alatt társnépei hozzá csatlakoztak, soha nem sértette meg: úgy e hon fennállása a jövőben is csak úgy biztosítható, ha védelmében Szent István birodalmának minden tagjai közlelkesedéssel kezet fognak; mire csak akkor számolhatunk, ha a magyar állam annak egyes részei által saját szabadságuk s mindazon anyagi s moralis javak feltételének tekintetik, melyeknek fenntartása minden népnek első kötelességét képezi. És vajon a horvát hazafi, bármennyire lelkesedve saját nemzetisége iránt, bármennyire meggyőződve, hogy reá a jövőben nagy hivatás vár: kételkedhetik-e összetartásunk szükségén?

Azon veszélyek, melyek a magyar birodalom geographiai s ethnographiai viszonyaiból fejlődnek, s melyeknek közössége országunk különböző népeit annyi századon át összetartá: nem léteznek-e szintúgy most, mint akkor, midőn e hon függetlenségét a félhold hatalma támadta meg, — szintúgy Horvát-, — mint Magyarországra nézve?

Európa nagy nemzetiségei, — az orosz, mely mint a szláv törzsnek feje, annak vallásban s erkölcsökben különböző ágait egy nagy birodalomban egyesíteni törekszik, — az olasz, mely hatalmának az Adria két partján megalapítása után vágyódik, — s a német, mely civilisatori hivatásának határát a Fekete-tengernél látja: — nem fenyegetik-e a horvát népnek jövőjét

ép úgy, mint a magyarét? — És vajon a kisebb nemzetiségek az óriási küzdelemben, mely e nagy czélok elérésére készül, miben kereshetik biztosságukat, ha nem egyesülésökben; kikhez támaszkodjanak, ha nem egymáshoz, ők, kik együttvéve elég erősek, hogy külön nemzetiségeiket megoltalmazzák, de kik közül egyik sem oly hatalmas, hogy ha akarná is, a többiek függetlenségét veszélyeztethetné?

Megengedem, hogy e felfogás még nem oly általános, mint azt közös érdekeink kivánják; megengedem, hogy szándékaink s még inkább helyzetünk iránt még sok kölcsönös félreértés létezik mind Magyar- mind Horvát-országban; — s hogy hosszabb idő kell, mig azon érzés, melyet Zrinyi Miklós Péter testvéréről szólva kifejez:

Az én vitéz öcsém mind magyar, mint horvát,
Igazán szereti — mert látjuk — hazáját*

a két hazában általánossá válik. — Valamint vész után a tenger nem csillapodik le azonnal s a tisztátalan anyag, melyet a vihar a felszinre hozott, egy ideig fennúszik: ugy ha népek szenvedélyek által nyugalmakból felzavartatnak, idő kell, míg a hullámzás megszűnik s az aljas elem, melyet az általános felgerjedés a mozgalom felszinére hozott, természetes helyére leülepszik. De ha a szenvedélyek elhallgattak, később vagy előbb a természetes érzések s érdekek visszanyerik hatalmukat; s azon pillanatban, melyben ez történni fog, a hosszú viszály, mely köztünk s a horvátok között, mindkét résznek hasonló kárára, eddig tartott — meg fog szűnni; — habár állitásom most még merésznek látszik talán, bátran kimondom, hogy azon ünnepélyes nyilatkozat után, melyet Magyarország utolsó törvényhozása a horvát-kérdésben tett, az csak idő kérdése még.

* Zrinyiász, XVI. ének.

VI.

A NEMZETISÉGI KÉRDÉS MEGOLDÁSÁNAK FELTÉTELEI HAZÁNKBAN.

Az előbbi fejezetekben igyekeztem megmutatni, hogy hazánk minden egyes nemzetiségének méltányos igényei csak úgy elégíttethetnek ki, ha az ország egysége s állami léte biztosíttatott, s hogy ellenben az országnak egysége s állami léte csak akkor tekintethetik biztositottnak, ha a különböző nemzetiségeknek méltányos igényei kielégíttetnek, s hogy e szerint e két, látszólag eltérő, sőt ellentétes irány egymással szoros összeköttetésben áll.

A nemzetiségi kérdésnek megoldása ennek tiszta felfogásától függ. — A helyes kiindulási pont e kérdésnél nem azé, ki magát minden nemzetiségi érzésen túl teszi, hanem azé, ki saját nemzetiségének érdekei iránt lelkesülve, nem feledi el, hogy mások ép oly melegen érzenek, s hogy a nemzetiségi kérdésnek megoldása nem egy vagy más nemzetiségnek különös, hanem közös érdeke minden nemzetiségeknek, melynél nem egynek suprematiája vagy mesterséges elnyomása, hanem csak az lehet czélunk, hogy minden e hazában lakó nemzetiségnek méltányos igényei a lehetőségig kielégíttessenek.

A lehetőségig, mondám, mert épen mivel e hon minden nemzetiségeinek megnyugtatása czélunk, e kérdésnek oly megoldása lehetetlen, mely a különböző nemzetiségeknek egymással sokban ellenkező követeléseinek egyiránt megfeleljen, vagy mely csak egynek is minden igényeit teljesen kielégítse.

E kérdés azok közé tartozik, melyek, mint a vallás, inkább érzelmeken, mint a logikán alapulnak, s melyeket nem majoritások parancsoló határozatai, hanem csak kölcsönös egyetértéssel, csak úgy oldhatunk meg, ha valamennyien követeléseink azon részéről, mely mások méltányos igényeivel vagy a közérdekkel ellentétben áll, lemondunk s nem felejtjük el soha, hogy minden egyes nemzetiség érdekeinek e kérdés azon megoldása felel meg leginkább, mely e hazában lakó minden nemzetiségek által egyiránt igazságosnak ismertetik el.

Ily megoldás csak két feltétel alatt lehetséges:

1-ször. Hogy tekintetbe véve egy részről az egyes nemzetiségeknek igényeit, a másikról állami szükségeinket: az egyes nemzetiségek igényeinek csak ott s annyiban álljunk ellent, a mennyiben azt az állam érdekei elkerülhetlenné teszik.

2-szor. Hogy a mennyiben ez utolsó tekintet minden nemzetiségtől bizonyos áldozatokat kíván, ne követeljünk egytől sem többet, s ne követeljünk egytől sem kevesebbet, mint a mennyi a czél elérésére szükséges.

Az elv, melyet e kérdés megoldásánál követnünk kell; csak a teljes jogegyenlőség lehet. Irányunkat az egyes nemzetiségek kivánatai határozzák meg.

Mert — miután nem egyes, magukban véve talán helyes theoriák létesítése s nem bizonyos ambitiók kielégitése, hanem az czélunk: hogy minden e hazában lakó nemzetiségek méltányos igényeinek eleget téve, a surlódásoknak véget vessünk, melyek e kérdés felett közöttünk támadtak, — csak oly megoldást tekinthetünk kielégitőnek, mely e haza különböző nemzetiségü polgárainak többsége által olyannak elismertetik.

S most fejtsük ki nézeteinket bővebben.

VII.

AZ ELLENTÉTEK, MELYEK A NEMZETISÉGI KÉRDÉS MEGOLDÁSÁNAK UTJÁBAN ÁLLNAK.

A tapasztalás mutatja, hogy minden élénkebb politikai mozgalomnál a legtúlzóbb vélemény leghangosabban nyilatkozik, s ez oka, hogy ily mozgalomnál túlzó árnyalatok mindig nagyobb befolyást gyakorolnak, mint mely őket megilleti. Mind e zaj pillanatokra megváltoztatja a vita eredményét, de nem a dolgok állását; s ha igaz is, hogy azon milliók, kik hallgatnak, a néhány száz vagy ezer által, ki véleményét zajjal hirdeti, leszavaztathatnak: azért meg lehetünk győződve, hogy túlzó vélemények mindig a kisebbséget képezik, s hogy a többségnek véleménye soha nem változhatik meg oly rögtön, mint azoknak látszik, kik az élénk politikai mozgalomnak csak külszínét tekintik.

A többségnek véleménye, háttérbe szorítva, néha elnémúl, s vannak időszakok, midőn az izgalom által elragadott többség látszólag saját véleményének öntudatát is elveszti; de e vélemény azért létezik, csak alkalmat várva, hogy nyilatkozzék, s e vélemény soha nem más, mint a dolgok természetének s az eddigi fejlődésnek eredménye, módosítva a jelen viszonyok, a pillanat vágyai s reményei által, de lényegben ugyanaz.

Kétségen kívűl ez áll azon véleményekre nézve is, melyekkel a nemzetiségi kérdés iránt támadt vitában találkozunk.

Ha csak a jelszavakat veszszük tekintetbe, néha úgy látszik, mintha nem magyar ajkú polgártársaink egy

része az országnak mint egésznek felbomlását közönyösnek tartaná, sőt mintha sokan saját nemzetiségök kifejlődését épen ettől várnák. De teljes biztossággal mondhatjuk, hogy e nézet, bármily hangosan hirdetve a vezetők által, nem a többség nézete, s pedig azért mondhatjuk ezt, mert ez a többség érdekeivel ellenkezésben áll, s mert nem fekszik a dolgok természetében, hogy egy nagy ország lakóinak nézetei s érzelmei néhány év alatt oly tökéletes átalakuláson menjenek keresztűl, minő az lenne, ha e hazának egysége s jövője előttök csakugyan közönyössé vált volna.

Az első magában világos.

Minden, mi hosszabb ideig fennállt, nem változhatik meg a nélkül, hogy számos érdekek ne érintetnének. Épen ez az, miben az úgynevezett bevégzett tényeknek hatalma fekszik. Bárminő legyen keletkezési módjuk, bármennyire sértsék azok egyesek jogfogalmait: a mi egyszer fennáll, mindazon viszonyoknak alapjáúl vétetik, melyek fennállása alatt köttetnek, s nem változtathatik meg a nélkül, hogy még azok is számos érdekeikben sértve ne éreznék magukat, kik a tényleg fennálló állapotokat jogszerüeknek nem ismerték el. Mennyivel inkább előre látható ez oly viszonyoknál, melyek valamely ország geographiai helyzetéből mintegy természeti szükségességgel támadva, egy ezredig fennálltak, a nélkül, hogy jogszerüségök a legújabb időkig kétségbe vonatott volna, s melyek ép azért csaknem minden egyéb viszonyok alapjáúl vétettek. — Ki nem látja által, hogy ily viszonyokat felbontani számtalan egyes érdekek convulsiója nélkül nem lehet. Ültessük át a százados fát! Megengedem, hogy a hely, melyet számára választánk, látszólag sokkal kedvezőbb, talaja gazdagabb, s új körözete jobban védi a viharok ellen; de vajon az elültetésnél nem fognak-e elszáradni sok ágai, lehullni minden lombja, mely azt most ékesíti; nem fog-e sínyleni hosszú ideig, sőt mindig; mert a kedvezőbb helyzet, melybe jutott, nem pótolja azon kárt, melyet az által szenvedett, hogy kifejlődése erőszakosan félbeszakíttatott.

Elfogultság nélkül tekintve a helyzeteket, nem lehet kétségben senki, hogy Magyarország integritásának vagy

önállásának feláldozása minden lakóinak jólétére legalább hosszabb ideig a lehetően legrosszabb hatást gyakorolná, s meggyőződésem szerint ugyanezt mondhatjuk e hon lakóinak érzelmeiről is.

Tagadhatatlan, hogy azon factorok között, melyek a nemzetiségi érzés támadására befolyást gyakorolnak korunkban, a nyelv s faj közössége lépett az előtérbe. Röviden elősoroltam az okokat, melyekért ez főkép hazánkban történt, s úgy vagyok meggyőződve, hogy míg ezen okok tartanak, azaz míg minden méltányos követelések, melyeket az egyes nemzetiségek nyelvök szabad használatára nézve tesznek, nem elégíttetnek ki: a mozgalom nem fogja megváltoztatni irányát. Miután azonban kétségtelen, hogy a nemzetiségi érzés nem csak a faj- s nyelvnek közösségén, hanem mindazon momentumokon alapszik, melyek által nagyobb tömegek között összetartozásuknak érzete támad; miután a politikai s történelmi nemzetiség iránti lelkesedés, melyet megkülönböztetés végett patriotismusnak nevezhetünk, az emberekre soha sem vesztheti el hatását, s nem csak Schweiz, Belgium, Anglia példája, — hol ezen érzés a faj- s nyelv-különbségnek öntudatát egészen háttérbe szorítá, — hanem hazánk története is azon hatalmat bizonyítja, melyet ezen érzés e hon különböző nyelvű s származású polgáraira gyakorol: valóban nagy azoknak csalódása, kik azt rögtön elenyészettnek képzelik.

Megengedem, hogy a lelkesedés, melylyel az egyes nemzetiségek saját nyelvök mívelését felkarolták, háttérbe szorítá azon érzéseket, melyeket századokon át a közös haza védelmében tanusítának, de bizonyosan nem szüntette meg; s miként a magyar faj, habár törekvései a jelen pillanatban inkább a történelmi s politikai nemzetiség föltartására látszanak irányozva, azért nem kevésbbé ragaszkodik nyelvéhez, s ha ezt veszélyeztetve látná, talán szinte ennek megoltalmazását helyeztetné törekvéseinek első sorába; úgy hazánk különböző nemzetiségei között bizonyosan nincsen egy, mely legszentebb érzéseiben mélyen sértve nem érezné magát minden által, mi a közös haza alkotmányos önállását, — mely e hon minden ajkú lakóinak áldozatkészsége által tartatott föl, — megsértené.

Mi századok hosszú fejlődése alatt természetesen támadt, azt egyesek hibái vagy fondorkodásai s néhány évnek izgatása nem semmisítheti meg. Legfölebb ha azt mondhatjuk, hogy a jelen pillanatban a népek inkább ragaszkodnak nyelvökhöz, mint hazájokhoz; hogy nemzetiségi érzésök erősebb, mint honszeretetök; de csak addig, míg az ellentét, melybe a két érzés a viszonyok s egyesek bűne által látszólag jutott, kiegyenlítve nincs, s azon veszélyek, melyek némelyek nézete szerint nyelvöket most fenyegetik, el nem háríttattak. Mihelyt ez történt, a haza az egyes polgárok szivében elfoglalja régi helyét.

Nemzetiségi viszályaink békés megoldása e szerint csak azon ellentét kiegyenlítésétől függ, mely az ország egységének feltételei s az egyes nemzetiségek követelései között létezik. S hogy e kérdésre: mennyiben remélhető ily megoldás? — felelhessünk, szükséges, hogy mindenekelőtt tisztába jőjjünk ezen ellentét kiegyenlítésének lehetősége iránt.

Első tekintetre, s ha csak az egymással szemben álló pártok vezetőit hallgatjuk: az ellentét kiegyenlítése lehetetlennek látszik. Egy részről az állam érdekében a centralisatiónak oly foka követeltetik, mely mellett az egyes nemzetiségek kifejlődése csakugyan lehetetlennek látszik; más részről az egyes nemzetiségek nevében oly igények állíttatnak fel, melyek mellett egy rendezett állam czélszerü igazgatása nem képzelhető. De vajon ezen követelések a dolgok természetéből fejlődnek-e ki, s nem inkább a szenvedélylyel folytatott vitának következései?

Hogy erre megfelelhessünk, szükséges, hogy a zaj között, mely az állam s az egyes nemzetiségek követelései felett támadt, azon két kérdést fejtsük meg:

1-ször: hazánkban a centralisatiónak mily foka szükséges arra, hogy az állam feladásának megfelelhessen?

2-szor: mik a hazában lakó különböző nemzetiségeknek azon igényei, melyeknek teljesítésétől megnyugtatásuk függ?

Kisértsük meg e kérdések megfejtését.

VIII.

AZ ÁLLAM SZÜKSÉGEI S A NEMZETISÉGEK KÖVETELÉSEI.

Miután egész Európában nagy államok alakultak, s ezekben a központosítás elve alkalmaztatott: egy állam sem állhat fel a centralisatio azon foka nélkül, mely által az állam egész erejét saját függetlenségének oltalmazására összesítheti.

Vannak ezen kivűl kifejlődésünk jelen stádiumában más tényezők, melyek hasonló irányban hatnak. Azon érdekek számával, melyek a civilisatio által támadnak, nagyobbodni kell azon erőnek is, mely ezen érdekek között létezik, s mennyivel kivánatosabb, hogy azoknak mindegyike az elnyomástól oltalmaztassék: annál szükségesebb, hogy az állam, mely közöttök a mérleget feltartja, nagy hatalommal ruháztassék föl. Ehhez még a jogviszonyoknak nagyobb biztossága s egyformasága járul, mely a korunkban mindig szélesebbre terjedő folytonos érintkezés által szükségessé vált, s azon körülmény, hogy azon nagy munkák, melyek jelenleg a magasabb civilisatio feltételeinek tekinthetők, vasútaink, csatornáink, kikötők, stb. sok országban csak az állam erejével vitethetnek ki, mi a törvényekben s azoknak végrehajtásában szintúgy, mint az ország rendelkezésére álló anyagi erőknek felhasználásában az állam részéről oly tevékenységet s így számára oly hatáskört igényel, melyről sem a közép- sem az ó-kornak fogalma nem volt; s ezekből magyarázható, hogy államaink századunkban kivétel nélkül mindig nagyobb centralisatio felé törekszenek.

Nincsen ország, mely e közös iránynak ellentállhatott, s tagadhatlan, hogy Schweiz, Belgium s Anglia, bármi czélszerü helyhatósági rendszerrel birnak, e tekintetben az újabb időben nagy átalakulásokon mentek keresztül. Bizonyosnak tartom ezen okoknál fogva, hogy mi is bármennyire ragaszkodunk az ősöktől öröklött megyei szerkezetünkhöz, a központosítás egy bizonyos mértékét nem kerülhetjük ki, s nem intézhetjük dolgainkat úgy, hogy egyes tárgyak, melyek egykor vagy épen nem, vagy csak a helyhatóságok által szabályoztattak, a közös törvényhozás és igazgatás körébe ne vonassanak.

Ha azonban a fejlődést közelebbről tekintjük, melyen államaink a jelen pillanatban keresztülmennek, kettőről győződünk meg:

1-ször: hogy ha az irány, mely mindig nagyobb centralisatióhoz vezet, általános is: a mérték, melyben az egyes államok haladnak, igen különböző, s az egyes országok állapotaiban semmire nézve sem találunk nagyobb különbségeket, mint azon fokozatban, melyben bennök a központosítás elve alkalmaztatott.

2-szor: hogy főkép oly országokban, melyek ezen irányban legmesszebbre haladtak, az újabb időben az ellenkező irány mutatkozik, mely ha még gyakorlati eredményekhez nem vezetett is, legalább a tudományban mindig tisztábban s öntudatosabban lép föl, s társadalmi viszonyaink árnyoldalait épen azon centralisatió túlzásában keresi, melynek tökéletesítése előbb az államtudomány s kormány fő feladásának tekintetett. Ezen irány, melyet az államtudomány legkitünőbb férfiai az újabb időben követnek, ép úgy tévedéshez vezethet, mint az ellenkező. A különböző és sokszor ellentétes szükségek, melyek társadalmunkban léteznek, egy irány kizárólagos követése által nem elégíttethetnek ki soha, s a ki a társadalom minden bajait egy okból megmagyarázni, vagy annak minden szükségeit egy elvnek alkalmazása által kielégíteni akarja, rögeszmének uralma alatt áll, melynek következései annál veszélyesebbek, mennél szigorúbb logicával alkalmaztatik.

Annyi azonban kétségtelen, hogy azon irány, melyet államtudományainkban a legújabb időben tapasztalunk,

államaink szervezésére ép úgy nem maradhat praktikus befolyás nélkül, mint az államtudomány fejlődései a XVIII. században.

És ebből világos, hogy ha a centralisatiónak szükségét általánosan elismerjük is, a mértéket, melyben az az egyes országokban alkalmazható, általánosságban nem határozhatjuk meg. E részben minden az egyes államnak külső s belső helyzetétől függ.

Mentűl kisebb az erőknek összege, melyek felett az ország rendelkezik, s mentűl hatalmasabbak szomszédai, kik ellen függetlenségét oltalmaznia kell, vagy mentűl számosabbak s fontosabbak azon érdekek, melyek a központosítás nélkül ki nem elégíthetők: annál nagyobb központosítás kivántatik.

Ellenben mentűl többek a központosításnak természetes akadályai, azaz mentűl több oly érdek létezik valamely országban, mely a központosítás által sértetnék, s mentűl inkább ellentétben áll az a nemzet szokásaival s erkölcseivel, annál kisebb kiterjedésben alkalmazható ezen elv.

Fordítsuk most figyelmünket hazánkra.

Ha külső viszonyait tekintjük, tagadhatatlan, miként Magyarország geographikus helyzeténél fogva arra látszik hivatva, hogy — ha elég hatalommal bir — azon nagyfontosságú kérdések eldöntésénél, melyektől Európa jövője függ, elhatározó befolyást gyakoroljon, vagy, ha gyönge, e kérdések eldöntésénél Európa népeinek küzdteréül szolgáljon; s azért nincs talán ország, melynek függetlenségét s jólétét a közel jövőben több veszély fenyegetné, s melyben egy oly organisatiónak szüksége, mely által a nemzet egész erejének centralisatiója lehetővé válik, annyira szembetünő, mint hazánkban.

Nem kevésbbé világos az is, hogy miután újabb időben csaknem közép-kori viszonyokból rögtön a XIX. század civilisatiójába léptünk át, állami szerkezetünk régi formái az újabb kor igényeinek nem felelnek meg, s hogy azon folytonos érintkezés, melyben az ország minden lakói egymással állnak, az összeköttetés, melybe kereskedelmi s pénzviszonyaink által a külfölddel jutottunk, közigazgatásunkban oly egyformaságot, az igaz-

ságszolgáltatásban oly gyorsaságot kivánnak, mely a törvényhozás és az országos kormány intézkedését teszi szükségessé oly tárgyakban, melyek előbb az egyesek szabad akaratára, vagy a helyhatóságok határozatára bizattak. Az 1848-iki törvényhozás, midőn régi szerkezetünket megváltoztatva, a kormányi felelősség elvével a közigazgatásba nagyobb központosítást hozott be, e szerint csak azt tevé, mit az ország érdeke s jövő haladásának lehetősége megkivánt. Tagadhatatlan azonban az is, hogy valamint az 1848-iki törvényhozásnak helyhatósági rendszerünk teljes megszüntetése soha szándékában nem állt, úgy, ha e szándékot föltehetnők is, közigazgatási rendszerünknek ily tökéletes átalakítása nem állt volna hatalmában s pedig azért sem, mert az administrativ centralisatiónak feltételei hazánkban talán inkább hiányzanak, mint bárhol Európában, s mert az akadályok, melyek e rendszer behozásának útjában állnak, nálunk nagyobbak, sőt csaknem legyőzhetlenek.

Az első magában világos. Mert ha elismerjük is, hogy az igazgatási központosítás drága áron — pénzben s főkép szabadságban — oly eredményeket idéz elő, minőket a helyhatósági szerkezettől soha nem várhatunk: az administrativ központosítás legbuzgóbb pártolói sem tagadhatják, hogy a rendnek s pontosságnak azon csudái, melyeket Franczia- vagy Poroszországban annyira bámulunk, csak úgy érethetnek el, ha e rendszer keresztülvitelére szükséges számú s képességű egyének az állam rendelkezésére állnak; s hogy talán Európában alig találunk országot, hol erre kevesebbé számolhatnánk, mint hazánkban.

E részben a közelebb multban az administrativ centralisatiónak behozatalára hazánkban tett kísérletekre hivatkozhatunk, melyeknek azon tagadhatatlan eredménye lőn, hogy ezen közigazgatási formából folyó minden hátrányok mellett annak előnyeiben nem részesültünk, kétségen kivűl főkép a szükséges tisztviselői személyzet teljes hiánya miatt; mert ha a központosítás egyes hátrányai a legjobb tisztviselői kar mellett sem kerűltethetnek ki, bizonyos, hogy e rendszernek minden előnyei a tisztviselők minőségétől függnek, s

hogy nemzedékek kellenek, mielőtt azon személyzetre számolhatunk, mely egy nagy ország központosított administratiójára szükséges.

De nem kevésbbé világos az is, hogy az administrativ centralisatiónak (mindig csak annak magasabb fokát értve, minő Franczia- vagy Poroszországban létezik) a tisztviselők híján kivűl nálunk még más legyőzhetetlen akadályai vannak.

Hol oly helyhatóságok, melyek egy rendes közigazgatás szükségének megfelelnek, nem léteznek; vagy hol a létező helyhatóságok hatalmukkal egyes osztályoknak, vagy épen a népnek elnyomására visszaélnek: ott a centralisatio magától támad; de ily viszonyok nélkül e kormányformának behozása oly nehézségekkel találkozik, melyeket még az absolutismus is csak hosszabb küzdelem után győzhet le.

Sokszor halljuk, hogy a szabadsághoz szoknunk kell, s hogy oly nemzet, mely arra előkészítve nincs, nem élvezheti annak áldásait. Még inkább áll ez a szolgaságról, vagy legalább oly kormányformáról, mely az egyénnek tökéletes alárendelését kivánja; s épen a mód, melyen az administrativ centralisatio Európa különböző országaiban egymás után fokonként behozatott, világosan bizonyítja ezt.

Kétségtelen, hogy a királyság már a tizenötödik században mindenütt nagy hatalmat gyakorolt, hogy az a dolgok természeténél fogva mindig centralisatio után törekedett, s ezen törekvésében az egyház, a tudomány s a polgári rend által támogattatott; s mégis mennyi idő kellett, míg a helyhatósági szerkezet a fontosságot, melylyel a közép-korban birt, administrativ tekintetben is elveszté, s Spanyol-, Olasz- és Németországban a centralisatiónak csak azon foka hozatott be, melyet ez országokban találunk, ámbár az a tökélytől, melyre e forma Francziaországban emeltetett, még távol áll.

S miért e különbség ezen országok között?

Volt egy idő, midőn Francziaország jelen centralisatiója kizárólag a nagy forradalom vagy I. Napoleon művének tekintetett. De a tudomány újabb vizsgálatai, főkép azok, miket Tocqueville utolsó munkájában fel-

hozott, az ellenkezőt mutatták meg, s nem kétkedik többé senki, hogy a franczia centralisatio nem egy nagy ember- vagy eseménynek, hanem az események s kitünő férfiak egy hosszú sorának tulajdonítható, kik Sugertől XIV. Lajosig a központi hatalom növelésén s főkép mindazon állapotok megsemmisítésén dolgoztak melyek a központosításnak útjában álltak; úgy, hogy a forradalom és I. Napoleon csak azért hozhattak be nagyobb központosítást Francziaországba, mint minőt bárhol találunk, mert Európa országai között az administrativ központosításra egy sem vala oly tökéletesen előkészítve.

S nem kell-e Magyarországról épen az ellenkezőt bevallanunk; nem kell-e elismernünk, hogy egész multunk, melynek viszonyai csak a legújabb időben változtak meg, ezen közigazgatási formával ellentétben áll; hogy szokásaink ellentmondanak e rendszernek; hogy műveltebb osztályaink, azaz épen azok, kiknek nézetei a közigazgatás mikénti rendezésére nézve határozók, — mert a közigazgatás csak ezekből választhatja organumait, — a centralisatiót ellenzik; s hogy végre, ha mindettől elvonatkozunk is, maga a nemzetiségi mozgalom, mely hazánkban újabb időben oly élénken mutatkozik, az ország administrativ centralisatiójának legyőzhetlen akadályokat gördít elébe.

Meg vagyok győződve, hogy nemzetiségi mozgalmaink hazánk jövőjére csak akkor válhatnak veszélyesekké, ha erőszakos compressio által veszélyesekké tétetnek, mely a vizet, gőzt, sőt a levegőt is romboló hatalmakká változtatja; s hiszem, hogy hazánk, daczára nemzetiségi különbségeinek, ép oly erős állammá alakulhat, minővé hasonló viszonyok alatt Belgium fejlődött; de hogy országunk, legalább addig, míg a jelen nemzetiségi mozgalmak tartanak, a porosz vagy franczia értelemben vett centralisált állammá nem alakulhat: az előttem már azért is világos, mert az administratiónak ezen formája alatt a nemzetiségeknek legmérsékeltebb követelései sem elégíttethetnének ki.

Kétségen kívül centralisálnunk kell tehát. Ki kell terjeszteni törvényhozásunk és központi kormányunk hatáskörét, megszorítva az egyes törvényhatóságok azon

függetlenségét, melylyel azok a központi kormány ellenében egykor bírtak; s a nehézségek, melyekkel ily mérsékelt centralisatio is hazánkban jár, nem felejtethetik el velünk a jelen kor visszautasithatatlan szükségeit; de épen e szükségek jelölik ki törekvéseink határait is, melyeken túl lépve a kormányt, melyet erősíteni akarunk, csak erejétől fosztanók meg; miután kétségtelen, hogy a helyhatósági szerkezet a közigazgatásnak talán nehézkesebb neme; hogy azonban a közigazgatásnak ezen neme minden hiányai mellett mégis jobb annál, ha a kormánynak az eszközöket, melyekkel él, még csak teremtenie kell, s egész erejét, vagy annak legalább legnagyobb részét arra kell felhasználnia, hogy a közigazgatás gépezetét alkossa s mozgásban tartsa. Miből világosan következik, hogy bárminők legyenek a theoriában a centralisatio előnyeiről nézeteink, practicusan hazánkban a jelen pillanatban csak oly centralisatio lehetséges, mely azon tárgyakra szoritkozik, miknek közös elintézése az állam egységének érdekében elkerülhetetlenűl szükséges, s mely mellett közigazgatási tekintetben a helyhatósági szerkezetnek tág kör engedtetik.

S most térjünk át a másik kérdésre, s nézzük, mik a hazánkban lakó különböző nemzetiségeknek azon igényei, melyeknek teljesitésétől megnyugtatásuk függ?

Semmi sem nehezebb, mint meghatározni nagy mozgalmak czéljait. Nem azokat értem, melyek vezetőik által hirdettetnek; mert nincs nagyobb mozgalom, melynél az egymással szemben álló pártok mindegyike valamely absolut elvet nem tűzne ki zászlójára; hanem azon czélokat, melyekért a nép a mozgalomhoz csatlakozik. S mégis semmi sem fontosabb, mint épen ez; mert ha veszélylyel fenyegeti az államot, midőn abban valamely mozgalom kellőleg nem méltányoltatik: a veszély nem kisebb, midőn egyes mozgalom hatalma túlbecsültetik, vagy annak czéljai hibásan ítéltetnek meg, s a csalódás ez utóbbi irányban sokkal közönségesebb.

A hatás, melyet egyes eszmék bizonyos korszakokban gyakorolnak, hasonló ahhoz, melyet erős szél a környékben előidéz. A felhők az égen, a felkavart poroszlop, a folyónak habjai, a fasudarak: minden egy irányban

mozog, minden egy oldal felé mutat; úgy látszik, mintha a természetben e hatalmas fuvalom lenne az egyedüli erő, mely minden felett uralkodik s mely mindennek meg fogja változtatni helyzetét; mig egy bizonyos idő múlva, midőn a szél lecsillapúlt vagy irányát megváltoztatta, azt tapasztaljuk, hogy végre egyes fonnyadt leveleken kívül, melyeket a légár magával ragadott, minden régi helyén maradt, s hogy a nagy mozgalomnak nagy következése csak az, hogy mindent felrázva, az egyes növény, ugyanazon helyen, melyet előbb elfoglalt, szebben fejlődik.

Egyes mozgalom, bármily általánosnak látszik, soha nem változtatja meg mindazon dolgoknak helyzetét, melyekre kiterjed, és csak úgy ítélhetünk következéseiről, ha egyszersmind azon tényezőket veszszük figyelembe, melyek ellenkező irányban hatnak.

Minden mozgalomnak czélja látszólag egyszerű: bizonyos elvnek létesítése, bizonyos állapotoknak megszüntetése vagy megalapítása. A pártoknak programmja többnyire igen határozott, megérthető, logikai, mely a kitűzött elvet tisztán foglalja magában, de épen csak az elvet, s nem azon feltételeket, melyek alatt az egyesek ezen elvnek keresztülvitelét óhajtják; s épen ezért a pártok programmja ritkán tekinthető a többség valóságos kivánatainak mérlegéül. Hogy ezeket helyesen fogjuk fel, szükséges, hogy ne csak a látszó lelkesedést, mely valamely elv mellett nyilatkozik, vegyük tekintetbe, hanem azon hatást is, melyet a lelkesedéssel hirdetett elvnek következetes alkalmazása az egyeseknek helyzetére gyakorolna; mert meg lehetünk győződve arról, hogy a többség néha csalódik valódi érdekei iránt, de jólétét a puszta következetességnek akarattal soha sem áldozza fel, s ha többször hangosan oly valamit követel is, minek teljesítése minden fennálló viszonyoknak tökéletes átalakulása nélkül lehetetlen, mégis mindig valóban csak azt kívánja, mit saját érdekében kívánnia kell. — A szenvedély, mely csak egy czélt tartva szemei előtt, annak mindent föláldoz, mindig csak exceptionalis állapot, és szabályként állíthatjuk fel, melyet az egész történelem igazol, hogy a többség állandóan sohasem követ tulzó irányokat.

Szükség, hogy erről a nemzetiségi mozgalomnál se feledkezzünk meg. Csak így ítélhetünk annak valószínű következéseiről, s főkép azon kívánatokról, melyeknek kielégítése e mozgalomnak czélját képezi, — nem egyeseknél, hanem a nagy többségnél, mely e mozgalomban részt vesz, s melynek kielégítése a törvényhozás egyik fő feladását képezi; mert azon veszélyek, melyek az államot a jelen pillanatban fenyegetik, csak így háríttathatnak el.

Ha csak e mozgalom felszínére fordítjuk figyelmünket, s azon követelésekre, melyekkel egyesek a nemzetiségek nevében fellépnek: sok olyant fogunk találni, mi egy rendezett állam szervezetével össze nem fér, vagy legalább hazánkban az ország feloszlását vonná maga után. A vezetők szónoklatai, egyes nemzetiségi pártok programmja s a hirlapok kifakadásai arra mutatnak, mintha Magyarország különböző nemzetiségei között minden kiegyenlítés lehetetlen volna. Egy résznek követelései ép oly tulzók s igazságtalanok, mint azon merevség, melylyel mások a törvény betűjéhez ragaszkodnak; s úgy látszik, mintha a nemzetiségi ellentét a fajok természetes különbségén s azoknak ellentétes állásán alapulna.

Így tekintve, a nemzetiségi kérdés megoldása lehetetlen. Azon veszélyeket, melyek a fajok ellentétéből származnak, csak egynek határozott győzelme s a többieknek végleges elnyomása háríthatná el. De aggodalmaink eloszlanak, ha e mozgalmat közelebbről tekintjük. A különbség, melyet a tenger felszíne s mélysége között találunk, ha a víznek temperaturáját, vagy a vésztől felkorbácsolt hullámokat a mélyebb rétegek hatalmas, de csöndes folyamaival egybehasonlítjuk, nem nagyobb annál, melyet a nemzetiségi kérdésre nézve a népek feltolakodó szóvivői s azoknak tömbe között tapasztalunk.

Elvként állíthatjuk fel, hogy azon arányban, melyben a népek a műveltségben előre haladnak, a befolyás, melyet erkölcseikre a faji különbség physikus oka gyakorol, mindig kisebbé válik, s hogy ugyanazon arányban nő azon factorok befolyása is, melyek, mint a vallás, a történelem s a jelennek érdekei, az emberek

meggyőződéseire és szellemére hatnak; s így biztosan állíthatjuk, hogy a nemzetiségi küzdelem — mely jelenleg Európát mozgásba hozá, — nem a fajok különbségéből és azon ellentétekből veszi eredetét, melyek, mint ennek következései, az egyes népek szokásai s életmódja között léteznek,* — hanem főképen multjokból fejlődnek ki; úgy hogy túlzás nélkül mondhatjuk, miként csaknem minden nemzetiségi mozgalom nem egyéb a történeti jog mellett vagy elleni küzdelemnél.

Ugyanez áll hazánk nemzetiségi mozgalmairól is. A magyar felsőbbségét, a horvát önállását csak a történetre hivatkozva követeli, s más népek csak a történeti jog ellen küzdenek, mely által magukat szabad kifejlődésökben akadályozva gondolják; s ezért nemzetiségi mozgalmainkat csak akkor méltányolhatjuk, ha azon összeköttetést tartjuk szemünk előtt, melyben azok multunkkal állanak.

Hazánk egyes nemzetiségei nem követelnek mást, mint mit erre tekintve követelniök kell. Megengedem: nagyobb mértékben, mint melyet e tekintet igazol, de nem egyebet; s ebben fekszik azon nagy különbségnek magyarázata is, melyet az egyes nemzetiségek fellépésében találunk, csak természetes lévén, ha saját nemzetiségeik biztosítására épen azok lépnek föl legtöbb erélylyel, kik az előbb létezett viszonyoknak súlyát leginkább érezék.

Megjegyeztem már elébb, hogy a különbségek, melyeket 1848 előtt az egyes nemzetiségek állásában találunk, csak azon ténynek voltak következései, hogy a nemesség, főkép a vagyonosabb nemesség, nagy részben a magyar nemzetiséghez tartozott, s azon osztályok között is, melyek állásuknál fogva a nemesi kiváltságban részesültek, bizonyos nemzetiségek kisebb számban

* Ha földrészünk különböző nemzetiségeit tekintjük, közöttök alig találunk nagyobb különbségeket, mint öltözeteikben. Az anyag, a főrészek ugyanazok, csak a színben, a darabok egymáshozi arányában s a szabásban találunk különbségeket, s a műveltebb osztályoknál ezek is eltünnek, úgy hogy — Európában legalább — a hasonlóság, melyet a különböző népek erkölcsi életmódja és eszméi között találunk, sokkal inkább műveltségi fokuktól, mint faji rokonságuktól függ.

voltak képviselve. A suprematia, melylyel a magyar nemzetiség a többiek felett birt, e szerint nem alapult a törvényeken, de azért nem kevésbbé létezett; s ha főkép az 1848 előtt fennállt úrbéri viszonyokra gondolunk, el kell ismernünk, hogy e hazának nem-magyar lakói oly helyzetet foglaltak el, mely sok keserű emléket hagyott maga után.

Bizonyos, hogy a panaszok, melyekkel egyes nemzetiségek ellenünk épen azon pillanatban léptek föl, midőn mindent elkövettünk, hogy a múltnak hibáit jóvá tegyük, igazságtalanok; de meg kell vallanunk, hogy azok természetesek; s én részemről semmi meglepőt, semmit, mi elkeseredésre okot adhatna, nem találok abban, hogy miután mi, lemondva kiváltságainkról, az ország minden osztályai s nemzetiségei iránt igazságosak valánk: ezek is nem lettek azonnal igazságosak irányunkban. — Hisz csak természetes, hogy a küzdelemnek emléke tovább tart s keserűebb azoknál, kik annak sebhelyeit viselik.

A nemzetiségi mozgalmak, melyek hazánk létét 1848-ban veszélyezteték, azon socialis és politikai állapotokban találják magyarázatukat, melyek az országban századokon át léteztek; s én meg vagyok győződve, hogy a nemzetiségi mozgalomnak alap-oka jelenleg is csak ezekben kereshető.

Ha az 1848-iki törvények nyugodtan életbe léphetnek; ha az ország minden lakói a politikai jogokat, melyeket nekik e törvények adtak, egy ideig gyakorolhatják: ezen okok hatása megszünt volna; s bármennyire halljuk is, hogy a nemzetiségi mozgalom főkép az 1848-iki törvények eredménye, én azt hiszem: hogy azoknak lecsillapítására, vagy legalább arra, hogy veszélyes jellemök elvétessék, csak e törvények becsületes végrehajtása vala szükséges. Ha ez történik, azon előnyök, melyek a magyar nyelv számára az 1848-iki törvényekben biztosíttattak, csak annyiban voltak feltarthatók, a mennyiben ezt az ország minden nemzetiségeinek közös érdeke kivánta, s a nemzetiségeknek minden igazságos kivánatai teljesültek volna. Miután azonban ez nem történhetett, csak természetes, hogy azon okok, melyek a mozgalmat elő-

idézték, most sem vesztették el hatásukat, s mi e mozgalom okaira nézve áll, az áll annak czéljaira nézve is; s én meg vagyok győződve, hogy azon kivánatok, melyekkel az egyes nemzetiségek 1848 előtt irányunkban felléptek, lényegökben nem változtak meg.

Mi akkor csak vágy vala, melynek teljesülésére semmi remény nem mutatkozott: az most mint jogkövetelés lép föl, s a mozgalom vezetői azon arányban, melyben a lehetőségek köre tágult, kiterjesztették kivánataik sorát, s a kiegyenlítésnek oly feltételeket szabtak, melyek saját nemzetiségök uralmát biztosítanák, vagy legalább maguknak kiegyengetnék az utat, mely a hatalomhoz vezet; de a nemzetiségeknek tömbe nem követel jelenleg sem mást, mint mit 1848 előtt óhajtott: hogy saját nemzetiségök mindenki által tiszteltessék, s nemzeti erkölcseik és szokásaik követésében senki által ne zavartassanak; hogy saját nyelvök mivelésére, nemzetiségök kifejtésére minden, az ország biztosságával megférő eszközöket felhasználhassanak.

Egy szóval, az országban létező minden nemzetiségek követelnek egyenlő szabadságot, s az országnak oly szervezését, mely mellett e szabadsággal élhessenek.

Ki ezen követeléseket elfogulatlanul tekinti, kétségen kivül igazságosaknak fogja azokat találni.

Valamint oly országban, melyben több vallásfelekezet együtt lakik, minden egyesnek egyéni szabadsága a vallások egyenjogusága nélkül képzelhetetlen: hasonló az összeköttetés, mely hazánkban a nemzetiségeknek ily értelemben vett egyenjogusága s az egyéni szabadság között létezik. E követelések csak azon elveknek szükséges következései, melyeket 1848-ban elfogadtunk; s azért előre látható, hogy a nemzetiségi kérdés békés megoldása csak úgy lehetséges, ha ezen kivánatokat kielégíthetjük; de vajon nem kell-e elismernünk azt is, hogy azokban semmi olyan nem foglaltatik, mi az ország valóságos érdekeivel ellentétben állna; sőt hogy a mennyiben az 1848-ban elfogadott elvekhez ragaszkodunk, azon közigazgatási szerkezet, melyet — hazánk viszonyait, a nemzet multját, s jelen nézeteit tekintve — egyedül alkalmazhatónak tartunk: szükségkép a követelések teljesítését vonja maga után.

Mert ha áll az, hogy nemzetünk megelégedést csak oly közigazgatási formák alatt találhat, melyekben a helyhatósági s községi autonomiának tág kör engedtetik; s ha, az 1848-iki törvények mellett, azon osztályok befolyását nem szoríthatjuk meg, melyek helyhatóságaink s községeink egy részében nem a magyar nemzetiséghez tartoznak: én nem látom által, miként akadályoztassuk meg, hogy az egyes nemzetiségek azon jogokat, melyekkel a helyhatóságok s községek körében szabadon élnek, saját nyelvök terjesztésére s nemzetiségök kifejlesztésére ne használják fel.

Az 1848-iki törvények s helyhatósági szerkezetünk mellett minden egyes nemzetiségnek oly suprematiája, mely által a többiek sértve, vagy természetes kifejlődésökben akadályozva éreznék magokat, Magyarországban lehetetlen; s bizton elmondhatjuk, hogy azon közigazgatási szerkezet, melyet az ország érdeke kiván, s a nemzetiségek követelései nemcsak ellentétben nem állnak, de kölcsönösen feltételezik egymást. Valamint helyhatósági szerkezetünk fenntartásának legfőbb garantiája épen nemzetiségeink követeléseiben fekszik, melyeknek kielégítése csak így lehetséges: úgy nemzetiségeink követeléseinek kielégítésére nem szükséges más, mint hogy alkotmányunk s helyhatósági szerkezetünk, mely annak lényeges részét képezi, fenntartassanak.

Az ellentét az ország érdekei s a nemzetiségek követelései között nem a dolgok természetében fekszik tehát, hanem csak azon módban, melylyel e követelések fel állíttatnak, s azon eszközökben, melyek által azoknak kielégítése kerestetik; s meggyőződésem szerint csak ezeknek helyes megválasztásától függ, hogy az, mi most szabadságunk, sőt állami létünk legfőbb veszélyének látszik, alkotmányosságunk s nemzeti függetlenségünk legerősebb garantiájává váljék.

S mik azon eszközök, melyektől ezen eredményt várhatjuk?

IX.

A NEMZETISÉG KÉRDÉSE MEGOLDÁSÁNAK KÉT RENDSZERE.

Ha valamely kérdés hosszabb ideig szőnyegen van, a megoldási javaslatok nem hiányzanak, s néha épen ezeknek száma az, miben bizonyos kérdéseknek legnagyobb nehézsége fekszik, részint azért, mert, mint más esetekben, úgy itt is a csomó minden nem sikerült megoldási kisérlet után mindig bonyolódottabbá válik, részint mert az eszközök feletti vitatkozás, főkép a politikában, a czélt néha egészen háttérbe szorítja, s így azok, kik arra nézve megegyeznek, mert nézeteik az eszközökre nézve eltérnek, mint ellenségek állnak szemközt. — Ezt látjuk a nemzetiségi kérdésnél is. Nincsen tárgy, melylyel, főkép nálunk, az utolsó években annyian foglalkoztak. Minden lipcsei katalogus több röpiratot soroz el, mely ez égető kérdéssel foglalkozik. Vannak hírlapok s folyóiratok, melyek különösen e kérdés tisztázását tüzték ki feladásul, s a megoldásoknak egész sorozatát számolhatjuk el, melyek csak annyiban hasonlítanak egymáshoz, hogy mindannyian azok által, kik velök fellépnek, csalhatlanoknak, s a közönség által elfogadhatlanoknak tartatnak. Nem szándékom az egyes javaslatok taglalásába bocsátkozni. Egyben mindazok, kiknek a nemzetiségi kérdés megoldása szivökön fekszik, megegyeznek: s ez azon meggyőződés, hogy e kérdés korunkban csak az egyenlőség alapján oldathatik meg, s hogy azon elvek alkalmazásában, melyek szerint azt megkisértjük, nem tehetünk kivételeket.

De bármi nagy azon indítványoknak száma, melyek e kérdés megoldására tétettek, mindezek két rendszer alá sorozhatók.

Az első azoké, kik a nemzetiségi kérdést csak úgy tartják megoldhatónak, ha minden egyes nemzetiségnek jogköre a törvényben szabatosan meghatároztatik.

A másik azoké, kik a nemzetiségi kérdés megoldását attól várják, hogy a haza minden polgárainak egyéni szabadsága, valamint másban, úgy nyelvök és nemzetiségök tekintetében is teljesen biztosíttassék, vagy más szavakkal, hogy a kör, melyben az egyes nemzetiség mozoghat, ne a törvény által határoztassék meg, hanem az egyéneknek szabad akaratától függjön.

Az első rendszer követői szétágaznak nézeteikben, a mennyiben azt kivánják, hogy a törvény minden, a hazában létező nemzetiségeknek, vagy (a practikai nehézségek tekintetéből) csak a nagyobbaknak különös jogkörét határozza meg; és a mennyiben az egyes nemzetiségek állására nézve a legtökéletesebb egyenlőséget, vagy egyesek számára kiváltságokat követelnek.

A második rendszer barátai azon kör felett vitatkoznak, melyben a nemzetiségi kérdések eldöntése az egyéni szabadságra bizható, s mely, mint némelyek vélik, csak a községre, — mások szerint közéletünk s igazgatásunk minden ágaira, — kiterjesztendő.

Az elv alkalmazására nézve létező véleménykülönbségek az elv helyességét azonban épen úgy nem változtathatják meg, mint annak következéseit; minthogy ha egy bizonyos elv egyszer elfogadtatott, annak alkalmazását kijelölt határok közé szorítani — legalább addig, mig alkotmányosságunkhoz ragaszkodunk — nem áll senkinek hatalmában.

Mit egyes nemzetiségnek, mint természetes jogkörét, megadtunk, azt a többiektől nem tagadhatjuk meg; s ha elvként felállítottuk, hogy a nemzetiségi kérdéseknek elhatározása egy bizonyos körben az egyes polgárok szabad akaratától függ: az elv alkalmaztatni fog más körökben is. Minden, mit ennek akadályoztatására tennénk, csak a küzdelmet hosszabbíthatja meg; de akár akarjuk, akár nem, bármily irányban, de haladni fogunk mindig, az egyenlőségig, mely 1789 óta minden

politikai mozgalomnak irányt ad, melyet 1848-ban mint alkotmányunk alapelvét fogadtunk el, s mely valamint az egyes osztályok kiváltságait megszünteté, úgy meg fogja szüntetni az egyes nemzetiségeknek csak a törvényen alapuló előjogait is, s napjainkban valamint az egyének, úgy nemzetiségek között kölcsönös állásuk szabályozásának egyedül alkalmazható mértéke.

Mielőtt e két rendszert összehasonlítva, irántuk saját nézeteimet elmondom, még néhány észrevételt kell előre bocsátanom, mely azon álláspont tüzetes kijelölésére szükséges, melyet jelen iratomban e kérdés tárgyalásánál eddig követtem, s ezentúl is követni akarok.

1-ször: Nem egy általános fontosságú politikai kérdésnek tudományos tárgyalását tüztem ki feladásomul. — Anglia- vagy Francziaországban ez helyén lehetne; nálunk a nemzetiségi kérdés nem a tudomány, hanem a practikus élet köréhez tartozik, s e kérdés practikus megoldása, melytől jövőnk függ, csak úgy lehetséges, ha azon állapotokat, melyekben az ország különböző nemzetiségei egyenként s egymáshoz tettleg állanak, tekintetbe veszszük.

2-szor: Nagy s általános azon befolyás, melyet a nemzetiségi kérdés hazánkban gyakorol, s megengedem, hogy honfitársaink egy részénél nemzetiségi érdekeik a jelen pillanatban minden másokat háttérbe szorítanak. De bármily nagy s általános legyen a zaj, melylyel a nemzetiségi érdekek kielégítése követeltetik, nagyon téved, ki azt hiszi, hogy mihelyt azok kielégíttettek, minden bajon segítve lesz. A nemzetiségi kérdés a jelen pillanatban a legfontosabb, legégetőbb talán, de nem az egyedüli; s kétségtelen, hogy annak megoldásától megnyugvást csak úgy várhatunk, ha ez más nem kevésbbé fontos és életbevágó érdekek sértése nélkül sikerül, azaz ha oly megoldást találhatunk, mely jól rendezett közigazgatással, az egyes polgárok anyagi jólétének ezen feltételével s egyéni és polgári szabadságukkal, melytől megelégedésök függ — ellentétben nem áll.

3-szor: A főfeladás, melyet e kérdés megoldásánál soha szemünk elől veszitenünk nem szabad: hazánk különböző nyelven szóló polgártársainak megnyugtatása

s kivánataiknak a lehetőségig teljesítése. Midőn azonban e feladás megoldásán dolgozunk, nem szabad megfeledkeznünk azon összeköttetésről sem, mely századunkban Európa minden országai között létezik, s melynél fogva a nemzetiségi kérdés megoldásánál hazánkban követett irány ép úgy befolyást fog gyakorolni mindazon országokra, hol e kérdés nagyobb vagy kisebb mértékben fölmerült: mint más részről bizonyos, hogy hazánkban is e kérdésnek csak oly megoldása lehetséges, mely az iránynyal, melyet Európa népei kifejlődésökben követnek, ellentétben nem áll.

Ezeket szemünk előtt tartva, fordítsuk most figyelmünket azon két rendszerre, mely a nemzetiségi kérdés megoldására ajánltatik s lássuk:

1-ször: mennyiben alkalmazhatók azok hazánk sajátszerű helyzetében?

2-szor: mik lennének e két rendszer alkalmazásának következései a politikai s egyéni szabadságra, az egyesek anyagi jólétére, s a különböző nemzetiségek kifejlődésére? — Végre

3-szor: e két rendszer között melyik fér össze azon iránynyal, melyet Európa népei kifejlődésökben jelenleg követnek, s mily következéseket idézne elő a nemzetiségi kérdés megoldására más országokban, ha hazánkban az egyik vagy másik rendszert követjük?

X.

VAJON A RENDSZER, MELY SZERINT MINDEN EGYES NEMZETISÉGNEK JOGKÖRE A TÖRVÉNY ÁLTAL HATÁROZTATIK MEG, GYAKORLATILAG ALKALMAZHATÓ-E HAZÁNKBAN?

Hogy e kérdésre válaszoljunk, szükséges mindenekelőtt, hogy azoknak nézetei iránt legyünk tisztában, kik a nemzetiségi kérdés megoldását e rendszer alkalmazásától várják.

»Nincs Európában állam — így okoskodnak e rendszer barátai, — hol a polgári s politikai jogok gyakorlata bizonyos nemzetiséghez volna kötve, s az ország különböző ajkú lakói között elvben a legtökéletesebb egyenlőség nem ismertetnék el; és mégis, kivéve Schweizot, nincs állam, melyben gyakorlatilag egy bizonyos nemzetiség nem emelkedett volna uralomra. Ha tehát azt akarjuk, hogy hazánkban a nemzetiségek egyenlősége írott malaszt ne maradjon: szükséges, hogy a kisebbségnek jogait törvény által biztosítsuk, mi csak úgy lehetséges, ha azon köröket s eseteket, melyekben az egyes nemzetiségeknek nyelve közdolgokban használtatik, nem engedő (permissiv), hanem parancsoló (imperativ) törvények által kijelöljük, s egyszersmind egy bizonyos arányt állapítunk meg, melyben az egyes hivatalok a különböző nemzetiségek között felosztandók.

A nemzetiségi kérdés e szerint csak úgy oldathatik meg, ha:

1-ször: biztos szabályokat állítunk fel, melyek szerint az egyes nemzetiségnek köre meghatározható.

2-szor: ha egy igazságos kulcsot alapítunk meg, mely a fontosabb hivataloknak a különböző nemzetiségek közötti felosztásánál alkalmazható.«

Lehetséges-e ez hazánkban?

Első tekintetre úgy látszik, ily szabályok felállításának s ily kulcs megalapításának nincsenek nehézségei.

»Ha a törvény által kimondatik: hogy minden községben, megyei járásban s egész megyékben, kerületekben és városokban közigazgatási, tanácskozási s általánosan hivatalos nyelvül az szolgáljon, mely az illető hatóság, járás, megye, kerület vagy város lakossága általános többségének nemzeti nyelve;«

»s ha a megyék, járások és kerületek — szinte törvény által — akként rendeztetnek, hogy egy-egy járásban, illetőleg kerületben vagy megyében oly községek egyesíttessenek, melyek legalább általános többségre nézve ugyanazon nemzetiségű lakosokat foglalják magokban;«

»ha azonkívül törvényben kimondatik, hogy a megyei, szabad kerületi, vidéki és városi képviselők a területökön lakó különböző nemzetiségek számaránya szerint alakítandók, s hogy ezen számarány szolgáljon zsinórmértékül a kormánynak is azon magasabb bírói s közigazgatási hivataloknál, melyek kinevezésétől függnek: úgy látszik, e nehéz feladás megoldottnak tekinthető.« *

De vessünk egy tekintetet viszonyainkra, s nézzük a nehézségeket, melyekkel e rendszabályok practikus kivitele hazánkban járna.

Miután a különböző nemzetiségek vegyesen laknak, és Szent Istvántól kezdve a legújabb időkig sem a megyék alakításánál, sem azoknak járásokra való felosztásánál, sőt még az egyes községek telepítésénél, soha a lakosok anyanyelve tekintetbe nem vétetett: több megyében egy nemzetiség sem bír absolut többséggel; másokban a többség oly csekély, hogy azok között, kik a statistika ezen nemével foglalkoznak, vitatkozás tárgyát képezi. A megyéknek nemzetiségek szerinti alakítása ennél-

* Az 1861-iki országgyűlés által a nemzetiségi kérdés tárgyában kiküldött választmányhoz a kisebbség által benyujtott különvélemény szavai.

fogva az ország egy nagy részének új felosztását kivánná, mely annál nagyobb nehézségekkel volna összekötve, minthogy ott, hol a népesség vegyes, az egyes nemzetiségekhez tartozó községek is elszórva léteznek, sőt többnyire még az egyes községek népessége is különböző nemzetiségű elemekből áll.

De tegyük fel, hogy az ország ilyetén új felosztása nehéz, de nem kivihetetlen. Mindenesetre e rendszabály eredménye azon elvektől s azon módtól függ, mely szerint az végrehajtatik, s így mindenekelőtt az iránt kell tisztába jőnünk:

1-ször: kire bizassék az új felosztás?

2-szor: mily elvek szerint történjék az?

Mint csaknem minden kérdésnél, úgy itt is a feladat első tekintetre könnyűnek látszik.

Alkotmányos országban a területnek újból felosztása kétségen kívül a törvényhozás hatásköréhez tartozik, s attól minden jogfogalmak összezavarása nélkül nem vonathatik el. De vajon remélhetjük-e, hogy a czélt, melyért ezen intézkedést óhajtjuk, ezen uton elérhetjük? Feladásunk az ország különböző nemzetiségeinek megnyugtatása, s ez csak úgy várható, ha törvényhatóságaink új felosztása nem csak igazságos, hanem az ország különböző nemzetiségei által igazságosnak ismertetik el; s vajon remélhetjük-e ezt, ha azzal törvényhozásunkat bízzuk meg, azaz oly testületet, melyben a magyar elem tagadhatatlan többségben áll, s melynek eljárása ellen egyes nemzetiségek részéről eddig is annyi panasz emeltetett? Ha önmagunkat ámítani nem akarjuk, s a nemzetiségi agitatio egész történetére visszatekintünk: nem ringathatjuk magunkat ily édes csalódásban; sőt meggyőződünk, hogy ezen lépés csak törvényhozásunk ellen új panaszokra s új nemzetiségi agitatiókra adna alkalmat, mely utóbbiakat azonban akkor sem kerülhetjük el, ha az országnak nemzetiségek szerinti felosztása a fejedelemre bizatnék. Mert, ha a kérdést mellőzzük is: vajon czélszerű-e, hogy alkotmányos országban a kormánynak a választókerületek új felosztására, melytől a törvényhozó test alakulása függ, korlátlan befolyás engedtessék: csakugyan az optimismusnak rendkívüli adagára lenne szükségünk,

hogy feltegyük, miként a felosztás, ily módon eszközölve, a nemzetiségek megnyugtatásához vezetne. — Igaz, hogy a fejedelem a nemzetiségi pártokon felül áll, s hogy ellene azon okok, melyekért törvényhozásunk részrehajlással vádoltatik, nem hozathatnak fel; de miután a törvényhatóságok s választókerületek új felosztása oly módon nem eszközölhető, hogy ez által egyes nemzetiségek jelen kedvezőbb állásuktól megfosztva, vagy reményeikben csalatva ne éreznék magokat: az eredmény ezen esetben is csak az lehet, hogy minden elégedetlenség az ellen fordul, ki a felosztást eszközlé. Megengedem, ok nélkül, de azért nem kevésbbé keserűen; s a tapasztalások, melyeket a szerb vajdaság felállítása és az erdélyi választókerületek új alakításánál szereztünk: eléggé bizonyítják ezen nézetünket.

De bárki legyen az, kire a megyék, járások s választókerületek új felosztása s az egyes kerületek nemzetiségének meghatározása bízatik: elkerülhetlenűl szükséges, hogy mindenek előtt azon elvek iránt egyezzünk meg, melyek szerint az egyes polgároknak nemzetisége megítélendő.

Az ó monda szerint hét görög város vitatkozott a dicsőség felett: melyik számíthatja Homért polgárai közé? Ha az ország a lakosok nemzetisége szerint ujra felosztatik, s az absolut többségnek nyelve az egyes megyékben s kerületekben imperativ törvény által, mint hivatalos nyelv, hozatik be: akkor Magyarországban minden ember, kit az ég több gyermekkel megáldott, hasonló kitüntetésre számolhat. A kérdés: mily nemzetiségre határozza el magát valaki, — főkép oly esetekben, midőn a majoritás a kerületben kétséges, — a legnagyobb fontossággal bir; s mivel az állam, melytől minden nemzetiség hasonló oltalmat vár, nem engedheti, hogy bármelyik közülök az egyeseknek szeszélye vagy rosszakarata által, melylyel saját nyelvöket megtagadják, jogaitól megfosztassék: nem marad hátra egyéb, mind bizonyos szabályokat állítani fel, melyek szerint minden egyesnek nemzetisége meghatároztatik.

Első tekintetre ez különösnek látszik. A nemzetiségnek fogalma napjainkban alig határoztathatik meg máskép, mint a nyelv szerint, s úgy látszik, ha valami, legalább

azon kérdés eldöntése az egyest illeti: mily nyelvet akar elismerni anyanyelvének? De bármily nevetséges következésekhez vezetne is, ha az egyes nemzetiségének meghatározása nem reá magára bízatik, hanem mindenki akaratja ellen és bizonyos szabályok szerint törvényesen magyarnak, szlávnak, vagy románnak marasztaltathatik el: — mindez csak a rendszer szükséges következése.

Ha azon körülmény, hogy valaki egy bizonyos nemzetiségnek tagja, jogokat ád, melyek nem csak az egyesre,* de az államra nézve fontosak; ha az egyes törvényhatóságok hivatalos nyelve a lakók absolut többségének nemzetisége szerint parancsolólag határoztatik meg, s e szerint az állás, melyet a különböző nemzetiségek az országban elfoglalnak, az ország egyes törvényhatóságaiban lakó egyének anyanyelvétől függ: ennek meghatározását az egyeseknek önkényére bizni nem lehet.

Mily elvek szerint határoztassék el a nemzetiség kérdése egyes esetekben; az egyeseknek nyelve, nevöknek hangzása vétessék-e tekintetbe, vagy az elődök, s az utóbbi esetben mily szabályok szerint? — Az egyesek faja, mint a régi germánoknál s Amerika ős lakóinál, az anya, vagy pedig, mint újabb időben szokás, az apa szerint határoztassék-e el? — S az ítélet ki által, mily bizonyítékok, s mily eljárási formák szerint mondassék ki? — Mindezeknek megvitatását azokra bízom, kik a nemzetiségi kérdés megoldását ezen úton keresik. — Én részemről csak azon feltételeket akartam kijelölni, melyektől e rendszer alkalmazása hazánkban függ; s ki e tárgyról komolyan gondolkodott, át fogja látni, hogy a fentebbiekben nem állítottam föl semmit, mi az elfogadott elveknek nem lenne következése. — Mert valamint abból, ha a nyelvnek használata nem az egyeseknek szabad akaratára bízatik, hanem parancsoló törvény által határoztatik meg, önként következik, hogy a kérdés felett, minden egyes

* Miután hazánk egyes nemzetiségeinél a hivatalképes egyéneknek száma csekélyebb, kétségtelen, hogy az, ki hivatalt kíván, az által, hogy magát más nemzetiség tagjának vallja, — kilátásait javíthatja.

körnek melyik legyen hivatalos nyelve, egy felsőbb hatalomnak, azaz a kormánynak vagy törvényhozásnak kell határoznia: úgy e határozatnál csak az absolut majoritást állíthatjuk fel zsinórmértékűl, melyben egy vagy más nemzetiség bizonyos körökben áll; mi ismét azon következtetést vonja maga után, hogy miután e majoritások alakulása, mely az egyes nemzetiségek jogkörének alapját képezi, azon módtól függ, mely szerint minden egyesnek nemzetisége meghatároztatik: erre nézve szabatos elvek felállítása, s azoknak szigorú alkalmazása válik szükségessé.

S ezekből nézetem szerint világos, hogy e rendszer, mely oly országokban is, hol két vagy három nemzetiség nagy, tömör tömegekben lakik egymás mellett, sok okoknál fogva veszélyes, de talán kivihető: nálunk gyakorlatilag kivihetetlen; miután hazánkban, ha csak a nagyobb nemzetiségeket számitjuk is, a magyaron kívül a román, szláv, szerb, orosz és német, azaz hat nemzetiség annyira vegyesen fordul elő, hogy az egyes nemzetiségeknek határait kijelölni lehetetlen.

XI.

MIK LENNÉNEK E RENDSZERNEK KÖVETKEZÉSEI AZ EGYÉNI S POLGÁRI SZABADSÁGRA S A NEMZETISÉGI ELLENTÉTEK KIEGYENLÍTÉSÉRE.

Tegyük fel, hogy a fentebbiekben csalódtam; s megtaláljuk azon kulcsot, mely szerint az ország területe s hivatalai a nemzetiségek között oly módon osztathatnak fel, mely azoknak mindegyike által igazságosnak ismertetik.

Egyesek e rendszabályok keresztülvitelét talán czélnak tekintik, s ha csak a közhivatalok kedvök szerint osztattak fel, elérték mindent, mi őket a nemzetiségi mozgalomnál lelkesedésre ragadta. — De a hasonlíthatatlanúl nagyobb szám máskép gondolkodik. Ezeknek czéljuk nem a megyéknek s választókerületeknek oly felosztása, mely által személyes kilátásaik táguljanak, hanem az, hogy egyéni s politikai szabadságuk mentül nagyobb, — saját nemzetiségök kifejlődése mentül gyorsabb s biztosabb legyen.

Vajon e czélokat előmozdítjuk-e, ha az állást, melyet az egyes nemzetiségek az államban elfoglalnak, parancsoló törvények által szabályozzuk?

Nézzük mindenekelőtt a befolyást, melyet e rendszer a nemzetiségek szabad fejlődésére és a közöttük létező súrlódások megszüntetésére gyakorolna.

Előadtam a nehézségeket, melyekért törvényhatóságainknak nemzetiségek szerinti új felosztását csaknem kivihetetlennek tartom. Hátra van egy, s talán a legnagyobb.

Az alap, mely szerint e felosztásnak történni kell, nem a históriai jog, hanem az arány, melyben a nemzetiségek az egyes törvényhatóságokban egymáshoz állnak; s ebből világos, hogy — ha csak az elvet, melyből kiindultunk, sérteni nem akarjuk — e felosztás soha definitiv — egyszer mindenkorra bevégzett — ténynek nem tekinthető.

Ha az igazsággal, századunk felvilágosodásával s a szabadság és egyenlőség elveivel meg nem egyezik, hogy azon népnek nyelve, mely az országot meghódítá s egy ezreden át fentartotta, a közéletben előnyökkel birjon: bizonyosan még kiáltóbb igazságtalanság lenne az, ha egy bizonyos nyelv kizárólagos használata csak azért parancsoltatnék a törvény által valamely törvényhatóságban, mert lakóinak többsége egy fél század előtt ezen nyelvet használta. Mihelyt elvként elfogadtuk, hogy minden törvényhatóságnak hivatalos nyelve lakóinak absolut többsége szerint imperativ törvény által határoztassék meg, s hogy ott, hol ily többség nem létezik, a törvényhatóságok új felosztása eszközöltessék, magától következik: hogy mind a hivatalos nyelv feletti határozat, mind a törvényhatóságok felosztása mindannyiszor megújítandó, valahányszor a számarány, melyben a különböző nemzetiségek az egyes törvényhatóságokban egymáshoz állnak, megváltozik.

Kétségen kívül nem fekszik az ország érdekében, hogy a törvényhatóságoknak új felosztása s az egyes helyeken használt hivatalos nyelv meghatározása a törvényhozás tanácskozásainak mindig új tárgyát képezze; miután tehát előre látható, hogy, ha ezen elvek elfogadtatnak, minden nemzetiség saját nyelvének terjesztésére minden eszközt fel fog használni: az államnak kötelességei közé tartoznék, hogy e nemzetiségi proselitimusnak korlátokat szabjon, vagy legalább az egyes törvényhatóságnak azon törekvését, hogy nyelv tekintetében a status quo fentartassék, támogassa. És vajon mily eszközökkel teheti ezt?

Felesleges, hogy e kérdés részleteibe bocsátkozzam. Miután törvényhatóságaink nem osztathatnak fel nemzetiségek szerint oly módon, hogy a legtöbbekben nem maradnának számos egyesek, kik nemzetiségökre nézve

az absolut majoritáshoz nem tartoznak: lehet-e legkisebb kétségünk az iránt, hogy midőn a nemzetiségek egyenjogúságát az által akarjuk biztosítani, hogy minden körben egy nemzetiségnek absolut uralmát alapítjuk meg, ez által csak azt érjük el, hogy minden körben azon nemzetiség, mely a majoritást képezi, a többieket elnyomja, mit ezek ott, hol az absolut többség az övék, bőven viszonozni fognak; míg végre a dolgok természetes kifejlődésében a kölcsönös elnyomás hazánkban tetőfokát érte el, s nemzetiségi ellentéteink nyilt ellenségeskedéssé fajulnak.

Hogy e rendszernek következései egyes nemzetiségekre nézve veszélyesebbek, s hogy például a német és szerb, mely valamint jelenleg, úgy minden új felosztás után is csak igen kevés törvényhatóságban fogná az absolut többséget képezni, ezen állapotok súlyát inkább érezné, mint példáúl a román, a szláv s főkép a magyar, az világos; de egészben véve e rendszernek következései közösek, s a tapasztalás rövid idő után meg fogná mutatni, hogy az, mi azért állíttatott fel, hogy az ország minden nemzetiségeinek egyenjogúságát biztosítsa, csak oda vezetett, hogy azon nemzetiségek között, melyek Szent István koronájának tartományaiban laknak, egy sem maradna, mely magát mindenütt, hol többségben nincs, határtalanúl elnyomva nem érezné.

Ez ellen felhozható, hogy a kormány a dolgoknak ezen kifejlődését nem fogná tűrni, s mint a minoritások természetes védője, a többségnek követeléseit a méltányosság határai közé szorítaná. Nem hiszem, hogy oly rendszer, mely mellett a kormány arra kényszeríttetik, hogy minden egyes törvényhatóságban a többséggel szüntelen küzdelemben álljon, annak erősítéséhez vezet, főkép ha ez által senkit háladatosságra nem kötelez, mint ez esetben, hol azon nemzetiségek, melyek midőn azon törvényhatóságokban, hol minoritásban vannak, a kormány által védelmeztetnek, másokban, hol a többséget ők képezik, általa akadályozva éreznék magokat. De ha ettől elvonatkozunk is, kérdem: miben álljon az előny, melyben az egyes nemzetiségek a törvényhatóságoknak új felosztása által nyernének, — ha saját nemzetiségöknek terjesztésében még azon körben

is akadályoztatnak, melyet a törvény számukra kijelölt, s ha minden lépésök, mely erre czéloz, csak a központi hatalomnak beavatkozását vonja maga után?

Többször kimondám — s minthogy a nemzetiségi kérdésnek megoldása attól függ, hogy az okok iránt, melyeknek e kérdés fölmerülése tulajdonítható, tisztában legyünk, újra kimondom, — hogy a nemzetiségi mozgalmak nem a különböző nemzetiségek között létező ellenszenv s nem egyesek fondorkodásai által, kik e kérdést nagyravágyásuk eszközéül használják, idéztetett elő.

A nemzetiségi mozgalomnak való alapja azon kegyelet, melylyel minden jobb ember elődeinek emlékéhez, s a tőlök öröklött nyelvhez ragaszkodik; azon természetes ösztön, mely arra késztet, hogy egyéni szabadságunkhoz ragaszkodjunk, s ne nyugodjunk meg helyzetünkben, míg azt, főkép abban, mihez szivünk köt, elismerve nem látjuk; s ha ezen érzések most erősebbekké váltak, s a legújabb időben más fontos érdekeket háttérbe szorítanak, ennek oka hazánk különböző népeinek emelkedő míveltségében kereshető, mely által saját nemzetiségöknek tisztább öntudatához jutottak; de épen azért ne higye senki, hogy e mozgalom az által haríttatik el, ha a gyülölet, melyre magokat némelyek a vita között bizonyos nemzetiség iránt elragadtatták, vagy egyes szóvivőknek nagyravágyása, kielégíttetett.

A nemzetiségi mozgalom csak azon nagy szabadsági mozgalomnak egy része, mely egy század óta Európa népeinek csaknem minden viszonyait átalakítá. Lerontása azon korlátoknak, melyek által egyes nemzetiségek magokat eddig kifejlődésökben akadályozva érzék, biztosítása szabadságuknak: ez az, mit az ország polgárainak roppant többsége nemzetiségi követelései alatt ért; s ezeket ki fogjuk-e elégiteni az által, ha a kizárólagos uralom helyett, melyet egy nemzetiség az egész országban gyakorolt, hasonló, sőt sokkal nagyobb s kiméletlenebb uralmat alapítunk meg, csak azon különbséggel, hogy az minden törvényhatóságban más nemzetiség által gyakoroltatik?

Oly mozgalom, mely a szabadság biztosítására kezdetett meg, nem fejeztethetik be oly intézkedések által, melyek csak az egyéni szabadság még nagyobb korlá-

tozásához vezetnének, s melyek által a politikai szabadság azon alakban s értelemben, melyben az jelenleg Európa népei törekvéseinek fő czélját képezi, lehetetlenné válik.

De arra, hogy valamely rendszer következéseiről itéljünk, nem elég, ha annak hatását csak egy irányban ismerjük.

Az egyéni s politikai szabadság a legáltalánosabb, de nem egyedüli czélja korunk törekvéseinek, s bizonyos, hogy nem elégítheti ki századunk népeit semmi, mi azoknak materialis érdekeikkel ellentétben áll.

A legszabadabb alkotmánytól megkivánjuk, hogy mellette jó közigazgatás lehetséges legyen, s az igazság kiszolgáltatása mindenkinek azon biztosságot nyujtsa, mely minden anyagi jólétnek első feltétele, s vajon az ajánlott rendszer mellett számíthatunk-e erre?

Csalódik, ki a hivataloknak nemzetiségek szerint való felosztásában csak oly követelést lát, mely egyesek által saját érdekökben állíttatott föl, de melynek a nemzetiségek tömege fontosságot nem tulajdonít; sőt mihelyt azon elv elfogadtatott, hogy minden nemzetiségnek állása törvény által biztosítandó, a követelés a dolgok természetében fekszik. Ugyanazon okok, melyek az ország territorialis felosztása mellett felhozatnak, épen úgy szólnak a hivatalok felosztása mellett; és ha a nemzetiségek biztossága azt kivánja, hogy közülök mindenik saját körében más nemzetiségek befolyásától megoltalmaztassék: nem kevésbbé kivánja biztossága azt is, hogy azok között, kik a törvények végrehajtásával megbizattak — a tisztviselők s birák között — minden nemzetiség meghatározott arányban képviselve legyen. Ez annyira áll, hogy a hol csak a nemzetiségi kérdés fölmerült, habár a territorialis felosztás senkinek eszébe nem jutott is, a hivatalok felosztása az első követelés, melylyel minden nemzetiség érdekeinek biztosítására fellép; mire, hogy távolabb fekvő példákat mellőzzek, csak azon privilégiumokra hivatkozom, melyek szerint a közép-kor alatt több városunk német lakói arról biztosíttattak, hogy a birói hivatal kizárólag, vagy felváltva a magyarokkal, minden második évben, német polgárokkal töltessék be.

Nem akarom taglalni a nagy nehézségeket, melyekkel különböző nemzetiségeink száma miatt oly szabályoknak felállítása nálunk járna, melyek az egyes nemzetiségeknek igényeit kielégíthetnék, s nem vizsgálom, mennyire férnének össze azon elvekkel, melyeket alkotmányos országban a hivatalok betöltésénél követnünk kell. Magában világos, hogy a hivataloknak a nemzetiségek között egy meghatározott arányban felosztása azon hivataloknál, melyek választás utján töltetnek be, a választási szabadsággal nem fér össze, s azoknál, melyek a kormány kinevezésétől függnek, a felelősség elvének alkalmazását lehetetlenné teszi; — de ha mind ezen nehézségektől elvonatkozunk: vajon hiszszük-e komolyan, hogy e rendszer mellett egy czélszerü, honunk igényeinek megfelelő közigazgatás lehetséges?

Ha az egyesnek kilátásai, melyekkel a hivatalos pályára lép, nem képességétől, hanem nemzetiségétől függnek s a minister szintúgy, mint a választó, a hivatalok betöltésénél nem az illetőnek képességét, hanem csak a törvényt veheti tekintetbe, mely a hivatalnokok nemzetiségéről rendelkezik; ha egy körben a legkitünőbb férfiak, csak mert egy bizonyos nemzetiségnek tagjai, nem alkalmazhatók, a másikban olyanok, kik kötelességeiknek nem felelnek meg, azért nem mozdíttathatnak el, mert helyettök más, ugyanazon nemzetiséghez tartozó alkalmas egyén nem találkozik: vajon ily elvek szerint rendezett közigazgatás megfelelhet-e a legmérsékeltebb igényeknek?

Volt idő, midőn a hivatalképesség kizárólag a nemességre vala szorítva, s bizonyosan senki sincs, ki e viszonyok megújítását lehetségesnek tartaná; de vajon oly törvényes intézkedés, mely által a hivatalok betöltésénél szintén nem a közigazgatás szükségei, hanem csak az egyes nemzetiségek jogai vétetnének tekintetbe, nem ugyanazon következéseket vonná-e maga után? — S ha e rendszert képtelennek tartjuk, mely szerint az országos hivatalok betöltésénél csak az elődök érdemei s a kijelöltnek nemzetség-fája vétetik tekintetbe: valóban nem sokkal józanabb, ha most a hivatalok betöltésénél nem egyes családok, de egyes nemzetiségekre nézve hasonló privilegiumokat állítunk fel,

melyek végre is szintén csak a fajon és származáson alapszanak.

Az előadottakból, úgy tartom, világos: hogy a menynyiben honpolgáraink nagy többsége, midőn a nemzetiségi mozgalmakban részt vesz, csak egyéni s politikai szabadságának biztosítását s azt keresi, hogy e szabadsággal saját nemzetiségének kiterjesztésére élhessen: ezen czél az ajánlott rendszer által nem érethetik el.

S most fordítsuk figyelmünket a befolyásra, melyet e rendszer állami viszonyainkra gyakorolna.

Többször kimondám azon meggyőződésemet, hogy a nemzetiségi kérdés háttérbe szorítá, de nem semmisíthette meg azon érzelmeket, melyekkel hazánk különböző ajkú lakói a közös hazához századok óta ragaszkodtak, s hogy a nagy többség, bármennyi lelkesedéssel nyilatkozik saját nemzetisége mellett, ezt azon meggyőződéssel teszi, hogy e követelések teljesítése által az ország jövője nem veszélyeztetik. A nemzetiségi kérdés legbuzgóbb pártolói érzik s bevallják az összeköttetést, melyben Magyarország állása saját követeléseik teljesítésével áll, s midőn arra törekszenek, hogy a hely, melyet saját nemzetiségök a hazában elfoglal, mentül kitünőbb legyen: nem is kivánhatnak egyebet. mint hogy az ország maga mentűl függetlenebbé, mentűl hatalmasabbá váljék. E nélkül mindaz, mit saját nemzetiségök számára a hazában kivívtak, nem bir semmi fontossággal.

És e részben az indítványba hozott rendszernek mik lennének szükséges következései?

A nemzetiségek különfélesége egymaga nem akadály, hogy valamely ország a hatalom azon fokára emelkedjék, mely függetlenségének biztositására szükséges. Miután Európában igen kevés államot találunk, mely csak egy nemzetiségü polgárokat foglalna magában, szabályképen állíthatjuk fel, hogy a nemzetiségek különfélesége, a mennyiben az valamely országban mint tény létezik, nem akadályoztatja azon egységi érzetet, mely minden állam hatalmának, sőt fennállásának első feltétele.

Máskép áll ez, ha a nemzetiségi különféleségnek fentartása s az egyes nemzetiségek érdekeinek biztositása

az állam fő czéljának vétetik, melynek minden más czélok s érdekek alárendelendők.

Vegyünk fel egy practikus példát, mely minden theoretikus taglalásoknál többet bizonyít.

Tagadhatatlan, hogy napjainkban a confessionalis különbségek az államot nem veszélyeztetik. Azon arányban, melyben a vallás-szabadság elve elfogadtatott, a vallás különbsége az államra nézve elveszté fontosságát; s nem jut senkinek eszébe, hogy valamely állam veszélyben forog, mert polgárainak egy része katholikus, másika protestáns, s mert e felekezeteknek mindegyike híveinek körét hitszónoklatok, iskolák s az irodalom által terjeszteni iparkodik. Mind ez által versengés támadhat a különböző felekezetek között, talán surlódások is, és néha kölcsönös elkeseredés, de az államra nézve, mely minden felekezetet szabadságában egyiránt oltalmaz, bizonyosan semmi veszély; s őrültnek fognók mondani azon államférfiút, ki az állam biztosságának nevében azt követelné, hogy az egyházak egyike szabad kifejlődésében vagy saját tanainak terjesztésében korlátoltassék, sőt, a mennyiben ennél csak törvényengedte eszközökkel él, hogy terjeszkedésének akadályok állíttassanak elébe. — De gondoljuk magunknak, hogy egy vagy több vallásfelekezet szabadságának s azon befolyásnak biztosítására, mely őt az államban megilleti, azon követeléssel lépne fel, hogy felekezete az államban külön testületet képezzen, külön területtel, külön jogokkal, melyek szerint a vallásfelekezet a törvényhozásnál külön képviseltessék, a közigazgatásban meghatározott számú tisztviselők által részt vegyen: vajon ki nem fogja elismerni, hogy ez az állam legnagyobb veszélyeztetése nélkül nem történhetik, s hogy egy ország határai között több külön államnak felállítása, a nemzet egyes részeinek több külön szervezetü testekre felosztása minden valószinüség szerint ugyanazon következéseket fogná előidézni most, mint akkor, midőn Francziaország protestánsai vallásos szabadságuk biztosítására külön városokat, külön erősségeket követeltek, s katholikus polgártársaik irányában mint szervezett testület léptek föl, míg Richelieu ezen állapotoknak haddal véget vetett és Francziaországot megmentette azon szét-

darabolástól, melyben Németországot látjuk. S vajon ha nem a vallási, de a nemzetiségi érdekek biztosítására ugyanezen eszközökhez nyúlunk: ennek nem ugyanazok lennének-e következései?

Nem tartozom azok közé, kik a nemzetiségi mozgalomnak a vallásos mozgalomhoz hasonló fontosságot tulajdonítanak. — A vallásos mozgalom hasonlíthatlanúl több fontossággal bir, nemcsak magában véve, hanem a nép szemei előtt is. De bármennyire különbözik a tárgy, bármennyire különböznek a századok, melyekben e két mozgalom fellép: az emberi természet ugyanaz marad, s ez úgy hozza magával, hogy a szenvedély felett, melylyel a küzdelem folyik, nem a tárgynak fontossága, hanem a küzdelem élénksége határoz. Hol ez nagy, s egy ideig tartott: a fanatismusnak egy bizonyos neme nem marad el soha. A mit minden egyes a küzdelem folytában tett és szenvedett; a becsületérzés, mely miatt magát legyőzöttnek bevallani nem akarja: sokkal többet tesz, hogy a küzdők ellenségekké váljanak, mint küzdelmeiknek tárgya.

Azonkívül hazánk sajátszerü viszonyaiban vannak okok, melyekért ezen rendszernek a nemzetiségekre alkalmazása nálunk még veszélyesebbé válik.

Általános tapasztalás mutatja, hogy szűkebb körök az egyénre mindig több vonzó erővel birnak. Természetes önzésünk, melyet legyőzhetünk, de melytől egészen senki nem szabadulhat, úgy hozza magával, hogy bármily egésznek egyes részei annál inkább ragaszkodnak hozzá, mennél több befolyást gyakorolhatnak annak fejlődésére. A bölcs elvként tűzheti ki magának, hogy családját inkább szeresse mint magát, a hazát inkább mint családját, s az emberiséget inkább, mint hazáját: de bizonyos, hogy az embereknek nagy többsége gyakorlatilag épen az ellenkező irányt követi. — Magában véve ebben nincs veszély, sőt azon kötelékek, melyek által az egyes magát kisebb köréhez lánczolva érzi, csak még erősítik az egésznek tömörségét, ha azon kapcsok, melyek e kisebb köröket összetartják, nem oldattak fel, s köztök s az egész között ellentét nem idéztetett elő.

Valamint a vonzalom, melyet az egyes saját községe vagy tartománya iránt érez: úgy a lelkesedés, melylyel

nemzetiségéhez ragaszkodik, nem csak nem gyöngíti, sőt még szilárdabbá teheti azon kötelékeket, melyek őt a házához fűzik, míg azon összeköttetés világos marad, melyben községének jóléte vagy nemzetiségének kifejlődése az egész jólétével s felvirágzásával áll — de csak addig —; s mihelyt azon kapcsok, melyek a részeket egymáshoz s mindeniket az egészhez kötik, feloldatnak, s az egyes részeknek érdekei, ha csak látszólag is, az egésznek érdekeivel összeütközésbe jőnek: az emberek többsége ragaszkodni fog a közelebb állóhoz, ahhoz, mihez inkább kötve érzi magát, mivel saját érdekeinek összefüggését inkább érzi.

Mentűl általánosabb tehát a nemzetiségi lelkesedés napjainkban, s mentűl elevenebb az érdek, melylyel az egyesek saját nemzetiségök fejlődését követik: annál szükségesebb, hogy a kötelékek, melyek a haza minden nemzetiségét egy nagy egészszé fűzik egybe, ne bontassanak fel, s azon meggyőződés valamennyiben ébren tartassék, miként nemzetiségének biztossága is csak az egész országnak fennállásától függ. Az indítványozott intézkedések pedig épen az ellenkező eredményhez vezetnének, s teljes biztossággal mondhatjuk előre, hogy valamint a közhivatalok nemzetiségek szerinti betöltése oda vezetne, hogy a közhivatalnokok nagyobb része nem az ország, hanem külön nemzetiségök szolgáinak tekintené magát: úgy az ország területének ezen elv szerinti felosztása csak azt vonná maga után, hogy minden egyes magát nem a haza, hanem saját nemzeti kerülete polgárának érezné; mi ha mindenütt veszélyes, hazánkban bizonyosan kétszeresen az.

Hazánk minden nemzetiségei között a magyaron kívül egy sincs, mely az ország határain nem terjedne túl. Valamint dél felől a szerbeket s románokat, úgy északon a szlávokat és oroszokat csak az ország politikai határai választják el más országokban s birodalmakban lakó véreiktől, s valóban az optimismusnak rendkívüli foka szükséges, hogy feltegyük, miként hazánk nemzetiségek szerinti felosztása a nemzetiségek minden igényeit állandóan kielégítheti. Ha egyszer elismerjük, hogy az egyes nemzetiségek fejlődése csak különállásuk által biztosítható, a nemzetiségi törekvések e hon új

felosztásánál nem állhatnak meg, s arra fognak irányoztatni szükségképen, hogy a hazánkban lakó néptöredékek határainkon túl lakó testvéreikkel egybe olvadjanak, mi csak az ország felosztását vonná maga után, s pedig annál bizonyosabban, minthogy az országnak ily felosztása nem csak azon kötelékeket gyöngítené, melyek e hon polgárait a közös hazához kötik, hanem az egyes részeknek kezébe adnák az eszközöket is, melyek által e törekvések kivitele lehetségessé válik.

Jól tudom, hogy vannak egyesek, kik a magyar állam territorialis épségét oly valaminek tekintik, mi csak a magyar nemzetiség érdekében fekszik s az osztrák birodalom hatalmával s egyes nemzetiségek érdekével ellentétben áll. A felhozott okok ennélfogva némelyeket talán inkább az ajánlott intézkedések előnyeiről, mint azoknak kárairól győzhetnek meg. Szükséges tehát, hogy még azon hatásra is fordítsuk figyelmünket, melyet hazánk területének nemzetiségek szerinti felosztása az összes osztrák birodalomra, s azon nemzetiségeknek jövőjére gyakorolna, melyeknek érdekében az jelenleg leginkább kivántatik.

XII.

HAZÁNK TERÜLETÉNEK NEMZETISÉGEK SZERINTI FELOSZTÁSA MILY HATÁST GYAKOROLNA AZ OSZTRÁK BIRODALOMRA S A HAZÁNKBAN LAKÓ EGYES NEMZETISÉGEKNEK JÖVŐJÉRE?

Tény, hogy napjainkban minden, mi egy állam belviszonyaira nagyobb befolyást gyakorol, messze túlhat határain, s alig merülhet föl fontosabb kérdés, melyet egy bizonyos mértékben nem nevezhetnénk európainak. Ezen solidaritásból az egyes államokra nézve azon kötelesség támad, hogy saját ügyeik rendezésénél tekintettel legyenek azon hatásra is, melyet ezáltal más országokra s államokra gyakorolnak, főkép midőn azokkal, mint hazánk s az osztrák birodalom századok óta, szoros kapcsolatban állnak, s igy érdekeikben közösség létezik, melyről az egyes kérdések körül támadt vitának hevében megfeledkezhetünk, de melynek ignorálása, később vagy előbb, mindig megboszúlja magát.

Sokszor mondatott, hogy hazánk s az osztrák birodalom, mi nemzetiségi viszonyait illeti, egészen hasonló helyzetben áll, s ez tagadhatatlan. Igaz, hogy e kérdés nálunk előbb merült fel, mi régi alkotmányosságunknak, — s szenvedélyesebben tárgyaltatott, mi más okoknak tulajdonítható: de a nemzetiségek különfélesége s mindig inkább erősbülő öntudata hasonló a birodalom mindkét felében, s valamint azon nemzetiségek, melyek a Lajtán túl laknak, ott körülbelől ugyanazon követelésekkel lépnek fel, mint hazánkban; úgy azon elvek, melyeket a nemzetiségi kérdés meg-

oldásánál követni fogunk, kétségen kívül döntő befolyással lesznek e kérdés megoldására az osztrák birodalomban is.

Meg vagyok győződve, hogy az államférfiak, kik Magyarország területének nemzetiségek szerinti felosztását szükségesnek hirdették, szenvedélyesen vissza fognák utasítani az elveket, melyeket magok állítottak fel, ha azoknak alkalmazása Tirolban vagy Steierben követeltetnék; de tudom azt is, hogy ez nem áll hatalmukban.

Nagylelkűnek nevezzük a népet, jónak; magasztaljuk belátását s mindez több példával igazolható; de van a népnek egy tulajdona, mely ennél sokkal általánosabb, s melyet mindenütt, minden korszakban feltalálunk: s ez jogérzete. Fogalmai a jogról különbözők, de minden nép, mihelyest a míveltségnek bizonyos fokára emelkedett, valamely meghatározott szabályt kiván, mely szerint az egyes cselekvények jogszerűségét megitélhesse, s a legnagyobb biztossággal előre látható, hogy ha a históriai jogtól, mely az osztrák birodalomban eddig a legfontosabb viszonyoknak alapját képezé, eltérünk, s helyette a nemzetiségi elvet állítjuk fel: ez a nép jogérzetének csak akkor felelhet meg, ha ezen elv minden következéseiben alkalmaztatott. Francziaország példája s azon következések, melyeket a forradalom által felállított elvek magok után vontak, tanuságot tesznek a kérlelhetlen logikáról, melylyel a nép az egyszer elfogadott jogalaphoz ragaszkodik.

Nem létezik hatalom, mely kivihetné, hogy egy fejedelem országaiban, bármennyire önállók legyenek azok egymástól, ugyanazon nemzetiségek egy kis folyó egyik partján oly kedvezésekben részesüljenek, melyek nekik a másikon megtagadtatnak. Miután tehát az osztrák birodalomnak tartományaiban — az egy ausztriai főherczegségen és Salzburgon kivűl — mindenütt több nemzetiséget találunk: meg vagyok győződve, miként azon elvnek elfogadása Magyarországban, hogy a nemzetiségi kérdés csak a területnek nemzetiségek szerinti felosztása által oldathatik meg, szükségkép ezen elvnek Ausztriában is elfogadását s igy a birodalom területi felosztását fogná maga után vonni, melynek következ-

zésében az említett két kizárólag német tartományon kivűl nem maradna egy, mely jelen határait megtarthatná. Tirol feloszlanék német és olasz, Steier, Karinthia és Kraina német és szláv, Cseh- és Morvaország német és cseh, Galiczia lengyel s ruthen, Bukovina ruthen s oláh, — s így minden tartomány nemzetiségi elemeire.

Nem szólok a nehézségekről, melyek a birodalom minden tartományaiban ugyanazok, mint hazánkban, mert itt is, mint nálunk, a nemzetiségek többnyire nem laknak tömör testekben, s minden tartományban nagy területeket találunk, melyeknek népessége annyira vegyes, hogy annak nemzetiségét alig határozhatjuk meg, s nem is vizsgálom a hatást, melyet ily felosztás a tartományok mindegyikében legalább a népesség egy részére szükségkép gyakorolni fogna, mely miután, mint például Tirol, a birodalmat legnagyobb veszélyei között feláldozó hívséggel védelmezte, most jutalmul földaraboltatnék; de fordítsuk figyelmünket kizárólag azon következésekre, melyeket e rendszernek alkalmazásától az egész birodalomra várhatunk.

Sokan az államot csak egy nagy gépnek tekintik. Egyik roppant kakukkos órát lát benne, mely csak a reá aggatott nagy terhek által tartatik mozgásban; más óriás szövőszéket, melynek feladása, hogy a számtalan fonalakból, melyeken millióknak léte függ, egyesek számára meleg s puha takarók szövődjenek. Mint az órában kerék kerékhez illik, s mindegyike tengelye körül forog: ilyen legyen az állam is és így működjék. Ha az eredmény a várakozásnak nem felel meg: a hiba a gépezetben fekszik. Talán több terhet kell akasztani reá, talán néhány kerékkel több, vagy az szükséges, hogy a srófokat erősebben csavarjuk le, — s ki mindezt érti s tudja: az nagy államférfiú. — Meggyőződésem szerint nem képzelhető nagyobb tévedés, mint az államnak ily felfogása. — Ha a történeteken végig megyünk, azt fogjuk találni, hogy lapjain nem azon nemzetek hagyták magok után a legszebb emlékeket, melyeknek közigazgatási gépezete a tudomány követeléseinek leginkább megfelelt, hanem azok, melyeknél az egyes magát az egészhez leginkább kötve érezé, melyekben legtöbb hazaszeretetet találunk.

A legtökéletesebb gépezetnek hatása a mozgató erő nagyságától függ, s e mozgató erő minden államban csak a népek érzelmeiben található. Semmi állam nem sértheti ezeket büntetlenűl, s minden veszélyek között, melyek azt érhetik, nincs nagyobb, mint ha polgáraiban a lelkesedési képesség elenyészett.

Ez áll az osztrák birodalomra nézve is.

Egységes államnak nyilatkoztathatjuk a birodalmat; oly alkotmányt adhatunk neki, mely, mi a központosítást illeti, a francziát felülmulja; a közigazgatás könnyítésére derékszög- s vonalozóval egyenes négyszögekre oszthatjuk fel területét, vagy a különböző nemzetiségek szerint darabolhatjuk fel egyes országait. Mindehhez aránylag kevés idő kell. De a fogalmat, melyet 35,000.000 ember e szóval: haza, összeköt, bármi hibás s elavult legyen az, semmi hatalom s okoskodás rögtön nem változtathatja meg, s e fogalom — talán az osztrák főherczegség kivételével, — nem az öszes birodalommal, hanem az egyes tartománynyal van összekötve.

Az osztrák patriotismust, azon honszeretetet, mely az egész birodalomért lelkesít, feltalálhatjuk egyes államférfiakban, a hadseregnél, a mívelt osztályok egy részénél s főkép azoknál, kik állampapírokat birnak; s ez érzés, megengedem, terjedni fog azon arányban, melyben az alkotmányos szabadság biztosíttatott; s ha az alkotmányos birodalomnak majdan története lesz, ezen érzés ki fog terjedni talán az osztályokra, s háttérbe szorítja azt, melylyel az egyes most tartományához ragaszkodik: de a jelen pillanatban ez érzést a birodalom népeinél hasztalan keressük. Nincs közöttök egy sem, mely áldozási készségét az összbirodalom érdekében be nem bizonyította, s az e század kezdetén lefolyt harczok megmutatták azon erőt s összetartást, melylyel az osztrák állam elemeinek heterogenitása mellett is bir. De mind azon ezerekből, kik a birodalom harczaiban véröket ontották, bizonyosan kevesen voltak, kiket erre a birodalom eszméje lelkesített. A cseh, a tiroli, saját hazája becsületéért küzdött, s így tartatott fel a közös állam; mert részei között nem volt egy sem, melynek polgárai saját hazájokért minden áldozatra készek nem lettek volna.

Azt hiszik-e, hogy a népek érzelmei is a közigazgatás tárgyát képezik; — hogy a honszeretettel úgy bánhatnak, mint a központi főpénztárakkal, melyeket egy helyről a másikra tehetnek át, vagy összeolvaszthatnak; vagy talán szebb, dicsőbb a nagy Osztrák-birodalmat szeretni, mint a kis Tirolt, vagy Csehországot, mi mégis csak azon nagy egésznek egy részét képezi? — — Nincs keresztyén felekezet, melynek érdekében sokan nem áldozták volna fel magokat. Minden egyháznak megvannak martyrjai még napjainkban is, s bizonyosan nem halt meg senki valamely keresztyén felekezet érdekében, ki ez által a keresztyénség ügyét általán véve elő nem mozdította. — A keresztyénség általános eszméje szép és dicső. Honnan van tehát, hogy mégis senki nem találkozik, ki tekintet nélkül a confessionalis különbségekre, csak ez általános fogalomért hasonló áldozatkészséget mutatna? Jöhet idő, midőn ez történni fog. Egykor talán át fogjuk látni: mily közel állunk egymáshoz, s az, mi vallásunkban közös, háttérbe fogja szorítani a különbségeket, melyeknek annyi fontosságot tulajdonítunk. — De ki erre most számol, ki a katholikus vagy protestáns missionariust arról akarná meggyőzni, hogy balgatagság saját felekezeteért feláldozni magát, — az, ha e törekvés sikerül, arra birhatja őt, hogy épen ne áldozza föl magát, — de nem fogja őt lelkesíteni az általános keresztyénségért. — Ugyanezen eredményeket várhatjuk, ha az osztrák birodalomban azon területek feldarabolása által, melyekhez most az egyes polgárok honszeretete ragaszkodik, az annyira gyűlölt provincialismust megrontottuk. Talán megsemmisíthetjük a honszeretet azon nemét, melyet nem akarunk, de azt, melyet az összbirodalom érdekében óhajtanánk, nem fogjuk előidézni.
És valószínű-e csak ez is? Az ember természetében fekszik, hogy egy nagyobb egészhez csatlakozzék. Önössége soha nem elégítheti ki őt, és harminczöt millió embert közszellem nélkül alig képzelhetünk magunknak. Bármint iparkodjanak tehát a tartományi patriotismus megsemmisítésén, midőn a tartományok feldarabolása által annak tárgyát elveszik: valószinű, hogy a szeretet, melylyel a steier vagy tiroli hazájához ragasz-

kodik, túl fogja élni annak politikai lételét. A jelen s a történet megmutatja, miként a nép lángolva szerethet oly hazát is, melyet a diplomatia már rég nem ismer el. Természetünk úgy hozza magával, hogy ott, hol multat látunk, jövőt is reméljünk; hazafiúi reményeink csak emlékeinkkel enyészhetnek el, s a mit lángolón szeretünk, annak nem kétkedünk halhatatlanságán; — s ki nem látja a veszélyeket, melyek ebből az osztrák birodalomra következnének?

Az egyes tartományok honszeretete, mely eddig a birodalom támaszául szolgált, mert mindenki érzé, hogy saját hazájának biztossága a birodalom fennállásától függ: mihelyt egyszer közmeggyőződéssé vált, hogy a birodalom érdeke az egyes tartományok fennállásával össze nem fér, azonnal ellene fordulna, s jaj azon államnak, melynek fennállása polgárainak legnemesebb érzelmeivel ellentétben áll.

De tegyük fel, hogy ez nem történik s hogy a birodalom új felosztása által azon érzelmek, melyekkel most mindenki szűkebb hazájához ragaszkodik, egyszerre megszünnének. A szláv közönyössé vált azon ország iránt, melynek küzdelmeiben századokig részt vett, melynek dicsőségét s tévedéseit megosztá, s alig tudja, hogy valaha magyarnak tartotta magát. Csehország neve hidegen hagyja gyermekeit, s Tirol és Stiria emlékét csak levéltárakban kereshetjük. — A mint a birodalom földabroszán az egyes tartományok határai kitöröltettek: ugyanez történt az egyes polgárok szíveiben is; — honszeretetük elvesztette előbbi határait. Mi még államférfiakban is ritka, hogy azt, mi kivánataikkal ellenkezik, bevégzett ténynek ismerjék el, azt felteszem az osztrák birodalom minden lakóiban: de mi következik ebből?

Remélhetjük-e, hogy azon érzelem helyét, melylyel az egyes most saját országához ragaszkodik, az összbirodalom iránti lelkesedés foglalja el?

Kétkedem.

Meg vagyok győződve arról, hogy Ausztria népei ezen esetben sem fognak aljas önösségbe sülyedni, s hiszem, hogy valamint eddig, úgy ezentúl egyes eszméért minden áldozatra készek lesznek; csakhogy ezen

eszme nem egy nagy egységes Ausztria leend, hanem szükségkép az egyes nemzetiségeknek dicsősége.

Ha a legközelebb multra visszatekintve meggondoljuk: mennyi történt mind a forradalom, mind annak ellenei által, hogy a nemzetiségi érzés megerősíttessék; s ha a lelkesedést látjuk, melyre ezen eszme jelenleg ezereket ragad, ez iránt nem lehet kétségünk; a kérdés csak az: mik lennének ebből a következések az osztrák birodalomra, melynek nemzetiségei a magyaron kívül mind a birodalom határain túl terjednek?

Az olvasóra bízom e kérdés megoldását; részemről csak azt jegyzem meg, hogy ha a birodalomban a históriai jog alapját elvetve, azon elvből indulunk ki, hogy az 1848-iki, s az azokat követő események által a birodalom egységén kívül minden megsemmisíttetett, s hogy csak a nemzetiségek különbsége azon egyetlen tekintet, mely a birodalom egyes részeinek viszonyaira nézve irányadó: akkor a birodalom egyes népeinél, a németek- s olaszoknál szintúgy, mint a szerbek- s románoknál minden törekvésöknek czélja nem lehet más, mint hogy a nemzetiségi elv mentül tökéletesebben valósíttassék. Valamint Francziaország azon pillanattól, melyben a históriai jog alapját elvetvén, a teljes egyenlőség elvét felállítá, nem nyughatott meg, s nem fog megnyugodni mindaddig, míg ezen elv minden következéseiben keresztül víve, vagy annak kivihetetlensége elismerve nem lesz: úgy ha az elv, hogy a nemzetiségeknek igényei csak a területnek nemzetiségek szerinti felosztása által elégíttethetnek ki, Magyarországon keresztül vitetett, nem állapodhatunk meg, míg ezen elv a birodalom egész körében — sőt ezen túl is — keresztül nem vitetett, azaz míg az országok oly felosztása nem sikerült, mely mellett minden egyes népfaj s nemzetiség külön határokat nem nyer; s ezen elv szép és nagyszerű lehet, sőt talán kivihető is, de olyan, mely ha valaha életbe lép, csak az osztrák birodalom romjain ülheti diadalát.

Vannak, kiket e gondolat talán nem ijesztene el. Az osztrák birodalom a civilisatiónak lényeges szolgálatot tett, s tagadhatatlan, hogy fennállása azon népek művelődésére nagy befolyást gyakorolt, melyek körében fej-

lődtek; de ha ezen népek, épen mert magasabb míveltségre emelkedtek, most szabadabb kört kívánnak, s a birodalom, mely eddig e népek kifejlődését s így az öszszes civilisatió érdekeit elősegíté, azokkal ellentétben áll: további fennállásának szüksége s lehetősége megszünt.

Felesleges, hogy e nézetek helyessége felett theoretikus vitatkozásokba ereszkedjünk. — Kétségtelen, hogy az emberiségnek legfontosabb érdeke a civilisatió haladásában fekszik, s én is meg vagyok győződve arról, hogy az öntudat, melyre korunkban annyi nemzetiség ébredett, s a lelkesedés, melylyel mindenik saját kifejlődésén dolgozik, ezen haladásnak legörvendeztetőbb jele, s egyszersmind biztos záloga. Minden új erő, mely a civilisatió nagy munkájában részt vesz, nyereség az egész emberiségre, mely annál nagyobb vívmányokra számolhat, mennél gazdagabb egyéniségekben. Feladásunk tehát nem az, hogy azoknak számát kevesítsük, hanem az, hogy a kapcsokat megerősítve, melyek mindezen egyéniségeket egy nagy egészszé fűzik egybe, minden egyesnek szabad kifejlődését biztosítsuk; s a mennyiben erre az kivántatnék, hogy bizonyos nemzetiségek, melyeket eddig csak elnyomva ismertünk, új államokat alkotva, mint a nagy népcsalád független tagjai vegyenek részt a közös haladásban: mi a törekvéseknek, melyek erre czéloznak, csak örvendhetünk, s a jelenségekben, melyek arra mutatnak, hogy e törekvések talán egy közel jövőben sikerülni fognak, nem találhatunk semmi aggasztót. De ha ez nézetünk, s előre látjuk, hogy diplomatáinknak egész ügyessége, melylyel a rothadásnak nyomait a Török-birodalomban eltakarva, a régi egyiptomiakkal versenyez; s ha meg vagyunk győződve, hogy a buzgalom, melylyel magokat kiválólag keresztyéneknek hirdető államférfiak Kelet-Európa keresztyén népeit az ozmánok járma alatt tartani iparkodnak, e birodalmat nem menthetik meg; s hogy közeledünk a pillanathoz, melyben Törökország keresztyén népei arra lesznek hivatva, hogy a görögök példáját kövessék s államokat alkossanak: nem következik-e ebből, hogy mindenben, mi ezen alakulásra, — melytől Európa ezen részében a civilisatió függ, —

befolyást gyakorolhat, kettős vigyázattal járjunk el, s ki nem látja át, hogy a mód, mely szerint a nemzetiségi kérdés hazánkban megoldatik, e tekintetben a legnagyobb fontossággal bír?

Európa minden országai között hazánk van hivatva arra, hogy azon tartományokra, melyek egykor birodalmával szorosabb kapcsolatban álltak, elhatározó befolyást gyakoroljon. A viszony, melyben hazánk e tartományokkal egykor állt, s azon körülmény, hogy hazánknak egy részét ugyanazon nemzetiségek lakják, melyeket a Török-birodalomban találunk, s hogy ezek nálunk a művelődés magasabb fokát érték el: biztosítja e befolyásunkat; vajon kell-e, vajon szabad-e tehát felállítanunk oly elveket, melyek mellett a Török-birodalom szétbomlása esetében minden új államnak alakulása Európa ezen részében lehetetlenné válnék? S kétségtelen, hogy azon elvnek általános elfogadása által: hogy az egyes nemzetiségeknek fennmaradása csak úgy biztosítható, ha minden nemzetiség területileg elkülönöztetik, azon helyen, melyet jelenleg a Török-birodalom elfoglal, oly államoknak alakulása lehetlenné válnék, melyek kiterjedésök, népességöknek száma s geographikus viszonyaiknál fogva függetlenségök megvédésére s belső kifejlődésök biztosítására képesek lennének.

Ugyanazon elvek, melyek Magyarországban egy ezredig fennállt államnak egységét veszélyeztetik, még inkább akadályoztatni fogják, hogy a Török-birodalom területén egy erős román, szerb vagy déli szláv állam alakulhasson, s helyettök Európa ezen részében a fennálló ethnographiai viszonyok miatt csak apró szláv, bolgár, szerb és román területekre számolhatunk, melyek egymással folytonosan küzdve, saját függetlenségök megvédésére és civilisatiónk biztosítására egyiránt képtelenek lennének, miből világos, miként ezen elveknek alkalmazása hazánkban nem csak azoknak, kik Magyarország integritásához ragaszkodnak, s azoknak, kik az Osztrák-birodalom fennállását Európa nyugodt kifejlődése egyik feltételének tekintik, hanem még azon nemzetiségeknek érdekeivel is egyenes ellentétben áll, melyeknek nevében az legtöbbször követeltetik.

A rendszer, mely szerint a nemzetiségi kérdésnek megoldása abban kerestetik, hogy minden egyes nemzetiségnek jogköre a törvény által meghatároztatván, az ország területe s hivatalai az egyes nemzetiségek között felosztassanak, mint a fentebbiekből — úgy tartom — világos, hazánk sajátságos helyzetében nem alkalmazható, s a helyett, hogy a nemzetiségek közötti surlódásokat megszüntetné, csak minden egyéni s polgári szabadságnak megsemmisítését vonná maga után, s midőn hazánk s az Osztrák-birodalom felosztásához vezet, egyszersmind Európa azon részében, mely nemzetiségeinek különféleségére nézve hazánkkal hasonló helyzetben áll: minden nagyobb állam alakulását lehetetlenné tenné, s így épen azon nemzetiségek jövőjét rontaná meg, melyeknek érdekében indítványoztatik. — Legyen szabad e tárgyat egy általános észrevétellel fejeznem be.

Két állítással kezdettük meg elmélkedéseinket.

Az első, hogy civilisatiónk fő jelleme azon közösségben kereshető, mely Európa népeinek kifejlődésében létezik.

A második, hogy haladásunk főkép azon állandóságnak eredménye, melylyel Európa népei a kereszténység által felállított eszmék valósításán dolgoznak. — A legfontosabb ezen eszmék között nemünk egysége s közös hivattatása.

Ha a népek között fennállt válaszfalak ledőltek, ha az ó-kor embertelen fogalmaitól megszabadúltunk, s elleneinket, kikkel a harczmezőn szemben álltunk, most embertársainknak tekintjük; ha a rabszolgaság megszünt, s maga a korlátlan fejedelmi hatalom ott, hol az még létezik, szelídebbé vált: mindez ezen eszméknek következése; s tapasztalásaink s a tudomány egyiránt hirdetik azoknak helyességét.

Valamint a jelenben a föld száz népei között a műveltségnek első törekvéseit: úgy a múltban száz civilisatiónak romjait találjuk, melyek egyiránt arra intenek, hogy a mívelhetési képesség nem egy éghajlat vagy egy nemzet, hanem az egész emberiségnek adott isteni adomány; s midőn civilisatiónk élén azon népeket találjuk, melyeket az ó-kor barbároknak nevezett s

a míveltségre képteleneknek tartott, s meggondoljuk, hogy a hellenek s rómaiak helyét újabb korunkban a britt szigetek vad lakóinak s a rettenetes cimberek és teutonoknak utódai foglalták el: mosolyganunk kell az önhittségen, melylyel némelyek a mívelhetési képességet csak saját népök kiváltságának tekintik, s másoknak természetes alárendeltségét hirdetik. — Ha van tény, melyet a tudomány s tapasztalás minden kétségen felül állított, ez az, hogy azon népek között, melyeket Európában ismerünk, egy sincs, mely magasabb mívelődésre képes nem lenne, s melytől ennélfogva a jogot megtagadhatnók, hogy magasabb állásra törekedjék; s a mennyiben korunk nemzetiségi törekvései ezen meggyőződésből indulnak ki, s csak arra törekszenek, hogy az akadályok elháríttassanak, melyek egyes nemzetiségeknek szabad kifejlődését hátráltatják: annyiban ezen törekvések civilisatiónk eddigi fejlődésének szükséges következései s tényezői haladásunknak; s balgatagnak nevezhetjük azt, ki e törekvéseket törvények vagy kormányi intézkedések által megszüntetni reményli, vagy valamely országban egyes nemzetiségnek oly suprematiát kíván biztosítani, mely csak más nemzetiségek elnyomása által tartathatik fenn. — De bizonyosan nem józanabb az sem, ki azt hiszi, hogy az által, ha egyes államnak területét nemzetiségek szerint felosztá, s minden egyes nyelv- s nemzetiségnek jogkörét meghatározta: a dolgok természetes fejlődését meg fogja állítani, s annak, mi fenmaradásának csiráit nem hordja magában, jövőjét mesterséges eszközök által biztosíthatja.

Mindez, mi ily czélból indítványoztatik, létezett egykor. Tudja mindenki, hogy a barbárok, kik a római birodalom tartományait elfoglalták, a római népnek sokáig meghagyták törvényeit, s hogy azon időszakban, melyben újabb államaink alakúltak, az egyes nemzetiségek nem területileg, hanem személyileg elkülönözve álltak egymás mellett; úgy hogy ugyanazon országnak polgárai a római vagy a frank, góth vagy burgundi törvények szerint éltek, a mint egy vagy más nemzetiséghez tartoztak, s e viszonyok, melyekben az újra indítványozott rendszernek kétségen kívül legkövetkeze-

tesebb alkalmazását látjuk, hazánkban a legújabb időkig fennálltak Erdélyben, hol a magyar, székely és szász nemzet külön területtel s külön jogokkal élt egymás mellett századokon át; — s ez állapot mindenütt megszünt, nem egyesek önkénye, nem az uralkodó népnek akarata, hanem a dolgok természete, azon hatalom által, melyet civilisatiónk ellenállhatlan folyama minden egyes viszonyra gyakorol, módosítva, megdöntve mindent, mi tartóztathatatlan árjainak ellentáll. S vajon hiszszük-e, hogy ezzel szembeszállhatunk, hogy összes civilisatiónk fejlődését félbeszakaszthatjuk, s hazánkban újra megkisérelhetjük az elveket, melyektől a visigóthok Spanyolországban a VII. században eltértek?

Az olvasóra bízom e kérdés eldöntését; én részemről azon meggyőződésemet fejezem ki, hogy ily kisérlet, bármily országban történjék az, bármily kormányi forma alatt, s bármennyire minden nemzetiségek megegyezésével, melyek az országot lakják: egy időre nagy zavarokat idézhet elő, nagy elnyomáshoz vezethet; hogy az ily kísérlet azon országot, melyben az tétetett, egy időre megakadályoztathatja fejlődésében; hogy azt civilisatiójában visszalökheti, de állandóságra bizonyosan nem számolhat.

XIII.

A NEMZETISÉGI KÉRDÉS CSAK ÚGY OLDATHATIK MEG, HA MINDEN EGYESNEK EGYÉNI SZABADSÁGÁT BIZTOSÍTJUK.

Nemzetiségi mozgalmaink, mint fejtegetéseim folytán többször megjegyzém, sok tekintetben hasonlítanak azokhoz, melyek a reformatio időszakában a vallás körében történtek. Akár e mozgalmak általánosságát tekintsük, akár hatásukat az emberek kedélyére, melynek következésében e mozgalmak minden más irányokat háttérbe szorítanak, s a kor minden törekvéseire módosító hatást gyakorolnak, a legnagyobb analogiát találjuk. S ugyanezt mondhatjuk, ha a két mozgalom lefolyását egymással összehasonlítjuk. — Valamint a nemzetiségi mozgalom századunkban mint szabadság utáni törekvés lépett föl, mely csak azon akadályok elhárításában kereste feladását, melyek egyes nemzetiségek kifejlődésének útjában álltak: ugyanezt látjuk a XVI. században támadt vallásos mozgalmaknál is, melyek kezdetben szintén csak a lelkiismereti szabadságért támadtak, s nem követeltek mást, mint hogy Istenét minden ember saját meggyőződése szerint imádhassa; s valamint nemzetiségi mozgalmaink a küzdelem között, melyet előidéztek, czéljokat észrevétlenül megváltoztatták, míg végre azok, kik a szabadság zászlója alatt gyűltek össze, hasonló uralom után törekszenek, minő ellen síkra szálltak: — — ugyanazt találjuk a vallásos mozgalmak lefolyása alatt is: a türelem nevében hasonló türelmetlenséget, a szabadság színe alatt ugyanazon uralkodási vágyat, a panaszok között

mások terjeszkedése ellen hasonló terjeszkedési vágyakat; sőt ezen analogia kiterjed még a mozgalmak részleteire is.

Ha az egyes nemzetiség, hogy szabadságát biztosítsa, külön területet kíván, melyen az uralkodás őt illesse; ha azt követeli, hogy külön jogköre a törvényben határoztassék meg, s hogy a jog, melyet az egyes saját nyelvének használatára igényelhet, őt nem mint egyént, hanem csak mint egy bizonyos nemzetiség tagját illesse meg; ha az kívántatik, hogy az országos hivatalok a nemzetiségek szerint osztassanak fel, s bizonyos körben csak egy bizonyos nemzetiségnek tagjai legyenek hivatalképesek; ha egy szóval oly mozgalomnál, mely a szabadság s egyenlőség nevében kezdetett meg, most mindenki csak kiváltságokat követel, s azon fárad, hogy azok mennél nagyobbak legyenek: — mindez nem új; s ki a históriát ismeri, tudja, hogy vallásunk különböző felekezetei egykor ugyanezen követelésekkel léptek föl egymás ellen, s ugyanezen ürügyek alatt. Hogy az egyes felekezetet mások elnyomása ellen biztosítsák, s mindeniknek jogköre szabatosan meghatároztatván, a surlódások alkalma eltávolíttassék: ez volt az ok, melylyel, mint most az egyes nemzetiségek, úgy akkor az egyes vallásfelekezetek követeléseiket támogatták. Katholikus országokban a protestánsok számára külön területek jelöltettek ki; egyes várak szereltettek fel, melyek a vallásnak fegyverhelyekül szolgáljanak; a templomok száma törvény által határoztatott meg; kimondatott, mily hivatalra hány jelöltessék ki minden felekezetből, s a városi tanácsnak mily része álljon az egyik s a másik vallás hiveiből; — — s mi volt mindezen szabályoknak s rendelkezéseknek eredménye mindenütt, hol a vallásos kérdés megoldása ez úton kíséreltetett meg? Nem-e a különböző vallásfelekezeteknek szüntelen surlódásai; elnyomása annak, mely valamely körben kisebbségben látta magát; határtalan türelmetlensége mindeniknek, mely arra alkalmat talált; s mint mindennek következése, egy századokon át folytatott véres küzdelem, mely a legerősebb államokat megingatá, Európa egyik legnagyobb nemzeténél egy máig orvosolatlan szakadást okozott, s a civilisatió haladását

mindenütt akadályoztatta? A küzdelem egyes államokban véresebb vala; másokban az egyik felekezet teljes elnyomásához vezetett; de mindenütt, hol ez nem sikerült, s a vallásfelekezetek kibékitése abban kerestetett, hogy mindeniknek jogköre s kiváltságai törvény által határoztattak meg, a következés ugyanaz vala: hogy minden ily országoknak polgárai felekezetek szerint elkülönözve, ellenségesen álltak egymás mellett, s a vallásos béke s egyetértés annál kevésbbé éretett el, mennél több s részletesebb törvény létezett, mely annak biztosítására alkottatott.

Az újabb kor e részben is új irányokat jelölt ki. Az egyes felekezetek külön jogköre és kiváltságai helyett a vallásos szabadság elve állíttatott fel, mely szerint a felekezeti különbség az egyesek polgári jogaira semmi befolyást nem gyakorolhat. Elismertetett, hogy azon kérdésnek eldöntésében, mily felekezethez tartozzék minden egyes, csak az egyeseknek lelkiismerete határozhat, s hogy minden vallásnak fenntartása és terjesztése az egyesek buzgóságára bízandó, a törvények egyedüli feladása az maradván, hogy mindenkit szabadsága élvezetében megoltalmazzon; — — — s im azon mértékben, melyben ez az elv következetesen alkalmaztatott: a vallásos kérdés meg vala oldva. A szabadság nem szüntette meg a különböző felekezetek buzgó versenygését, melynek az északamerikai államokban oly érdekes jelenségeit látjuk; nem csökkentette a proseletismust, melynek Angliában több példáját találjuk most, mint valaha; de a béke mindez által nem zavartatik meg, s határozottan állíthatjuk, hogy a különböző felekezetek között soha több egyetértés nem létezett, s hogy minden egyes felekezetnek jogköre még oly országokban is, hol az — mint például Francziaországban a protestánsok — a népességnek csak kis minoritását képezi, soha ily tökéletesen biztosítva nem volt.

Az analogia, mely korunk nemzetiségi s az előbbi idők vallási mozgalmai között létezik, a dolgok természetében fekszik.

A két — tárgyára nézve látszólag oly különböző — mozgalom egy czél után törekszik, mely az egyiknél a vallási, a másiknál a nemzetiségi fejlődés szabad-

sága, de mindkét esetben a szabadság. A két mozgalom azon hatalomból meríti erejét, melyet eszmék az emberek kedélyére gyakorolnak. S az állás, melyet az egyesek elfoglalnak, mind a vallási, mind a nemzetiségi mozgalomnál, nem azon területtől, melyen laknak, vagy az osztálytól, melyhez tartoznak, hanem egyedűl személyes meggyőződésüktől függ. De vajon ezen analogia, mely a két mozgalom között akár annak alap-okait, akár lefolyását tekintjük, tagadhatatlanúl létezik: nem igazolja-e azon nézetünket, hogy korunk nemzetiségi kérdései is csak azon úton oldathatnak meg, mely a vallásos mozgalmaknál oly sikeresnek mutatkozott; — nem igazolnák-e ezt még akkor is, ha ezen nézetünk mellett nem hozhatnók fel azon általános tapasztalást, hogy a nemzetiségi kérdésnek veszélyessége mindenütt azon mértéktől függ, melyben a nemzetiségi viszonyok szabályozására az egyes országokban az egyéni szabadság elve alkalmaztatik, s hogy míg példáúl Amerikában, Schweizban, Belgiumban a különböző nemzetiségek egyetértésben laknak egymás mellett: a nemzetiségi súrlódások ott váltak legélesebbekké, hol, mint példáúl Erdélyben, minden egyes nemzetiségnek jogköre a törvény által állapíttatott meg, s mindenkinek privilegiális állása leginkább biztosíttatott.

Mindazon tapasztalások után, melyek előttünk fekszenek, biztossággal állíthatjuk, hogy azon súrlódásoknak megszüntetésére, melyekre a nemzetiségi különbség korunkban alkalmat nyújt, s melyek egyes államokat komoly veszélylyel fenyegetnek, eddig a szabadság mutatkozott a leghatalmasabb eszköznek s ez a dolgok természetében fekszik. Oly mozgalom, mely egyes nemzetiségek képzelt vagy valóságos elnyomása által idéztetett elő: semmi által nem csillapíttathatik le jobban, mint midőn annak okai eltávolíttatnak. — De a politikában — legalább a mennyiben a practikus kérdések megoldása forog szóban — nincsen általános szabály, melynek ne lennének kivételei s bármennyire meg legyünk győződve valamely rendszer általános czélszerűségéről, mely mellett számos tapasztalások szólnak: mielőtt annak alkalmazását egy bizonyos országban

megkíséreljük, szükséges, hogy annak helyzetét s körülményeit különösen tekintetbe vegyük.

Magyarország épen nemzetiségi viszonyaira nézve egészen sajátságos helyzetet foglal el. Az összeköttetés, melyben a birodalommal állunk; a nemzetiségi rokonság, sőt ugyanazonosság, mely az ország lakóinak egy része s a szomszéd tartományok s országok népei között létezik; egész történeti kifejlődésünk, s főkép az utolsó idők eseményei, melyek e hon polgárainak lelkületében mély nyomokat hagytak: mindannyi ok, mely azon tagadhatatlan ténynek magyarázatáúl szolgál, hogy a nemzetiségi ellentétek nálunk élesebbek, s hogy oly intézkedések, melyek a nemzetiségi kérdés megoldására más országokban czélszerűeknek mutatkoztak: nálunk nem ígérnek hasonló eredményeket.

Egy részről az egyes nemzetiségek, melyek magukat szabad kifejlődésükben századokig akadályozva érezék, jövőjük biztosítására nálunk erősebb garantiákat kívánnak, más részről több garantiákat kíván az ország is, melynek jövőjét minden oldalról veszélyek fenyegetik, s ezért a szabadság, mely máshol a nemzetiségi kérdés megoldására elégségesnek mutatkozott, nálunk az egyes nemzetiségek igényeit nem elégítheti ki, s mégis több, mint a mit az állam érdekeinek feláldozása nélkül nekik nyújthatunk.

Ez azon ellenvetés, melyet a különböző nemzetiségek buzgóbb pártolói, s azok, kik az ország egységeért aggódnak, a nemzetiségi kérdésnek ezen megoldása ellen felhoznak.

Nézzük, mennyiben helyes ezen felfogás?

Tisztán practikus kérdés fekszik előttünk; vizsgáljuk ezt tisztán practikus szempontból, azaz mellőzve minden általános elmélkedéseket s csak hazánk jelen viszonyait tartva szemünk előtt: állítsuk fel a két kérdést magunknak.

1-ször: áll-e az, hogy azon követelések, melyekkel hazánk különböző nemzetiségei fellépnek, az által nem elégíttethetnek ki, ha mindegyiköknek teljes szabadságát biztosítjuk?

2-szor: igaz-e, hogy a nemzetiségeknek engedett szabadság hazánk egységét megrontja s fennállását veszélyezteti?

XIV.

A SZABADSÁG BEFOLYÁSA AZ EGYES NEMZETISÉGEKRE.

Hazánk a nemzetiségi kérdésre nézve egészen sajátságos helyzetben áll. Ezt halljuk számtalanszor, s ez állítás helyes, csakhogy mint hazánkra, úgy minden országra és valamint a nemzetiségi, úgy minden kérdésre illik; mert tulajdonképen nem jelent többet, mint hogy minden kérdés csak azon viszonyok kellő megfontolása után oldathatik meg, melyek arra befolyást gyakorolnak.

S mik hazánknak azon sajátságos viszonyai, melyekről a nemzetiségi kérdésre nézve ezt feltehetjük?

Az első: hazánk különböző nemzetiségeinek száma s azon körülmény, hogy azok nem tömör testületekben, hanem a legnagyobb vegyületben laknak egymás között s hogy azért az egyes nemzetiségeknek geographiai határait nem jelölhetjük ki. Nincs hazánkban nemzetiség, melynek egy része nem laknék az ország oly vidékében, hol a többség más nemzetiséghez tartozik. Így találunk szlávokat az alföldön, magyarokat a felföldön, — nem is említve a németeket, kik az egész országban elszórva laknak, s egy megye kivételével sehol sem képeznek többséget.

A második: azon ragaszkodás, melyet nemzetünk úgynevezett municipális intézvényeihez mindig tanusított.

Kétségtelen, miként helyzetünknek ezen sajátságai a nemzetiségi kérdés megoldására nagy befolyást gyakorolnak; csakhogy ez nézetem szerint abban áll, hogy épen e viszonyok miatt e kérdés megoldása nálunk más

úton, mint a legtökéletesebb szabadság biztosítása által, nem is gondolható.

Épen mert hazánk különböző nemzetiségeinek határait oly módon körülirnunk nem lehet, hogy az egyes területek több nemzetiséghez tartozó polgárokat ne foglaljanak magokban: ez az ok, melyért a nemzetiségek igényeit területünk felosztása által nem elégíthetjük ki. — — S épen mert a nemzet régi municipális szerkezetéhez ragaszkodik, azért remélhető, hogy a teljes szabadság, melyet a törvény nemzetiségi tekintetben az egyeseknek nyujt, minden nemzetiségnek megszerzi azon befolyást, melyet az méltányosan igényelhet.

Országoknak nemzetiségek szerinti felosztása, még ott is, hol — mint például Tirolban — tömör testben csak két nemzetiség áll egymással szemközt, nehézségekkel jár, s mindig veszélyes, mert azon egységet megtöri, mely minden erőnek első feltétele. De a felosztás ily viszonyok között legalább lehetséges; és ha az ellentét, mely ily felosztás által támad, első időben éles is, legalább remélhető, hogy később, ha a két nemzetiség keserü tapasztalások után azon meggyőződéshez jutott, hogy versenytársát sem elnyomni, sem beolvasztani nem birja: a versenygők végre felhagynak, ha nem is uralkodási vágyaikkal, legalább a kisérletekkel, melyeket egymásnak elnyomására tettek. — De ha egy országban nem két, hanem hat nemzetiség áll egymással szemközt, melyeknek mindegyike saját jogosultságának elismerését követeli, s mindegyike ugyanazon igényekkel lép föl az állam irányában: vajon ki várhatja ezt?

Nem akarom kelletinél nagyobbaknak tüntetni fel a nehézségeket, s elvonatkozom azon ellentéttől, mely ugyanazon nemzetiség körében a vallás különbség által előidéztetik, s például szerb ajkú honfitársainknál egészen háttérbe szorítja a rokonérzetet, melyet a közös nyelvtől várhatnánk; s nem is szólok azon kisebb nemzetiségekről, melyek, ámbár más nagyobbakkal rokonságban állnak, azért mégis egyéniségöknek érzetével birnak: csak a nagyobb nemzetiségeket veszem tekintetbe, a magyar, német, szláv, szerb, orosz és román nemzetiségeket. Mily módon történjék a felosztás úgy,

hogy ez által a nemzetiségek mindegyike számos tagjaiban sértve ne érezze magát? Nem a magyarokról szólok, kiknek jogfogalmaival az ország területének felosztása mindig ellenkezésben áll, s nem a németekről, kik bármily felosztás mellett nemzetiségi igényeiket soha nem érvényesíthetik; de fordítsuk figyelmünket kizárólag azon nemzetiségekre, melyeknek nevében a felosztás követeltetik.

Ismétlem: a nemzetiségi mozgalom nem egy mesterségesen szított agitatiónak eredménye, nem theoretikus elvekért vagy képzelt sértések ellen való küzdelem: hanem egész eddigi kifejlődésünknek szükséges következése, a mennyiben az egész mozgalomnak czélja nem más, mint hogy az egyéni szabadságnak elve, melyet újabb polgárosodásunk minden viszonyok alapjául elismer, a nemzetiségek körében is alkalmaztassék. Ily mozgalmat valamint erőszakkal elnyomni, úgy színre adott concessiókkal lecsillapítani nem lehet, hanem csak az által, ha azon szükségeknek eleget teszünk, melyekért az támadt; s így a jelen esetben csak akkor, ha azon akadályok, melyek által az egyes polgár nemzetisége szabad gyakorlásában korlátolva érezte magát, elvétetvén, minden egyes, mint másban, úgy nemzetiségére nézve egyiránt szabadnak érezheti magát.

Senki sem vonhatja kétségbe, hogy szerb vajdaságot vagy oláh kapitányságot, mely csak ezen egy nemzetiséghez tartozó polgárokat foglalná magába, kijelölni nem áll hatalmunkban, s hogy még kevésbbé eszközölhető oly felosztás, mely mellett ezen nemzetiségeknek igen számos tagjai ne laknának oly területen, melyet a törvény egy más nemzetiség sajátjának jelölne ki; s hogy ennélfogva nem képzelhető oly felosztás, mely mellett a jogok, melyeket az egyes, mint valamely nemzetiség tagja, élvez, nem függnének attól, hogy a törvény által saját nemzetiségének számára kijelölt területen lakjék. Már ha a Budán letelepedett szerbek s szlávjaink az alföldön nyelvöknek használatára s nemzetiségök szabad kifejlesztésére nézve ugyanazon szabadságot követelhetik, mint ha amazok Szerémben s ezek a felföldön telepedtek volna le; s ha, midőn az nekik megtagadtatott, hasonló

joggal panaszolkodhatnak az elnyomás ellen: vajon ezen ellentétes igényeket miként elégíthetjük ki más módon, mint az által, ha minden egyesnek nemzetiségi tekintetben teljes szabadságát biztosítjuk?

Világos mindezekből, hogy miután Magyarország épen nemzetiségeinek száma s az által különbözik más országoktól, hogy az egyes nemzetiségeknek geographikus határait kijelölni nem lehet, s miután az egyes nemzetiségek igényeit területünk felosztása által nem elégíthetjük ki: az egyedüli út, mely a nemzetiségi kérdés megoldásához hazánkban nyilik, csak az egyéni szabadság teljes biztosításában kereshető.

Régi közigazgatási szerkezetünk s azon előszeretet, melylyel a nemzet ehhez ragaszkodik — országunk e másik, nem kevésbbé fontos sajátsága — biztosít, hogy a szabadság, melyet a törvény az egyeseknek nemzetiségök kifejlesztésére enged, írott malaszt maradni nem fog.

Ha egy részről elvként állíttatik fel, hogy a törvény az ország polgárai között valamint vallásukra, úgy nemzetiségökre nézve különbségeket nem ismer el, s hogy egy nemzetiségnek tagja sem igényelhet oly jogokat magának, melyek a többiektől megtagadtattak;

ha ennélfogva nincsen kör, melyben az egyest saját nyelvének használatában bárki akadályoztatná, s a hivatalos nyelvnek meghatározása minden körben egyedül a többség akaratától függ;

ha, egyszóval, nyelv s nemzetiség tekintetében a legtökéletesebb szabadság elvét állapítottuk meg:

akkor az állás, melyet az egyes nemzetiségek a hazában elfoglalnak, nagy részben ugyanazon kegyelettől függ, melylyel az egyesek saját nemzetiségükhöz ragaszkodnak; de tagadhatlan, hogy erre az országban alkalmazott közigazgatási szervezet is nagy befolyással bir, s hogy az úgy rendeztethetik el, hogy a törvény által minden nemzetiségnek biztosított egyenlő szabadság egyes nemzetiségekre nézve gyakorlatilag nem létezik.

Oly országban, melynek közigazgatása a szigorú centralisatio elvei szerint rendeztetett el, melynek polgárai a törvényhozáson kívül közügyekről nem tanácskoznak, s az egész igazgatás a kormány tisztviselői által vezettetik: a törvényben kimondott elveknek

hatása csak csekély lehet. Minden egyes szabadon buzoghat nemzetisége mellett, saját nyelvének mívelésére és terjesztésére az egyesületi tért megkisértheti, s ha a törvényhozásnál saját nyelvén szólni akar, ezt szabadon teheti; de miután a központi kormány a legnagyobb hátrányok nélkül egyszerre hat nyelven nem kormányozhat, kétségtelen, hogy azon arányban, melyben a centralisatiónak elve kiterjesztetett, a tér, mely az egyes nyelvnek a közigazgatásban nyílik, szükebbre szorul; s hogy ott, hol a nevelési ügy, mint minden centralisált államban, a központi kormány kezében központosíttatott, az egyes nemzetiségek arra nézve sem birnak garantiával, hogy érdekeik a nevelés körében, mely fejlődésökre nézve a legfontosabb, kellőleg méltányoltatnak.

Megyei szerkezetünk mellett, — vagy, helyesebben mondva, oly közigazgatási szervezet mellett, minőt az 1848-iki törvények körvonalokban kijelöltek, — melynél a megyei s községi életnek tág kör nyílik s az egész közigazgatás az önkormány elve szerint rendeztetik el: épen az ellenkezőt állíthatjuk.

Központosított országban a kormány, még ha annál a legjobb szándékot teszszük is fel, nem védheti meg a nemzetiségeket, melyek kisebbségben állnak, a többségnek elnyomó befolyása ellen; oly közigazgatási szervezet mellett, minőt nemzetünk geniusa kiván, a kisebb nemzetiségeknek elnyomása lehetetlenné válik. Mert, miután a megyét abban akadályozni nem lehet, hogy tanácskozásaiban azon nyelvvel éljen, melyet a többség ért és beszél; hogy más törvényhatóságokhoz, melyek ugyanazon nemzetiséghez tartoznak, saját nyelvén irjon; s hogy, egy szóval, e nyelvet hivatalos nyelvének fogadja el s használja azon körben, mely közigazgatásunk szervezete szerint a megyének rendeltetett; s miután az egyes megye a központi kormány irányában e részben csak ugyanazon szabadsággal él, melyet vele szemközt az egyes községek gyakorolnak: a kormánynak, sőt a törvényhozásnak hiányzanak az eszközök, melyek által a többségnek nemzetiségét mások rovására kiterjeszthetné, és ha az utóbbi egyes nemzetiségeket a megyék s községek körében korlátolni akarná, például a megyei vagy országgyülési képviselőkre valamely

nyelvnek tudását választhatási feltételként mondaná is ki: ily törvény nagy discussiókra adhat alkalmat, nagy többség által határoztathatik el, s nagy elégedetlenséget és surlódásokat okozhat, de megtartatni alig fog.

Az egyetlen kedvezés, melyben e viszonyok alatt egy nemzetiség részesülhet, abban áll, hogy a czélszerübb közigazgatás érdekében egy nyelv jelöltetik ki a törvényhozás és központi kormány hivatalos nyelvének, s én meg vagyok győződve, hogy az a haza minden nemzetiségeinek megegyezésével a magyar lesz; világos azonban, hogy ez az ország többi nemzetiségeit szabad kifejlődésökben annál kevésbbé akadályoztatja, miután ez által sem az, hogy valaki a törvényhozás tanácskozásaiban saját nyelvét használhassa, sem az nem záratik ki, hogy a központi kormány minden, bármily nyelven hozzá intézett beadványokat elfogadjon, s azok iránt intézkedjék.

Midőn az 1848-iki törvények által a nemesi kiváltságokat megszüntettük, s az ország polgári és politikai jogait az ország minden lakóira oly census mellett terjesztettük ki, melynek következésében e jogok az ország egy részében olyanok által gyakoroltatnak, kik többségben nem a magyar nemzetiséghez tartoznak: a nemzetiségi egyenjoguság practikus kivitelére csak az 1848-iki törvényeknek végrehajtása s az kivántatik, hogy közigazgatási szervezetünkben az önkormányzás elvéhez, azaz azon formához ragaszkodjunk, melyet hosszú mult s a nemzet erkölcsei és szokásai egész létünkkel összeforrasztottak.

A jogegyenlőségnek elvét feltartva, s ragaszkodva közigazgatási szerkezetünkhöz, az állás, melyet az egyes nemzetiségek az országban elfoglalnak, csak saját akaratuktól s azon szabadságtól függ, mely a helyhatósági életnek hazánkban biztosíttatik; s e feltételek alatt a nemzetiségek teljes kielégítése csak az idő kérdése lehet, mely, midőn a szenvedélyeket lecsillapítja, s az egyes követeléseket azon mértékre reducálja, melyben azok az ország érdekeivel és mások méltányos igényeivel megférnek: egyszersmind meg fogja győzni e haza minden nemzetiségeit, hogy mindent, mi ezen határok közt elérhető, elértek.

XV.

IGAZ-E, HOGY A NEMZETISÉGEKNEK ENGEDETT TELJES SZABADSÁG AZ ORSZÁG FENNÁLLÁSÁT VESZÉLYEZTETI?

A befolyás, melyet az 1848-iki törvényekben kimondott jogegyenlőségnek elve helyhatósági szerkezetünk mellett azon nemzetiségeknek állására gyakorolni fogna, melyek elébb, — míg a politikai jogoknak élvezete a nemességre vala szorítva, — abból nagyrészint kizárattak: magában világos; s habár a vélemény, mely szerint az egyes nemzetiségek állása csak az ország territorialis felosztása által biztosítható, most is követőkre talál: naponként növekedik azoknak száma, kik nem személyes, hanem nemzetiségi érdekeiket tartva szemök előtt, belátják, hogy ezeknek előmozdítása nem az egyes nemzetiségeknek adott privilegiumoktól, hanem attól függ, hogy az ország minden polgárainak egyéni szabadsága biztosíttatván, közigazgatásunk s politikai jogaink gyakorlata úgy szerveztessék, hogy az országban lakó nemzetiségeknek mindegyike kört találjon, melynek határai között saját nemzetiségét szabadon kifejthesse. Kevésbbé világosak e rendszernek előnyei, ha azt a magyar nemzetiség vagy az ország általános érdekeinek szempontjából tekintjük; s én nem bámulom, ha — főkép az utóbbi tekintetben — aggodalmak nyilvánulnak, s a nemzetiségeknek adott teljes szabadság sokak előtt e haza jövőjére veszélyesnek látszik.

E veszélyek léteznek, és senki, ki helyzetünket s azon irányt tekinti, melyet a nemzetiségi mozgalmak követnek, nem vonhatja kétségbe azoknak komolyságát;

csakhogy e veszélyek létezése azon irány követése ellen, melyet a nemzetiségi kérdés megoldására egyedül czélszerűnek tartok, fel nem hozható s pedig azért, mert e veszélyek helyzetünk szükséges következései, és most, miután a jogegyenlőségnek elve elfogadtatott, ki nem kerülhetők; s mert ha e veszélyeknek óvszere létezik, ez épen csak a nemzetiségeknek adott szabadságban található.

Mi az elsőt illeti: állításom magában világos. — Miután az 1848-iki törvények a politikai jogok gyakorlatát az ország minden lakóira kiterjesztették, a lelkesedés mellett, mely hazánk minden lakói között saját nemzetiségök iránt mutatkozik, biztosan föltehetjük, hogy azoknak mindegyike állását saját nemzetiségének érdekében fogja felhasználni.

Elfogultság nélkül tekintve azonban helyzetünket, könnyen meggyőződhetünk a másodikról is.

Megengedem, hogy a veszélyek, melyek a jogegyenlőség elvének elismeréséből hazánkra s a magyar nemzetiségre háramlottak, oly sulyosakká csak azon szabadság által válnak, melyet közigazgatási szervezetünk minden nemzetiségnek, saját czéljainak követésére, biztosít; s elismerem, hogy ha a politikai szabadság oly formákban állapíttatik meg, minők Francziaországban a császárság előtt divatoztak, a törvényhozási majoritás absolut hatalma s az annak felelős centralisált közigazgatás a magyar nemzetiséget oly kedvezményekben részesíthetné, minőket az eddig soha nem élvezett; de ha elvonatkozunk is a nehézségektől, melyekkel a szigorú administrativ centralisatio elveinek keresztülvitele hazánkban járna: vajon ezen kedvezések, melyekben a magyar nemzetiség részesülne, biztosíthatják-e a magyar államot?

Tegyük fel, hogy mindaz éreretett, mit e nézet legtulzóbb pártolói kívánatosnak tartanak. Törvényhozás, melynek többsége az ország közügyeinek elhatározásában korlátlan hatalommal bír; közigazgatás, mely a legszigorúbb centralisatio elvei szerint rendeztetett s hogy e törvényhozás majoritása a magyar nemzetiség suprematiája mellett buzog, s a közigazgatás mindazon hatalmat, melyet a legtökéletesebb administrationalis

gépezet kezébe ád, ezen érdekben használja fel, — s vajon mit értünk el? Elérhetjük, hogy a nemzetiségek szabad mozgását a községben s megyékben megakadályoztatván, elnémítjuk a hangokat, melyek most némelyeket annyi félelemmel töltenek el; elérhetjük, hogy az összes nevelést a kormány kezében központosítva, azt saját nyelvünk terjesztésére eszközül használhatjuk; de azt, hogy az országban létező különböző nemzetiségek egyéniségöknek öntudatát elveszítsék, hogy saját nemzetiségökért ne lelkesüljenek: azt ezen úton ép úgy nem fogjuk elérni, mint mások, kik azt a magyar nemzetiség irányában ugyanezen eszközökkel megkisérték, s az eredmény, melyre számolhatunk, csak abban áll, hogy e mozgalom, melyet közéletünk felszínéről leszorítánk, annál mélyebben gyakorolja hatását, s azon ellentét, mely most a magyar nyelv ellen létezik, a magyar állam, a haza egysége elleni ellentétté változnék által.

Ha tehát a nemzetiségi mozgalom hazánkat veszélylyel fenyegeti és csakugyan erős tényezők léteznek, melyek államunk felbontásán működnek; ha azon vonzerő, melyet a közös nemzetiség hazánk lakóinak egy részére gyakorol, erősebb azon kötelékeknél, melyekkel egy ezredéves együttlét e hon polgárait egybefűzte: meg lehetünk győződve arról is, hogy ily viszonyok alatt azon erő, melyet a közigazgatási gépezet a kormánynak kezébe ád, az állam megoltalmazására elégtelennek fog bebizonyulni; s hogy a hivatalos nyelvnek egysége, habár azt az utolsó község jegyzőkönyvéig vittük is keresztül, s a tisztviselőknek roppant serege, az országnak egységét nem fogják fenntartani. — — Ily veszélyekkel szemközt más óvszerekre, ily feladásnak megoldásánál más eszközökre van szükségünk, s én csak egyet ismerek, mely e feladás nagyságának megfelelne, s ez abban áll: hogy hazánk különböző nemzetiségeinek méltányos igényeit kielégítsük, s így azon okokat hárítsuk el, melyek e mozgalmat előidézték.

Épen mert a nemzetiségi mozgalom, nem — mint azt némelyek talán hiszik — egyesek fondorkodásai által idéztetett elő, mert az nem mesterséges izgatás eredménye: azért oly lépések, melyek által a mozgalom egyes szóvivőinek követelései teljesülnek, vagy a szelle-

mekben létező nyugtalanságnak jelenségei mesterségesen elnyomatnak, e mozgalmat megszüntetni nem fogják. — Korunk nemzetiségi törekvései csak azon nagy mozgalomnak egyik ágát képezik, mely a szabadság s jogegyenlőség elveinek létesítésére a reformatióval a vallás terén megkezdődött s azóta tovább folyik; s e mozgalom, mint a vallás körében s mindenütt, hol az egyszer megkezdődött, úgy a nemzetiségi kérdés terén is, csak akkor szünhetik meg, ha annak czélja a lehetőségig eléretett; s bármi nagyok az áldozatok, melyek tőlünk, kik magunkat eddig e hazában uralkodó nemzetnek tartottuk, kívántatnak, bizonyos, hogy azon veszélyeket, melyekkel a nemzetiség kérdése hazánkat fenyegeti, csak így kerülhetjük ki.

Jól tudom, vannak elegen, kik a nemzetiségi lelkesedésről nagy megvetéssel szólanak s azt oly valaminek tekintik, mi csak néhány év óta vált fontossá, — ephemer tüneménynek, mely, miként rögtön támadt, úgy el is fog enyészni, annyival inkább, miután a demokratiai elveknek hatalma, nagyobb államok fennállásának szüksége, a közlekedések könnyűsége s gyorsasága, egyszóval egész civilisatiónk jelen iránya az egyes, főkép kisebb nemzetiségek különállásának nem kedvező; s én megengedem, hogy jöhetnek idők, midőn utódaink jelen lelkesedésünket a nemzetiség mellett ép oly kevéssé fogják érteni, mint mi azt, mely a XI. és XII. században fél Európát a szent sírhoz vezette; de ha megengedjük is, hogy a nemzetiségi kérdés talán már egy fél század után azon legyőzött álláspontok közé soroztatik, melyekre az emberek sajnálattal tekintenek vissza: annyi bizonyos, hogy századunk első felének legfontosabb eseményei a nemzetiségi elv befolyása által idéztettek elő; s hogy valamint az első franczia császárság hatalma nem a kormányok bölcseségén, hanem a spanyol, orosz s német nemzet lelkesedésén tört meg: úgy a jelenben s legközelebb jövőnkben a nemzetiségi elv elhatározó befolyást fog gyakorolni mindazon országok kifejlődésére, melyekben az fölmerült.

A nemzetiségi eszme természeténél fogva nem forradalmi eszme, sőt, a mennyiben az nagyrészint a történelmen alapszik, s a nép erkölcseivel összeköttetésben

áll, inkább az ellenkező irányban hat; s ha ennek a jelenkorban ellenkezőjét tapasztaltuk, ennek oka egyedül azon állásban kereshető, melyet egyes államok a nemzetiségekkel szemközt elfoglaltak, ellenségesen lépve fel az iránt, minek e század leforgása alatt fenntartásukat köszönték. Ez történt, s fog történni kétségen kívül hazánkban is; s ha az ország egységének nevében oly követeléseket állítunk föl, melyek az egyes nemzetiségeket kifejlődésökben akadályozzák; ha elfeledjük, hogy az emberek a legnagyobb igazságtalanságot könnyebben tűrik el, mint oly állapotot, mely nekik naponként kisebb, de szüntelen alkalmatlanságokat okoz, s hogy ezért vexatorius közigazgatás a legnagyobb despotiánál több ellenszenvet idéz elő; ha a befolyást, melyet ezen eszme jelenleg milliók kedélyére gyakorol, ignorálva, vagy azon meggyőződésből indulva ki, hogy az az állam egységével meg nem fér, alkotmányos viszonyainkat a nemzetiségi érzésekkel ellentétben rendezzük el: ezen érzések, mint eddig, úgy ezentúl is veszélyekkel fenyegetik jövőnket. De ép oly bizonyos az is, hogy azon arányban, melyben a nemzetiségi igényeket kielégítve bebizonyítottuk, hogy államunk fennállása az egyes nemzetiségeket nem veszélyezteti, sőt szabad kifejlődésöknek legerősebb biztositéka: az, mi veszélyesnek látszott, jövőnk zálogává válik, s azon nehézségek, melyekkel küzdünk, állami létünk ellenségei ellen fognak fordulni, s azoknak legyőzése nekik bizonyosan semmivel sem lesz könynyebb, mint nekünk volt.

Miután az érzéseket, melyeket a nemzetiségi eszme polgártársaink nagy részében gerjeszt, nem nyomhatjuk el, ezen eszme, mint eddig, úgy, legalább egy ideig, ezen túl is elhatározó befolyást fog gyakorolni minden viszonyainkra, de e befolyásnak módja egészen tőlünk függ; s miután egy részről bizonyos, hogy Európa ezen részében nagyobb állam nem alakúlhat, mely több nemzetiségeket nem foglalna magában; s miután a másikról a magyar nemzetiségnek legvérmesebb híve sem ringathatja magát azon reménynyel, hogy a hazánkban lakó különböző nemzetiségeket a magyarba egyhamar beolvasztani lehessen; s miután e szerint bármi történjék, hazánk különböző nemzetiségei a jövőtől nem

várhatnak többet, mint hogy saját nemzetiségök kifejlődése az államban biztosítva legyen, s mi magyarok nem kivánhatunk egyebet, mint hogy különböző ajkú polgártársaink közös hivséggel ragaszkodjanak közös hazájokhoz: azon ellentéteknek eltávolítására, melyekre a nemzetiségi kérdés hazánkban alkalmat adott, sőt arra, hogy a nemzetiségi érzések államunk és szabadságunk legbiztosabb garantiájává váljanak, nem szükséges egyéb, mint hogy fényes ábrándjaink helyett valóságos helyzetünket tartsuk szemünk előtt, s azon vágyakról mondjunk le, melyeknek teljesítését, viszonyainkat higgadtan átgondolva, minmagunk is lehetetlennek ismerjük el.

A választás kezünkben van, de egy kétségtelen, s ez az, hogy annak következéseit, akár jók, akár rosszak legyenek, nem egy vagy más nemzetiség, de valamenynyien egyiránt fogjuk érzeni; s épen érdekeinknek ezen közössége az, miben én e kérdés szerencsés megoldásának zálogát találom.

XVI.

BEFEJEZÉS.

S most fogjuk össze röviden a mondottakat.

Újabb civilisatiónk történetében nem találunk pillanatot, melyben egyes eszmék az emberek kifejlődésére elhatározó befolyást nem gyakoroltak; és civilisatiónk egész menete azon változások által határoztatott meg, melyek ezen eszmékben majd rögtön, majd fokonként történtek.

Egyes korszakokat tekintve, az emberek törekvéseiben s az eszmékben, melyek azoknak irányát meghatározák, a legnagyobb különféleséget, sőt látszó ellentéteket tapasztalunk; de ha figyelmünket civilisatiónk egész menetére fordítjuk, csak azon következetesség tűnik fel, melylyel az emberi nem egy bizonyos arányban előre halad, egész fejlődése nem lévén egyéb szakadatlan törekvésnél azon czélok felé, melyeket a keresztyénség felállított, s melyekre nézve az egyes korszakokban fölmerült eszmék csak eszközül szolgálnak s másokkal cseréltetnek föl, mihelyt az általános haladást többé nem segítik elő, s a szabadságot, az egyenlőséget s az emberi jólét közösségét, mely felé keresztyén civilisatiónk halad, akadályozzák.

Mit általánosan civilisatiónk egész fejlődéséről mondánk, az áll korunkról is, s a befolyás, melyet arra a nemzetiségi eszme gyakorol, csak azon jelenségeknek ismétlése, melyeket más korszakokban más eszmék befolyására nézve találunk.

Valamint azon okok között, melyeknek a nemzetiségi eszme s más korszakok uralkodó eszméi általános hatásukat köszönik, úgy azon mozgalmak között, melyeket korunkban a nemzetiségi s más korszakokban más eszmék előidéztek, a legnagyobb analogiát találjuk; s ezért hasonló analogiát tehetünk fel azon eredményekre nézve is, melyeket e mozgalomtól várhatunk, azaz feltehetjük, hogy a nemzetiségi eszme is maga után fogja vonni logikai következéseit; de csak addig, mig ezek azon iránynyal, melyet civilisatiónk haladásában követ, ellentétbe nem lépnek, s hogy e befolyás, melyet a nemzetiségi eszmétől várhatunk, semmi esetre sem terjed annyira, hogy minden állami s társadalmi viszonyokat rögtön megváltoztasson, s minden fennállót átalakítson.

Mint más, úgy ezen esetben is, az eszme befolyásának nagysága és iránya azon állapotoktól függ, melyek között az eszme létesítése az egyes országokban megkiséreltetik; s valamint az eszme ezekre módosító hatást gyakorol: úgy ezen állapotok hasonló ellenhatást gyakorolnak azon formára, melyben az eszme valósítható; miből világos, hogy a feladás, melynek megoldása a nemzetiségi mozgalmak által szükségessé vált, mindenütt egy és ugyanaz, de hogy az eszközök, melyekkel e megoldás lehetséges, különbözők s csak úgy jelöltethetnek ki, ha az egyes országok különböző viszonyai tekintetbe vétetnek.

Ez az, mit jelen iratomban Magyarországra nézve megkisértettem.

Röviden előadtam az okokat, melyekért a nemzetiségi kérdés újabb időben közéletünkre oly nagy befolyást gyakorol, s annyi szenvedélyességgel tárgyaltatik.

Kijelöltem a vélemény-különbséget, mely hazánkban a nemzetiség fogalmának még értelmezésére nézve is létezik, s azon ellentéteket, melyek ez által a nemzetiség nevében tett követelések között támadnak, s megmutattam az összeköttetést, melyben, e látszó ellentétek daczára, az egyes nemzetiségek érdekei a közös haza érdekeivel állnak; úgy hogy e kérdés megoldása csak akkor remélhető, ha elvként teljes jogegyenlőséget tartva szemünk előtt, sem az egyes nemzetiségek kivánatairól, sem arról nem feledkezünk meg, hogy mindezen kivá-

natok teljesítése az ország állami egységének s alkotmányos szabadságának fenntartásától függ.

Végre összehasonlítván a két irányt, melyben a nemzetiségi kérdés megoldása hazánkban inditványoztatik, azon meggyőződésemet fejeztem ki:

hogy, miután a rendszer, mely szerint minden egyes nemzetiségnek jogköre a törvényben határozottan kijelöltetik, hazánkban gyakorlatilag nem alkalmazható;

miután e rendszernek alkalmazása a nemzetiségi ellentétek kiegyenlítése helyett csak az egyéni és polgári szabadságnak legnagyobb korlátolását vonná maga után;

s miután annak előre láthatólag az lenne következése, hogy első sorban ugyan hazánk s az osztrák birodalom felosztásához vezetne, de egyszersmind Európa azon részében, mely nemzetiségeinek különféleségére nézve hasonló állapotban áll, minden erős állam alakulását lehetetlenné tenné, s így épen azon nemzetiségek jövőjét rontaná meg, melyeknek érdekében inditványoztatik;

miután, egy szóval, ha hazánk helyzetét, korunk irányait s az egyes nemzetiségek valóságos kivánatait veszszük tekintetbe, azon meggyőződéshez jutunk, hogy az ország területének s minden hivatalainak a nemzetiségek közötti felosztása, mely némelyek által a nemzetiségi surlódások megszüntetésére inditványoztatik, csak új complicatiókat, csak a létező ellentétek még élesebb kiválását vonná maga után: mindezen okoknál fogva:

a nemzetiségi kérdés megoldása hazánkban csak az egyéni szabadságnak kiterjesztése s alkotmányos önállásunknak fenntartása által eszközölhető, s hogy a nemzetiségi egyenjoguság practikus kivitelére, melytől e kérdés végleges megoldása függ, hazánkban csak az 1848-iki törvények becsületes végrehajtása s az kivántatik, hogy közigazgatási szervezetünkben az önkormányzás elvéhez ragaszkodjunk.

Mint sziklaszorosban a szó, úgy oly eszme, mely bizonyos korszakban felette sok visszhangra talál, az általános zaj miatt, melyet okoz, néha érthetetlenné válik; s ez történt napjainkban a nemzetiségi eszmével is; de ki a keserű érzéseket, melyeket a hosszú vitatkozás előidézett, legyőzve, vágyai helyett csak azt tartja szemei előtt, mit józanon kivihetőnek gondolhat: talán

el fogja fogadni ezen nézeteket, s mi ezen iratnak valószinűleg nem sikerült, azt az időtől várhatjuk, mely bizonyosan meg fogja mutatni, hogy a nemzetiségi kérdés e hazában csak ezen uton oldathatik meg; mert oly mozgalom, mely a szabadság nevében s csak ennek biztosítására kezdetett meg, egyedül a szabadság által fejeztethetik be;

mert ha a vallás körében lefolyt nagy mozgalomra fordítjuk figyelmünket, mely korunk nemzetiségi mozgalmaival a legnagyobb analogiával bir, s azon országok állapotját tekintjük, melyekben különböző nemzetiségek léteznek, a tapasztalás ezen nézetet igazolja;

s mert végre, mit az uralkodó eszmék befolyásáról egész civilisatiónk története bebizonyított, azt igazolni fogják a jelenkor tapasztalásai is: hogy minden eszme csak akkor s azon alakban válik egyes korszakokban uralkodóvá, melyben azt az általános haladás érdeke megkivánja, s hogy mindenik a hatalmat, melyet valamely korszakban gyakorol, elveszti, ha oly alakban állittatik fel, mely által az általános iránynyal, melyet civilisatiónk haladásában követ, ellenkezésbe jön; s mert épen ezért, ha a nemzetiségi kérdés megoldásában az ó-világ fogalmai szerint járunk el, s a közép-kor állapotjait visszahozva, a nemzetiségekben a kaszt-rendszer új nemét állítjuk föl; ha a különböző nemzetiségek viszonyait nem a Schweiz vagy Északamerika példája szerint, hanem úgy szabályozzuk, mint az 1848 előtt Erdélyben történt, hol bizonyos nemzetiségeknek külön határok között különös jogaik állapíttattak meg; ha a nemzetiségi kérdés kiegyenlítését nem a közös szabadságban, hanem az egyes nemzetiségeknek adott privilégiumokban keressük, s egy szóval, oly elvek szerint járunk el ezen ügyben, melyek egész civilisatiónk irányával ellenkezésben állnak: akkor e kérdés békés megoldása lehetetlenné válik.

És én jól tudom, hogy vannak elegen, kik ez állítják; és ha azon követeléseket megfontoljuk, melyek a nemzetiségi jogosultság nevében tétetnek, s Európa földabroszának új felosztását vonnák magok után, sőt Európa egy részében minden nagyobb, azaz minden független állam alakulását lehetetlenné tennék; ha a

zavart látjuk, mely a nemzetiségi elvnek még értelmezésében is létezik, s a szenvedélyességet, melylyel ezen elv nevében tett követelések föllépnek: csakugyan úgy látszik, mintha e kérdés által civilisatiónkat egy új veszély fenyegetné, mely csak úgy háríttathatik el, ha azon irányt, mely a nemzetiségi igények kielégítését tüzte ki magának, legyőzzük. — De én nem osztom ezen aggodalmakat, s a zavarban, melyre a nemzetiségi kérdés korunkban alkalmat ád, csak azon jelenségek ismétlését látom, melyek minden új eszme föllépésénél előfordulnak, s tulajdonkép csak azon haladásnak gyorsaságát bizonyítják, melyet minden új eszme civilisatiónkban előidéz.

Ki nem ismeri a zavart, melyre a szabadság s egyenlőség eszméje alkalmat adott, sőt ád napjainkban; — ki nem hallotta a panaszokat, melyekkel ezen eszmék ellenei naponként föllépnek? Nem mondatott e százszor, hogy ha az auctoritás elve megrendül, a világ minden államainak fel kell bomlani; hogy a szabad vizsgálódás elve megingatja ez erkölcsi elveket, melyeken társadalmunk alapszik, széttépi a kötelékeket, melyek az embereket egybefűzték? — Nem állíttatik-e máig, hogy az egyenlőség lehetetlenné tesz minden államot, mely alárendeltség nélkül nem képzelhető, megsemmisíti a birtokjogot s vele együtt egész civilisatiónkat; — s nem hozatnak-e föl tények, melyek ezen állításokat csakugyan igazolni látszanak? — Mert ki tagadhatja, hogy a szabad vizsgálat csakugyan sokat megrendített; hogy a politikai szabadság ott, hol annak jogos követelései elleneztettek, több államot zavarba hozott; hogy az egyenlőség nevében oly követelések tétetnek, melyek minden fennálló rendet megzavarnak s egész civilisatiónkat veszélyeztetik; — — s mégis, ha a nagy mozgalmat, melyre a szabadság s egyenlőségi elv alkalmat adott, elfogultság nélkül tekintjük, ki nem ismeri el, hogy az egészben véve civilisatiónk haladását elősegítette, sőt hogy e mozgalom civilisatiónk haladásának feltétele?

Mindazt, mi a szabadság s egyenlőség ellen mondatott, ép úgy elmondhatjuk a nemzetiségi elv ellen is, s a veszélyek, melyekkel e mozgalom civilisatiónkat látszólag fenyegeti, nem csekélyebbek; de vajon nem

tehetünk-e föl ép oly hasonlóságot annak végeredményeire nézve is?

Babel tornyához hasonlíttatik korunk, mely magas aspirátióiban nem ismer határokat, s civilisatiójának építményét fel akarja emelni az égig, de melynek büszke törekvéseit Isten most az által semmisíti meg, hogy az emberek nyelveit újra összezavará.

Elfogadom a hasonlóságot, csakhogy az meggyőződésem szerint rosszúl alkalmaztatik. — Nem a föld népei, hanem egy esztelen zsarnok akarta emelni a tornyot, mely az égig érjen, s a nyelvzavar okozta elszéledés csak a zsarnokot bünteté meg; de a népekre az isteni gondviselés jótéteménye volt, mely nem akarta, hogy szolgai munkában egynek dicsőitésére pazarolják el erejöket, hanem elszéleszté őket, hogy azt mindenütt termékenyítsék. — Mit szent könyvünkben a babiloniai torony építéséről olvasunk, — az első szabadsági mozgalom, melynek emléke fennmaradt, — nemünk első protestatiója az absolut hatalom ellen, melyet ismerünk; s ezen értelemben korunk nemzetiségi mozgalmai csakugyan e történetnek folytatását képezik, — ez egész mozgalom nem lévén más, mint azon elveknek, melyekért az emberi nem századokig vérezett, új alkalmazása, — nem lévén egyéb, mint azon meggyőződésnek szükséges következése, hogy miután minden ember a szabadságra születettnek ismertetik el, s miután minden egyes osztálynak kiváltságai eltöröltettek, s az embereknek — nem állásaikban, de jogaikban — teljes egyenlősége társadalmunk alapjául elfogadtatott, ezen elveket, midőn egész népek kölcsönös viszonyai forognak kérdésben, szintén nem utasíthatjuk vissza. De ha a szabadságnak jótékony hatásához bizodalmunk van, s a csudákat elismerjük, melyeket az egyenlőség elismerése korunkban véghez vitt: vajon mi jogosít, hogy ugyanazon elveknek jótékony hatásán kétkedjünk, midőn azok nagyobb körben alkalmaztatnak?

Épen mivel a nemzetiségi mozgalom csak korunk nagy mozgalmainak egyik ágát képezi, s azon csalódás, mely a jogegyenlőséget az állások egyenlőségével, a szabadságot minden rend megsemmisítésével összezavarja, itt is a dolgok természetében fekszik: előre látható,

hogy ez is még sok és nehéz küzdelmekre fog alkalmat szolgáltatni; s hasonlóképen előre látható az is, hogy ezen mozgalom sem fogja teljesíteni mindazon várakozásokat, melyeket egyesek mint annak szükséges eredményeit hirdetnek.

Valamint az egyenlőségi elvnek győzelme az egyesek között nem idézte elő azon következéseket, melyeket bajnokai igértek, s az egyenlőség, úgy mint azt Rousseau értelmezé, sehol sem létezik: hasonló eredményeket várhatunk a nemzetiségi egyenjogúság elvének diadalától is. Elvek, bármennyire lelkesüljünk mellettök, nem változtatják meg a dolgok természetét, s azon különbségek, melyek egyes emberek vagy egyes nemzetiségek között — természetes képességök, történeti multjok s helyzetük következésében — léteznek, nem szünnek meg sem törvények, sem doctrinák által.

S valamint nemzetiségi mozgalmaink nem teljesíthetik azoknak reményeit, kik azoktól a föld minden népeinek nem egyenjogúságát, de tettleges egyenlőségét várják: úgy nem fogják valósítani a fényes ábrándokat sem, melyeket némelyek e mozgalmakkal, saját fajuk jövőjére nézve, összekötöttek.

A philologia újabb haladásai bebizonyították azt, hogy azon népek, melyeket a tudomány az áriai vagy indogerman törzs neve alatt összefog, s melyeknek küzdelmei az ó és új történetnek tárgyát képezik, egy kútfőből veszik eredetöket; s hogy ha az őstörténetre visszamegyünk, volt idő, melyben a perzsa s a vele halálos harczot vivott hellen, ez s a római, ki által elnyomatott, az egymást gyülölő németek és szlávok, a szelid indiai és az angol, ki őt lenyügözé, mint egy nép, még közös történettel birtak. A tudomány mindig tovább haladva, több és több érintkezési pontokat talál az áriai és semita népek között, s meg vagyok róla győződve, hogy ugyanez fog történni az ural-altai népekre nézve is, azon arányban, melyben nyelveik ismerete kimerítő tanulmányozás által tisztábbá válik. — De ha a föld népeinek közös eredete, annyi küzdelem és viszontagság után, végre tudományosan bebizonyíttatik, úgy, hogy rokonságuk iránt senkinek kételye nem lehet, azért egyetértésök még nem állapíttatott meg, s a fel-

talált testvérek nem fognak egymás karjai közé borulni. Bizonyosak lehetünk, hogy a mi a vallásnak nem sikerült, az nem fog sikerülni a tudománynak s a politikának sem, s Európa összes szláv népeinek egyesülési törekvései, bármi szépek s költőiek legyenek azok, mint az emberi nem egységéből kiinduló speculatiók, kétségen kívül nagy moralis eredményeket idézhetnek elő, de korunk nemzetiségi mozgalmai által nem fognak létesíttetni.

Általán véve, miután a roppant változás, mely az ó-világ felbomlásával bekövetkezett, a római civilisatiónak erőszakos lerontása s azon tökéletes átalakulás, mely az eszmékben a keresztyénség által történt, nem eszközölhette azt, hogy az ó-világ állapotainak egy része meg ne maradjon; s ha most is egész civilisatiónk nagyobb fele az ó-világ maradványain alapszik: ugyanezt tehetjük fel azon nagy átalakulásról is, melynek tanúi vagyunk.

De ha a nemzetiségi eszme azon nagy eredményeket, melyeket tőle némelyek várnak, nem fogja is előidézni; ha biztosan tudjuk, hogy tőle sem a népek helyzetének egyenlőségét, sem a panszlavismus fényes ábrándjainak teljesülését nem várhatjuk: vajon azon elvnek elismerése, hogy valamint az egyesek, úgy népek állásukban különbözők lehetnek, de jogukban egyenlők —, vajon a lelkesedés, melylyel annyi nemzet saját egyéniségének féltékeny megőrzése mellett saját müveltségének emelésén dolgozik, a nemes verseny, mely közöttök támadt s az általános lelkesültség a szabadság mellett: nem nagy eredmények-e? — És ha ezekre tekintünk, miket a nemzetiségi mozgalom részint már előidézett s mik annak természetes következései: nem kell-e elismernünk, hogy e mozgalomban, melynek egyes jelenségei sokakat rémüléssel töltenek, csak az isteni gondviselés azon manifestatióinak egyike áll előttünk, minők az emberi nem történetében többször előfordulnak, midőn, épen oly pillanatokban, mikor a haladás látszólag lehetetlenné vált, egy új eszme támad, hogy azt, mi a társadalomban megromlott s elavult, leterítve, az emberiség előtt új utakat nyisson.

Ha áll az, mit az egész emberi nem története egy-

iránt bizonyít, hogy minden haladás nem az érintkezés, hanem csak különböző elemek (különböző egyéniségek) érintkezése által idéztetik elő; ha belátjuk, hogy civilisatiónk magas hivatásának csak akkor felelhet meg, ha a közös munkában a föld minden népei részt vesznek, s mindenik Istentől nyert képességét s külön tulajdonságait arra használja fel, hogy a közös czél után fáradjon; ha végre minden, mi az individuum emelkedéséhez vezet, mi őt önösségének szűk köréből kiragadja, az emberiség emelkedéséhez vezet: akkor valóban a hatalmas béfolyást, melyet a nemzetiségi mozgalmak civilisatiónk haladására gyakorolnak, — akkor azoknak végeredményeiben jótékony hatását kétségbe vonnunk nem lehet; s ebből következik azon állás is, melyet nekünk magyaroknak e mozgalom irányában el kell foglalnunk. Mert ha korunk nemzetiségi törekvései csak azon irányok szükséges következésének tekinthetők, melyekben az európai emberiség századokig halad; ha a nemzetiségi egyenjogúság csak azon eszméknek elutasíthatlan következése, melyek újabb társadalmunk alapját képezik: mi sem utasíthatjuk azt el magunktól, s jövőnk attól függ, hogy a közös munkában, melylyel Európa népei ezen eszme létesítésén dolgoznak, részt vegyünk.

Megfoghatom az aggodalmakat, melyekkel a nemzetiségi kérdés egyeseket eltölt. Ha a követeléseket halljuk, melyek a nemzetiségi elv nevében tétetnek s minden rendezett állam fennállását lehetetlenné teszik, — a gyülölséget, melylyel egyes nemzetiségek szóvivői ellenünk, magyarok ellen, föllépnek, — a makacsságot, melylyel békülésre kinyujtott jobbunk némelyek által visszautasíttatik: azoknak érzéseit természeteseknek találjuk, kik, miután a kiegyenlítésnek minden módja meghiúsult, végre feladásunkat a küzdelemben látják, mert bármi vár reánk, az ország egységének fenntartása és saját nemzetünknek megoltalmazása első kötelességünk. Megfoghatom ezen aggodalmakat s méltánylom ezen érzéseket, de nem osztom azokat.

Mert meg vagyok győződve, hogy sem egyes ember, sem nemzet — gyűlölés és irigység által nem vált nagyobbá még, de senki sem vált kisebbé sem, mivel mások által gyűlöltetett vagy ócsároltatott. A nagyságot,

melyre születtünk, nem mások bűnei vagy kajánsága, hanem csak saját hibáink által veszthetjük el. Minden népnek jövője, Isten után, ki neki bizonyos tehetségeket adott, csak azon akaraterőtől függ, mely tehetségei kifejtésére szükséges; s így a zaj, mely körülöttünk támadt, s elleneink szenvedélyes kitörései csak akkor válhatnak veszélyesekké, ha magunkat általuk azon iránytól, melyet helyzetünk s kötelességeink kijelöltek, eltéríttetjük.

Mert elismerem, hogy első kötelességünk e hazának egységét fönntartani; de tudom, hogy valamint oly falak, melyekre a legkülönbözőbb formájú s anyagú kövek használtattak, néha a legerősebbek: úgy a legkülönbözőbb elemekből egy erős államot alkothatunk; de tudom azt is, hogy ki az építésnél a helyett, hogy az egyes köveket egymásra illeszsze s jó mészszel kösse össze, azokat egybe akarja forrasztani: csak idejét veszti, s hogy hasonlóan járnánk el, ha nem elégedve meg azzal, hogy a hazánkban létező különböző nemzetiségeket egy erős politikai egésznek összetartó részeivé tehetjük, azoknak teljes összeolvasztását akarnók elérni.

Mert, nem tagadom, hogy a nemzetiségeknek adott teljes szabadság e hazát veszélyekkel fenyegetheti; de nem akarom kikerülni e veszélyeket oly eszközök által, melyeknek következései még veszélyesebbek. — Tudjuk, hogy a franczia Constituante, miután minden határozataiban csak arról gondoskodott, hogy a végrehajtó hatalom erős ne legyen, végre oly gyengévé tette azt, hogy a törvényt s rendet többé nem védheté; s hogy az ellenkező irány is, mely arra törekszik, hogy a kormány irányában minden ellenszegülést lehetetlenné tegyen, hasonlóan káros következéseket idéz elő, s hogy azon pillanatban, melyben a kormány kihágásai ellen tökéletesen biztosítottuk magunkat, az anarchiát, — abban, melyben a forradalmat lehetetlenné tettük, a despotismust állapítottuk meg. És ez áll mindenre nézve; s bizonyosan semmi sem veszélyesebb, mint midőn az államban egy bizonyos veszély ellen tökéletesen biztosítani akarjuk magukat. Mint mindenben, úgy a nemzetiségi kérdésnél is bízni kell valamit a józanságra is; mert hol ez hiányzik, egészséges államszerkezet úgy is lehetetlen.

Mert végre meg vagyok győződve, hogy a magyar nemzetnek fennmaradása, — melyért fáradni éltünk fő feladása, s melynek jövőjéhez bizodalmunk ép oly határtalan, mint azon szeretet, mely nemzetünk iránt lelkesít — hogy a magyar nemzetnek fennmaradása nem a törvényekben kimondott privilégiumoktól függ, s hogy jövője nem veszélyeztetik, habár, mint 1848-ban a magyar nemesség, úgy most a magyar nép fölöldozza minden előjogait, de csak azért, mivel hazája javát s szabadságát így biztosíthatja leginkább, s mivel érzi, miként arra, hogy e határok között kiváló helyet foglaljon el, nem szükséges, hogy kiváló helyre állíttassék.

S ha annyi igazságtalan vád után, mely ellenünk felszólal, ha a veszélyek között, melyek jövőnket fenyegetik s melyeket nyílt és titkos elleneink legyőzhetetleneknek hirdetnek, szivünket néha aggodalom szállja meg: fordúljunk zivataros multunk történetéhez, s ez megnyugtatva, egyszersmind kijelöli az utat, melyen e veszélyeket kikerülhetjük.

Mivel nemzetünk, midőn jelen hazájában letelepedett, egy nagy szükségnek felelt meg, mely Európa ezen részében egy erős állam alakulását megkívánta; s mert mióta a keresztyénség felvételével a nyugoteurópai népek nagy családjába lépett, a civilisatiónak Európa ezen részében ő volt zászlóvivője: ennek köszönhetjük, hogy mig más, e népvándorlások alatt felmerült népek elenyésztek, a magyar nemzet azon kísérleteknek, melyek a nyugoti s keleti császárság által függetlensége ellen irányoztattak, századokig ellenállt.

Mivel a tizennegyedik századtól a tizenhatodikig a nyugoti keresztyénségnek bástyája volt, mely azt az ozmánok ellen megvédé: ennek köszönhetjük az állást, melyet hazánk a mohácsi vészig elfoglalt.

Mivel nemzetünk nem csüggedett el e csapás után sem, s a keresztyénség zászlója alatt az előbbi erélylyel folytatá régi küzdelmét: azért küzdöttek fél Európa bajnokai seregeink sorában mindaddig, míg a félhold Buda falairól ledöntetett s hazánk régi határai visszaállíttattak.

S mert az újabb kor alkotmányos mozgalmaiban, mert azon nagy küzdelemben részt vesz, mely a

szabadság s egyenlőség elvéért folyik: ez az, mi e számra aránylag csekély népnek, mely Európa közepett rokonok nélkül áll, a világ jobbjainak sympathiáját megszerzé az újabb korban s megtartá mostanig.

Tudjuk, hogy midőn Szent István a keresztyénséget fölvéve, népének ezen új irányt tűzte ki, sokan abban a magyar nemzetiségnek vesztét látták, s hogy egy nagy hazafias párt e veszély ellen fegyverre kelt.

Tudjuk, hogy a XIV. századtól a XVI.-ig nem hiányoztak e hazában, kik nemzetünk hivatását inkább abban keresték, hogy hatalmát nyugot- s északfelé a a cseh s lengyel népek felett terjessze ki; —

hogy később voltak, kik e hon fennmaradásának egyedüli biztosságát abban látták, ha más ellenei ellen a törökkel szövetkezik;

s hogy végre most negyven év előtt egy nagy párt, melynek tiszta szándékait s hazafiságát tiszteljük, az újabb kor demokratikus irányaiból a magyar faj vesztét jósolá, mely jövőjét csak úgy biztosíthatja, ha régi institutióihoz még kinövéseiben is ragaszkodik, s az újabb kor befolyásaitól őrizkedik.

De ha most visszatekintünk, ki nem ismeri el:

hogy ha Szt. István pogány marad és népének biztosságát elszigeltségében keresi: nemzetünk rég elveszett volna, mint más, számra nagyobb s vitézségre hasonló népek, melyek a népvándorlás korszakában fölmerültek;

hogy mindazon küzdelmeknek, melyekkel nemzetünk hatalmát észak s nyugot felé kiterjeszteni iparkodott, nem voltak állandó eredményei;

hogy ha a mohácsi vész után, felhagyva előbbi irányunkkal, a törökkel szövetkezünk: hazánk állapotja jelenleg olyan lenne, minőben Oláhországot, Szerbiát, Bosniát s a Török-birodalom más tartományait látjuk;

hogy végre, ha a kor irányainak ellentállva, alkotmányunkat az újabb kor igényei szerint nem alakítjuk át; ha Széchenyi törekvései, melyek által e halhatatlan férfiú nemzetünket a haladás ösvényére vezette, nem sikerülnek, s az 1848-iki események hazánkat régi állapotjában, a nemzet különböző osztályait a régi ellentétben találják: a nagy mozgalom, mely egész Európára

kiterjedt, s melyet mi sem kerülhettünk volna ki, hazánkat elsodorta volna.

Történetünk hosszú folyamára vissza tekintve, belőle azon tanúlságot meríthetjük, hogy nemzetünk nem annak, hogy magát Nyugot-Európa népeinek mozgalgalmaitól visszatartá s önösségének bástyái közé vonúlva, egyéniségét mesterséges eszközök által megoltalmazá, — hanem épen az ellenkezőnek, azaz annak köszöné fennmaradását: mert a nyugoti civilisatió zászlóját Európa ezen részében ő fogta föl, mert azon erélyességgel, melyet keleti bölcsőjéből magával hozott, a nyugot népeinek közös eszméiért, közös érdekeiért küzdött; mert mióta új hazájában letelepedett, a nyugot-európai népcsalád tagjának tekinté magát, s egyéniségét a közös czélok szolgálatában tüntette ki; — s ez az, mitől hazánk fennmaradása, mitől nemzetiségünk jövője ezentúl is függ.

Nem egyes törvények által, melyeket a magyar faj felsőbbségének biztosítására alkotunk, hanem csak úgy tarthatjuk fel azt, ha multunkhoz híven a nagy mozgalomban, mely Európa népeinek legszentebb érdekei körül folyik, helyünket nem változtatjuk meg, s az azok között volt mindig, kik a szabadságért küzdöttek; — s ez mint mindenre, úgy áll a nemzetiségi kérdésre nézve is, melynél a nemzet jövője iránt bizalmatlan óvatosság talán mást tanácsol, melynél pillanatnyi érdekeink mást látszanak kivánni, de melynél, mint mindenben, jövőnk biztossága attól függ, hogy e kérdés is a szabadság érdekében oldassék meg.

Miután az egyéni szabadság és egyenlőség utáni törekvés határozza meg korunk fejlődésének irányát; miután az emberi nem egységének eszméje mindig hatalmasabb befolyást gyakorol, s maga a nemzetiségi kérdés csak az egyéni szabadság, az egyenlőség utáni törekvésnek resultatuma: teljes lehetetlen, hogy e kérdés úgy oldassék meg, hogy az által polgárosodásunk általános irányaival, s azon eszmékkel jőjünk ellentétbe, melyekre maga a nemzetiség jogosúltságát építi; s a legnagyobb veszély, mely hazánkat a nemzetiségi kérdés által fenyegethetné, kétségen kívül az lenne, ha erről megfeledkeznénk.

Nincs hatalom, mely a kor általános irányainak ellene szegülhetne; nincs nép, mely a közös haladásból kivonhatná magát; s az állás, melyet egyes nemzetek bizonyos korszakokban elfoglalnak, azon viszonytól függ, melybe az azokban uralkodó eszmékhez léptek, jólétre s hatalomra emelkedve, vagy sülyedve s elenyészve: a mint koruk uralkodó eszméinek létesítésén dolgoznak, vagy azokkal ellentétbe állanak; mert valamint egyesnél, úgy népeknél fényük s hatalmuk attól függ, hogy a közös érdeknek szolgáljanak.

FELELET

BÁRÓ KEMÉNY GÁBOR NÉHÁNY SZAVÁRA.

Röpiratod, melyet a napokban e czim alatt: *Néhány szó báró Eötvös Józsefhez*, közrebocsátottál, mint magad mondád, nem azért iratott, hogy bárkit is megtámadj, vagy meddő, sőt épen kártékony tollharczot idézz elő; egyedüli czélod inkább csak az vala, hogy te s mások a közügy érdekében tisztába jőjjetek egypár kérdés felett; s igy bizonyosan leginkább megfelelek ohajtásaidnak, ha mellőzve mindent, mi iratodban tollharczra alkalmat adhatna, válaszomban kizárólag az általad tett kérdésekre s azon állitásokra szoritkozom, melyek engemet illetnek.

A *Pesti Napló* és *Magyar Sajtó* szerkesztőségeihez beküldött s meg nem jelent czikkelyedre, mely jelen röpiratodnak fő tárgyát képezi, október 27-én Kazinczy Ferencz felett tartott magasztaló beszédem adott alkalmat. Ki akartad mondani, mily rendkivűl nagy elégtétel volt az reád nézve, midőn ezen beszédemben én magam adom meg, hogy »a nemzetiség eszme, és pedig oly eszme, mely irányt tud szabni nemzetek munkásságának s fejlődésének« (7. lap), én, ki a XIX. század uralkodó eszméiről irt munkámban a nemzetiségekről oly tanokat hirdettem, melyek hazafiui lelkedet rettegéssel töltötték (8. lap); s egyszersmind kérdést akartál intézni hozzám: »nem volna-e helyes a nemzetiség eszméjét a hivatottaknak megvitatni s megvilágositani, s tisztába hozni nem csak azt, hogy azon elméletek, melyeket a franczia politikai iskola teremtett, egymással ellenkezésben vannak, s ha alkalmazhatók lennének is, az emberek váradalmait még sem elégitenék ki (mit

emlitett munkámban tettem); de azt is, hogy melyek azon követelések, melyeket a nemzetiségi eszme a helyes politika sine qua non-jának tüntet fel« (mit nézeted szerint ama munkámban tenni elmulasztottam) (10. lap).

Minthogy tehát felszólalásodra nem azok, miket Kazinczy Ferencz százados ünnepén vagy más újabb irataimban a nemzetiségről elmondottam, hanem azon tévtanok adtak alkalmat, melyeket nézeted szerint emlitett munkámban hirdettem, s azon hibám, hogy midőn az uralkodó eszmék befolyásáról két kötetet irtam, épen a kérdés legfontosabb részét nem fejtettem meg, azt t. i.: mik azon követelések, melyeket a nemzetiségi eszme a helyes politika sine qua non-jainak tekint? talán megbocsátják olvasóim, hogy hosszabb idézésekre látom kénytelenítve magamat.

Miután a XIX. század uralkodó eszméinek befolyásáról irt munkámnak második részét, mely az elsőben felállított elvek practikus alkalmazását foglalja magában, nem csak aránylag kevesen ismerik,* de miután röpiratodból meggyőződtem, hogy azt még te sem méltattad figyelmedre, te, ki munkámat gondolkozásod tárgyává tevéd s arról egy külön munkát irtál, s a nézeteket, melyeket a nemzetiség eszméjéről kimondék, határozottan téveseknek s hibásaknak nevezted: annál szükségesebbeknek tartom ezen idézéseket, mert a nemzetiség kérdéséről, mi az általános elveket illeti, most sem mondhatnék egyebet, s mert az olvasó csak akkor itélheti meg állitásod helyességét, ha munkámnak azon részét, melyre azok főkép vonatkoznak, ismeri.

A *XIX. század uralkodó eszméinek befolyásáról* irt munkának I. fejezete, melynek czime »Korunk vezéreszméi,« a következő szavakkal kezdődik:

Európában — Oroszország és Anglia kivételével, hol a polgári szabadság utáni törekvés még kezdetét sem vette, vagy már régen kielégíttetett — mindenütt három eszmével találkozunk, mely lelkesedéssel felkarolva, irányt ad a nyilvános életnek. Ezen eszmék:

* Az emlitett munka I-ső kötetjének példányai rég elkeltek, a másodikból több mint 400 példány még a kiadónál maradt, s így a legnagyobb valószinűséggel tehetem fel, hogy munkámnak ezen része az elsőnél legalább egyharmaddal kevesebb olvasóra talált.

a szabadság,
az egyenlőség,
a nemzetiség eszméi« (I. köt. 45. l.).*

Ebből nekem úgy látszik, hogy ha megelégedéssel tölti szivedet azon meggyőződés, miként a »nemzetiséget én magam is eszmének tartom, mely irányt tud szabni nemzetek munkásságának« (7. lap): e kellemes érzést nemcsak Kazinczy ünnepélyén elmondott beszédem után, hanem már akkor kelle érezned, midőn a munkát, mely ellen később irtál, kezedbe vevéd.

Ha csak hirlapi polemiát folytatnánk, evvel bevégezném válaszomat. Az idézett sorok, úgy hiszem, elegendők annak bebizonyitására, hogy a nemzetiséget már akkor, midőn a XIX. század eszméinek befolyásáról irtam, nemcsak eszmének, hanem azon vezéreszmék egyikének tartám, melyek a nyilvános életnek irányt adnak.

De a kérdés sokkal fontosabb, hogysem oly tért választva vitatkozásunknak, melyen sem a szerkesztő, sem a hirlapi közönség türelmét igénybe nem veszszük, nehézségeidet ezen fordulattal akarnám kikerülni.

Hogy a nemzetiséget mindig eszmének tartám, azt a fentebbi idézet után talán el fogod ismerni, de ez végre mitsem bizonyit, ha kétségbe vontam azon fontosságot, melylyel ezen eszme nézeted szerint bir, vagy ha a nemzetiséget korunk egyik vezéreszméjének nevezve, azon befolyást nem vettem tekintetbe, melyet ezen eszme korunk államaira gyakorolni képes, ámbár ha már az uralkodó eszmék befolyásáról irtam, épen ez lett volna munkám egyik legérdekesebb feladása.

Engedd, hogy itt is idézettel válaszoljak, s hogy, miután a kérdésről, melynek mellőzésével vádolsz, egy egész fejezetet irtam, ezen egész fejezetet vegyem fel.

»Daczára azon befolyásnak (ezeket találhatod a *XIX. század uralk. eszm. bef.* czimű munkám II. kötetje 541. lapján)** — daczára azon befolyásnak, melyet az anyagi szükségek korunkban az élet minden viszonyaira gyakorolnak, csalódás azt hinnünk, hogy az állam szervezésében csak azokra kell tekintettel lennünk. A meddig

* L. e kiadásban az idézett munka I. kötetének 35. lapját.

** L. e kiadásban az idézett munka III. kötetének 182—205. lapjait.

a történetek visszamennek, az emberiség első lépéseitől fogva a mívelődés pályáján, mindenkor szintoly lényeges befolyással voltak az erkölcsi szükségek polgárisodására. Minden korszak fölött egy eszme uralkodik, mely nemesítőleg hat minden emberi törekvésre, s melylyel szemben maguk az anyagi szükségek is háttérbe lépnek s csak annyiban gondolhatni elégültségre, a mennyiben az eszmét valósíták, vagy legalább ki tudják egyenlitni az éles ellentétet a fönnálló és azon eszme közt.

A mi egykor a keresztyénség eszméje, a mi a XVI. században az egyházi, a XVIII.-ban a politikai reformatió volt, ugyanaz a mi korunkra nézve a nemzetiség eszméje; s erős meggyőződésem, hogy ezen eszme, mely a közel multban megingatta a fennálló viszonyokat s annyi hatással volt a létező állapotok megzavarására, az államok definitiv alakulására is tetemes befolyással leend. De hogy e befolyást helyesen megitélhessük, tisztába kell jönnünk előbb az iránt: minő értelemben lelkesülnek korunkban az emberek a nemzetiség elve mellett, azután azon igények iránt, melyekkel a nemzetiség elve nevében az állam irányában fellépnek; s azt hiszem, hogy kevés kérdés van, mely fölött több, merőben különböző nézet s oly általános fogalomzavar uralkodnék, mint épen ezek fölött.

E tárgyat, mely korunkban oly mélyen vág a gyakorlati életbe, sok költészettel és egyoldalulag tárgyalták, mi mellett egyáltalában semmi gyakorlati eredményre nem lehetett jutni, s csupán annak tulajdonitható, ha gyakorlati államférfiak a nemzetiség kérdését csak izgatási eszközül tekintették, s feledék, hogy azon alapelveknek, melyek oly tetemes negativ hatást idéztek elő, szükségkép positiv oldaluknak is kell lennie, melyet, jól fölfogva, az állam nyugalma és jóléte érdekében föl lehetne használni.

Korunk nemzeti törekvéseinek gyakorlati eredményeit csak ugy méltányolhatjuk, ha helyesen fölfogtuk a nemzetiség elve valódi jelentőségét, s az igényeket, melyeket azon elv nevében tesznek.

Megkisértem e tárgy fölött tisztán kifejteni nézeteimet.

Mindenek előtt kérdem: mit kell tulajdonképen érteni a nemzetiség fogalma alatt, mely mellett oly igen lelkesültek?

Távol van tőlem a különböző fajok különböző képességét tagadni akarni. A mint nagy különbségek vannak a kaukazusi és malaj, mongol és szerecsen faj közt physikai és erkölcsi tulajdonokra nézve: úgy azon népek közt is, melyeket a tudomány ugyanazon t. i. a kaukazusi fajhoz számit, bizonyára tetemes különbséget találunk; de szintoly bizonyosnak látszik előttem, hogy igen túlbecsülik ezen származási befolyást, ha abból akarják kimagyarázni a különböző népek közt jelenleg létező különbséget, miután az egyes népek nemzetiségi öntudata egyáltalában nem a közös származás hitén alapszik. Mellőzve azon körülményt, hogy Nyugat-Európa legtöbb népeinek mondáiban sem találunk semmit, a mi ilyes meggyőződésnek szolgálhatna alapul, sokkal inkább ismeretes azon tény, hogy minden nemzetiség különböző népelemekből származott, sokkal felötlőbbek a különbségek is minden nagyobb nemzetiség egyes részei közt, s azon esetek, hogy egyesek, sőt egész népiségek — mint például Szász- és Poroszországban a szláv elemek — megváltoztatván nyelvöket, egy azelőtt ellenséges nemzetiségbe olvadtak, — mondom, ez esetek is sokkal újdonabbak, hogysem azt hihetnők, mintha a közös származás eszméje magára a népre is nagy befolyással lehetne.

A faj-különbség helyébe a nyelv-különbség lépett, s korunk nemzetiségi törekvéseire legtöbb esetben ez szolgált alkalmúl.

De a nemzetiségi jogosultság melletti nagy harcznak, melynek tanui valánk, jelenségeit, s a nemzetiség elve valósitására intézett törekvések felötlő ellentéteit a nyelvkülönbségből sem lehet mind kimagyarázni, s kétségtelen minden elfogulatlan vizsgáló előtt, hogy itt még egy más, nagy fontosságú momentum befolyása is mutatkozik.

E mű első részében figyelmeztettem olvasóimat azon analogiára, mely az egyes családok törekvése közt, hogy kiváltságos állásra emelkedjenek az államban, s egész nemzetiségek hasonló törekvése között létezik.

Bizonyos fensőbb képesség felőli meggyőződést, s ennek következtében nagyobb jogosultságra törekvést találunk mind a népeknél, mind a családoknál. Czéluk mindkét esetben: uralkodni. S a nemzeti és családi előjogokban részesülés módja az öröködés.

De még tovább vihető e hasonlat, miután a fensőbb képesség és jogosultság felőli meggyőződés, mind a népeknél, mind a családoknál, sokkal kevésbbé a velök született tulajdonok valódi különbségén, mint inkább jelen állásukon és emlékezéseiken alapszik.

Miként azon állás, melyet az egyes a társaságban elfoglal, részint attól függ, mily nézetben vannak tehetségei felől mások, de még inkább függ azon öntudattól, melylyel helyzetét betölti vagy magasabb állásra törekszik: ugyanez az eset a népeknél, s ez öntudat a népeknél, valamint az egyeseknél, nagyobb részt multjok eredménye. Míg lesznek népek, a melyek az emberiségért többet tettek másoknál, a melyek mások szabadságának századokig védfalai voltak; valamíg az egyes népeknél fennmarad azon idők emlékezete, midőn fényesebb állásuk vala, mint jelenleg van: mindaddig fennmarad a különös jogosultság öntudata is, mint szinte a törekvés, ez öntudatnak érvényt szerezni.

Minél magasabban áll valamely nép erkölcsi tekintetben, minél messzebb haladt míveltségben, annál inkább felülmulja a fajkülönbség befolyását azon erkölcsi hatás, melyet a történetek gyakorolnak nézeteire és cselekedeteire, főleg ha, mint Nyugot-Európában látjuk, a fajkülönbséget lehető legkisebb mértékre csökkenté századokon át fennállása oly államoknak, melyek különféle népeket fűztek egy egészszé, s a folytonos vegyülés és érintkezés; s még a nyelvkülönbség után, mely a külön népiség egyik legjellemzőbb vonása, sem itélhetni meg az érintett fajkülönbséget.

Ha tehát kérdezik, miről ismerhetni meg valamely nemzeti egyéniséget, felelet: csupán külön egyénisége öntudatáról s arról, hogy szükségét érzi ezen egyéni különbség érvényesitésének. Minden nép, álljon bár milliókból vagy ezerekből, legyen bár önálló vagy más népnek alattvalója, külön nemzetiségnek érzi magát, mihelyt fölébredt benne azon öntudat, s annak kell

elismernünk. Miután pedig ez öntudat nem csak jelen helyzetének, vagy a nép nyelv- és fajkülönbségének eredménye, hanem sok esetben multján alapszik: csak akkor itélhetjük meg, mennyi fontossággal bir valamely nép lelkesedése a nemzetiség eszméjeért, ha nem feledjük el e részben a történeti momentum fontosságát.

Ha tudjuk, mily jelentőséget tulajdonítnak egyes népek a nemzetiség fogalmának: azon igényeket is könnyen ismerhetjük, melyekkel ez eszme nevében föllépnek egyes esetekben az állam irányában.

A nemzeti egyéniség követelései, és a melyeket az egyes tesz az állam irányában, egészen azonosak. A nép, valamint az egyes, szabadságot igényel, hogy tudniillik saját erőit s mindazt, a mi körüle van, önválasztotta czéljai elérésére önállólag fölhasználhassa.

A szabadság és uralkodás utáni törekvés (az utóbbi nem lévén egyéb a legnagyobb mértékű szabadságra törekvésnél) sokkal közelebb áll egymáshoz, hogysem minden nemzeti egyéniség szabadság utáni törekvése, szintúgy mint az egyesek hasonló törekedése, uralomvágyra ne vezetne, mely szintén minden mások hasonló törekvésében és azon fogalmakban találhatja föl korlátait, melyekkel az egyes nép, a történeti jog melletti lelkesülésében, jogosultsága köréről s igényei valósithatása felől bir.

Miután immár a nép fogalmai az utóbbi tekintetben különböző viszonyoktól függhetnek; miután azon nemzetiségek közül, melyek jelenleg elismerésért küzdenek, sok csupán a történet müve, s követeléseik csak a multon alapszanak, míg mások szellemi és szám szerinti fontosságukra hivatkoznak: a nemzetiségi törekvés egyes esetekben a történeti jog fentartásáért, másokban a történeti jog megsemmisitéséért küzd. De valamint a nemzetiség öntudata minden népnél külön egyénisége öntudatán alapszik: úgy minden nemzeti jogosultsági igény nem egyéb az egyes népek azon igényénél, hogy egyéniségöket elismerjék.

Könnyen beláthatjuk ebből, minő hatást kell gyakorolnia a nemzetiség elve melletti lelkesedésnek korunk minden államára.

Mindenek előtt világos, hogy a nemzetiség külön

jogosultsági igényeit, az állam jelen tervezete mellett, nem elégíthetni ki.

Ha azon korlátlan hatalom, melylyel az államnak hatáskörében birnia kell, mindenre kiterjeszkedik, s az egyéni szabadság csupán az államhatalomban való részesülésben áll: oly államokban, a hol több nemzetiség van egyesítve, legföllebb csak az egyik igényeit elégíthetni ki. Minél szabadabb valamely állam, azon értelemben, a mint a szabadságot értik jelenleg, azaz minél több befolyással bir a többség az államhatalom eljárásaira, annál kiméletlenebbűl sértik minden nemzetiség igényeit, azéin kívül, mely mint többség, az államon uralkodik, s annál veszélyesbnek kell lennie az államra nézve a nemzetiség elvének; mert a dolog természete hozza magával, hogy ez esetben mindazon nemzetiségek, melyek egy népiség korlátlan uralma által sértve érzik magokat, szövetkeznek az állam ellen.

De ha meggondoljuk, hogy az egyes nemzetiségek határai sehol sem felelnek meg a jelen államokéinak; hogy igen kevés kivétellel alig találhatni egyetlen nemzetiséget, a mely csupán egy államra szoritkozik; sőt hogy Európának a különböző nemzetiségek szerinti fölosztása nem csak azért lehetetlen, mivel a különböző nyelvek tarka vegyülete mellett egyetlen államot sem lehetne jól kikerekíteni, hanem azért sem, mivel a nemzeti egyéniség öntudata részben a mult emlékein, részint azonban a nyelvi különbségen is alapszik, s mindkét nemű igények gyakran ellentétben állanak és így az államoknak sem a nyelvek, sem a történeti jog szerinti fölosztása nem lenne teljesen kielégítő: önként következik, hogy a ki azon nézetből indul ki, miként a nagy államok fennállása csak oly formában lehetséges, a mint most van az állam rendezve, szükségkép minden nemzeti öntudat megsemmisítésére kell törekednie minden erővel. Minél inkább támogatja az egyes nemzetiségek igényeit a számszerinti arány, képzettségök és a történeti alap, annál több erélylyel kell azok ellen föllépni, mert annál veszélyesebbek az államra. Ha az egyes, Rousseau nézetei szerint, minden jogát az államra ruházta, hogy attól többet nyerjen vissza, mint a meny-

nyit átadott, tudniillik az uralkodásban való részvételt: szó sem lehet olyas jogok létezéséről, melyekre valaki nem mint polgár, hanem mint valamely nemzetiség tagja tart igényt. Az összes nemzetiségek egyenjoguságának eszméje, általában bármely egyes nemzetiség külön jogosultságának eszméje, merőben ellenkezik az absolut demokratiai állam fogalmával, s ez államforma valósítása csak annyiban lehetséges, a mennyiben semmivé tehetni az érintett eszme befolyását.

Innen azonban még egyéb is következik.

Épen azon ellentétnek, mely a nemzetiség elve nevében tett igények s az állam jelen intézményei közt fennáll, kell bennünket azon meggyőződésre vinni, hogy az esetben, ha a nemzetiség elve korunkban csakugyan nagyobb hatást gyakorol az emberek kedélyére, hogysem a kormányok akarata vagy valamely törvényhozó gyülekezet határozatai által meg lehetne semmisiteni: épen a nemzetiség elve melletti általános lelkesedés fog az állam azon intézményeinek megváltoztatására vezetni, melyek az egyes nemzetiségek igényeivel ellentétben állanak.

S miben állhat ezen változtatás?

Ha föladatának meg akar felelni, minden államnak a legnagyobb egységre van szüksége. A meddig az állam hatóságának a közérdekben ki kell terjednie, a mint megmutattam, a legnagyobb központositásra van szükség; innen következik, hogy a meddig az állam hatalma terjed, nem lehet szó az egyes nemzetiségek külön jogosultságáról, hogy tehát, ha ki kell elégíteni a nemzeti öntudatot, mely korunkban oly hatalmasan fölébredt, szükség korlátoznunk az államhatalom jelen hatáskörét, s tért kell adnunk az egyes nemzetiségeknek, melyen igényeiket az államra nézve minden veszély nélkül kielégithessék.

Erre nézve pedig csak az önkormányzás elve alkalmazásában találjuk föl az eszközt.

A nyugot-európai nagy államok közül egy sem köszönheti egyetlen nép lassankénti szaporodásának jelen nagyságát. Mindenik több, legalább nagy részben hosszasabb ideig független államközség egyesüléséből keletkezett, s az egyes részek közül mindenik fenntartá sajátsága

öntudatát, külön egyénisége érzelmét, s nem szünt meg elismerésért törekedni. Ezen öntudat a történeti fejlődés eredménye, s a nemzeti jogosultságra törekvés e körben nem egyéb, mint a történeti jog melletti küzdés.

De azon egyes részek is, melyekből korunk minden nagyobb államа keletkezett, igen sok esetben csak kisebb testületek csoportozatai voltak, melyek, midőn egy nagyobb egészhez csatlakoztak, még nem birták assimilálni a keblökben levő különbségeket; s a mint a tartományban az állam ellenében fenmaradt az egyéniség öntudata: úgy több helyen az egyes községekben is fenmaradt ugyanezen öntudat a tartomány ellenében, azon különbséggel, hogy ez öntudat itt ritkábban alapszik történeti emlékezéseken, hanem a különböző népiség tényén, mint a melynek bizonyságául kell vennünk a nyelvbeli különbséget.

Mindkét nemü igények kielégitése végett szükség, hogy az egyes tartományoknak adott föltételes önállósággal tért nyissunk azon igényeknek, melyek történeti jogon alapulnak, s a községek önállósága által bizonyos körön belül azon igényeknek engedjünk tért, melyek a nyelvkülönbségből származnak. A mely mértékben követik az önkormányzás elvét, annál kevésbbé kell veszélyesnek lennie az államra nézve a nemzetiség elvének; mivel azon ellentét, melyben a nemzetiségi törekvések alapjokra nézve egymással állanak, azon veszélyeket, melyek az államot fenyegetik, ha kizárólag a történeti jogra van tekintettel, eltávoztatja az egyes községeknek adott jog által, miszerint nyelvkülönbségöket fentarthatják; s azon veszélyeket, melyek abból származhatnának, ha csupán a nyelvkülönbséget tartjuk szem előtt, megelőzzük, ha a történeti jognak befolyást szerzünk a tartományban.

Miután az önkormányzás elve nem egyéb az egyéni szabadság elvének erkölcsi egyéniségekre alkalmazásánál: az egyes nemzetiségek igényeinek is csak ez elv alkalmazása által felelhetni meg, s a különböző nemzetiségek létele az államban mindig csak azon mértékben veszélyes az állam fennállására nézve, a mennyiben eltérnek ez elvtől.

A mint a különböző nemzetiségek igényei mindenütt

csak akkor lépnek föl ellenségesen az állam ellen, ha az államhatalom körét végetlenül kiebb terjesztik, s minden nemzetiségtől elvonják azon tért, melyen az előtt magának elismerést szerezhetett: úgy Amerika és Schweiz állása az újabb korban a legvilágosabban bizonyítja, mely hatása van az önkormányzás elve alkalmazásának e tekintetben. A nemzetiség elve melletti általános izgatottság közepett nyugodtan voltak ezen országok, csupán azért, mivel azon árnak, mely különben annyira pusztító hatással van, elég tért adtak, hogy kiterjeszkedhessék, s nem igyekeztek egy mederbe vezetni az ellenkező irányt követő vizeket.

Ebből következik, hogy azon igények kielégítése, mikkel a nemzetiség elve nevében jelenleg az állam irányában föllépnek, egyedül azon eszköz alkalmazása által lehetséges, melyhez, korunk nemzetiségi törekvéseit mellőzve is, az állam és minden egyes érdekében folyamodnunk kellene. Csupán az államhatalom korlátozása által segíthetni ezen, mint minden egyéb erkölcsi szükségén korunknak, s épen ebben fekszik egész jövőnkre nézve a nemzetiség elvének nagy fontossága.

Ha igaz, hogy a szabadság létesítésére intézett törekvések mind csak azért maradtak eredmény nélkül, mert ez eszmének oly értelmet adtak, melyben azt korunk nagy államaiban valósítani lehetetlen; ha az állam és társadalom közt azon körülmény idézett elő minden ellentétet, hogy az államban az ó-kor eszméit igyekeztek életbeléptetni, s az által oly irányba tévedtek, mely egész polgárisodásunk irányával ellentétben áll; ha azon folytonos nagy forradalmaknak, melyek Francziaországban kezdődtek, — miknek következtében nem csak trónok ingottak meg, hanem magának a jognak fogalma is, és mindaz, a mi az ember előtt szent, — ha mindezen forradalmak, mondom, szükségkép annak tulajdonítandók, hogy az államot mesterségesen úgy rendezték, miszerint a főváros köznépe rendelkezhetik bármely nagy nemzet kormányformája fölött: a nemzetiség elve föléledésében csak az isteni gondviselés csodás intézkedését kell elismernünk, mely súlyos tévedések után, épen ezen elv által vezérelt vissza azon

ösvényre, melyen a haladás és békés kifejlődés megint lehetővé lett.*

A nemzetiség elve melletti lelkesedés nem egyéb, mint minden nép ünnepélyes tiltakozása az egyéni szabadság keresztyéni elve nevében az állam mindenhatóságának elve ellen, melyet a pogány világtól kölcsönöztünk; és épen az, hogy a nemzetiség nevében emelt igények elutasíthatlanok, hogy az egyenjogúság elvének valósítása szükséggé lőn, melyet előbb-utóbb ki kell elégíteni, ez biztosít arról, hogy azon ösvényt, mely a caesarismushoz vagy anarchiába, s így mindenesetre a keresztyén polgárisodás bukására vezetne, el fogjuk hagyni.

De a nemzetiség elve s az annak nevében tett igények valósításának ezen kivűl még egyéb, minden egyes állam fennállására s egész polgárisodásunkra nézve igen üdvös eredményei is vannak, melyeket, ha röviden is, szintén megérintek e helyen.

Kétségkivűl korunk egyik legnagyobb veszedelme, hogy fenntartó elemei, a rohanó elemekhez képest, igen gyöngék. A mérséklet egyike azon tulajdonoknak, melyeket egyeseknél is ritkán, a tömegeknél pedig soha sem találhatunk föl, s mivel minden haladásnak csak akkor lehet jótékony hatása, ha lassanként történik, s nem tépi össze azon egybefüggést, melynek a jelen és mult közt mindig meg kell lennie: minden államnak, épen élénkebb mozgalom korszakaiban, van bizonyos tényezőkre szüksége, melyek támaszul szolgálnak a létező

* Kazinczy százados ünnepén tartott beszédemben, ugyanazon lapon, melynek egy részét mint olyant idézted röpiratodban (4. l.), mely saját nézeteidet fejezi ki, elmondám, hogy „csakugyan azon nemzetiségi mozgalomban, mely a mult század lefolyása alatt annyi egymástól távol fekvő országokban egyszerre támadott, csak az isteni gondviselés kegyes működését fogjuk látni, mely az elbizottságában eltévedt emberiséget azon egy ösvényre vezette vissza, melyen a haladás lehetséges." E két hely egymáshoz hasonlítván, természetesnek tartanám a vádat, hogy oly gondolatot, melyet a XIX. száz. uralk. eszm. befolyásáról irt munkámban már kifejeztem, Kazinczy feletti beszédemben, s pedig csaknem ugyanazon szavakkal, ismételtem; annál inkább meglepetve érzem magamat, midőn azon különbség bebizonyitására, mely hat évvel ezelőtt irt munkám s utolsó beszédem között a nemzetiség iránt kimondott nézetekre nézve létezik, épen beszédem ezen részét emeled ki.

állapot fentartására. Épen ebben áll az öröködési királyság és öröködési aristokratia nagy haszna, főleg politikailag szabad államokban, hogy mint a történeti jog természetes képviselői, a nyugtalan előretörekvésnek gátokat vetnek s épen ezáltal teszik lehetségessé az üdvös haladást; mert a haladás népeknél, valamint egyeseknél, csak akkor valóban lehetséges, ha egyik lábbal szilárdul állanak, míg a másikat előbbre viszik.

Teljes igazuk van, kik az alkotmányos kormányforma üdvös eredményeit Angliában e nagy nép politikai eszélyességének tulajdonítják, de csalódnánk, ha az eszélyesség ezen nagyobb fokát az egyes pártoknál akarnók keresni.

Angliában, valamint a szárazon bárhol, egy párt sem szolgálhat korlátul önmagának; s a folytonos előretörekvés ösztöne rég azon állapotra juttatá vala Angliát, melyben szárazföldi szomszédja van, ha a fennállónak — a történeti jognak — hatalmas támaszai nem lettek volna ott, melyek a változások utáni törekvésnek ellen tudnak állani. Csak abban mutatkozik az angolok nagy politikai értelmessége, hogy belátták ezen támaszok szükségét, s hogy a nép legyőzni, de nem megsemmisíteni törekszik azon hatalmakat, melyekkel folytonos küzdésben van. Azon kérdés, hogy az alkotmányos kormányforma Európa más államaiban lehetséges-e, s mint létesíthetjük azt, oda megy ki ennélfogva, hogy az egyes államokban vannak-e, avagy előidézhetők-e olyas viszonyok, melyekben szintoly erős támaszokat nyerjen a fönnálló állapot, minőkkel Angliában bir?

Az angolhoz hasonló aristokratia fennállása, mely birtokánál fogva a jelen érdekeivel, s története által az állam multjával áll összeköttetésben, kétségkívül legjobb biztosítéka a polgári szabadságnak. Ennek köszönheti Róma köztársasági intézményeinek tartósságát, s a mely demokratiának nincs meg ez ellensúlya, szintoly bizonyosan kényuralomra vezet, mint az aristokratia szükségkép mindig oligarchiává fajul, ha nincs mellette politikai joggal biró nép. Részemről az ily aristokratia keletkezését minden békés fejlődés szükséges eredményének tartom, s annálfogva úgy vagyok meggyőződve, hogy csak azon rendszabályokkal kell fölhagyni, melyek-

hez épen az aristokratia keletkezésének megakadályozása végett nyúltak, s minden egyes államban új aristokratia fog támadni a helyett, a melyet megsemmisítettek, mely aristokratia megfelelend az érintett szükségnek. De szintoly kétségtelen, hogy az angolokéihoz hasonló intézmények Európa legtöbb államában s mindenekfölött Francziaországban nem lehetségesek e pillanatban.

Nem annyira anyagi, mint erkölcsi veszteségénél, azon ténynél fogva, hogy az utóbbi 60 év fejlődésében legkisebb lényeges részt sem vett, lehetetlen az aristokratiának Francziaországban előbbi állását elfoglalni. Bármi dicséretesek legyenek azon kisérletek, hogy aristokratiát teremtsenek, vagy azon elemek állását, melyekből aristokratia fejlődhetik, megszilárdítsák: mindezen erőlködések eredményeit csak a jövőre nézve kell várni, míg minde kisérletek eredménye rendesen csak a politikai izgatottság növelése.

A létező viszonyok egyedüli támaszát, az egyedüli kapcsot a mult és jelen között, s azt, a mi fékezni képes az elméleti rendszereknek a népek képzelőtehetségére gyakorolt hatását, az öröködési királyság mellett csak a nemzetiség elvében találhatjuk föl ez idő szerint.

A nemzetiség elve melletti lelkesedés hatása első pillanatra forradalmi volt. Minden eszme, a mely a létező viszonyokkal ellentétben áll, szükségkép ily hatással van, míg erőre nem kap; mindamellett a nemzetiség elve, természeténél fogva, fenntartó elem és pedig még oly esetekben is, midőn az egyes nemzetiségek igényei tisztán nyelvi viszonyokon alapulnak, s a teljes egyenlőség nevében lépnek föl. Mert, habár ez elv bizonyára a legforradalmiabb is, mivel a teljes egyenlőség valósítása a dolgok természetéből lassanként fejlődő viszonyokkal mindig és mindenütt szükségkép ellentétben áll: az egyenjogúság elve valósítása által is csak a conservativ elemek erősödnek az államban, s az államot ezek óvják meg rázkódások ellen. Miután az egyenjogúság elvét, az állam egysége veszélyezése nélkül, csak úgy valósíthatni, ha bizonyos körön belül minden nemzetiségnek bizonyos tért engednek, hol magát érvényesítheti: a nemzetiség elvének ez esetben is olyas intézkedésekre kell vezetnie, melyek a történetek tanu-

sága szerint a legconservativebbek, s mindig aristokratia keletkezését vonják magok után.

Azonban, mint megmutattam, a külön nemzetiség öntudata igen gyakran a történetek eredménye. A külön jogosultsági igények ez esetekben nem egyebek a történeti jogok fenntartására intézett igényeknél; miként volna lehetséges, hogy a nemzeti elismerésre törekvés, a hol egészen történeti jogon alapszik, tiszteletet ne idézne elő a történeti jog és mindaz iránt, a mi azon alapszik?

Nagy politikai forrongás idején kétségkivűl minden lehető; tanui valánk, miszerint oly népek, melyek kizárólag a történeti jogra alapíták igényeiket, egyszersmind hasonló lelkesedéssel hirdették a teljes egyenlőség elvét, s szintúgy meglehet, hogy egy ideig a királyság is a történeti jog megsemmisítésére törekszik, a mint láttunk népeket, melyek történeti jogokért fogtak fegyvert, s azt épen legfontosabb pontjában — a korona jogában — sértették meg. Hosszas ideig azonban nem lehet oly merőben ellenkező irányokat követni; szintoly dőreség volna az 1848. év eseményeiből következtetni az egyes nemzetiségek történeti alapú követeléseinek természetes eredményeire, mintha azon tényből, hogy az aristokratia egyes esetekben a királyság ellen fölkelt, sőt a trón-öröködés elvét is megtámadta, azt akarnók következtetni, hogy az öröködési aristokratia elve veszélyes a királyságra nézve.

A mint az egyes nemzetiségek s az öröködési aristokratia törekvései alapjokban és czélukra nézve hasonlítanak: szintúgy hasonló befolyással vannak az egyeduralmi elvre. A mi csak a történeti jog iránti tiszteletet előmozdítja, szükségkép a monarchiai elv szilárdságát vonja maga után, azon egy különbséggel, hogy a nemzetiségek a történeti jog elvének szilárdabb támaszúl szolgálhatnak minden öröködési aristokratiánál.

Miután 1848-ban mind a nemzetiség, mind az egyenlőség elve ellentétben állott a fennállóval: nem csuda, ha egyideig nem látták be a két elv közötti különbséget, mely azonban már akkor is tisztán mutatkozott, s alkalmasint előtérbe is lép vala, ha a létező viszonyokon sikerült volna diadalmaskodniok elleneinek; s Európa jövője ez esetben attól függ vala, hogy az

újabb harczban a nemzetiség vagy az egyenlőség elve, a történeti jog avagy azon elméletek, melyeket a franczia forradalom hirdetett, lettek volna-e győztesek.

Minden elfogulatlan ember lelkében szükségkép fölmerül azon meggyőződés, hogy szintoly lehetetlen Európában, hol minden történeti jog szorosan egybe van szőve a királysággal, az egyes nemzetiségek történeti jogait valósítani, a nélkül, hogy egyszersmind az egyeduralmi elv is ne nyerjen szilárdság tekintetében; a mint nem képzelhetjük a teljes egyenlőség elve diadalmát, a nemzetiségek történeti joga megsemmisítését, a monarchiai elv koczkáztatása nélkűl.

A ki az egyes nemzetiségek történeti joga mellett lép sorompóba, ha öntudatlan is, az egyeduralom mellett küzd, s a ki a történeti jogot ott is, a hol a jelenkor valódi szükségeivel nem áll ellentétben, semmivé akarja tenni, minden fennállót, s mindenekelőtt az egyeduralmi formát is megtámadja. Mindenkinek szabadságában áll választani a két irány közt, de a végeredmények nem függnek akaratunktól; mert soha sincs hatalmában az embernek csupán arra szorítni elveinek következményeit, a mit azok által el akar érni.

Bármennyire veszélyezni látszott is egy időre az egyes államok nyugalmát, sőt fennállását a nemzetiség elve melletti lelkesedés: ez elv győzelme, azon korlátok közt, melyek között ily győzelmet lehetségesnek kell föltennünk Európa viszonyai mellett, mindenütt a rend és nyugalom megszilárdítását vonta volna maga után. De ezen elvnek befolyása nem csak egyes államokra szorítkozik, hanem összes polgárisodásunkra lényeges — és pedig előre látható — üdvös hatást fog gyakorolni. Legtöbb esetben a nemzetiségi öntudat alapját a történetekben kell keresnünk; ott is, a hol valamely nép egyes részei hosszasabb ideig külön életet éltek, bizonyos távolabb mult emlékeire szoktak hivatkozni, s kivétel nélkül állíthatjuk, hogy a hol ezek nincsenek meg, a közös nemzetiség érzése, ha csak a nyelvegység az alapja, soha sem igen élénk; azonban nem igen tagadhatni, hogy olykor a nyelvegység, sőt ugyanazon nyelvtörzs is, habár különböző szójárásokra van oszolva, nemzeti öntudat alapjául szolgálhat; s hogy tehát a

nemzeti jogosultságra törekvést sem tekinthetni kizárólag a történeti jog melletti küzdésnek.*

A különböző nemzetiségek közötti harcz, melynek tanúi valánk, bizonyos szempontból csak folytatása azon roppant, századok által előkészített küzdésnek, melyben a mult század végén az egyes osztályok kizárólagos jogosultsága elvén győzött a közegyenjoguság eszméje. Mihelyt az egyenlőség elvét az egyesek közti jogviszonyokra nézve észszerűnek ismerték el, azonnal kikerülhetlenné lett az ezen elv fölötti küzdés a nemzetiségek körében. Itt és amott ugyanazon fegyverekkel küzdöttek, s itt és amott hasonló eredményekre kellett a harcznak vezetnie.

A szabadság és uralkodás eszméje sokkal közelebb áll egymáshoz, hogysem a szabadság utáni törekvés uralomvágygyá ne változzék a diadal lelkesedésében; a teljes jogegyenlőség követelése hasonló követelést idéz elő az állások egyenlőségére nézve is, s azon kényszerűség, miszerint a fennálló egy részét meg kell támadni, s az a fölött kivivott győzelem majd mindig azon meggyőződést vonja maga után, hogy minden fennálló ellentétben áll a közjóval, s mindent le kell rombolni, a mi történeti úton állt elő. Miként 1789-ben az emberi jogok nevében először a harmadik rend politikai jogait, majd kizárólagos uralmát követelték, s midőn a jogegyenlőség ki volt küzdve, a helyzetek teljes egyenlőségére törekedtek, s e végett megsemmisítették a királyságot, lábbal tapodták a tulajdonjogot s az összes mult romjain oly jövőt akartak alkotni, mely a jelen minden viszonyaival ellentétben állott: úgy törekedtek 1848-ban egyes népek a szabadság nevében föltétlen uralomra, mások ellenben a tettleges egyenlőségre; megtagadtak minden történeti jogot, s a népek körében a communismus tanait hirdették.

A közvetlen eredmények ugyanazok voltak mindkét esetben. A ki minden jog ellen küzd, mindig jogtalanságba sülyed, de szintúgy hasonlóaknak kell lenni a végeredményeknek; s nem hiszem, hogy bármely elfogulatlan ember tagadja, miszerint a következmények,

* Itt Eötvös az idézett szakasz hét sorát kihagyta. V. ö. e kiadás III. köt. 196. lapját.

melyeket az egyenlőség elve melletti harcz előidézett, egészben véve kedvezők az emberiség fejlődésére.

A világ azzal vádolja Nerot, hogy Rómát a lángoknak adta martalékul, s azon szörnyetegnek egyetlen tettére sem tekintenek vissza oly osztatlan undorodással. Nero után más zsarnokok következtek, eléggé érdemesek arra, hogy elődük gonosz tetteit homályba borítsák, s a világ mégis iszonynyal emlékezik azon véres tettre, mely fölött majdnem két ezredév sem vala képes enyhítni a világ itéletét. Ő, mint mondá, az örök várost hamvaiból phönixként akarta újra fölemelni, nagyszerüebben, szabályosabban akarta fölépítni, a mit összerombolt; palotákat akart emelni, a hol azelőtt szerény polgári lakok állottak. Ki menti a tettet a szándék miatt, ki fog megbocsátani a zsarnoknak, ki annyi ezerek boldogságát föláldozta hiuságának, s hogy álmodott remekműveit létesítse, össze merte rombolni, a mit századok alkottak, s a miben annyian nyugalmukat találták? Ha a jelen és jövő kor hasonló itéletet mondand azok fölött, kik egy elv nevében oly vakmerően lobogtatták a polgárháború fáklyáját, s korlátlan hatalmuk mámorában a történet minden műveit kíméletlenűl összeronták, hogy a romok fölött, mint hirdették, egy szebb jövő épületét emeljék föl: kétségtelenűl igazságos lesz ez itélet; de az egyenlőségre törekvés, mely a keresztyénség által fölállított elvekből foly, kevésbbé nemes igyekezet-e, mivel iszonyú tetteket követtek el nevében; avagy tagadhatjuk-e ezen törekvés jótékony eredményeit, mivel olykor rossz irányt követett, s annyi szenvedésre szolgált alkalmul?

Hogy az államot megmentsék azon ártalmaktól, melyeket az egyesek önzése hozott rá, fölizgatták a tömegek irigységét, s e legnemtelenebb érzést fegyverül használták; azon állást, melyen társadalmunk legalsóbb osztályai állanak jelenleg, tekintették oly niveaunak, a melylyel mindent egyenlővé kell tenni, s abban keresték az egyenlőség elve valósítását, hogy mindent a porba rántottak, a mi magasabban állott.

Ha a folytonos előhaladási törekvés nem velünk született ösztön volna, az egyenlőséget mindenesetre el lehet érni ez uton; de mondhatjuk-e azért, hogy csupán ez

úton kell az egyenlőséget elérnünk? Nem csak az apály perczében, akkor is egyenlő fölszinen áll a víz, midőn legmagasabbra nőtt az ár; az alantabb állónak fölemelése által is helyre lehet állítani az egyenlőséget, s tagadhatni-e, hogy a mennyiben az egyenlőség utáni törekvés maradandó eredményeket idézett elő, ez irányban eszközlék azokat?

A Convent véres kézzel kisérlé meg lehetetlenné tenni minden feltünő helyzetet; az egyenlőség ez értelemben azon eszmény, mely után a communismus rajong; s ha vizsgáljuk az eszközöket, melyek a fennálló viszonyokat a legtöbb államban megingatták, azoknak érzelmeit, a kik által annyi forradalom győzött: belátjuk, miszerint sem a kisérlet, sem a szükséges anyagi erő nem hiányzott, hogy az egyenlőség elvét ez értelemben uralomra emeljék; s mindamellett a Convent minden erőfeszítései nem vittek egyéb eredményre, mint hogy a születési jogkülönbséget a tehetség és vagyon tettleges különbsége váltá föl, s minden forradalom, mely a demokrata elv nevében győzött, csak oda vezetett, hogy mindinkább szaporodott azok száma, a kik a legalacsonyabb álláson felülemelkedtek, s mindig általánosabb lett a fölemelkedési törekvés, világos bizonyságul, miszerint az egyenlőségre törekvés csak azon irányban idézhet elő tartós eredményeket, a mennyiben megfelel a mindig előbbrehaladás és emelkedés velünk született ösztönének. De hogy ez eredmények az emberiségre nézve általában üdvösek, nem vonhatni kétségbe, miután a miben csak korunk a multat fölülmulja, mind ezen forrásra vihető vissza.

Valamint a haladást, melyet az emberi tevékenység minden irányában tapasztalunk, annak tulajdoníthatni, hogy az egyenlőség elvének elismerése által lerombolák azon korlátokat, melyek az egyesek tevékenységének utjában állottak s lehetségessé tevék a magasabbra törekvést: úgy azon nagyobb humanitás érzelmét — az egyetlent, mire századunk büszke lehet — az egyenlőség elve egyik és pedig tartós eredményének kell tekintenünk, mely, különböző nemzetiségek állására alkalmazva, szükségkép hasonló eredményekre vezet.

A nemzetiségi jogosultság melletti küzdésnek az egyéni jogosultság melletti küzdés fölött az az előnye van, hogy nemzetiségi küz delmeknél az egyesek csupán eszméért küzdenek, nem anyagi érdekért. A kik e harczban egymás ellenében állanak, sokkal erősebbek, hogysem a ki egyszer az ellenfél erejével megmérkőzött, teljes győzelem rem ényével kecsegtethetné magát, s minél tovább tart a küzdés, minél hevesebben foly, annál inkább érezni kell a kiengesztelés szükségét. Azt hiszem, már is érezhető e viszonyok hatása.

Minél nagyobb lelkesedéssel fogott fegyvert annyi nép nemzetiségi jogáért 1848-ban; minél makacsabb volt a harcz; minél többet koczkáztatott mindeniktök igényei valósitásaért, s feláldozott mindent: annál inkább csökkent gyülölségök, annál inkább fölmerült mindenikben közülök azon meggyőződés, hogy igényei csupán azon körben valósithatók, melyben az mások hasonló igényeinek megsértése nélkül történhetik. Bármi sajnosaknak tetszenek előttünk az utóbbi idők eseményei, egy eredményök mindenesetre volt, tudniillik azon meggyőződés, hogy Nyugot-Európa népei közt nincs egy is, mely nemzetiségéért lelkesülni nem tudna, egy sincs, a mely a másik uralmát nyugodtan türné, s a melyet büntetlenűl el lehetne nyomni.

Az 1848. évi nemzetiségi harczok eredménye azon meggyőződés, hogy a béke kezességét a jövőre nézve csak minden nép egyenjoguságában kell keresnünk, s ez elv egyidőre alkalmúl szolgálhat ugyan az állások tettleges egyenlősége miatti harczra — a mint az egyéni egyenjoguság elvénél tapasztaljuk: — a végeredménynek azonban szükségkép annak kell lennie, hogy minden nemzetiség törekszik fölemelkedni, s a humanitás érzése diadalt ül a népek között, s csak akkor fog az összes emberiség óriási léptekkel haladni elő, ha minden nép minden erővel a legfőbb czélra törekszik; ha minden nemzetiség szintugy becsülni tanulja mások jogait, a mint az egyes már most sem meri másoknak bizonyos jogait megtagadni.

Ha Európa egyes államainak viszonyait ethnographiai tekintetben vizsgáljuk, tisztán áll előttünk, hogy azon mozgalmak, melyekre az újabb korban a nemzeti öntu-

dat fölébredésre adott alkalmat, szükségkép befolyással vannak a különböző államok közti viszonyokra, s azt hiszem, legalább jövőben ez is jótékonynak fog mutatkozni.

A szeretet bizonyos nemzetiség iránt, mint a honszeretet, oly érzelem, mely nem csak valamely ország vagy nép iránti ragaszkodáson, hanem részben azon ellentéten alapszik, melyben valamely ország vagy nép mások irányában áll; sőt nem tagadhatni, hogy a nemzetiség érzése, valamint a honszeretet, csak akkor válik valódi szenvedélylyé, ha épen negativ oldala — az idegen irányábani ellentét — lép előtérbe. Miután a nemzeti öntudat fölébredését — mint megjegyzém — nagyobbrészint visszahatás eredményeül kell tekintenünk: könnyen megfoghatni, hogy korunkban épen ez volt az eset, s hogy tehát a nemzetiség elve melletti mozgalomnak, az egyes államok fennállására nézve, szükségkép annál veszélyesebbnek kell lennie, minél vegyesebb volt népessége, s minél inkább a gyülölség jellemét ölté föl a sértett nemzetiség érzelme. Ha az egyes nemzetiségek ellen azelőtt s részben most is követett eljárást olyasnak kell tekintenünk, a mit az egység fenntartásának szüksége parancsol: nagyobb szerencsétlenség nem érhet valamely államot, mint ha különböző nemzetiségek vannak abban, mivel a sértések szükségkép kifejtik a gyülölség csiráit, melyek minden erős kedélyben megvannak, s erős állam nem lehet, a hol az egyes részek ellenségesen állanak egymással szemközt. Szintoly ártalmas hatással kellene lennie a nemzetiség elvének az emberiség kifejlődésére, ha az egyes államok és egyes nemzetiségek határai ugyanazok. Hogy minden állam szükségkép erősebb lenne, ha csupán egy népiségből állana, s azt egészen magában foglalná, nem szenved kétséget: de szintoly bizonyos, hogy az ily viszonyok az egyes államokat még inkább elidegenítik egymástól, kölcsönös zárkozottságra és (mivel a mik közel állanak és mégis idegenek, szükségkép ellenséges állást vesznek egymás irányában) soha nem szünő harczra fognának vezetni okvetlenül. Minél erősebb volna minden egyes állam a többiek ellenében, annál kevesebb érintkezési pont lenne köztük, annál

csekélyebb fogna lenni a haladás, s az egyetemiség azon érzése, melynek valósítása a keresztyén polgárisodás legfőbb czélja, s a melynek már eddig is sokat köszönhetünk, annyival inkább az utópiák körébe vonulna vissza.

Ha az egyes államok ethnographiai viszonyait vizsgáljuk, be kell látnunk, hogy a nemzetiség elvének befolyása a jelen viszonyok között épen ellenkező eredményekre fog vezetni.

Úgy hiszem, hogy nagy illusio volt, mind azoknak, a kik 1848-ban és utóbb a nemzetiségek elve mellett küzdöttek, mind azoknak, a kik az ellen léptek sorompóba, azt hinniök, hogy az ezen elv melletti lelkesedés a jelen államok valóságos feldarabolásához vagy Európa ethnographiai viszonyain alapuló újabb osztályozásához fog vezetni. Az érzelmek nagy hatással vannak a tényekre, de nem képesek megsemmisíteni e tényeket, hirtelen egyberontani hosszas idők eredményeit; s Németország példája az újabb korban legjobban mutatja, mit várhatunk e tekintetben a nemzetiség elvétől.

Mindazon népek közt, melyek külön állami életet élnek, egy sincs, a melynél az egység annyi elemeit találhatnók, mint a németnél. A római császárság megszüntetésétől a »Bundestag« fölállításáig csak igen rövid ideig voltak egészen szétszaggatva azon kötelékek, melyek a német népet egy egészszé fűzték egybe, s habár ez összeköttetés is igen laza volt, mégis sokat tett a közös érzelem fenntartására; minden kiejtési különbségek daczára is még a népnyelv is érthető, kevés kivétellel, Németország minden részében, s a közös irodalom, melyre méltán büszke, egybefűzi mindnyájokat: s mind a mellett 1848-ban, a midőn semmi anyagi akadályok nem állottak utjában, nemcsak nem eszközölheték Németország állami egységét, sőt Porosz-, Osztrák- és Bajorország képviselőinek föllépéséből s Németország egyes részeinek nyilatkozataiból itélve, komolyan nem is törekedtek arra.

Németországnak egygyé kell lennie, de a nélkül, hogy az által széttépnék azon kötelékeket, melyek által az egyén szükebb körü hazájához érzi magát fűzve, a nélkül, hogy megsemmisítnék a német nép körében

történetileg kifejtett államokat; — azaz szorosabb egyesülést ohajtottak, a fennálló különállamok megsemmisítése nélkül.

Logikátlannak mondhatjuk ezt; de hogy a nemzetiség elvének hatása Németországban, — ha nem azon phrasisokból akarjuk megitélni, melyeket a fölött mondtak és irtak, hanem tényekből, — valóban erre szorítkozott, szintoly bizonyos, mint az, hogy a nemzetiség elve más államok kölcsönös viszonyaira is hasonló hatással leend.

Épen mivel Európában igen kevés nemzetiség van, mely csupán egy államhoz tartoznék, miután minden nagy állam több nemzetiségből áll, s a ki földrészünk ethnographiai viszonyait ismeri, kénytelen elismerni, hogy szorosan nemzetiségek szerinti államfölosztást nem képzelhetni egy új népvándorlás nélkül: a nemzetiség elvének a különböző államok közti békés viszonyokra jótékony befolyással kell lennie.

Ugyanazon nép államilag különválasztott részeiben minél inkább fölébred a közös nemzetiség öntudata, minél inkább egy törzs ágainak érzék magokat, mely egy tőről sarjadva, ha egy állam határain túl terjeszkedik is koronájával, minden virágát és gyümölcsét csak az egésznek diszére hozza: annál inkább közeledniök kell az államoknak is egymáshoz; s minél inkább testvérekül tekintik valamely állam lakói a szomszéd állam népessége egy részét, annál inkább kell a békés együttélés szükségét érezni, s azon szükséget, hogy összeütközések esetén a vitát fegyver nélkül igazítsák el.

A nemzetiség elvének ezen befolyása kétségkivül nem lehet mindenütt ugyanaz. Oly államokban, melyekben a népességnek csak kis része rokon a szomszéd államával, e hatás is csak csekély mértékben nyilatkozhatik, s azon biztositékokat, melyeket a nemzetiség érzése a béke fenntartására nézve például Német- és Francziaország közt nyujt, nem hasonlíthatni azokhoz, melyeket ugyanazon érzelem nyujt a Németország egyes államai közt létező békés viszonyok fenntartására; s a nemzeti egység öntudata a háborút sem teheti lehetlenné különböző államok lakói közt; hiszen ugyanazon

anya gyermekei is czivódnak, ha érdekeik összeütközésbe jőnek s a békés kiegyenlítés nem lehetséges. De hogy a nemzetiség elvének, habár különböző mértékben, mindenütt hasonló eredményekre kell szükségkép vezetnie, erősen meg vagyok győződve, s annálfogva azt is hiszem, hogy ha a békés viszonyok megalapitása a különböző államok közt polgárisodásunk legfőbb feladata, s az emberi nem minden tekintetben való jóléte föltételéűl tekintendő: e részben sokkal többet várhatni a nemzetiség elve természetes befolyásától, mint azon igen tiszteletreméltó férfiak törekvéseitől, a kik magán egyesületek hatásától várják a világbéke megalapítását.

Ha a keresztyéni testvériség elve valaha létesíthető e földön: az első lépés erre, hogy az egyes államok közt oly kötelékek legyenek, melyeket az érdekek minden összeütközése ne szaggathasson szét; s a közös nemzetiség öntudata, azon meggyőződés, hogy a szomszéd állam polgárainak egy részében testvérekre kell ismerni, nem olyas kötelék-e, melyet nem a diplomatia kezei fűztek mesterségesen, s a melyet nem is téphetni szét mindenkor az ő hibája által?

Az emberiséget soha sem hatotta meg általában eszme, a mely lényeges és elvégre üdvös befolyással nem lett volna fejlődése folyamára. Gyakran kivihetlennek, sőt a társadalom fennállására veszélyesnek is tetszik ez eszme. Az emberi ész száz meg száz okot hoz föl az ellen, s az eredmény mégis megmutatja, hogy üdvös hatással volt az egyetemes fejlődésre. Így történt a keresztyénséggel, a keresztes háborukkal, a reformatióval, s erősen meg vagyok győződve, hogy így fog történni a nemzetiség eszméjével is.

Természetünkben fekszik, hogy az önzést sohasem nehezebb leküzdeni, mint a hol nemes indokok szolgálnak mentségeül. A jobb ember is bajosabban látja be mások igényeinek igazságát, ha családja javával, hazája nagyságával, mintha csupán személyes érdekével ellenkeznek; s alkalmasint igen kevesen vannak, a kik a nemzetiség dolgában már is egészen elfogulatlanúl gondolkodnának, s még inkább, a kik úgy cselekednének. Mindenki nagynak, hatalmasnak szeretné látni a

népet, melyhez tartozik; mindenki elsőnek óhajtja más népek között, uralkodónak a többiek fölött. E vágyak szintoly természetesek, mint azon szándokok, melyekkel a tehetségesebb egyéniségek az életbe lépnek. Tapasztalásokra, és pedig némelyeknek sok tapasztalásra van szükségök, mig az ifjuság ezen álmairól lemondanak, s azon helyzetben, melyet mások ezernyi hasonló igénye ellen ki tudnak víni, elégültnek érezhetik magokat. De a tények hatalma végre is mindig a lehetséges határai közé szorítja törekvéseinket, s ugyanez történik egész népek törekvéseire, vagyis helyesebben mondva, az egyének azon törekvéseire nézve, melyek egyes nemzetiségek nagyságát és hatalmát tűzték czélul; s az 1848. év eseményeinek világtörténeti fontosságát egyrészt abban kell keresnünk, hogy a nézetek kiigazítására sokat tőn e tekintetben.

A mint az akkori tapasztalatoknak a legelfogultabbakat is meg kellett győzniök a felől, hogy a nép erkölcseinek és érzelmeinek mindig nagyobb a hatalma, mint a politikai elméleteké: azon hatásnak is, melyet a nemzetiség elve melletti lelkesedés akkor minden viszonyainkra gyakorolt, szükségkép ama határok elismerésére kell vezetni, melyeken belül sohasem sérthetni ez elvet veszély nélkül, s a melyeken túl nem valósíthatni azt. Mivel a nemzetiségi mozgalom annyi állam lételét veszélyezi és mivel sehol sem vezetett kivánt eredményre: az állam vezetőinek szükségkép azon nézetre kell jönniök, hogy a nemzetiség elvében van egy momentum, melyet veszély nélkül nem lehet szem elől téveszteni, míg érzelmeinek általános volta minden népet meggyőzhete a felől, hogy csak bizonyos korlátokon belül valósíthatják igényeiket.

A nemzetiség elve, mivel az egyéni szabadság eszméje szükséges eredményének kell tekintenünk, lényeges eleme polgárisodásunknak és sokkal szorosabb egybeköttetésben áll az emberek legnemesebb érzelmeivel, hogysem azon kisérletek meghiusulta után is, melyek ez elv valósítására voltak intézve, azt kellene föltennünk, hogy a jövőre nézve minden befolyását elvesztette; de valószinű, hogy az utóbbi évek tapasztalatai megtermik gyümölcsüket.

A nemzetiség elve melletti harcz, azon értelemben, a mint vették, sokkal többe került minden népnek, hogysem attól kellene tartanunk, miszerint újra kezdik; s mihelyt a nemzetiség, harcz ingere helyett, a melyben véggyőzelmet nem remélhetni, azzá lesz, a minek — minden néppel közös levén — mindenütt be kell folynia a haladás iránya meghatározására: azonnal mindenki be fogja látni ama jótékony befolyást is, melyet ez elv ez államok szervezésére, az egyes államokban fennálló jogviszonyok és a közbéke megszilárdítására, a mint megmutattam, szükségkép gyakorol«.

Változás nélkül nyomattam le e lapokat, s az olvasó, s meg vagyok győződve, tenmagad is el fogod ismerni, hogy nézeteim ellen sok kifogást tehetni, de azt bizonyára nem, hogy a nemzetiségi eszmét, melyet általános befolyására nézve a keresztyénség, a reformatio s a tizennyolczadik század politikai mozgalmaival egy sorba állitók, fontossága szerint nem méltányoltam, vagy hogy ezen eszme iránti lelkesedésnek politikai következményeit elmélkedéseim tárgyává nem tevém.

Hat nevezetes év folyt el azóta, hogy az uralkodó eszmék befolyásáról irt munkámnak ezen része megjelent.

A nézet, melyet akkor kimondottam, hogy a »nemzetiség elve melletti lelkesedés, mely egy időre az egyes államok nyugalmát, sőt fennállását veszélyeztetni látszott, azon korlátok közt, melyek között ezen elvnek győzelme Európa jelen viszonyai mellett feltehető, mindenütt a rend és nyugalom megszilárditását fogja maga után vonni és pedig azért, mert a nemzetiség eszméje, mely legtöbb esetben a történeti jogon alapul, egyenes ellentétben áll azon elvekkel, melyeknek nevében Európa legtöbb állományai, sőt maga a polgári társaság alapjaiban megtámadtatott«, — ezen nézet, melyet akkor én magam fejeztem ki, s mely sokak által paradoxonnak tartatott, most nagy államok politikájának bevallott irányeszméjévé lett.

Meggyőződésem, »hogy a nemzetiség elve az államok definitiv alakulására is nagy befolyással leend, nagy világtörténeti tények által igazoltatik, s a remény, hogy

minél nagyobb lelkesedéssel fogott fegyvert annyi nép nemzetiségi jogaiért 1848-ban; minél makacsabb volt a harcz; minél többet koczkáztatott mindenikök igényei valósításáért s feláldozott mindent: annál inkább csökkent gyülölségök, annál inkább felmerült mindenikben közülök azon meggyőződés, hogy igényei csupán azon körben valósíthatók, melyben az mások hasonló igényeinek sértése nélkül történhetik« ; — e remény, mely akkor, midőn azt kimondám, a legtulzottabb optimismusnak tartatott, most — részben legalább — teljesedésbe ment, s ki azon irányt tekinté, melyben a nemzetiség eszméje e hazában, mely ezen eszme legnehezebb harczainak szinhelye volt, kifejlődött, az nem fogja lehetetlennek tartani oly időnek bekövetkezését, »midőn minden nemzetiség szintugy becsülni tanulja mások nemzeti jogait, mint az egyes már most sem meri másoknak bizonyos emberi jogait megtámadni.«

Mindezt nem azért hozom fel, hogy az általam felállított elvek s nézetek diadalát üljem. Azt, hogy Laguerronnière hires röpirata nem munkámból vette inspiratióját, szintugy tudom, mint azt is, hogy szorosan tudományos fejtegetéseim azon átalakulásra, mely a nemzetiség eszméje körül hontársaim meggyőződésében történt, vajmi csekély befolyást gyakoroltak.

Ha nagy megrázkódtatások után, minőkön keresztül mentünk, a szenvedélyek helyébe nyugodt megfontolás lép; ha a tévtanok, melyek véres küzdelemre vezettek, később elvesztik hatásukat s a küzdők a harcz után letéve fegyvereiket, barátságosan szorítják egymásnak kezeit: az egyes, a pillanat befolyásaitól szabadon tartva magát, előre láthatja az eredményt; de az érdem az egész nemzetet, az egész ivadékot illeti, mely a tett tapasztalásokon okulni tudott.

De ha e részben legkisebb érdemet se tulajdonítok magamnak, s a közönségre nézve egészen közönyösnek tartom is, hogy bizonyos nézetek általam mondattak ki először: a felhozott tények legalább felmentenek azon állításaim új igazolásától, melyekért, midőn azokkal felléptem, avval vádoltattam, hogy a nemzetiségi eszme iránt eléggé lelkesülni nem tudok, a melyek most e hazának magyar s nem magyar lakosai által, legalább

a mennyiben nézeteikről tetteik után itélhetünk, egyértelmüleg elfogadtattak.

Egy van azon tételek között, melyeket az uralkodó eszmék befolyásáról irt munkámban a nemzetiségi lelkesedés következéseiről felállíték, melynek bebizonyítására az utolsó tiz év alatt előfordult tényekre hivatkoznom nem lehet, s ez azon állítás, hogy a nemzetiség nevében tett követelések oly országban, mely többféle ajkú polgárokat foglal magában, csak akkor elégíttethetnek ki, ha az állam hatalma bizonyos korlátok közé szoríttatván, a helyhatósági életnek mentül tágabb kör engedtetik; hogy tehát a nemzetiség eszméjeért való lelkesedés, mely korunkat jellemzi, az államélet körében szükségkép a túlságig vitt centralisatio korlátolását, s az önkormányzás elvének győzelmét fogja vonni maga után.

Miután a nemzetiség felől az uralkodó eszmék befolyásáról irt munkámban elmondott nézeteimet annyira hibásaknak, sőt veszélyeseknek tartod, hogy ellenök újra fellépni kötelességednek ösmerted, fel kell tennem, hogy épen ezen állítás az, melyet hibásnak vagy legalább kellőleg be nem bizonyítottnak tartasz.

És csakugyan, mióta a franczia forradalom következésében az állam mindenhatóságának elve elterjedett, a helyhatósági autonomia — kevés kivétellel — oly szűk korlátok közé szoríttatott, hogy annak a nemzetiségek fejlésére gyakorolt hatásáról a jelenből példát alig hozhatunk fel. Hogy tehát állításaimat tényekre alapítsam — felfogásom szerint az egyedüli mód, melyet követve a politikai tudomány is némi biztossággal haladhat, — szükség, hogy egy kissé a multra tekintsünk, ámbár csak oly időkre, melyek olvasóim között senki előtt sem ismeretlenek. — Mert épen saját hazánk multja az, melyből, nézetem szerint, a fennebbi állítás valósága kétségbe vonhatlanúl bebizonyul.

Európának nagy nemzetei jelen nagyságukat a történet fejlődésének köszönik, s azon országok között, melyek, a mi nyelv-egységöket illeti, századunkban a legirigyelhetőbb helyet foglalják el, nem ismerek egyet sem, mely még a XV. században különböző nemzetiségeket ne foglalt volna magában. Spanyol-, Franczia-

s Németország e részben egészen hasonlitanak egymáshoz és Magyarországhoz.

Miután nagyobb államaink kevés kivétellel a hűbéri viszonyok alapján fejlődtek, s a kiterjedés, melyben az egyes fejedelem hűbéri felsőbbségét gyakorolhatá, az egyes territoriumok földirati helyzetétől függött, mely a kisebb fejedelmet — ki védhető határok hiánya miatt függetlenségét hatalmasabb szomszéda mellett nem tarthatá fenn — arra kényszerité, hogy előbb hűbéresnek ismerje el magát, később hűbéri fejedelmét valóságos fejedelmének; s miután minden állam csak annyiban tarthatja fel magát, mennyiben az önállásának védelmére szükséges kellékeket birja: igen természetes, hogy az államok alakulásánál nem az egyes nemzetiségek kiterjedése, hanem földírati viszonyok képezték a főmomentumokat, s hogy elvonatkozva egyes esetektől, melyekben hóditás vagy más rendkívüli körülmények nagy birodalmaknak ephemer életet adtak, egyébiránt csaknem minden állam, mely hosszabb ideig fenntartá magát, létezésének s kiterjedésének okát fekvésében s természetes határaiban találja.

Hazánk e részben sem képez kivételt, s valamint a ki Európa földabroszát nézi, ha soha a politikai földíratról nem hallott volna semmit, Spanyol-, Olasz-, Franczia- s Angolországban a nagy test egyes tagjait látja, melyeket maga a természet arra látszott rendelni, hogy külön államokat képezzenek: úgy az, ki földabroszunkat figyelemmel tekinti, sem azt, hogy a nép, melyet Árpád e földre vezetett, e nagy országot elfoglalá, kizárólag a hét vezér s nemzetünk vitézségének-, sem azt, hogy a magyar birodalom soha állandóan tovább nem terjedhetett, mint azt már az Árpádok birták, a hősies szellem fogyatkozásának nem fogja tulajdonítani. Kiterjedésének, mint korlátainak oka földírati helyzetében fekszik. A Kárpátok erős öve megvédé, de egyszersmind meg is szoritá a magyar állam kifejlődését, s ki történetünket ismeri, be fogja vallani, hogy a viszony, melyben egyes, e határokon túl fekvő országok, például Moldva-, Oláh- vagy Gácsország hazánkban a közép-kor alatt álltak, mindig változó s ingatag maradt.

De ha Magyarország helyzete, a mennyiben a népelemeket tekintjük, melyekből az állam keletkezett, s az okokat, melyeknek kiterjedését köszöné, semmiben sem különbözik is másoktól: annál nagyobb különbséget találunk, ha a nemzetiségi kérdés szempontjából ezen ország kifejlődésére fordítjuk figyelmünket.

Más országokban, hol előbb különböző nemzetiségek léteztek, ezen különbségnek csak kevés nyomai maradtak, nálunk a nemzetiségi különbség maiglan fennáll; máshol az uralkodó nép magába olvasztá a többieket s nemcsak magasabb míveltsége által, melylyel akkor még maga sem birt, hanem azon eszközökkel, melyeket a német-rend a szlávok németesítésére használt s melyeknek Németországban később is elég példáját hozhatjuk fel; — nálunk hasonló eljárás még nem is kisértetett meg; s mégis, daczára a faj- és nemzetiségi különbségnek, mely e hazában létezik s létezett mindig, nincs talán ország, melyben a nemzetiség kérdése az utolsó időkig oly kevés zavarra adott volna alkalmat, mint épen hazánkban, s valamint azt, hogy Magyarország polgárai eredetökre nézve különböző népekhez tartoztak s különféle nyelveken szóltak, mint tényt, senki sem tagadhatja: úgy el fogja ismerni mindenki azt is, hogy ezen ténynek történetünk egész folyamára a legújabb időkig nem volt semmi befolyása.

Ujabb időben, midőn azon nézetek, melyek a nemzetiségi kérdés iránt e hazában egykor általánosak voltak, megváltoztak, multunk egyes legkitünőbb férfiainak nemzetisége tudományos vitákra adott alkalmat. Voltak, kik a Zrinyiek dicsőségét a horvátoknak, a Hunyadiakét az oláhoknak akarták tulajdonitani, s maga Dugonics, a túlzásig vitt magyar lelkesedésének daczára sem biztos arról, hogy nevénél fogva a szerb nemzet tagjának ne követeltessék; de vajon nem bizonyítja-e épen ezen férfiak egész élete, a vér, melyet a hazáért ontottak, a hely, melyet irodalmunkban elfoglalnak, hogy azon szellem, mely ily vitákra alkalmat adott, előttük ismeretlen vala?

Nehéz időkön mentünk keresztül, a pártviszály sehol véresebb nyomokat nem hagyott maga után, mint hazánkban, s hosszú időszakokat hozhatunk fel, melyek

alatt az ország polgárai egymás ellen fegyverben álltak. E küzdelmeknek okai különbözők voltak. A vallás, a trónörökösödés, a jobbágyok s urak közötti ellenségeskedés, egyes dynasták nagyravágyása s egyenetlensége, egyszóval mindaz, mi más országok multjában pártviszályra alkalmat adott, nálunk vérrel áztatá hazánknak téreit. Csak egy van, mit, ha történetünk e setét lapjain végig megyünk, a legújabb időkig nem találunk: azt, hogy a nemzetiség kérdése szolgált volna ily viszálkodások alap-okául.

Mikor Árpád családja kihalt, s mikor a felséges ausztriai-ház a magyar királyi székre választatott, a pórhad, a vallási- és polgárháboruk nehéz időszakaiban — az Anjou-ház pártolói s ellenei, hivei Ferdinándnak s Zápolyának, a pór és nemesség, a katholikusok s protestánsok, Magyarország egyik fele a másikkal álltak szemközt, de egyik nemzetiség a másikkal soha. Történetünk ezen eseményeinek bármelyikére fordítsuk figyelmünket, a pártok érdekeik s meggyőződésök, nem nemzetiségek szerint csoportosulnak, s nincs eset, hogy egyik vagy másik párt csak e hazának egyajkú polgárait foglalta volna magában, kikkel a többiek szemben állnak.

S ha ez így van, ha épen azon országban, melynek polgárai mint most, úgy történetünk egész folyama alatt annyi különböző nyelven szóltak, a nemzeti különbség nyolcz századon által semmi viszálkodásra alkalmat nem adott; ha a tapasztalás azt mutatja, hogy a hazának nagy fogalma sehol sem általánosabb, mint itt, hogy azon érzés, melyet a németek a falutornya patriotismusának neveznek, sehol sem ismeretlenebb, mint e hazában, melynek lakói Erdély széleitől Pozsonyig egy hon polgárainak érzik s vallják magokat: nem kell-e elismernünk, hogy azon elvek, melyek hazai institutiónknak alapul szolgáltak, helyesek, hogy azon eljárás, melyet a magyar törvényhozás és kormány a legújabb időkig követett, a legczélszerűbb vala arra, hogy minden nemzetiségnek méltányos igényei kielégíttessenek? És ugyan miben álltak ezek?

1. Azon percztől, midőn Szent István mindazokat, kik a keresztyénségtől eltérnek, — s kiknek nagyobb része

bizonyosan magyarokból állt — szolgaságra kárhoztatá, nem mutathatunk törvénykönyveinkben esetet, hogy valaki nemzetiségéért külön jogokat követelhetett volna. Külön kiváltságok adattak az egyházi rendnek, a nemeseknek, egyes városok polgárainak s területek lakosságának; megszoríttattak polgári jogaikban egyes vallási felekezetek; de valamint az említett kiváltságos rendek mindig az ország különböző nemzetiségü lakóiból álltak, úgy nincs eset, melyben valaki nemzetisége miatt polgári jogaiban megszoríttatott volna.

2. A magyar törvényhozás tiszteletben tartá mindenkinek históriai jogait; egész országokéit, melyek a magyar koronához tartoztak — például Horvátország — szintúgy, mint egyes területek- vagy városokéit, melyek területén léteztek; s az állapot, melyben a legújabb idő az erdélyi szászokat találta, városaink, főkép bányavárosaink kiváltságos helyzete, bizonyságául szolgál, hogy törvényhozásunk e tekintetben messzebb ment, mint arra más országban példát mutathatnánk. Végre:

3. A magyar állami szerkezet tágas kört engedett a helyhatósági életnek, tágasabbat, mint az újabb időkben bármily országban találjuk, s így midőn az egyes polgárnak legközelebb fekvő érdekeinek elhatározására szabadságot adott, egyszersmind kikerülte azon összeütközéseket, melyek ott, hol a kormány az egész közigazgatást legapróbb részletekig kezébe veszi, épen a helyi érdekek s a nyelvbeli kérdések felett mindig támadnak.

Csak ennek köszönhetni, hogy e hon külön-ajkú s nemzetiségü lakói nyolcz századon keresztül egy ország polgárainak érezték magokat; hogy a másfél százados török járom alatt minden nemzetiség a közös haza felszabadításában látta saját szabadsága egyedüli reményét; hogy azon érzés, melyet Zrinyi Miklós Péter testvéréről szólva kifejez:

> Ez én vitéz öchém mind Magyar, mind Horvát,
> Igazán szereti mert, látiuk, hazáját. —
>
> (Zrinyiász, XVI. ének.)

közérzés vala Horvátországban a legújabb időkig; hogy királyi városaink polgárai nyelvökre nézve tótok vagy

németek maradtak, de soha egy perczig nem szüntek meg magyarok lenni; s hogy sem az ország egysége azon szívósság által, melylyel hazánk külön ajkú lakosai saját nyelvök- s nemzetiségökhez ragaszkodtak, sem ezen nemzetiségek léte az ország egysége által nem veszélyeztetett.

S miután egész történetünk ezen tanusághoz vezet, miután egyideig eltérve az elvektől, melyeket elődeink a különböző nemzetiségek iránt követtek, a tapasztalás megismerteté velünk a következéseket, melyeket ez az egész ország és minden egyes nemzetiségre nézve maga után vont; miután végre az egész világon, bárhová forditsuk figyelmünket, mindenütt azt látjuk, hogy azon veszélyek, melyeket különböző nemzetiségü lakóknak együttléte előidézhet, azon arányban nőnek s kisebbednek, melyben a centralisatio elve ily országokban nagyobb vagy kisebb kiterjedésben alkalmaztatik, — eltünve egészen, hol, mint Schweizban vagy az Éjszakamerikai államokban, a helyhatósági autonomia minden polgároknak egyéni szabadságát tökéletesen biztosítja; — vajon ezen tények nem igazolják-e azon nézeteket, melyeket sokszor említett munkámban a nemzetiségi eszme politikai következéseiről felállítottam, s melyeknek veleje röviden abban áll, hogy oly országokban, melyeknek polgárai különböző nemzetiségekhez tartoznak, a nemzetiség nevében tett követelések csak úgy elégíttethetnek ki, ha az államegységet nem a polgárok nyelvegységében keresve, a históriai jogok tisztelete s a helyhatósági autonomia által minden egyes nemzetiség saját nemzetisége kifejlesztésére az állam körében teljes szabadságot élvez; s hogy ennélfogva a nemzetiség eszméjének hatalma szükségkép ezen elveknek általános alkalmazását fogja vonni maga után.

Mert valamint az, a ki a legújabb idők fejlődései processusát figyelemmel tekinti, belátja, hogy azon lelkesedésben, mely a nemzetiség eszméje iránt újabb időben Európa-szerte nyilatkozik, nem egy pillanatnyi fellobbanás, hanem azon egyszerű mozgalmak egyike áll előttünk, melyek egy egész kornak irányát határozzák meg: úgy az emberi történet hasonló időszakai komoly tanúlmányozása szükségkép azon meggyőződéshez vezet

mindenkit, melyet, mint tanulmányaim eredményét, az uralkodó eszmék befolyásáról irt munkámban kimondék: hogy az uralkodó eszmék (minő jelenleg a nemzetiségi) mindig azon államformákat idézik elő, melyek mellett azoknak valósítása lehető; és épen ebben áll a befolyás, melyet ezen eszmék az államra gyakorolnak.

Megfeleltem kérdéseidre; azon vádakra felelni, melyeket a *Magyar Sajtó* s főkép a *Pesti Napló* szerkesztőségei ellen emelsz, a mennyiben ezek azt szükségesnek tartanák, reájok bizom, részemről csak azt jegyezvén meg, hogy eljárásukat egészen helyeslem. Miután egyes eszmék tudományos megvitatása, minőt czikked által előidézni kivántál — főkép, ha a vita egy hat év előtt megjelent 900 lapra terjedő tudományos munkának egyes tételeit veszi kiindulási pontjául — nem a napi sajtó köréhez tartozik; s miután a nemzetiségi kérdés iránt — mint tenmagad mondod — e hazában jelenleg a legnagyobb egyetértés uralkodik: a tisztelt szerkesztőségek, midőn hasábjaikat czikked mellőzésével a napi eseményeknek s azon kérdéseknek tartották fenn, melyek iránt véleménykülönbségek léteznek, csak azt tevék, mit olvasóik tőlük méltányosan követelhetnek, s én minden aggodalom nélkül nézek elébe a kellemetlen következéseknek, melyek, mint mondád, reám nézve abból támadhatnának, ha a közönségnek gáncsolni hajlandó része azt okoskodná ki ezen szerkesztőségek eljárásából, »hogy a *Pesti Napló* kalap alatt akarja tartani a b. Eötvös József nézetei feletti taglalatokat« (17. lap).

A magyar közönség s én régen ismerjük egymást. Többször eltértünk nézeteinkben s elég hosszú irodalmi pályámon, melyet befutva, törekvéseim sokszor talán érdemök felett méltányoltattak, voltak oly pillanatok is, midőn a közvélemény nem pártolá, sőt rosszalta fellépésemet; de azt, hogy nézeteimet, ha kimondásukat kötelességemnek tartom, ildomosságból elhallgatom, s hogy állításaim szabad discussióját kerülni szoktam s azon befolyást, melyet barátság egyes lapok szerkesztőjére vagy főmunkatársára ad, arra használom hogy a nézeteim feletti taglalatok kalap alatt tartassanak:

ezt a magyar olvasó közönség bizonyosan sem elébb, sem most nem teszi fel rólam, s azért habár hosszú okoskodásodra, mely által bebizonyítod, mennyivel jobb vala, ha a *Pesti Hirlap*hoz nov. 5-én beküldött czikked azonnal megjelent volna, nem felelek is: szintoly nyugodtan, mint te röpiratod végén, teszem le tollamat én is.

KISEBB CZIKKEK

A NEMZETISÉGI KÉRDÉS DOLGÁBAN.

AZ 1843—44-IKI ORSZÁGGYÜLÉSRŐL.

Törvényhozásunk bevégezte munkálatait; eljött a pillanat, melyben a multra visszatekintve, midőn eredményeit méltányoljuk, egyszersmind kijelöljük magunknak azon irányt, melyben ezentúl haladnunk kell.

Az életben általánosan, de főkép a politika mezején majdnem minden ember optimismus és pessimismus közt ingadozik.

Igy van ez a jelen pillanatban is, s midőn egy részről olyanokkal is találkozánk, kik jelen törvényhozásunk eredményeit minden remélhető sikernél magasabbaknak hirdeték: vannak nem kevesen, kik, épen ellenkezőleg, azt eredménynélkülinek mondják. Legyen szabad nyugodtan elmondani ebbeli meggyőződésünket is, mely ez esetben sem a túlságos sokat remélők, sem a kétségbeesettek nézetében nem osztozik, s mely habár nem pártnélküli — mert mi sem oly magasan, sem oly alant állóknak nem tartjuk magunkat, hogy egy párthoz sem számíttathatnánk, s mindig azon szempontból fogunk itélni minden felett, a mennyiben az eszméinkkel megegyezik vagy azokkal ellentétben áll, — legalább olyanok véleménye, kik a sympathiákat, melyekkel bizonyos elvek iránt viseltetnek, azoknak, melyeket bizonyos egyediségek iránt éreznek, föláldozni nem szokták. Midőn a felső táblánál a közteherviselés elve forgott kérdésben, ha nem csalódunk, gr. Széchenyi ez elvnek, bármi kis mértékben való alkalmazását makkhoz hasonlítá, mely magában kicsi s becsnélküli, de egy erős tölgynek, talán egy erdőnek csiráit hordja

magában. E példabeszéd tisztán fejezi ki nézetünket jelen országgyűlésünk gyümölcseiről is, melyeket méltányolni csak az fog, ki gondolatait a pillanatnál távolabbra, a jövőre terjeszti, mely szempontból bármi csekélyeknek látszanak is az anyagi eredmények, senki sem fogja tagadni, hogy a jelen országgyűlés magokat vetett el, melyek, a mennyivel inkább eltakarvák most, annyival nagyobb termést adandanak.

Ha végig tekintünk azon tárgyak hosszú során, melyek a mult országgyűlésre kitűzve voltak, tagadhatlan tény, hogy e tárgyaknak csak igen csekély része végeztetett be. A büntető-törvénykönyv, noha annak szüksége általánosan elismertetett, nem lépett életbe; a megyei kicsapongások nincsenek ujabb törvény által korlátolva; a városi kérdés eldöntetlenül maradt; hitelintézetünknek csak tervét bírjuk; a közös teherviselésben az elvnek kimondásánál maradtunk; fő közlekedési eszközeink egyes vállalkozók jóakaratára bízvák; tengerpartunk ott marad régi elhagyottságában; szóval, a mi iránt legtöbb szó emelkedett e hazában, az egy jövő törvényhozásnak gondoskodására maradt. De vajon, ha tisztán érezzük is, hogy a jelen törvényhozás óhajtásainkat nem valósította teljes mértékben, feledhetjük-e mindazon jót, mi munkálkodásaiból reánk háramlott? Nem akarjuk itt említeni azt, mi eddig törvénybe nem ment, de a mit szintén a jelen törvényhozás eredményei közé számíthatunk: hogy a katona-tartás terhének megváltására nézve bizonyos tőke alapíttatván meg, ezen, adózóinkat oly egyenetlenül, s már bizonytalansága által is súlyosabban terhelő tartozás kiszámítható, egyenlően kivethető adóvá változtattatott át. De ha csak az országgyűlésnek törvénynyé vált eredményeit tekintjük is, maga a birtok- s hivatalképesség nem maradand e fenn azon törvényhozás örök emlékeül, mely ezen elveket kivívá? Való, hogy az ősiség bilincseivel lekötött birtokaink mellett a nemnemeseknek adott birtokképesség nem fogja megteremni azon gyümölcsöket, melyeket tőle várunk; de nem szükséges megelőzése-e ezen törvény épen az ősiség megszüntetésének? Mig a birtokjog tisztán nemesekre szoríttatott, az ősiség megszüntetése nem történhetett

veszély nélkül. Ki birtokát eladni volt kénytelen s vevőt keresve, csak nemesek concurrentiájára számíthatott, joggal aggódott, hogy azért nem fog illő árt kapni, s küzködött azon jog fenntartása mellett, mely által utódainak legalább a visszaválthatás lehetősége fenntartatott. A jelen törvényhozás határozata által ez indok elveszté erejét, s mi erősen hiszszük, hogy az általános birtoki képesség, valamint szükséges előkészület, úgy egyszersmind azon lépés vala, mely az ősiségnek minden érdekekben fekvő eltöröltetését szükségkép maga után vonandja.

Való, hogy a hivatalképesség kimondása nem fog nagyszerű anyagi eredményeket szülni, hogy ez főkép azon hivatalokra nézve, melyeknek választása nemesektől függ, honunk nem privilegiált lakóinak inkább csak remény. De vajon hát ki nem érezi, hogy e törvénynek szavaiban a legnagyobb elv vívatott ki, hogy azon válaszfal, mely eddig magyart magyartól elkülönített, lerontatott; hogy, ha e törvénynek azon következése nem leend is, hogy szolgabiráink s alispánaink között sok nem-nemest találhatunk, azon következése az egész nem-nemesi osztályra nézve meglesz, hogy tőle mindazon jogok, melyeknek elérésére képes, többé nem fognak megtagadtatni. Mi legalább nem hiszszük, hogy azon következetlenség, mikép nem-nemes honfitársainknak minden hivatalra való képessége kimondatott, ellenben választói jogaikról nem gondoskodtunk, soká fenmaradhatna; sőt nem hiszszük, hogy már a jövő törvényhozásban is csak egy ember akadna, ki állítani merné, hogy azon polgárok, kiket a törvény képeseknek nyilvánít, hogy Magyarország dignitariusai legyenek, arra, hogy választói jogokkal bírjanak, azaz azon hivatalra alkalmaztassanak, mely minden alkotmányos országban minden hivataloknak első lépcsője, nem alkalmatosak.

A mi a vallási törvényt illeti, van okunk azt ki nem elégítőnek tartani. Mi nem titkolhatjuk el sajnálkozásunkat, hogy a vegyes házasságok tárgyában új, kimerítő rendelkezések nem történtek, s hogy ez által az annyi ingerültséget szült tárgy végképen be nem fejeztetett. De azt, hogy az átmenet ügyében hozott törvény

által a kérdésnek legnehezebb része már csakugyan megoldatott, hogy a vallások egyenlősége ezen törvény után puszta elvből valósággá vált, nem fogja tagadni senki; s már közel van az idő, mikor azon keserűség, mely a keresztyén felek között talán létezik, s melynek léteznie kell, midőn egy rész magát sértve érezheti, végkép megszünend.

Végre vajon nemzetiségünk nem vitta-e ki ez országgyűlés alatt győzelmét? Eddig küzködnünk kelle nemzetiségünk mellett; mi természetesebb, mint hogy ez, mely, mint a műveltség, csak békében terjedhet, nem haladhatott e viszonyok alatt oly sebesen, mint kivánataink; — küzködés helyett ezután már csak várnunk kell. Midőn a törvényhozás kimondá, hogy a családok belső körébe ereszkedni nem kiván, hogy semmi népfaj nyelvét erőszakosan elnyomni nem akarja, s csak a köznevelés, csak a törvényhozás, törvénykezés s közigazgatás körében követeli a magyar nyelvnek használatát, csak azt, hogy a diák helyett a magyar legyen azon kötelék, mely e hazának politikai nemzetiségeit összetartja: a törvényhozás egy részről felszólítá e hazának minden jobb polgárait, hogy példáját követve, ne nyuljanak eszközökhöz, melyek csak ellenszegülést támaszthatnak ott, hol siker egyedül kiengesztelés s egyetértés által várható, más részről pedig nemzetiségünk terjedésének a lehető legbiztosabb alapját rakta le. Azon nyelv, mely mindenkinek, ki magasabb művelődés után vágyódik, mindenkinek, ki a közügyekben részt venni kíván, elkerűlhetlenné lőn, melynek kiterjedése alkotmányos jogaink kiterjedésével azonosíttatott, fondorkodásnak s rágalomnak nyugodtan nézhet már elébe.

S habár nem találkozhatik senki, ki azon számos ügyeket, melyek a jelen törvényhozás alatt fölvétettek, inkább szívén hordozta volna, mint mi; s habár senki sincs, ki a városi kérdés, a büntető-törvénykönyv s azon számos nagyszerű javitásoknak elmaradását inkább fájlalhatná: sértenők kötelességünket, melylyel az igazságnak tartozunk, ha az épen említett tárgyakat is tekintve, nem mondanók ki azon meggyőződésünket, hogy a jelen törvényhozás nemzetünk életében valóságos haladásnak volt eszközlője. De az nem itéli

meg helyesen a nemzetek életét, ki kifejlődésük egyes stádiumaiban mindig csak a valóságos eredményt tekinti, ki csak a már hozott törvényeket számítja fel, s elfeledi, hogy valamint az egyes embernél, úgy nemzeteknél is a külső tettek egymást követő során kívül az eszmék kifejlődése igényli figyelmünket, mely, valamint a tett nagy részint a multnak eredménye: úgy a jövőnek minden csiráit hordja magában; s épen ezen szempont az, mely a lefolyt országgyűlést nevezetessé teendi.

Alkotmányos országunkban az eszmék kifejlődése, mely más nemzeteknél a szabad sajtó útján szokott történni, a tanácskozások körébe szoríttatik; s míg a sajtó hazánkban kevesebb indítványozó hatalommal bir, kétségen kívül nincs nemzet, melynek köztanácskozásaiban oly élénk eszmecsere történik, mint nálunk, hol főkép a törvényhozás — mint nálunk — a közvéleménynek irányt inkább ad, mintsem vesz tőle. Helyzetünknek egyik abnormitása ez, mely tanácskozásaink hosszúságát, eredménytelenségét magyarázza, melyet szabad sajtó által megszűntetni bizonyára kivánatos, de melyet ignorálni semmi esetre sem szabad. Törvényhozásunk nemcsak törvényeket alkot, de a közvéleménynek biztos irányt adva, egyszersmind elő is készít, s csak ki e kettős munkásságát veszi tekintetbe, képes minden egyes országgyűlésünknek valóságos eredményéről ítélni, s kivált e tekintetben jelen törvényhozóinknak érdemeit nem tagadhatni. A haladás, melyet bizonyos eszmék közöttünk tettek, s melyet csak e törvényhozás munkálkodásainak köszönhetünk, nevét köszönettel fenntartandja. Nem fogunk az indítványok hosszú sorába ereszkedni, nem fogjuk a majdnem elvégzett tárgyak lajstromát elmondani, de ki fogja tagadni, hogy soha magyar törvényhozás több tárgyra nem terjeszté ki figyelmét, hogy egy sem volt, mely az eszméket élénkebb mozgásba hozta. S habár egyes kérdések föloldását a tárgyak sokasága is lehetetlenné tette, legalább a jövő törvényhozás előkészítve találja majdnem mindazon kérdéseket, melyeknek eldöntése korunkban immár szükséggé vált. Egyet nem hallgathatunk el, s ez két táblánk azon határozata, mely szerint a közteherviselés elve elfogadtatott. Azok közé tartozánk,

kik a mult országgyűlés előtt a közteherviselés elvét általánosan, vagy ha az nem lehetne, legalább a házi adóra nézve alkalmazni kivántuk; miután azonban ez nem sikerült, miután végzésünk nem engedé, hogy a magyar békés úton egyszerre kivívja azt, mit az örök igazság követel, de mi Európa majdnem minden népeinél csak hosszú küzdelmek után vívatott ki: örömmel üdvözöltük azok törekvéseit, kik e szent elvet legalább bizonyos pontig életbe léptetni iparkodtak. A remény, melylyel törvényhozásunk tanácskozásait, főkép az utolsó hetekben, midőn a közös teherviselés elve mind a két tábla által elfogadtatott, kisértük, nem teljesült; nem érhettük el, hogy a közös teherviselés elve bármi csekély mértékben is már most életbe lépjen; de maga az, hogy az elv kimondatott, hogy a kezelésre nézve az összes törvényhozás által oly intézkedések kivántattak, melyeket mi egyedül alkotmányosoknak gondolunk, nem oly nagy lépés-e, melynél nagyobbat magyar törvényhozás eddig nem tett még? Bizodalomnak hiánya, félreértés, talán némi fondorkodás is azok részéről, kik belsőkép minden teherviseléstől egyaránt irtóznak, megakadályoztathatták ez ügynek tettleges kivívatását most; de ne ámítsa magát senki azon reménynyel, hogy az ügy megbukott, hogy az összes nemzet törvényhozóinak e részben adott szavát el fogja feledni, hogy az engedmény, mely az igazságnak tétetett, visszavehető. A közös teherviselés alkalmazását akadályoztattátok most, akadályoztattátok három évre; de adott szavatok fönnmarad, s ti be fogjátok váltani azt, habár vérző kebellel, habár önkivánatotok ellen, s a kezelésnek egyedüli alkotmányos módja előbb-utóbb életbe fog lépni. Az igazságot el lehet takarni, el lehet titkolni századokon keresztül, de ha egyszer kimondatott, a világ minden hatalma el nem némíthatja szavát. Ez azon eredmény, melyet mi a lefolyt törvényhozás legnagyobbikának tartunk, mely által mindazok, kik munkálataiban nem gyöngülve, végső napig részt vettek, a nemzet köszönetét érdemelték. Olvasóink láthatják, hogy egy elébbi számunkban kimondott meggyőződésünk, mely szerint hazánk kifejlődését csak törvényhozásától várhatja, nem változott, bármily csekélyeknek hirdessék is némelyek

azon eredményeket, melyeket jelen országgyűlésünk szült. Figyelemmel követni a most hozott törvények eredményét, hogy a mennyiben azokban hiány tapasztaltatnék, az a jövő országgyülés által pótoltassék; bele ereszkedni azon tárgyakba, melyek a törvényhozás által tanácskozás alá vétettek, de ez alkalommal törvénynyé nem lehettek; elmondani igénytelen nézeteinket azokról, miket a jelen törvényhozás a jövőnek mintegy megfejtésre kitűzött; ez most a főfeladat, melyet követve, egyszersmind soha szemeink elől nem veszitendjük azon akadályokat, melyek, mint már annyiszor, úgy a jelen törvényhozás alatt sem engedék, hogy a nemzet reményei egész kiterjedésökben teljesüljenek. Ha a jelen törvényhozás nem felelt meg egészen várakozásunknak, ha a tárgyak, melyeknek bevégzése majdnem biztosnak látszott, még maiglan eldöntetlenül állanak: ennek okát mi sem a véletlenben, melynek nemzetek életére vajmi csekély hatása van, sem egyes emberekben nem keressük; az ok mélyebben fekszik: azon bizodalmatlanságban, mely létezni fog mindaddig, míg a felelősség kimondása által e bajnak gyökerei el nem vágattak; fekszik abban, hogy egy helyett 52 törvényhozásunk van, melyeknek mindegyike a másiktól különvált irányt követ, s hogy nincsen hely, hol a nemzet központosított érzete szabadon nyilatkozhatnék, hol érdekei valóságosan képviseltetnének. Míg ez állapot nem változik, mi Magyarország alkotmányos haladását lehetetlennek tartjuk, s azért minden tehetségünket arra forditandjuk, hogy a nemzet többségét azon elvek körül egyesítsük, melyeket minden alkotmány első feltételeinek hiszünk. Felelős kormány s törvényhozási összpontosítás, ez vala első szavunk, melylyel a journalistika mezején fölléptünk; s ha eddig kételkedtünk volna is, a lefolyt törvényhozás egész folyamatja meggyőzött, hogy igazunk vala, midőn kinyilatkoztattuk, hogy Magyarország kifejlődése csak ezen föltételek alatt lehetséges. Kik velünk ez alapnézetünkre nézve egy véleményen vannak, azoknak tolmácsul, organumul kivánunk szolgálni; kik hazánk kifejlődését más úton keresik, azoknak tisztelhetjük szándékaikat, de bennök mindig politikai elleneket fogunk látni.

AUSZTRIA ÉS HAZÁNK KAPCSOLATÁNAK ALAPJAI.

I.

Évek óta nem történt semmi, mi e hazában oly általános megelégedéssel fogadtatott volna, mint azon ministeri válság, melynek egyes részletei az utolsó hétben tudomásunkra jutottak, és mi lapunkra nézve kedvező előjelnek tekintjük azt, hogy először oly pillanatban jelenhetik meg, midőn az egész nemzet egy érzeményben egyesül. Legyen szabad hozzá tennünk, hogy ezen megelégedésben semmi nincsen, a mi egyes személyek iránti rokon- vagy ellenszenvből venné eredetét.

Bármik legyenek panaszaink azon férfiú ellen, ki Magyarország irányában a jogvesztés theoriáját felállítá s most a kormányról lelép, mi tiszteljük az erélyt s szivósságot, melylyel saját nézeteihez ragaszkodik, és természetesnek fogjuk találni, ha azon férfiú, kinek kormánya alatt az alkotmányos élet a birodalom Lajtán-túli részében megkezdődött, a kegyelet tárgya marad, s neve, mely négy éven át az alkotmánynyal ugyanazonosíttatott azon népek között, kik benne szabadságuk egyik megalapítóját látják, ezentúl is tiszteletben tartatik.

Nem a személyeknek, hanem a rendszernek változása az, mit évek óta óhajtánk, s ha Schmerling lovagnak lelépése hazánkban megelégedéssel fogadtatott, ennek oka csak abban kereshető, hogy azt a kormány által eddig követett irány elhagyásának biztos jeléül tekintjük, s mert úgy voltunk s vagyunk meggyőződve, hogy hazánk s a birodalom között támadt nehézségeknek békés kiegyenlítése, mely a birodalom s hazánk jóllétének fel-

tétele, mindaddig lehetetlen, míg azon elvek, melyekhez ő annyira ragaszkodott, azon út, melyet oly következetesen követett, el nem hagyatnak.

Semmi nem bizonyosabb, mint hogy a népek s államok fejlődésében szakadatlan folytonosságot találunk. Nincsen senki, ki ezt az elmélet mezején tagadná, s a tapasztalás mutatja, hogy népek legnagyobb szenvedéseinek kútforrása az, hogy ezen igazság nem ismertetett el.

A közmondás szerint nincs nehezebb a kezdésnél. A politikában a kezdés nemcsak legnehezebb, de lehetetlen.

Mit a franczia forradalom elbizakodásában kimondott, hogy a világtörténetet most újra ő kezdi meg, azt előbb s utóbb megkisérlék mások is. Hány nép, mely századokig viselt bilincseit lerázva, szabadságának első öntudatában mindenre képesnek érzé magát, s hány fejedelem, kit a néma hódolat, melylyel körözete minden parancsát fogadá, a mindenhatóság álmaiban ringatott, lelkesült a gondolatnál, hogy egy egészen új élet küszöbén áll, hogy lerontva a multnak maradványait, a jövőnek számára egészen új s czélszerűbb épületnek alapjait rakja le; de a tapasztalás mindig s mindenütt megmutatta, hogy a népeknek ezeréves történetét újra megkezdeni nem lehet, s hogy a legnagyobb események, az eszméknek látszólag teljes átalakulása után is feladatunk csak a haladás marad, néha gyorsabb léptekkel, néha egészen megváltozott irányban, de a nélkül, hogy a multtal szakítanunk lehetne; mert végre is az határozza el minden újabb törekvéseink kiinduló pontját, s ettől függ: kimerülve vagy megedzett erővel folytatjuk-e pályánkat?

S ha az utolsó tizenöt évnek történetére visszatekintünk, nem kell-e elismernünk, hogy e mindennapi igazság talán soha ily mértékben nem ignoráltatott, hogy soha kormány ily hosszú ideig oly czélt nem tűzött ki magának, melyet, ha a történet tapasztalásait figyelembe veszszük, előre is elérhetetlennek kelle elismernünk?

Nem szándékom a magyar alkotmány apologiáját írni. Vannak, kik a hátramaradásnak okát, melyet hazánkban az anyagi jóllét, a financiális kifejlődés, sőt

a tudomány s művészet körében találnak, ennek tulajdonítják, holott én, s bizonyosan sokan, úgy vagyunk meggyőződve, hogy miután nemzetünk annyi századon át — míg a török járom alatt görnyedett s Európa nagy részében absolutismus uralkodott — alkotmányával emberi méltóságának érzetét tartotta fenn s mi alkotmányunknak sokat köszönnénk, még akkor is, ha az anyagi érdekeinknek csakugyan ártott volna. De ez egyszer nem vitatkozunk erről.

Azon vádak taglalásába sem ereszkedünk, melyek az osztrák birodalom ellen emeltetnek. Tudjuk, a birodalomnak is vannak sok s mindenféle ellenségei, kik annak alakulásában csak az anyagi erőszak s véletlen szerencse eredményét látják s fennállását a szabadság s haladás egyik főakadályának tekintik; mig mások azt hiszik, hogy e birodalom alakulása a civilisatiónak Európa ezen részében nagy szolgálatokat tett, s hogy hatalmának fentartása, ha az czélszerű alapokra állíttatik, Európa e részében a szabadságnak legjobb garantiája lehet. De mellőzzük ezen kérdést is.

Egyet azonban, úgy hiszem, mind alkotmányunkról, mind az osztrák birodalomról mindenki el fog ismerni: hogy mindkettő régen áll már fenn, s hogy mindkettő a történetnek, és pedig egy hosszú történetnek eredménye.

Mint az erős cserfa, melynek sudara fölött az évszakok sokszor változtak: olyan alkotmányunk. Százszor veszté s százszor újra kihajtá lombjait; a sebhely körül, melyet törzsén nemzedékek előtt a vihar villámcsapása ejtett, erős ágak nőttek ki; egyes száraz galyak közelében, melyeket az első erősebb szél le fog törni, friss hajtásokat találunk, melyeknek csak idő kell, hogy erős ágakká váljanak: így áll ez alkotmány. Nem tudjuk a napot, melyen kezdődött, nem jelölhetjük ki az időszakot, mely bevégzé; ugyanaz mindig s mindig megújuló; nemzetünk egész multjának műve, s mégis mindig bevégezetlen.

Csaknem ugyanezt mondhatjuk az osztrák birodalomról, mely szintén nem egy bizonyos korszaknak vagy nagy egyéniségnek műve; de a kor szükségei s körülményei szerint terjedve s ismét megszorítva, szüntelen

átalakulások között lett végre azzá, a minek azt jelenleg látjuk.

Bármi nagyok voltak az 1848-iki események, bizonyos, hogy azok sem állami létünk alapjait nem rendítették meg, sem azon összeköttetést nem bontották fel, melyben hazánk a történelmi jog folytán az osztrák birodalommal áll, s milliók erkölcsei és jogfogalmai rögtön nem változhatván, a nemzet azon intézményekhez most is ragaszkodik, melyek alatt századokig fejlődött. Miután tehát kétségtelen, hogy a jogegyenlőség elve, mely 1848-ban a régi privilegiumok helyébe lépett, intézményeinkre, s az új alkotmányosság a birodalom Lajtán-túli felében azon összeköttetésre, melyben a birodalommal állunk, tetemes befolyást gyakorolt; s miután kétségtelen, hogy noha helyzetünk lényegében még nem változott, a formák, melyekben alkotmányos szabadságunk biztosítékát kerestük, s azok, melyek szerint a birodalom közös ügyeinek kormányzása eszközöltetett, e feladásnak jelenleg többé nem felelnek meg: minden törekvésnek oda kellett volna irányulnia, hogy feltaláltassanak azon formák, melyek alatt régi közigazgatási szerkezetünk — melyhez a nemzet ragaszkodik — a jogegyenlőség elvével megegyeztessék s összeköttetésünk a birodalommal oly módon állapíttassék meg, hogy annak hatalmi állása nemzeti önállásunk veszélyeztetése nélkül biztosítva legyen.

Bámulhatjuk-e, ha — midőn e helyett százados alkotmányunkat gyökerestől kitépni s az osztrák birodalmat egészen új alapokon újjá alkotni iparkodtak — minden fáradságuk után csak tehetetlenségök érzetéhez jutottak?

Nem vonjuk kétségbe a legjobb szándékot, melylyel irántunk viseltetnek, sem a patriotikus érzéseket, melyekkel osztrák hazájuk nagyságáért lelkesülnek. Azt sem állítjuk, hogy alkotmányunk a lehető legjobb, vagy hogy nem találhatnánk oly állami kombinatiót, mely Európa közbékéje s a civilisatió kifejlődésének biztosítására az osztrák birodalomnál jobban megfelelne.

A baj csak az, hogy Magyarország alkotmányos életének több százados multja van, s hogy a birodalom, habár az újabb állambölesészettel összeférhetetlen formák alatt, fennáll s az alkotmányos életnek újból meg-

kezdésére s az államnak újból alakítására hely s alkalom ép úgy hiányzik, mint a hogy azon helyre, melyet századokig egy foglalt el, új fát ültetni azért nem lehet, mert a régi gyökerek minden új ültetést el fognak ölni.

A bécsi ministeriumnak lelépésében biztos jelét gondoljuk látni annak, hogy ezen rendszer, mely hazánknak s a birodalomnak ennyibe került, s melynek sikeretlensége a dolgok természetében fekszik, végkép elhagyatott, s ámbár az újabb ministerium irányait nem ismerjük, ezen — hogy úgy mondjuk negativ — eredmény már maga is igazolja megelégedésünket; hadd mondjuk ki, hogy azon férfiú kinevezésében, ki a fejedelem által a magyar ügyek vezetésével bízatott meg, még ennél többet látunk.

Az új kanczellár nem adta ki programmját, s nem érezzük feljogosítva magunkat, hogy azon elvekre nézve, melyeket a kormányzásban követni akar, conjecturákat állítsunk fel. Ha a multra visszatekintünk, nem kecsegtetjük magunkat azon reménynyel, hogy elvei a mieinkkel sokban összetalálkoznak, sőt az aggodalmunkat fejezzük ki, hogy talán a legtöbb kérdésnél nem fogjuk oszthatni nézeteit; de arról, hogy Magyarország jelen kanczellára alkotmányos jogaink lényegére velünk egyetért, hogy e haza önállása s a magyar korona integritása fenntartásának kötelességét velünk együtt érzi s bármiként vélekedjék egyes törvények módosítása, egyes viszonyok rendezése, egyes szabályok czélirányossága felől, saját nézetei keresztülvitelének csak egy módját ismeri, azt, melyet alaptörvényeink kijelölnek: arról teljesen meg vagyunk győződve; s ez egy elég, hogy ezen férfiút örömmel üdvözöljük nagy hivatása körében, habár vele semmi egyébben nem egyezhetünk is meg. Mert ha az alkotmányos élet egészséges kifejlődése különböző vélemények ellentéte s élesen körvonalozott pártok küzdelme nélkül nem képzelhető: nem kevésbbé szükséges arra az, hogy a kik a politika terén egyes kérdések felett küzdve állanak egymással szemközt, bizonyos elvek s meggyőződések iránt egyetértsenek; s nézetünk szerint ilyen jelenleg az, hogy a hazánk s a birodalom között fennforgó kérdések megoldása, mely mindkét résznek annyira érdekében fekszik, csak akkor fog vég-

legesnek tekintetni, ha az a magyar törvényhozás szabad beleegyezésével azon formák alatt történik, melyeket a törvény erre meghatározott, s hogy mindent, a mi nem ezen úton eszközöltetett, Magyarország népeinek többsége által elfogadtathatik ugyan mint tény, melynek ellentállni talán lehetetlen; de sohasem fogadtathatik el mint oly állapot, melynek védelmére s a legnagyobb áldozatokkal fenntartására a nemzetet törvényes kötelességei és becsülete egyaránt kötelezik.

Midőn hazánk közügyeinek élén oly férfiút látunk, ki teljes meggyőződésünk szerint velünk erre nézve egyetért: mi reménynyel nézünk azon nagy kérdések tárgyalásának eléje, melyektől a birodalom s hazánk jövője függ s melyeknek nehézségeit nem titkoljuk ugyan el magunk előtt, de melyeknek megoldása, meggyőződésünk szerint, csak addig vala lehetetlen, míg az nem a törvényes úton kerestetett.

A mi minket illet, mi ezen megoldást, melyre tehetségünk szerint közreműködni kötelességünknek ismerjük, csak úgy fogjuk kielégitőnek találni, ha annál a következő elvek vétetnek tekintetbe, melyek nemzeti létünk alapját képezik:

1. Hogy hazánk szabad és független ország, mely semmi más országnak vagy tartománynak nincs alávetve, s törvényesen csak saját törvényhozása és fejedelme megegyezésével alkotott törvények szerint, saját kormánya által kormányozható.

2. Hogy a viszony, mely hazánk s a birodalom többi részei közt törvényesen fennáll, nem egy résznek alárendeltségét, hanem a birodalom két felének egyenlőségét követeli, s hogy ennélfogva:

3. A mennyiben az összeköttetés, melyben hazánk a birodalom többi részével áll s melyet nemcsak fenntartani, de szilárdítani kivánnunk, bizonyos közös érdekeknek a birodalom többi részeivel való közös tárgyaltatását szükségessé teszi, ezen érdekek elhatározásában Magyarország népeit a birodalom többi népeivel egyenlő befolyás illeti meg; s hogy az elv, melyet viszonyaink rendezésénél szemünk elől tévesztenünk soha nem szabad, csak a legtökéletesebb viszonosság és egyenlőség lehet.

Senki sincs nálunknál inkább áthatva a meggyőző-

déstől, hogy a hazánk s a birodalom közt fennforgó kérdések végleges elintézése mindkét félnek egyaránt érdekében fekszik; de épen ezért szilárdan fogunk ragaszkodni ezen elvekhez, mert nézetünk szerint végleges megállapodás csak ezeknek alapján lehetséges.

Ezen határok között mi a megoldás azon módjához fogunk mindig járulni, mely által a birodalom hatalmát s Ausztria népeinek alkotmányos szabadságát jobban biztosítva látjuk.

Mert azon pillanatban, melyben a birodalomhoz való viszonyaink úgy rendeztetnek el, hogy ez hazánk törvényes önállását többé nem veszélyezteti, s a birodalom közös ügyeiben nemzetünknek az őt megillető befolyás biztosíttatik: a birodalom érdekei egyszersmind hazánk érdekei, a birodalomnak hatalma nemzetünk hatalma lesz; mert arról, a mit 1848-ban a magyar törvényhozás kimondott, most is meg vagyunk győződve, t. i. hogy hazánk alkotmányos szabadságának legbiztosabb garantiája csak az ausztriai birodalom minden népeinek alkotmányos szabadságában található.

A BIRODALOM EGYSÉGE ÉS MAGYARORSZÁG KÜLÖNÁLLÁSA.

Bármi nagy s mélyen ható azon változás, mely viszonyainkban a birodalmi ministerium lelépése által történt: mondhatjuk, hogy e látszólag oly rögtön bekövetkezett esemény által nem lepettünk meg. Meggyőződve azon rendszernek kivihetetlenségéről, mely február 26-dika óta követtetett, s úgy itélve azon férfiúnak jelleméről, ki ezen rendszert képviselé, hogy ő csak addig ragaszkodik állásához, míg saját elvének szolgálhat, s azon ösvényt követheti, melyet helyesnek tart: mi e változásra el valánk készülve. A február 26-iki alkotmány hiányai s az, a mit Schmerling lovagban tisztelünk, — ki ezen alkotmánynak egyik megalapitója s legerősebb támasza volt, — egyiránt meggyőztek állásának tarthatatlanságáról s az, mi az utolsó hetekben történt, előttünk csak idő, s pedig nem hosszú idő kérdése vala.

Csak egy van, mire nézve meglepetésünket nem titkolhatjuk s a mi azon megelégedést, melylyel az utolsó hetek eszményeit fogadtuk, némi részben zavarja s ez azon mód, melylyel némelyek a Lajtán túl ezen változásról szólnak, — azon aggodalmak, melyek ott a birodalom alkotmányos jövője iránt nyilvánulnak.

Megfoghatjuk, ha Schmerling lovagnak lelépése számos tisztelői által fájdalommal fogadtatik. Értjük azt is, ha a franczia modorú alkotmányos szabadságnak elkésett barátai, kik a tapasztalásokat, melyeken Európa a juliusi forradalom óta keresztül ment, s a tanúlságot,

melyet a tudomány azokból vont, ignorálva, most is azt hiszik, a mi 1830-ban közmeggyőződés vala: hogy a rend s alkotmányos szabadság csak azon formákban egyesíthető, melyeket akkor Francziaországtól irigyeltünk. Értjük, mondom, ha az alkotmányos és gouvernementalis centralisatiónak lelkesült hívei, kik e kormányformához meggyőződésből ragaszkodnak, s azon befolyást, melyet az egyes polgár választási joga által a törvényhozásra gyakorol, a szabadság biztosítására elegendőnek tartják, midőn ezen rendszer elhagyatik, a felett nagy aggodalmakat fejeznek ki; és ha azok, kik — hogy jó izlésüket bizonyítsák be — az államot egy nagy dinnyéhez hasonlítják, melynél csak az a kérdés, egészben emésztessék-e fel, kétfelé vágassék-e, vagy a felek még több fertályra osztassanak, ha ezek a jövőnek nyugtalansággal néznek eléje, azt épen természetesnek találjuk. De hogy azok, kik a lelépett ministerium eljárását nem helyeselték s csaknem minden egyes kérdésre nézve tőle eltérő nézeteket támogattak; kiknek nem a centralisatió, hanem az alkotmányosság fekszik szívükön; kik azt hiszik, hogy e birodalomnak más feladata van, mint hogy kormánya által egy bizonyos mennyiség tinta s papir fogyasztassék el, s Ausztriának nagyságát nem azon tér szerint mérik, melyet határai között a bureauasztalok elfoglalnak; hogy azok, kik egy nagy Ausztriáért lelkesülnek, kik egy oly állam megalapításán akarnak dolgozni, mely Európa ezen részében a civilisatiónak s alkotmányosságnak képviselője legyen, s kik nem egyszer mondták ki, hogy ez csak úgy válik lehetővé, ha a birodalom két fele között megzavart egyetértés mentül elébb helyreállíttatik, hogy azok is a ministerium lelépésében, mely a birodalomban az utolsó években kormányozott, az osztrák alkotmányosságnak veszélyét látják, s akként szólnak, mintha a magyar kanczellár kinevezésével a Lajtán-túli tartományok legfontosabb érdekei feláldoztattak s Magyarország kényének alárendeltettek volna: ezt, megvalljuk, nem értjük, s legjobb akarattal sem magyarázhatjuk meg magunknak.

Ugy látszik, vannak emberek, kik az alkotmányos szabadságot oly tulajdonnak tekintik, mely birodalmunk

körében csak mint majoratus élvezhető. Eddig Ésaué volt az elsőszülöttségi jog, de míg ő, ki — mint később Nimród — nagy vadász volt az Úr előtt, kiment és a budget egyes tételeit nyomozgatá s azon fáradt, hogy a 13. paragraphust elejtse: Jákob jött apja hajlékába s hogy áldását elcsalja, keztyüt húzott fel, s ámbár ez még kételkedett, »a hang ugyan Jákobé, de a kezek Ésaué«, (egészen így gondolják maguknak némelyek conservativeinket), szavakkal kimondatott az áldás s Jákob lett az úr mindenek felett, s Ésaunak nem maradt hátra egyéb, mint hogy amannak felsőségét elismerje.

Mi a birodalom alkotmányos szabadságának ily felfogását csak nevetségesnek tartanók, ha nem tudnók, hogy az alkotmányos szabadságot nem fenyegetheti nagyobb veszély, mint midőn a nép, mely azt élvezi, annak jövőjén maga kételkedni kezd — s ha a buzgóságban, melylyel e nem létező veszélyek hirdettetnek, oly törekvések jelenségeit nem látnók, melyeknek létezése aggodalommal tölt el; mert valamint mi is alig ismerünk fontosabb feladatot, mint azt, hogy a birodalom s hazánk között újabb időben felmerült nehézségek mentül előbb kiegyenlíttessenek, úgy megvagyunk győződve arról is, hogy annak első feltételét a birodalom két felében lakó népek kölcsönös bizodalmában kell keresnünk, s nem hiszszük, hogy a mód, melylyel a Lajtán túl némelyek az utolsó változásokat fogadták, ezt nevelheti.

Ha — mi százszor mondatott — a birodalom legfőbb érdekei azt kivánják, hogy a közte és Magyarország között létező viszonyok közös megegyezéssel állapíttassanak meg: erre mindenekelőtt az szükséges, hogy Magyarország létezése elismertessék. Ha azt akarják, hogy a viszály után kezet nyújtsunk, előbb le kell venni a bilincseket, melyek szabad mozgásunkban gátoltak; s mi nem látjuk át, miként vonhat valaki más következést abból, hogy a ministerium, mely a magyar alkotmány létezését elismerni nem akarta, hivatalából lelépett, s magyar kanczellárrá oly férfiú neveztetett ki, kinek czéljairól csak annyit mondhatunk, hogy a jogcontinuitás elvét elismerve, azt, a mit a birodalom

s hazánk érdekében szükségesnek tart, csak a törvényszabta úton akarja kivinni.

A változás, mely helyzetünkben ez által történt, csak abban áll, hogy viszonyaink békés kiegyenlítése, melyet régen mindenki szükségesnek mondott, most lehetségessé vált, s ha nem bámuljuk is, hogy találkoznak egyesek, kik magukra nézve már ezt is veszélyesnek tartják, csudáljuk az őszinteséget, melylyel az kimondatik.

De hát a ministerium lelépése mi más, mint az eddig követett rendszer változása — mondják ők; — s mi ne aggódjunk, midőn e rendszer elhagyatik, mely — mint a *Botschafter* kimondá — »nem egy férfiúnak egyéni nézete, hanem a birodalom történelmi fejlődéséből kifolyó szükség, mely akkor állt elő, midőn a német császárság felbontása az osztrák egység gondolatának practikus kivitelére helyt adott.«

Azok közé tartozunk mi is, kik a történelmi fejlődésnek fontosságát elismerik s azt hiszik, hogy az irányt, melyet valamely nép századokon át követett, a viszonyokat, melyek nemzetek között egész múltjokból fejlődtek, egy nemzedék ellenkező törekvései rögtön nem változtathatták meg. De azt, hogy történelmi tanulmányaiból valaki azon meggyőződést vonhatja le, hogy az osztrák egység, miként azt a lelépett ministerium létesíteni akarta, a birodalom történelmi kifejlődésének szükséges következése, azt, őszintén megvallva, még sejdíteni sem tudjuk.

Szorgalommal tanulmányoztuk a történelmet mi is, de tanulmányaink egészen más eredményhez vezettek.

Közel egy ezred, mióta nemzetünk a némettel folytonos érintkezésben áll.

Németország már a tizenegyedik században arra törekedett, hogy — a mi Csehországgal ugyanakkor sikerült — Magyarországot is a birodalom hűbéri felsőbbségének alávesse; azon ellenszenvnek magvait, mely múlt időkben a magyar s német nép között létezett, talán a háborúk hintették el, melyeket III. és IV. Henrik Magyarország meghódítására viselt; azonban ha egész történetünkön végig megyünk, azon meggyőződéshez jutunk, hogy Németország, daczára nyolczszázados törekvéseinek, (mert Ausztria hazánk irányában csak azon politikát

folytatá, melyet Németország a tizenegyedik században megkezdett) Magyarországot állami létének körébe soha nem vonhatta be, és hogy daczára azon antagonismusnak, mely a magyar és német nép között tagadhatlanúl létezett, s azon erélynek, melylyel a magyar minden idegen s főkép minden német befolyástól szabadkozott, a két nemzet történetében mégis egy bizonyos közösséget találunk.

A német nemzet talán nem érzett különös vonzalmat fajunkhoz, de átlátta a befolyást, melyet Magyarország helyzete saját biztosságára gyakorolt, és Magyarország talán nem ismeré el, de soha nem is kerülheté ki Németországnak szellemi hatását, s talán ennek tulajdonítható, hogy történetünk hosszú folyamában a magyar és német nemzet között alig találunk nagyobb háborút.

Minden nagy küzdelemnél, melyben Németország léte kérdésben forgott, Magyarország nem ellenei, hanem azok között állt mindig, kik érdekeit védelmezék; s azon erélyesség után, melylyel a nemzet másfél századig a török ellen küzdött, hazánk bizonyosan senkinek nem tartozik több hálával megszabadulásáért, mint épen a német nemzetnek, s bármit beszéljünk nemzeti gyűlöletünkről, annyi bizonyos, hogy a kik a két nemzet érdekeit legjobban ismerék, azokat mindig így fogták fel. Főkép ennek tulajdonítható kétségtelenül, hogy a mohácsi vész után, midőn nemzetünk érezé a szükséget, hogy saját védelmére másokkal szorosan szövetkezzék, erre nem a lengyel nemzetet, melyhez talán több sympathia vezette, hanem a németet választá.

Ezen pillanattól a viszony, mely hazánk s a Németország helyébe lépett osztrák tartományok között létezett, szorosabbá vált, s a kísérletek, melyek Magyarország beolvasztására történtek, szaporodtak.

A XVII. században I. Lipót, a XVIII.-ban József, a XIX.-ben 1823-ban Ferencz császár ismételte azokat, de mindig ugyanazon eredménynyel, t. i., hogy azon egység, melynek nevében hazánk alkotmányos önállása megtámadtatott, soha nem éretett el; de mihelyt az ily kísérlet félretétetett, a magyar nemzet ismét ugyanazon erélylyel lépett fel a birodalom közös érdekei mellett, melyet saját önállásának védelmében mutatott, lelkese-

déssel küzdve Mária Terézia alatt nemcsak fejedelme, hanem a birodalom megtámadott részeinek megtartásáért is, s nem utasítva el magától semmi áldozatot, melyet a birodalomnak Napoleon ellen viselt hosszú harczai megkívántak.

Ha a viszonyt, mely hazánk s az osztrák birodalom között fennállt, a történetben keressük, azt fogjuk találni, hogy az mindíg ugyanaz maradt.

Soha a birodalom, egység után törekedve, Magyarország állami létét nem absorbeálhatta és soha Magyarország nem különíthette el anyagi s állami érdekeit a birodalomtól, és míg hazánk s a birodalom között állami tekintetben soha egység nem létezett, addig más tekintetben a legnagyobb közösség, sőt egység fejlődött ki, s kétségtelen, hogy azon összeköttetést, mely hazánk s a birodalom közt fennáll, nem egyedül a fejedelemnek egysége, hanem számos anyagi s szellemi érdekeink ugyanazonossága biztosítja.

Ha valamely viszony ekként századokon át fenntartotta magát, ha ez annyi hatalmas ellentörekvések daczára ugyanaz maradt és nagy események által rövid időre többször félbeszakítva, mindig ismét a régi módon helyre állt: akkor biztossággal állíthatjuk, hogy azt oly okok tartják fenn, melyek az emberek akaratától függetlenek; s ha a birodalom e viszony mellett századokig nemcsak fennállt, de élénk fejlődésnek örvendett; ha a legfenyegetőbb veszélyek, a legnagyobb csapások után előbbi hatalmát mindig csaknem bámulatos gyorsasággal visszanyeré: akkor az, hogy a rendszer, mely e visszony tökéletes átalakulását tűzte ki feladatául, elhagyatott, talán sértheti egyeseknek érdekeit, de az osztrák birodalom történeti kifejlődésével bizonyosan nem áll ellenkezésben, s mi nem találjuk igazolva az aggodalmakat, melyek ezen alkalommal nyilvánultak, sem azoknál, kik az osztrák birodalom hatalmi állása iránt lelkesülnek, s midőn annak eredményeire hivatkoznak, az igazolást bizonyosan nem az utolsó évek történetében fogják keresni, sem azoknál, kik az alkotmányos szabadságért sóvárognak, s annak létezését bizonyosan nem várhatják oly rendszer folytatásától, mely mellett a birodalom egyik fele minden politikai jogoktól azért foszta-

tott meg, hogy az alkotmányosság egy bizonyos formának elfogadására kényszeríttessék; s midőn a Lajtán túl mégis ily aggodalmak nyilvánulnak, mi csak legmélyebb sajnálatunkat fejezhetjük ki.

Látva a nehézségeket, melyek a birodalmat környezik, s meggondolva a nagy feladatot, mely reá talán egy közel jövőben vár: mi is egyetértünk abban, hogy azon kapcsokat, melyek hazánkat a birodalomhoz fűzik, erősítenünk kell, s mi is hiszszük, hogy azt csak a közös szabadságtól várhatjuk; de erős meggyőződésünk az is, hogy e közös szabadság lényege nem abban áll, hogy a birodalom két fele ugyanazon formák szerint és egy helyen gyakorolja alkotmányos jogait, hanem abban, hogy mindenik egyiránt szabadnak érezze magát s át legyen hatva azon meggyőződéstől, hogy e szabadságnak legfőbb garantiája a birodalom két felének nem egységében, hanem összetartásában fekszik, s valóban rossz szolgálatot tesznek hazájoknak, kik politikai fejlődésünket úgy fogják fel, mintha minden, mi a birodalom egyik felének kedvező, a másiknak alkotmányos szabadságát veszélyeztetné.

Meggyőződésünk szerint minden, mi az alkotmányos szabadságot a birodalom egyik felében valóban erősíti, biztosítja azt az egész birodalomban. Mint két fa között, mely egymás közelében áll: ilyen a viszony hazánk s a birodalom másik fele között. Természetesnek tartjuk a kivánatot, hogy e fák sudarai közelebb jőjenek egymáshoz s az árnyék, melyet alattuk keresünk, annál nagyobb s biztosabb legyen; de e czélt csak úgy fogjuk elérni, ha nem bolygatva állásukat, mindegyiknek szabad kifejlődést engedünk. Így a két fa ágai mindig közeledve, végre érintkezni, sőt össze fognak nőni; míg ha az egyiket kirántva helyéből, közelebb akarjátok ültetni, s erőtök erre elégséges, csak azt érhetitek el, hogy elszárad.

A REICHSRATH ÉS HAZÁNK ÖNÁLLÓSÁGA.

A Reichsrath nemsokára befejezi ülésszakát s habár az eredmények egyesek várakozásainak nem feleltek meg, nézetünk szerint a birodalom Lajtán-túli népeinek okuk van, hogy törvényhozásuknak ez évi működésével megelégedjenek, s a követek egy része azon öntudattal tekinthet vissza saját tevékenységére, hogy fáradozásaik nem valának hasztalanok.

Igaz, a Reichsrath nem alkothatta meg azon törvényeket, melyek arra, hogy az egyes polgárnak az alkotmányos lét minden előnyei biztosíttassanak, Ausztriában talán még szükségesek, s ez indokolja a hangulatot, melylyel egyes lapok a német-szláv törvényhozás ezidei ülésszakára visszatekintenek, midőn az csaknem kizárólag a budget megállapításával foglalkozott. De ha csak ezt tekintjük is, bizonyosan senki sem találkozik, a ki, ha a budget egyes tételeit, miként azok a ministerium által először előterjesztettek, a megállapított összegekkel összehasonlítja, a Reichsrath ezidei működésének eredményeit kétségbe vonhatná, s mindenki el fogja ismerni, hogy a világosság, melyet e tanácskozások a birodalom financiális állapotára árasztottak, nemcsak az évi budgetnek leszállítását, hanem azon rendszernek megváltoztatását is idézte elő, mely a birodalom bajai nagyobb részének kútforrása, s mely tovább folytatva, Ausztriát szükségkép pénzügyi katastrophához vezette volna. És vajon nem korlátolt-e azok felfogása, kik a Reichsrath tanácskozásainak

eredményeit csak az alkotott törvények száma s azon összeg után itélik meg, melylyel a budget lejebb szállíttatott. Kétségtelenül fontosak ezek, s az alkotmányosságnak fő előnyei közé tartozik, hogy mihelyt a szükség fölmerül, nemcsak jó, de oly törvények alkottassanak, melyek a nép érdekeit s jogfogalmait kielégitik, s hogy a nép képviselőinek őrködése által az állam költségeiben a kellő takarékosság hozassék be. De a törvényhozásnak hatása nem szorítkozik erre, s főkép hol az alkotmányos élet, mint a Lajtán túl, csak most kezdődik, még fontosabb azon befolyás, melyet a törvényhozó-test tanácskozásai arra gyakorolnak, hogy az alkotmányos szellem a népben megerősittessék, mely nélkül az alkotmány csak írott malaszt, s egyesek hiuságának nyitott tér marad; s ha a Reichsrath ülésszakát ezen szempontból tekintjük, eredményeit senki nem tagadhatja.

A *Saturday Review* első júliusi számában a porosz törvényhozó-test utolsó ülésszakáról hasonló nézeteket fejez ki. »A német liberálisoknak — így szól — lassú haladásukat, a túlságig vitt türelmet, s inkább ügyvédekhez illő okoskodásaikat vetik szemökre. Igaz, lassan haladnak ők, de, el kell ismernünk, biztosan haladnak, s oly gyorsan, mint helyzetökben józanul haladniok lehet. Előttük egy feladat áll, melyet teljesítniök kell, ha azt akarják, hogy törekvéseiknek nagy s állandó eredménye legyen: a nemzetet az alkotmányos kormányra nevelni. Nem szabad elfelejtenünk, hogy az alkotmányosság Poroszországban még kissé új, és azoknak, kik arra törekszenek, hogy alkotmányuk valósággá váljék, magoknak is sokat kell tanulniok és sokat küzdeniök a még uralkodó előitéletek legyőzésére, s a létező eszmezavar helyreigazítására. Még sok akadályt kell eltávolítani, mielőtt Poroszországban valóban szabad alkotmány lesz megállapítható... De az alkotmányos párt, kerülve minden erőszakot és csak józan belátására hivatkozva, végre meg fogja győzni honfitársait arról, hogy a törvényes jogoknak általános védelme legfőbb kötelességük, s ha ekként a szabad alkotmány erkölcsei Poroszországban elterjedtek, a szabadelvű pártnak talán még hosszabb

ideig kell várnia, míg kivánatai teljesülnek; de el fogja azokat érni bizonyosan.« S vajon nem mondhatjuk-e ugyanezt a Reichsrath utolsó ülésszakának eredményeiről?

Kevés törvényt alkotott, s lesznek, kik működését meddőnek tartják; de a nyiltság, melylyel az államban eddig követett rendszer hiányait kijelölé, — a gondoskodás, melyet a birodalom hitelének fenntartásában tanusított, — az erély, melylyel az állam költségeinek lejebb szállítását sürgeté, s a practikus eredmények, melyek törekvéseit legalább e részben követik, megszilárdíták a bizodalmat, melylyel az osztrák nép még új institutióihoz ragaszkodik, s midőn a Reichsrath ez utolsó ülésszakában ezt érte el, nézetünk szerint többet tett az alkotmányosság érdekében, mint ha biztosítására bárhány egyes törvényeket alkotott volna.

De vannak ez utolsó ülésszakának még más s nem kevésbbé fontos eredményei is.

Az ágostai *Allgemeine Zeitung* kivételével, mely egyik utolsó számában Ausztriában a ministerium feladását minden az államban létező irányok s törekvések neutralisatiójában keresi, jelenleg talán senki nincsen, ki el nem ismerné, hogy az ausztriai birodalom jövője főkép a magyar kérdés czélszerű megoldásától függ, s hogy azon arányban, melyben ehhez közelítnek, az akadályok, melyek a birodalom anyagi jólétének kifejlődését hátráltatják, s a veszélyek, melyek azt fenyegetik, eltávolíttatnak.

A Reichsrath e tekintetben utolsó ülésszakában sem tett annyit, a mennyi hatalmában állt s a mennyit tőle várni lehetett. Elismerve a nehézségeket, melyek a birodalmat környezik, s kimondva, hogy azokon gyökeresen segiteni nem lehet, míg azon ellentét, mely Magyarország s a birodalom között utolsó időben támadt, ki nem egyenlíttetik: talán a Reichsrathot illette volna a feladat, hogy miután ily kiegyenlítés a februári alkotmány egyes pontjainak módosítása nélkül lehetetlen, e részben maga ragadja meg a kezdeményezést s erélyesebben nyilatkozzék azon rendszer ellen, melyet a ministerium az állítólag alkotmányos birodalom felében követni jónak látott; de ha a Reichsrath ezt elmulasztá, vajon tagadhatja-e azért valaki, hogy azon kérdésnek

megoldása, melytől hazánk s a birodalom jövője függ, most valószinűbbnek látszik, mint előbb? És honnan ezen változás?

Ha azon nehézségeket tekintjük, melyek a birodalom s hazánk között fennforgó kérdések végleges, azaz oly megoldásának útjában állnak, mely a birodalom két felében lakó népek érdekeinek s jogfogalmainak egyiránt megfeleljen: e nehézségek ugyanazok maradtak. Mi épen oly szilárdan ragaszkodunk alkotmányos önállásunkhoz. A nézet, hogy a birodalomnak hatalmi állása csupán centralisatió által biztosítható, s hogy az alkotmányos szabadság Ausztriában csak egy birodalmi parlamenttel lehetséges, a Lajtán túl bizonyosan most is sok követőre talál, s a mennyiben a birodalom két felének érdekei ellentétben álltak, ez most is ép úgy megvan, mint ezelőtt három évvel. Csak egyben változott helyzetünk: s ez azon hangulat, melyet a birodalom két felében különös viszonyaink megítélésében találunk.

Ki nem emlékezik az időre, midőn az állítás, hogy Magyarország alkotmányát büntetésül elveszté s egész nemzetünk jogtalanná vált, a Lajtán-túli népek képviselői által tapsokkal fogadtatott; mi pedig közönynyel néztünk mindent, mi ott az alkotmányos szabadság biztosítására indítványoztatott. Midőn a birodalom egyik felében azt mondták: »mi várhatunk«, a másik meg azzal felelt, hogy »várnia kell«, s a mit kölcsönösen vártunk, a birodalom egyik felének végelgyengülése vala, mert mindenik igazságos követeléseinek elismerését csak ettől remélhete. S vajon tagadhatja-e valaki, hogy midőn e hangulat megváltozott, a legnagyobb akadályueríttatott el, mely a közöttünk fennforgó kérdések békés megoldásának elébb útjában állt; s nem a Reichsrath utolsó ülésszakának eredménye-e ez? Érdeme azon néhány férfiúnak, kik — midőn a rendszabályokra nézve, melyekkel az előbbi ministerium a februári alkotmány keresztűlvitelét hazánkra akará erőszakolni, a törvényhozás részéről minden szolidaritást visszautasitottak, s midőn a jogvesztés helyett a jogfolytonosság elvét állították fel, s méltányossággal, sőt rokonszenvvel nyilatkoztak igényeinkről, minket

Ausztriában egy valóban alkotmányos pártnak létezéséről győztek meg.

Nem materiális eredmények ezek. A Reichsrath tagjai, midőn küldőikhez visszatérnek, nem sorolhatják el a törvényeket, melyek ezen ülésszak alatt az alkotmány biztosítására alkottattak; nem is hivatkozhatnak valamely határozatra, mely a magyar kérdés megoldásának alapjáúl vétethetik, s ha az előbbi ministerium ellen szavazva, a ministeri válságot előidézték is, talán kénytelenek elismerni, hogy »a Reichsrathon kívül is nagy súlylyal biró pártelemek állottak, s hogy ezek hivattak meg a hatalom gyakorlatára«. De ha az osztrák törvényhozó-testnek tagjai — mint a *Botschafter* tudni véli, s a mit mi nem teszünk fel, — keserű érzelmekkel volnának telve, mert magokat az esemény folyamában egészen mellőzve látják, s ha közülök egyesek az utolsó ülésszakra visszatekintve, megbánnák eljárásukat, mert nem hitték el, hogy a Reichsrath annyira össze van nőve Schmerling úrral, hogy az egyik veszedelme a másikét is maga után vonja; s ezért, miután a minister megbukott, nem tarthatja fönn magát az előbbi igazság színvonalán: ezeknek csak azt mondjuk, hogy igazságtalanok önmagok s küldőik iránt, kik a magas állást, mely valamely ország képviselőit megilleti, bizonyosan nem abban látják, hogy meggyőződésük ellen is a ministeriummal szavazzanak, hanem, hogy ez által fenntartassék azon szín, hogy a kormány a többség értelmében folytattatik. S ha akadnának, kik a Reichsrath utolsó ülésszakának eredményeit gúny tárgyául választanák, — nem Magyarországban, mint a *Botschafter* állítja, mi nálunk semmi esetre történni nem fog, hanem máshol: — azoknak mondják el bátran, hogy a Reichsrath utolsó ülésszakában nem alkotott egyes törvényeket, hanem eljárása által biztosította Ausztriában az alkotmányosságot; hogy nem hozott határozatokat, melyek által a birodalom Lajtán-túli felének képviselői rögtön a Reichsrathba hozattak, sőt az octroyálás minden nemei ellen nyilatkozva, meghiúsítá azok törekvéseit, kik ezt Magyarország szabad megegyezése mellett ki nem vihetvén, nélküle remélték eszközölni. De hogy ha a birodalom két felének népei most közelebb állnak egymás-

hoz; ha a még létező ellentétek békés kiegyenlítése s a fennforgó nehéz kérdések kielégítő megoldása lehetséggé vált; ha az, mitől a birodalom hatalma és népeinek szabadsága függ s minek elérhetésén csaknem kétkedénk, most valószinűvé vált: hogy mindezt, a fejedelem bölcseségén s igazságszeretetén kívül, Magyarország határozott magatartása mellett, azon férfiaknak köszönhetjük, kik a Reichsrath utolsó ülésszakában a magyar ügyről az igazság s alkotmányos szabadság elvei szerint nyilatkozva, a Reichsrathnak alkalmat adtak annak bebizonyítására, hogy az irány, melyet a kormány Magyarországban követett, nem az ő, nem az ausztriai népek többségének iránya volt: erről meg vagyunk győződve, s ha jelenleg sokan talán máskép itélnek, azok, kik az osztrák birodalom alkotmányos történetét majdan megírják, azon befolyásról, melyet a Reichsrath utolsó ülésszaka, az alkotmányos élet kifejlődésére gyakorolt, bizonyosan helyben fogják hagyni nézeteinket.

A CENTRALIS PARLAMENT KIVIHETETLENSÉGÉRŐL.

A *Neue Freie Presse* mult heti egyik vezérczikkében elismeri, hogy lapjaink, Magyarország szabadságáért küzdve, a birodalom hatalmi állását és Ausztria népeinek szabadságát soha nem vesztik szemeik elől. Mi örömmel látjuk ebből, hogy törekvéseink irányát helyesen itélik meg még azok is, kik az egyes kérdésekre nézve velünk ellentétben állanak. Csak egy van, mire nézve a *Neue Freie Presse* ezen nyilatkozatával nem érthetünk egyet, s ez azon vélemény, mintha lapunk e részben egészen különös állást foglalna el.

A nézet, hogy hazánk szabadságáért küzdve, a birodalom hatalmi állásáról és Ausztria népeinek alkotmányos szabadságáról megfeledkeznünk nem szabad, nem egyes embernek vagy lapnak nézete hazánkban, hanem azon egész párté, mely Magyarország jövőjének biztosítását az alkotmányos szabadság megállapításában s kifejtésében keresi, s alig ismerünk meggyőződést, melyre nézve mindazok, kik a Lajtán innen a közügyekkel komolyan foglalkoznak, inkább egyetértenének. És ez a dolgok természetében fekszik.

Miután nem ismerünk senkit, ki a viszonyt, melyben az uralkodóházzal kötött szerződések által a birodalom népeivel állunk, felbontani akarná, vagy el nem ismerné azon következéseket, melyek a sanctio pragmatikában kimondott alapelvekből folynak: a birodalom hatalmi állásának fenntartása — mely, a meddig avval együtt vagyunk, a külföld irányában saját állásunknak fel-

tétele — sokkal inkább saját érdekünkben fekszik, semhogy az iránt közönyösek lehetnénk. A mi pedig a Lajtán-túli népek alkotmányos szabadságát illeti, az 1848-ig felhalmozott kérelmek hosszú sora megmutatta, minők következései annak, ha Magyarország alkotmányos királya a birodalom másik felében absolut hatalommal uralkodik; s bizonyosan senki sem óhajtja, hogy ezen állapot megújíttassék.

Utolsó törvényhozásunk feliratai s a *Pesti Napló*-ban húsvét vasárnapon megjelent nyilatkozat, mely azon férfiúnak tulajdoníttatik, kit a hazában s határain túl a nemzet többsége nézetei hív tolmácsának tekintenek, erre nézve minden kétséget kizár.

Ha tehát a *Neue Freie Presse* bizonyos kérdésekre nézve még e discussiót is nehéznek találja s ezek iránt egyetértést nem remél: az ok nem abban rejlik, mert nálunk alkotmányos viszonyaink megállapításának ezen két főmozzanatát csak kevesen veszik tekintetbe, hanem abban, mert azon állításból, hogy hazánk s a birodalom közötti viszonyok megállapitásánál a birodalom hatalmi állására és Ausztria népei alkotmányos szabadságára tekintettel legyünk, oly kövekezések vonatnak le, melyek abból nem folynak.

Ha a bécsi journalistika azon nézetet fejtegeti, hogy a birodalom hatalmi állásának fenntartása közös kötelességünk, melyet nem szeghetünk meg a nélkül, hogy a birodalom mindkét felének érdekei kárt ne szenvedjenek: osztjuk ezen nézetét.

Ha tovább megy, s azt vitatja, hogy a birodalom hatalmi állása csak úgy tartható fenn, ha bizonyos fontos ügyek közöseknek tekintetnek, ezt is elismerjük. És ha végre ebből azt vonja le, hogy, miután a birodalom Lajtán-túli része az alkotmányos országok sorába lépett s így a közös ügyek elhatározása többé nem a fejedelem absolut hatalmát illeti meg, azért gondoskodnunk kell oly intézkedésekről, melyek által alkotmányos uton való elintézésök lehetővé válik: erre nézve hivatkozhatunk az utolsó országgyűlés felirataira, melyekben törvényhozásunk az örökös tartományok alkotmányos törvényhozásával érintkezni mindazon esetekben késznek nyilatkozott, melyek a törvényhozás

köréhez tartoznak, s hol ily érintkezés a birodalom érdekében szükséges, — s hivatkozhatunk azon czikkelyekre, melyek május kezdetén a *Debatte*-ban a magyar liberalis párt programmjáról megjelentek, s melyeket a *Pesti Napló* — ezen párt egy részének elismert organuma — helyesléssel közlött.

De vajon ezekből az következik-e, hogy a köztünk s a birodalom között fennforgó kérdések csak egy centralis parlament felállítása által oldathatnak meg, s hogy mindazok, kik azt ellenzik, ellenei minden oly megoldásnak, mely mellett a birodalom hatalmi állása és népeinek alkotmányos szabadsága fenntartható?

Alig tagadható, hogy a birodalom bizonyos ügyek közös elintézése nélkül hatalmi állását nem tarthatja fenn, de hogy ha azokban a fejedelem absolut hatalma határoz, alkotmányos szabadságunk legfőbb biztositékaitól fosztatnék meg.

Ép oly kétségtelen az is, hogy közös parlament mellett Magyarország önállása lehetetlen, s hogy ily institutio előbb vagy később, de minden bizonynyal hazánk beolvadását vonná maga után.

E két állitás — melyet azok, kik e nagy discussióban részt vesznek, egymás ellen felhoznak — egyiránt helyes, egyiránt tagadhatatlan; de ép oly tagadhatatlan nézetünk szerint az is, hogy egyes tüzetesen kijelelt tárgyaknak közös tárgyalása még nem közös parlament, s hogy ha minden, mi a sanctió pragmatica által felvállalt kötelességeink következtében köztünk s a birodalom közt közössé vált (a *Debatte* felhozott czikkelyeinek értelmében), a magyar és az osztrák törvényhozásnak e czélra kiküldött megbizottjai által közösen tárgyaltatik, sőt — midőn a szükség úgy kivánja — elhatároztatik: ez által hazánk önállására nézve még nem támadnak azon veszélyek, melyeket egy közös parlament vagy a Reichsrath fennállásából helyesen következtetünk.

És ki nem látja át, miként ha ezen nézetünk helyes, akkor az egész okoskodás, mely szerint a közöttünk fennforgó kérdések alkotmányos megoldása azért lehetetlen, mert Magyarország egyhangulag egy közös parlament ellen nyilatkozik, s a vád, hogy követeléseink a

birodalom hatalmi állásával s Ausztria népeinek alkotmányos szabadságával ellentétben állanak, magától összeroskad.

Vajon tagadhatja-e ezt valaki?

Többször tapasztaltuk, hogy Ausztriában a parlamentről sokaknak különös fogalmaik vannak. Ha testületet látnak, mely közügyekről nyilvánosan tanácskozik, az állam költségeiről szól s ministereket interpellál, nézetük szerint megvan a parlament, s ezek talán így fognák nevezni azon gyülekezetet is, melyben a magyar és osztrák törvényhozás meghatalmazottjai a birodalomnak azon közösügyeiről tanácskoznak, melyeknek elhatározása reájok bizatott. De kik e tárgyról komolyan gondolkoztak, tudják, hogy az, mi által valamely tanácskozótestület parlamentté válik, nem bizonyos formákban, melyeket tanácskozásaiban követ, hanem azon törvényhozási hatalomnak teljességében áll, melyet a nemzet képviselőinek kezébe letesz, s melynek épen ezért, a fejedelmi sanctió jogán kívül, más határai nincsenek, mint a melyeket e testület maga szab magának; s kik azt tudják, azok oly esetben, midőn két, a fejedelem egysége és közös érdekek s kötelességek által egyesített, de különben önálló országnak törvényhozói, mindenik saját köréből bizonyos számu küldötteket választanak, hogy előre meghatározott és tüzetesen körülirt kérdések fölött együtt tanácskozzanak, és ha szükséges, határozzanak is: delegatiót fognak látni, melynek köre szűkebb vagy tágabb lehet, mely több vagy kevesebb fontos tárgyakra terjesztheti ki befolyását, de a mely azért nem parlament; mert az ily gyülekezet soha nem képviseli a nemzetnek törvényhozási hatalmát, hanem csak a birodalom két felének törvényhozásai által a hatásköréül kitűzött körben mint meghatalmazottjuk lép fel és nem válhatik parlamentté, mert az oly testület, melynek mandatuma csak bizonyos, a törvény által kijelölt tárgyakra szól, nem léphet körén túl a nélkül, hogy határozatai minden jog alapját el ne veszítsék, s mert mind a két törvényhozásnak egyiránt érdekében fekszik, hogy küldöttei, kiket bizonyos közös ügyek elhatározásával megbízott, kijelölt hatáskörükön túl ne lépjenek s így azon törvényhozásoknak hatáskörét ne

szorítsák meg, melyet fenntartani bizonyosan a birodalom Lajtán-túli felét képviselő törvényhozásnak sem fekszik kevésbbé érdekében, mint saját országgyűlésünknek.

Ebből következik, hogy oly intézkedés, mely a közös ügyeknek elhatározására a birodalom szükségeinek mindazon esetekben megfelelne, midőn azt közös érdekeink megkivánják, s annak legalább oly hatalmi állását biztosítaná, minőt akkor birt, mig legfontosabb ügyei absolut rendszer szerint kormányoztattak, ezért sem Magyarországnak, sem a birodalom Lajtán-túli népének önállása és alkotmányos szabadsága nem veszélyeztetnék, s mindkét részről biztosak lehetnénk az iránt, hogy az ügyek, melyek az egész birodalomban közösek, sem kizárólag a birodalmi osztály ministerei, sem kizárólag magyar államférfiak befolyása által nem határoztatnak el, mert ez utóbbi, a mint a *Pesti Napló* egyik minapi számában igen helyesen megjegyzé, hazánkban senkinek nem rejlik szándékában.

Kétségtelen, hogy ily intézkedések czélszerű megállapítása is nagy nehézségekkel jár. Hogy ezek kivánatainknak megfeleljenek, mindenek előtt a közös ügyeknek kölcsönös egyetértéssel meghatározása s oly szabatos körülirása kivántatik, hogy ezen ürügy alatt azokból semmi, a mi az összbirodalom kára nélkül a birodalom magyar és osztrák felének külön törvényhozására bízható, azoktól el ne vonassék.

Szükséges ezenkivül, hogy a közös ügyek tárgyalásának formái oly módon határoztassanak meg, mely a birodalom két felének nemcsak önállását, de a közös ügyekre való egyenlő befolyásait is biztosítja.

Szükséges végre, hogy ezen ügyekre nézve a végrehajtás is akként szerveztessék, hogy ez által azon önállásnak, melyet jogfogalmaink s a birodalom mindkét felének érdekei megkivánnak, ne veszélyeztessék.

S épen mivel előre látjuk azon nehézségeket, melyekkel mindezen kivánalmak teljesítése jár: kétszeresen szükséges, hogy minden figyelmünket elhárításukra fordítsuk, s a birodalom jövőjének s alkotmányos szabadságának biztosítását ne keressük oly institutiókban, melyeknek kivihetetlensége felől kétségünk nem lehet.

S ilyen, meggyőződésünk szerint, egy centralis parlamentnek alakítása.

Nemcsak azért, mert Magyarország ily institutio ellen tiltakozik, s benne annyi áldozatokkal eddig fenntartott önállásának megszüntetését látja, hanem azért is, mert egy centralis parlament, — mely által Magyarország s a birodalom Lajtán-túli tartományai oly viszonyba jutnának egymáshoz, minőben a britt szigetek állnak, mióta a közös parlament belőlök a nagy britt birodalmat alkotá, — Ausztriában csak azon feltétel alatt lehetséges, ha a birodalom azon része, mely a német szövetségnek részét képezi, abból végképen kilép, mit némelyek talán kivánatosnak tarthatnának, de bizonyosan nem a birodalom hatalmi állásának érdekében, melyet sem centralis parlament, sem más, bármi mesterségesen tervezett institutio nem nevelhet annyira, mint azon befolyás, melyet Ausztria, mint a szövetségnek tagja Németországra jelenleg gyakorol.

A *Neue Freie Presse*-nek igaza van, hogy a birodalom helyzete nem olyan, minő Svécziáé és Norvégiáé. Semmi kedvünk arra (mit Magyarország elégszer megmutatott), hogy valahányszor Oroszországnak vagy másnak kedve kerekedik, egy-egy tartományt veszitsünk el. De az osztrák birodalom nem a britt birodalom. Viszonyai s helyzete még sokkal nagyobb mértékben sajátságosak, mint ezt bármely más államról mondhatnók. Ebből pedig az következik, hogy midőn azon állam institutiónak megállapítása forog kérdésben; czélunkat nem más államokban létező institutiók átvétele által érhetjük el. Kinek ruhára van szüksége — hisz az alkotmány félig-meddig hasonló, s reméljük, hogy az *Ostdeutsche Post* ez ízben hasonlatosságunkat nem fogja felette költőinek találni — az sem egy nálánál kisebb, sem egy nálánál nagyobb embernek köntösét nem veszi kölcsön. A mi másnak illik, neki valószínüleg épen azért rosszul áll. Mindeniknek csak az jó, mi különösen az ő számára készült. S ha a *Neue Freie Presse* elismerve, „hogy oly törvénykezésnek megállapítása, mely az egész birodalom minden részét magában egyesíti, csak az idő hosszú műve lehet« mégis azt állítja, hogy a Magyarország s a birodalom többi részei között támadt

alkotmányos viszályoknak más megoldását, mint egy centralis parlament által, magának gondolni nem tud: mi erre csak azt válaszoljuk, hogy a birodalom hatalmi állására és népeinek alkotmányos szabadságára nem egy távol jövőben, hanem most van szükségünk; s mi e megoldást azért mégis keresni fogjuk, és pedig nem abban, mit — a *Neue Freie Presse* nézete szerint is — csak utódaink érhetnek el.

Úgy vagyunk meggyőződve, hogy a birodalomra, mely az ausztriai ház tartományaiból s a magyar korona országaiból a fejedelem egysége által alakult, nagy feladás vár, s ki az idő jelenségeit figyelemmel kiséri, alig kételkedhetik, hogy közeledünk az időhöz, melyben annak megoldását nem halaszthatjuk tovább. A birodalom nagy eszközökkel rendelkezik, s az összeköttetés, melyben mint a német szövetségnek tagja, egész Németországgal áll, s azon erély, melyet százados küzdelmei önállásáért a magyar nemzetben megedzett, a hatalomnak oly tényezőit egyesíti kezében, minőkkel kevés állam rendelkezik; de kétségtelen, hogy e birodalom, ha hivatásának meg akar felelni, egyiköket sem nélkülözheti.

Nem tartjuk az időket olyanoknak, hogy a birodalom, két kezét a közös parlament ölében összetéve, ennek következéseit bevárhatná; hanem tartjuk olyannak, melyekben mind két kezével dolga lesz.

S azért feladatunkat nem abban keressük, hogy új institutiók által új erőket teremtsünk, hanem abban, hogy a már létező erőket felhasználva, az alkotmányos életet a birodalom két felének mindenikében megszilárdítva s kifejtve, oly institutiókról gondoskodjunk, melyek az iránt biztosítsanak, hogy mindazon anyagi s erkölcsi erő, melyet a Lajtán innen és túl csak a szabadság fejthet ki, a birodalom érdekében, hatalmi állásának nevelésére használtatik fel.

S ez azon lényeges különbség, mely köztünk és azok között létezik, kik a Lajtán túl az alkotmányos szabadságért küzdenek. Nem a birodalom hatalmi állására s népének szabadságára nézve térnek el nézeteink, hanem abban, hogy ők a birodalom egységének, mely soha sem létezett, mi csak a birodalom hatalmi állásának, mely eddig is létezett, fentartását s nevelését tűztük ki

czélunkúl. És miután, ha felteszszük is, hogy az egység, mely után a Lajtán túl törekszenek, pótolhatná azon patriotismust, melylyel a magyar nemzet hazájához ragaszkodik, s melylyel a birodalom érdekében is minden áldozatra kész, addig, a míg abban saját alkotmányos szabadságának garantiáját látja; ha felteszszük, hogy az ily egység azon támaszt pótolhatná, melytől a birodalom megfosztatnék, ha a német szövetségből kilépve, kifolyását Németországban Poroszországnak engedne át: — mindazon előnyök, melyeket sokan egy centralis parlamenttől várnak, csak akkor érethetnek el, ha ezen institutio a birodalom minden népei által önként elfogadtatik; és miután az utolsó évek tapasztalásai megmutatták, hogy erre számolni Magyarországban nem lehet: úgy hisszük, nem minket illet a vád, hogy a birodalom hatalmi állását és legfontosabb érdekeinket ábrándoknak áldozzuk fel.

Meggyőződésünk szerint ezt csak azok teszik, hazánk s a birodalom jövőjét csak azok veszélyeztetik, kik a helyett, hogy azt, mit a jelen szüksége kiván és helyzetünk enged, létesíteni iparkodnának, utópiák után fáradnak. S utópia nemcsak az, mi magában lehetetlen, hanem minden, mit azon korban, melyben élünk s létező viszonyaink között kivihetlennek kell ismernünk.

NÉMETORSZÁG EGYSÉGE ÉS AZ OSZTRÁK BIRODALOM.

Lapunk 4-ik számában azon okok között, melyek nézetünk szerint egy közös parlamentnek felállítását Ausztriában lehetetlenné teszik, egyik legfontosabbként felhoztuk azt is, hogy »oly institutió, mely által Magyarország s a birodalom Lajtán-túli tartományai oly viszonyba jutnának egymáshoz, minőben a britt szigetek állanak, mióta a közös parlament belőlök a nagy britt birodalmat alkotá, Ausztriában csak azon feltétel alatt lehetséges, ha a birodalom azon fele, mely a német szövetséghez tartozik, Németországtól végkép elválna; mi a birodalom hatalmi állásának bizonyosan nem fekszik érdekében.«

Ezen nézet ellen, mely, mint a *Neue Freie Presse* megjegyzi, ugyanaz, mely az 1861-iki feliratban a reálunió lehetetlenségének bebizonyitására előfordul, az emlitett lap egy államjogtanárnak hozzá intézett levelét közli olvasóival. Habár a tárgy nagyobb, semhogy azt egy czikk szűk körében oly alaposan tárgyalhatnók, mint az említett államjogtudor, a *Neue Freie Presse* meggyőződése szerint, nézeteinket megczáfolá: olvasóink talán még sem tartják helytelennek, ha e fontos kérdésben nézeteink támogatására mi is néhány észrevételeinket előadjuk. Ezt pedig annál szükségesebbnek tartjuk, mivel ép azon szoros összeköttetés, melyben az osztrák birodalom alkotmányos ügyeinek rendezése a német kérdéssel áll, képezi azon momentumot, mely által e látszólagos belügy európai kérdéssé válik.

De talán nem is sértünk senkit, ha kimondjuk, hogy épen a kérdés ezen része az, melynek tárgyalása eddig csaknem végkép mellőztetett. Lehet, épen a német alaposság miatt, mely ismerve magát, hogy logikájával ellenkezésbe ne jőjjön, inkább egészen hallgatott azon tárgyról, melynek discussiója által őt oly tételek elfogadására kényszeríthetnék, melyeket elfogadni nem akart.

Az említett államjogtudor — mint ily alapos férfiúról fel is tehető — elején kezdi a dolgokat s mindenekelőtt azon privilegiumokból indul ki, melyekkel Ausztria herczegei a német birodalomban a legrégibb időktől fogva birtak, s melyek szerint, ha családjuk kihal, országukat s annak kormányát szabadon bárkire átruházhatták. Ezután a westpháliai békekötésre megy át, melyben az osnabrücki békeokmány VII. fejezetének 2. §-a és a münsterinek 63. §-a értelmében a birodalom tagjainak megengedtetik, hogy más külföldi hatalmasságokkal is szövetségre lépjenek, miből világosan az következik, hogy ugyanezen jog az ausztriai herczegség fejedelmeitől sem tagadható meg, s hogy ezek szerint már az 1648-ban kötött westpháliai békekötés értelmében teljesen fel voltak jogosítva arra, hogy a magyar korona országaival oly viszonyba lépjenek, minő a később alkotott sanctio pragmatica által megállapíttatott, sőt hogy a viszony még sokkal szorosabb lehetett volna, oly szoros, minőt a westpháliai békekötés után bármely német fejedelem bármely idegen hatalommal köthetett.

Ha pedig — folytatja a jogtudor — Ausztriának a német birodalomhoz való viszonya nem akadályozhatá Ausztria fejedelmeit abban, hogy a magyar korona országaival szövetségbe, valóságos real-unióba lépjenek, mennyivel kevésbbé következtethetjük ezt a szövetségi viszonyból, tudva lévén, hogy a német szövetségnek határozatai közvetlenül nem a szövetséges államok polgáraira, hanem csak kormányaikra birnak kötelező erővel.

Mindezekre nézve azon kellemes helyzetben látjuk magunkat, hogy ily alapos államjogtudóssal nem vagyunk kénytelenek vitatkozásba ereszkedni.

Először azért, mert Magyarország soha kétségbe nem vonta, hogy Ausztria fejedelmei a westphaliai béke értelmében a magyar korona országai s az örökös tartományok között valóságos real-uniót állapíthattak volna meg, hanem csak azt állítottuk, hogy soha ily real-unió nem állapíttatott meg.

Másodszor azért, mert Magyarország soha nem kivánta, hogy azon szövetségi kötelékek, melyek közte és a birodalom között léteznek, felbontassanak, s így örömmel elfogadjuk azon okoskodásokat, melyeket a *Neue Freie Presse* államjogtudósa azon törvények jogérvényessége mellett felhoz, melyek Magyarországnak a birodalomhoz való viszonyát elhatározzák. Részünkről sohasem kétkedtünk e felől s valamint eddig, úgy ezentúl is még sokszor hivatkozni fogunk mindezekre, nem vévén ki még azon okmányt sem, melyben I. Ferencz császár 1804-ben a római császársági czim helyett az ausztriai örökös császárság czímét felvéve, következéseit Magyarországra nézve augusztus 17-én kiadott ünnepélyes nyilatkozatában ő maga magyarázta meg, kijelentvén, hogy e czím felvétele által Magyarország jogait, törvényeit s alkotmányát legkevésbbé sem kivánja csorbítani s hogy Magyarország előbbi közjogi állásában továbbra is megmarad. Eddig is legfőbb panaszunk csak az vala, hogy ezen törvények világos határozatai tekintetbe nem vétettek. Végre:

Harmadszor azért, mert a mennyiben az államjogtudós azon nézetét fejezi ki, hogy Németországnak jelen szövetségi szerkezete a birodalom két felének real-unióját s egy osztrák centralparlamentet nem akadályoztat, mi, megvalljuk, vele csaknem egyet értünk. A német szövetségi szerkezet e részben mestermű és — hogy régiebbekről ne szóljunk — a ki csak azokra emlékezik, a mik a schleswig-holsteini ügyben történtek s történnek szemünk előtt, az meg fogja vallani, hogy a »Bundestaggal« nemcsak egy osztrák centralparlament, hanem még sok egyéb is megfér, s hogy alig tudunk valamit, a mit ezért lehetetlennek kellene tartanunk.

Csak egyben különböznek nézeteink, — talán nem a *Neue Freie Presse*-től, hanem államjogtudósának nézetei-

től, — hogy mi Németország jelen szövetségi szerkezetének fenntartását sem kivánatosnak, sem, hosszabb időre legalább, lehetségesnek nem tartjuk, s hogy ezért azon államjogi lucubratióknak hasznát sem látjuk át, melyekkel az bizonyíttatik be, hogy az osztrák centralis parlament Németország szövetségi szerkezetével nem ellenkezik.

A kit azon állapot, melybe Németország a westphaliai béke után jutott, kielégít, s a kinek német szive az osnabrücki és münsteri békeokmányok paragraphusain gyönyörködik, a kit nem bánt a gondolat, hogy hazája ezentúl is csak geographiai fogalomnak tekintessék, melynél a folyóknak s hegylánczoknak iránya az elhatározó, s melynek a Rajnán-túli részét a franczia császár mérséklete s Angliának azon szivóssága oltalmazza, melylyel az európai egyensúlyt védi; a ki Németország részére nem kiván több egységet, mint melyet neki — hogy Heine szavaival éljek — anyagi tekintetben a vámegylet, szellemiben a policzia és censura biztosít: az azt, hogy Ausztriának a német szövetséghez tartozó része Magyarország tartományaival egy közös parlamentben egyesüljön, természetesnek találhatja; de mi, a mint mondtuk, egészen más nézetben vagyunk.

Mi meg vagyunk győződve, hogy oly eszme, mely, mint a német egység, tagadhatatlan tényen, a német nemzet egységén alapul, és mely több mint félszázad óta egy nagy nemzet szellemi mozgalmainak irányt ad, oly eszme, mely mindig terjed, melynek Németország félszázad előtt megszabadulását köszöné s mely azóta minden nagyobb mozgalomnál mindig ismét előtérbe lép, és egy nagy, több mint negyven millióból álló nemzet által törekvéseinek végczéljaként állíttatik fel: ezen nemzet politikai alakulására elhatározó befolyást fog gyakorolni.

Mi meg vagyunk győződve, hogy minden, a mi Németországban újabb időben történt, az egységhez vezet. A vámegyletnek egész Németországra való kiterjesztése, a passusconventio, mely által az egyes polgárnak egész Németország területén szabad közlekedése biztosíttatik; az egyenlő mérték, súly és pénzláb elfogadása,

melynek szüksége elvben elismertetett s a törekvés, hogy Németországnak nemcsak kereskedelmi, hanem polgári s büntető törvényei is egyek legyenek, s így minden, mit Németország kormányai részint maguk indítványoztak, részint nem elleneztek, megannyi lépés e czél felé; s miután más részről látjuk azon társulatokat, melyeket Németországban, a nyelvészektől s jogászoktól a tornászokig és lövészekig, a műveltebb osztályok alakítottak, s melyeknek alapját a nagy hazának egysége képezi: mi meg vagyunk győződve, hogy Németország politikai egysége is csak még idő kérdése lehet, legalább a mennyiben ez egységnek oly mértéke forog szóban, mely által e nagy nemzet jelen alárendeltségéből kiemeltessék.

Végre mi meg vagyunk győződve, hogy ezen idő már távol nem lehet, mert:

először, miután Németországban a particularismusnak támasza a fejedelmekben, az egység eszméjének alapja a népben fekszik: azon arányban, a melyben a fejedelmek absolut hatalma megszoríttatik s Németország egyes részeiben a nép alkotmányos befolyása nő, az erő, mely az egység után tör, nagyobbá s az akadályok, melyek útjában állnak, kisebbekké válnak;

másodszor, a míveltség terjedésével az irodalom, melynek a német nép egységének öntudatát köszöni, a nemzet alsóbb rétegeire is mindig több befolyást gyakorol,

végre harmadszor, miután a tapasztalás megmutatta hogy a forradalmi irányok Németországban csak azért válnak veszélyesekké, mert az egység eszméjére támaszkodnak, s miután mindenki elismeri, hogy azon veszélyek, melyeken Németország 1848-ban keresztül ment, jövőben csak úgy kerülhetők el, ha az ellentét, melyben Németország politikai helyzete a nép önérzetével áll, megszünik: a jelen állapot megváltoztatása Németország fejedelmeinek épen úgy érdekében fekszik, mint népének.

Ez meggyőződésünk, melyben nem állunk magányosan, de hogy ebben még Ausztria volt államministerének támogatására is számolhatunk, azt — bámulatunkra — utolsó pohárköszöntője bizonyítja, melylyel minket s kétségkívül sokakat meglepett, kik Németország egy

kori birodalmi ministerének a német egységért való lelkesedésén kételkedtek.

Ez a mi meggyőződésünk azonban bizonyos kötelességeket ró reánk, melyeket nem utasíthatunk el, s ezek között első helyen áll az, hogy hazánk s a birodalom között fennálló viszonyokat ne úgy állapítsuk meg, hogy az által a német kérdésnek megoldása lehetetlenné váljék.

Nézetünk szerint a megoldás nem kereshető Németország olyatén centralisátiójában, a minőt Francziaországban látunk. Nemcsak a fejedelmek érdekei, hanem a nemzetnek egész multja ellentétben állanak evvel s kétségtelen, hogy ha az egység így kerestetnék, az csak nagy forradalmak által lenne elérhető. Miután az egység eszméjének alapját Németországban a nép egységében találjuk, s miután a nép az, mely ezen eszme létesítésére törekszik: arra, hogy Németország az egységnek azon mértékét elérje, mely által a német nemzetnek magához méltó politikai állás biztosíttatik, a jelen pillanatban csak az szükséges, hogy Németország közös érdekeinek elhatározásában, melyhez eddig bundestagi követjeik által csak a kormányok szólhattak, ezentúl a nemzetnek is befolyás engedtessék. De, hogy oly intézmények nélkül, melyek által a német nemzetnek közös képviselete lehetségessé legyen, vagyis közös érdekeinek közös törvényhozása nélkül, melyet Steintól kezdve mindazok, kik Németországot jelen lealázó helyzetéből ki akarták emelni, hazájuk új alakulása feltételének tekintettek, — hogy e nélkül Németország sem szükségeinek megfelelni, sem azon mozgalmat, mely a német népet megragadta s idővel veszélyessé válhatik, megszüntetni nem lehet; az nézetünk szerint bizonyos.

Ismerjük azon törekvéseket, melyek arra irányozvák, hogy Németország ily egysége Ausztria kizárásával létesíttessék, s melyek majd a három vagy négy király szövetségének neve alatt a híres Rajnai szövetség megújítását, majd Németországnak Poroszországba olvadását tűzték ki czéljokúl. Mi azonban mindezen terveket nem hiszszük kivihetőknek, mert nem tartjuk valószinűnek, hogy a német nemzet, midőn egységre törekszik, területéből több mint háromezer négyszögmérföldet s népességéből több mint tizenkét milliót elszakíttasson, s hogy

az ausztriai birodalom tartományainak nagy részére nézve hasonló helyzetbe akarjon lépni Poroszország irányában, mint a minőt olasz tartományaira nézve Olaszországgal szemben elfoglal; s mert nem tartjuk lehetségesnek, hogy Ausztria császárja, kit az összes német nemzet, sőt Európának nagy része lelkesedéssel fogadott, midőn Németország fejedelmeit a szövetség újjáalakítására Frankfurtban összehívá, arról, a mi kormányának legdicsőbb feladatát képezné, t. i. a nagy német nemzet jövőjének biztosításáról, lemondjon: ezért, mindezen okoknál fogva azon meggyőződésünket fejezzük ki, hogy valamint a német kérdésnek más megoldását nem ismerjük, mint azt, hogy Németország közös ügyei a német nép képviselőinek közbejöttével határoztassanak el: úgy Németországnak közös ügyeire nézve közös törvényhozását nem képzelhetjük magunknak úgy, hogy abban részt ne vegyenek Ausztriának azon tartományai, melyek nemzetiségök, s a fennálló európai államjog szerint Németország kiegészítő részét képezik. Kérdjük tehát, miként fér ez össze azon törekvéssel, hogy ugyanezen tartományok a magyar korona tartományaival együtt egy közös parlament által egységes állammá olvasztassanak össze?

Kétségtelen, hogy azon esetben is, ha Ausztriának a német szövetséghez tartozó része a közös német törvényhozáshoz képviselőket küld, azért a közösség, mely többféle érdekekre s kérdésekre nézve Magyarország s a birodalom Lajtán-túli fele között létezik, nem szűnik meg. A sanctio pragmatica által felvállalt közös kötelességek egész multunknak s jelen helyzetünknek eredménye és semmi esetre nem nélkülözhetünk oly intézményeket, melyek által a közös érdekek közös tárgyalása lehetővé válik. Akár a magyar s osztrák törvényhozás által kiküldött megbizottak által történjék az, — kik ezen tüzetesen kijelelt tárgyak közös megvitatásával, sőt szükség esetében elhatározásával megbízatnak, — akár más módon: mi elismerjük ezt; de ezen testület közös parlamentté, azaz oly törvényhozássá, melynél a nép törvényhozási hatalmának teljességét képviseli, s mely által a birodalom két fele egységes állammá alakulna, mind addig nem válhatik soha, míg az össze-

köttetés, melyben Ausztriának egy része Németországgal áll, el nem szakíttatik.

A volt államminister, ki miután éveken át a februári alkotmány létesítésén dolgozott s nemrég a német egyetemeknek képviselőit buzdítva, arra lelkesíté: neveljék az ifjuságot arra, hogy a német közös törvényhozás méltó képviselői legyenek, e tárgyban, úgy látszik, másképp gondolkozik, s így a *Neue Freie Presse*-nek államjogtudósa is másképp, a ki minden hosszabb bizonyítgatás nélkül egyszerűen csak azt állítja, hogy egy német parlament Frankfurtban s egy osztrák birodalmi közös parlament Bécsben megfér egymás mellett. Mi azonban most is, mint mindig, úgy vagyunk meggyőződve, hogy Németország egysége, melynek a birodalom egyik fele kiegészítő részét képezi, s a birodalom egysége valóságos ellentétben állanak egymással, s hogy egy közös parlament Frankfurtban, mely a német egységet, s egy közös parlament Bécsben, mely a birodalom egységét képviseli, oly fogalmak, melyek egymással meg nem férnek. Épen ezért tehát, s mert nem fekszik Ausztria hatalmában, hogy Németország egységére való törekvéseit megszüntesse, s mert nem fekszik érdekében, hogy Németországból kilépjen: épen azért azt hiszszük, hogy a feladat nem lehet más, mint felhagyva a birodalom egységére törekvéssel, mely úgyis kivihetetlen, e helyett csak a birodalom hatalmi állásának mentül nagyobb megszilárditását tűzzék ki czélul.

Érezzük helyzetünk nehézségét, midőn oly állításokkal lépünk fel, melyek a *Neue Freie Presse* államjogtudósának nézeteivel homlokegyenest ellenkeznek, s czikkünk már is hosszabbra nyúlt, semhogy azok bővebb indokolásába ereszkedhetnénk. Legyen szabad mind a mellett annak bebizonyítására, hogy nézeteink nem csupán specifikus magyar nézetek, egy más német államjogtudósra hivatkoznunk, a ki, igaz, nem ismeretlen, de azért talán még a *Neue Freie Presse* előtt is bír némi tekintélylyel, s ez Welker, ki *Über die rechtliche Begründung der deutschen Reform* czímü iratában annak indokolására, miért kívánja ő, hogy Ausztria Németországból végkép kilépjen, a következőket mondja:

»Ausztriának német polgárai és képviselői az egyes

tartományokban és a Reichsrathban, egyetértve kormányukkal, kinyilatkoztatták, hogy egy más központosított állammal egyesülnek s magukat annak alája vetik, és ezzel azon viszony, mely előbb Ausztria tartományai és a nagy német haza között létezett, jogszerüleg felbontatott; mert e kettős viszony Németországhoz és az osztrák centrális államhoz egyszerre lehetetlen.«

S most még néhány szót. Az államjogtudós nagy szónoki hatással elősorolja mindazt, mit Magyarország s Ausztria előbbi időkben véghezvittek, miként tanácskoztak egymással nemcsak Bécsben és Pozsonyban, hanem Prágában, sőt Linczben is és mily híven álltak egymás mellett századok óta minden csatában, mikor a birodalom egész körében a centrális parlamentnek még neve is ismeretlen vala. S ehhez a *Neue Freie Presse* megjegyzi, hogy ha majdan Oroszország Lengyelországot felemésztette, könnyen jöhetnek idők, melyekben Magyarország azon összeköttetésnek, melyben a birodalom Lajtántúli felével, s ez Németországgal áll ismét, hasznát fogja látni. De midőn az elsőben legalább annak bizonyságát látjuk, hogy a birodalom a legnagyobb veszélyeknek, melyek valaha államot környeztek, győzelmesen ellent állt a nélkül, hogy centrális parlamenttel bírt vagy valaha egységes államnak tekintetett volna: egyszersmind komoly intést látunk azon figyelmeztetésben, mely jövő veszélyeinkre utal, hogy midőn hazánk s a birodalom között fennforgó kérdések megoldásán dolgozunk, eszközeink megválasztásában vigyázók legyünk s azt ne keressük oly úton, melyen e kérdés megoldása még inkább megnehezíttetik s az osztrák birodalom érdekei a német nemzet érdekeivel ellentétbe jönnek, s így az, a mi bizonyos viszonyok között az osztrák állam szükséges támasza lehetne, természetes ellenévé váljék.

AZ ORSZÁGGYŰLÉS ÖSSZEHIVÁSA.

Ha van valami, mi az alább közlött nagy fontosságu államokmányokat másoktól megkülönbözteti, az világosságuk, mely minden bővebb magyarázatot fölöslegessé tesz.

Valamint azon királyi parancs, mely által teljes törvényhozásunk összehívatik s a választások az 1848-iki V. t.-cz. alapján rendeltetnek el, Magyarország népeivel megismerteti királyunk szándékait: úgy azon nyilatkozvány, mely a birodalom minden népeihez intéztetett, nem hagyhat kétséget senkiben az elvek iránt, melyeket a fejedelem nagy államjogi s alkotmányos kérdéseink megoldásánál követni akar, s melyekre őt birodalmának jövője s azon erős szándék határozták el, hogy az alkotmányos szabadság, melyet 1860-ban uralkodása alapelvének hirdetett ki, mentül előbb s mentül tökéletesebben életbe léphessen.

Nincs, ki kétségbe vonhatná azon nyilatkozatot, mely által a népek joga, hogy törvényes képviseleteik által a törvényhozásban és pénzügyi kezelésben határozó részt vegyenek, ünnepélyesen biztosítva, visszavonhatlanul megállapítottnak mondatik. Nincs, ki félremagyarázhatná a szándékot, mely a fejedelmet e manifestum kiadásában vezérlé, hogy császári szavát, melylyel minden népeinek alkotmányos szabadságát biztosítá, beválthassa, s ne kelljen az alaknak a lényeget feláldoznia, s mindenki megértheté a szavakat, hogy »megnyílt a pálya, mely, ha a népeket békülékeny gondolkozásmód s

érett belátás fogja vezérleni megfontolásaikban, a legitim jog tekintetbe vételével a kölcsönös megértésre vezet«. És ez az, miért a hatás, melyet a fejedelmek ünnepélyes nyilatkozata mindig előidéz, talán soha nem vala egész hazánkban oly általános, mint ezen alkalomnál; ez az, miért a nemzet közvéleménye soha ily egyetértéssel nem nyilatkozott.

Mert a bizodalom, melyet fejedelmünk szavai, midőn közöttünk megjelent, a nemzetben ébresztettek, ezen új nyilatkozat által még inkább megszilárdult; mert midőn közügyeink törvényes rendezésének legnagyobb akadályai elháríttattak, reményünk megerősödött; mert midőn a fejedelem az alkotmányos szabadság megállapítására népeit felszólítja, mi érezzük, hogy hazánk, sőt részben az egész birodalom jövője kezünkbe tétetett le, de érezve a felelősséget, tudjuk, hogy a ki tőlünk csak kötelességeink hív teljesítését várja, bennünk nem fog csalatkozni. Ezért fogadtatott a királyi nyilatkozvány az egész hazában általános megelégedéssel, ezért érezzük magunkat általa fejedelmünk iránt a legmélyebb hálára lekötelezve. Ebben a diadali büszkeségnek, vagy azon gyermekes elégtételnek, hogy a hosszu perlekedésben mi nyertünk, — miből egyes bécsi lapok a hangulatot, mely hazánkban a jelen pillanatban uralkodik, magyarázni akarják, — semmi része nincsen.

A manifestum kiadása nem fokozta magasabbra s nem szállította alább diadalittasságunkat, mint a régi *Presse* véli, s nem jutott senkinek eszébe, — mint az új hirdeti, — hogy az egész vonal minden pontján most mi győztünk. Mi a birodalom közös ügyeinek alkotmányos elrendezését egy nagy feladásnak tekintettük mindig, melynél közreműködésünk szükséges s nem csatának, melyben győznünk lehet, vagy csak szabad is. Erős meggyőződésünk, melyet többször kimondtunk, hogy a köztünk s a birodalom másik fele közt fennforgó kérdések véglegesen csak úgy oldathatnak meg, ha a megoldásnál egyik fél sem tekintheti magát legyőzöttnek, s így a harczias életből vett hasonlóságok, melyekkel a bécsi sajtó daliás kezelői a magyar közhangulatot festik, reánk nem illenek. Még ha elfogadnók is a rosszul választott hasonlóságot, s a biro-

dalom alkotmányos fejlődését csakugyan ellenséges elemek küzdelmének tekintenők: még távol van a pillanat, melyben a küzdőknek bármelyike győzelemről szólhat.

A manifestum kibocsátása bevégzett tény, de csak a fejedelemre nézve, ki, midőn csakugyan határozatához ragaszkodik, melylyel birodalmának alkotmányos szabadságot igére, midőn szabad akaratából népeit az alkotmány megállapításánál közreműködésre szólítá fel, megtette azt, mire a történetben kevés példát találunk; de e ténynek következései tőlünk függnek, s ha hálával tartozunk az uralkodónak, kinek határozata által előttünk egy szép pálya nyílik, nem feledhetjük el, hogy az csak pálya, melynek eredményei a szilárdságtól, melylyel annak nehézségeivel megküzdünk, s főkép azon egyetértéstől függnek, melylyel a birodalom népei az elejökbe tűzött nagy czél után törekszenek s alkotmányos szabadságukat maguk alapítják meg.

S ez az ok, a miért a fejedelmi nyilatkozat, mely által a nemzet legforróbb óhajtásai teljesültek, hazánk határai között nem zajgó örömmel, hanem azon komoly megelégedéssel fogadtatott, melylyel egy nagy feladáshoz készülünk. Ismerjük nehézségeit, érezzük egész felelősségünket, de el vagyunk határozva, hogy annak megoldásában tehetségünk szerint közre fogunk működni, s ha a sikeren kételkednénk is, tisztán látjuk magunk előtt kötelességünket, mely abban áll, hogy szilárdan ragaszkodva alaptörvényeinkhez, — melyek a fejedelmi nyilatkozvány szavai szerint is a birodalom alkotmányának lényeges részét képezik, — ezeknek határai között megtegyünk mindent, hogy a birodalom hatalmi állása biztosíttassék, mely egyszersmind saját jólétünk feltételét képezi, s hogy a fejedelemnek oly ünnepélyesen kimondott szava, mely a birodalom minden népeinek alkotmányos szabadságát biztosítja, mentül elébb s mentül tökéletesebben teljesüljön.

A DUALISMUSRÓL.

Bentham híres értekezést írt a politika körében használtatni szokott álokoskodásokról. Nem kevésbbé érdekes értekezést, sőt könyvet lehetne írni azon csalódásokról, melyek a politika mezején közönségesek, s úgy látszik, hogy ebben a legbővebb s változékonyabb fejezetek egyikét azokkal tölthetnők be, miket jelenleg politikai vitatkozásainknál tapasztalunk.

A Lajtán-túli sajtó egy idő óta sokat foglalkozik a dualismus kérdésével, részint kárhoztatva a makacsságot, melylyel mi magyarok a dualismushoz ragaszkodunk, részint engeszteltebb hangulatban szólva e tárgyról, de mindig úgy, mintha a dualismus létezése vagy nem létezése tőlünk függne, vagy mintha a mérték, melyben az elismertetik, a Lajtán-túli pártok azon jóakarata által határoztatnék meg, melylyel ők a dualismust bizonyos kiterjedésben elismerni készek, ha mi követeléseinkben mérséklettel lépünk fel; holott elfogulatlanul tekintve helyzetünket, könnyen beláthatnák, miként e dualismus, mely ellen annyi panasz emeltetik, egyszerű tény, mely nem a magyar törvényhozás vagy a birodalmi kormány egyes határozatai által idéztetett elő, s melyet épen azért eloctroyálni vagy eldecretálni nem áll senkinek hatalmában. — Behunyhatjuk előtte szemünket, de csak botlásaink számát szaporitjuk; tagadhatjuk, de tagadásunknak eredménye nem lehet más, mint hogy egy csalódással gazdagabbak leszünk.

A különbség, mely a birodalomnak két fele között létezik s a dualismusnak alapját képezi, nemcsak alkotmányos törvényeiben s közigazgatási formájában létezik, hanem kiterjed a köz- és magánélet minden ágaira; létezik az anyagi érdekek körében, valamint a míveltségi állapotokban, az erkölcsökben és fogalmakban szintúgy, mint a nyelvre nézve. Nem mi magyarok állítottuk fel azt oly mereven, hanem azon hosszú időszak, mely alatt a birodalom két fele egészen különböző viszonyok alatt, különböző irányban fejlődve, azzá vált, minek azt most látjuk, s a ki Lajtán vagy más határon, mely hazánktól a birodalom nem-magyar részeit elválasztja, átjött s nem veszi észre, hogy más országban van; vagy a ki azt hiszi, hogy azon ellentéteket, melyek a birodalom két felének állapotaiban léteznek, (ezen dualismust) egy constitutionalis alaptörvény kiadása által megszűntetheti; ki úgy vélekedik, hogy mihelyt Magyarország és az osztrák tartományok egymást nem értő képviselői egy közös tanácskozó testületben összegyűltek, a birodalom, mely eddig két, a törvény s a tényleges állás által elkülönzött részből állt, rögtön egygyé válhatik: azt valóban csak ábrándozónak nevezhetjük, ki talán igen tudományos formában adja elő képzelgéseit s versek helyett paragraphusokat ír, de bizonyosan inkább a költők, mint az államférfiak sorába tartozik.

Épen mert e dualismus létezik, mert azon ellentéteket, melyek a birodalom különböző részeit egymástól elválasztják, megszűntetni nem áll hatalmunkban, azért szükséges, hogy a birodalom hatalmi állását, melynek fenntartása a Lajtán innen és túl egyiránt érdekünkben fekszik, institutiók által biztosítsuk. S a birodalom ezen állásának elismerése nemcsak nem nehezíti helyzetünket, sőt a létező nehézségek elhárításának első föltétele.

Megengedjük, hogy a dualismus elvének foganatosítása most, miután a birodalom minden része alkotmányos formában kormányozandó, több nehézséggel jár, mint akkor, midőn egyik felében a fejedelem absolut hatalma uralkodott, s hogy azon alkotmányos formák, melyek más egységes államokban czélszerüeknek tapasz-

taltattak, nálunk épen a dualismus miatt nem alkalmazhatók egészen úgy; de miután meggyőződve arról, hogy az egész birodalom alkotmányos szabadsága saját alkotmányunknak s az egész birodalom hatalmának első feltétele, nem lehet senki, a ki e szabadságnak megszorítását a birodalom egyik felében kivánatosnak tartaná; és miután a tapasztalás azon törekvések sikertelenségét, melyek a birodalom egységesítésére történtek, bebizonyította, ebből csak az következik, hogy nagy nehézségekkel kell megküzdenünk, a miért csak annál szükségesebb, hogy valóságos helyzetünk iránt minden csalódásoktól óvakodjunk. Egy azonban kétségtelen: hogy a birodalom alkotmányos szervezése a dualismus alapján is mindenesetre könnyebb, mint ha kiindulási pontúl oly állapotokat veszünk fel, melyek sem az egységnek, sem a dualismusnak, sem a foederalismusnak nem felelnek meg. Mert minden nehézségek között bizonyosan az a legnagyobb, ha a kiindulási pontra nézve nem vagyunk magunkkal tisztában. A mi eszmezavarral kezdetett meg, az soha nem vezetett még kielégítő eredményekhez.

És vannak a Lajtán-túli sajtónak egyes organumai, melyek ezt, úgy látszik, elismerik, s a dualismus eszméje, mely előbb szenvedélyes ellenmondásra talált, most többször, legalább mint oly lehetőség fogadtatik el, mely az úgynevezett foederalismusnál előnyösebb.

Senki, ki e tárgyról elfogultság nélkül gondolkozik, nem tagadhatja, hogy a dualismus bizonyos institutiók által a birodalom hatalmi állásával megegyeztethető. De hogy azok életbe lépjenek, arra az említett lapok nézete szerint szükséges, hogy a mit dualismusnak nevezünk, valósággal az legyen, azaz hogy a birodalomnak Lajtán-túli része ép úgy egy összetartozó egésznek tekintessék, mint azon országok összessége, melyek a magyar államot képezik. — A dualismus lehetősége attól függ, hogy a birodalom két részében teljes paritás létezzék. Egy tartományaival egyesült nagy Magyarország itt, s birodalom szétdarabolása a Lajta másik partján; — egy egyesült magyar országgyűlés, s a másik oldalon nyolcz egymástól független tartományi gyűlés nem férnek össze, vagy legfölebb a birodalom másik felének teljes alárendeltségéhez vezetnének.

S ez azon új vád, mely ellenünk egy idő óta emeltetik, s melynek egyedüli alapja az, hogy a birodalom Lajtán-túli felének alkotmányos institutiói felett vitatkozni nem tartottuk feladásunknak. De vajon azért, mert saját dolgainkban minden idegen beavatkozást visszautasítva, elismerjük, hogy azon kérdésekben, melyek a birodalom másik felének beldolgait illetik, legfeljebb óhajtásaink lehetnek, s mert ezeket okokkal hosszasan nem támogatjuk: ebből az következik-e, hogy a birodalom másik felének feldarabolására törekszünk? A mi minket illet, tartózkodás nélkül kimondjuk azon meggyőződésünket, miként saját érdekünk szempontjából is semmit nem óhajtunk inkább, mint hogy a birodalom két felében ugyanazon elvek alkalmaztassanak.

Kivánjuk ezt azért, mert semmi nem fekszik inkább érdekünkben, mint hogy a birodalomnak másik felében az alkotmányos szabadság biztosítva legyen, s mert nézetünk szerint e czél a birodalom másik felében egy közös törvényhozás által jobban elérhető, mint ha az alkotmányosság felett az egyes tartományok külön gyűlései őrködnek. Kivánjuk, mert úgy vagyunk meggyőződve, hogy a birodalomnak hatalmát s alkotmányos institutióinak állandóságát semmi nem biztosíthatja inkább, mint ha azon formákra nézve, melyek szerint az alkotmányos elvek a birodalom két hasonjogú felében gyakoroltatnak, egy bizonyos homogenitas létezik, ennek pedig első feltétele az, hogy a birodalom Lajtán-túli felében egy oly törvényhozás létezzék, mely a birodalom nem-magyar részeit ép úgy képviselje, mint a magyar országgyűlés Szent István koronája minden országát képviseli.

Ugyanazon történelmi kifejlődés, mely köztünk s a birodalom Lajtán-túli fele között a dualismust megállapította, azon tartományok közt, melyek századok óta ugyanazon elvek szerint közösen kormányoztattak, nemcsak az érdekek közösségét, sőt bizonyos egységét állapította meg, s ugyanazon tekintetek, melyek nálunk kivánatossá, sőt szükségessé teszik, hogy Horvátország, mely a magyar koronának részét képezve, a közös törvényhozásban részt vesz, az 1861-iki feliratok értel-

mében saját ügyeit tartományi gyűlésén s teljes autonomiával kezelje, oda utalnak, hogy a birodalom másik felében, például Csehországnak és Galicziának, hasonló állás biztosíttassék s így ezen tartományok nemzetiségi és történelmi igényei, a mennyiben azok méltányosak, kielégíttessenek.

De ha hiszszük is, hogy a birodalomnak érdekeit semmi nem biztosítaná inkább, mint ha alkotmányos viszonyai így rendeztetnének el; ha meg vagyunk is győződve, hogy ily organismus mellett két törvényhozással, melyek egyike a birodalom Lajtán-túli felét, másika a magyar korona minden országait képviseli, s melyek a birodalom közös ügyeire nézve kebelökből kiküldött megbízottak által határoznak, míg a birodalom két különálló fele egyes részeinek, mint például Horvátországnak s Csehországnak saját dolgaiban az autonomiának lehető legnagyobb mértéke biztosíttatik; ismételjük, ha meg vagyunk is győződve, hogy ily organismus mellett, mely a dolgok természetéből fejlődik, és minden méltányos igényeket kielégít, alkotmányos szabadságunk a dualismus mellett oly garantiákat nyerne, minőkkel az Anglián kívül sehol sem bír: bizonyos előttünk, hogy ezen elvek elfogadása nem tőlünk függ, s hogy azok vitatását nemcsak azért nem ismerhetjük feladásunknak, mert azokban, mik a birodalom másik felének beldolgait illetik, csak annyiban követelhetünk beleszólási jogot, a mennyiben azok saját jogaink körébe vágnak, de azért is, mert ezen elvek alkalmazását a birodalom másik felében, a menynyire mi tudjuk, Magyarországban senki nem ellenzi, s így oly eszmék bő fejtegetése, melyeket senki nem ellenez, s melyeknek elfogadását igen sokan kivánatosnak tartják, legalább is felesleges.

Közös érdekeink között a legfontosabb bizonyosan az, hogy alkotmányos átalakulásunkban mentül elébb megállapodáshoz jussunk, s ez úgy remélhető, ha azok, kiknek az alkotmányos szabadság a Lajtán innen s túl szivükön fekszik, kezet fognak; de ezt csak akkor várhatjuk, ha helyzetünket önámítás nélkül figyelembe véve, végre beláttuk, hogy miután a birodalomban létező dualismusnak megszüntetése a dolgok jelen állá-

sában senkinek nem fekszik hatalmában, feladásunkat nem e lehetetlen czél utáni törekvésben, hanem csak abban kereshetjük, hogy a dualismusnak azon következéseit elhárítsuk, melyek a birodalom hatalmi állására károsak lehetnének.

A mely napon a Lajtán-túli alkotmányos párt lemond azon csalódásokról, melyeket az egység lehetőségére nézve ápol, s melyben a dualismust mint a birodalom alkotmányos organisatiójának alapelvét elismeri, azon napon, melyben ez által a közös kiindulási pontot elfogadva, czélul nem a birodalom egyik felének felsőbbségét, hanem mindkettőnek alkotmányos szabadságát s közös ügyeinknek mentül czélszerűbb elintézését tűzzük ki: helyzetünk nagy nehézségei legyőzötteknek tekinthetők. E nélkül az alkotmányos szabadság híveinek egyetértése a birodalom két felében, mely nehézségeink alkotmányos megoldásának első feltétele, elérhetetlen.

AZ ORSZÁGGYŰLÉS FÖLADATA.

Századok óta először nyitotta meg az uralkodó törvényhozásunkat magyar nyelven, s azért természetes, hogy az egész nemzet századok óta soha nem értette meg jobban fejedelme szavát; s ha a trónbeszéd mindazokra, kik azt a fejedelem ajkairól hallani szerencsések voltak, az egész országban mély és jóltevő hatást idézett elő, ez csak annak eredménye, mert azon ünnepélyes nyilatkozatban, melylyel a király a törvényhozáshoz szólt, a nemzet talán soha többet nem talált, mi által magát megnyugtatva, mi által reményekre jogosítva érezte volna, mint azon trónbeszédben, mely deczember 14-én a budai királyi palotában elmondatott.

A fejedelmi szó azon bonyodalmakat, melyek az utolsó évtizedek eseményei által hazánk s a birodalom másik fele között előidéztettek, egyszerre nem szüntetheti meg. Azon nagy kérdések, melyeknek megoldásától hazánk s a birodalom jóléte függ, még most is előttünk állanak, s minthogy a trónbeszéd általános nyilatkozatából nem következtethetjük biztossággal, mik a 1848-iki törvényeknek azon részei, melyeknek változatlan életbeléptetését a birodalom nagyhatalmi állására, a fejedelmi jogok épségére s a társországok méltó igényeire való tekintetek kizárják, nem itélhetünk azon nézetkülönbségről, mely ez iránt a fejedelem s az ország törvényhozása között netalán létezik. Nagy nehézségek állnak

előttünk most is, s épen mert azon kérdések, melyek hazánk s a birodalom másik fele között felmerültek, nem az anyagi vagy erkölcsi kényszer fegyvereivel, hanem csak a kölcsönös értesülés és szükségesség érzetéből folyó meggyőződés alapján oldathatnak meg egyedül czélszerűen: előrelátható, hogy e megoldást csak minden viszonyok alapos megfontolása, csak sok fáradság, talán áldozatok után várhatjuk. De egy nézetünk szerint kétségtelen, s ez az, hogy azon pillanatban, melyben a jogeljátszás elmélete félretétetvén, a fejedelem a sanctió pragmaticában egy kölcsönösen elismert jogalapot választott kiindulási pontúl s az ország rendeit s képviselőit arra szólítja fel, hogy azon módozatra nézve, melyet a közös ügyek kezelésére Magyarország közjogi s belkormányzati önállásával s a birodalom hatalmi állásával megegyezhetőnek tartanak, nyilatkozzanak: hogy azon pillanatban, mondjuk, a fennforgó kérdések megoldásának nehézségei talán nagy részben megmaradtak, de valóságos akadályai, melyek annak eddig útjában állottak, egyszerre elháríttattak. Hiszszük ezt pedig azért, mert azon fontos kérdésekre nézve, melyeknek megoldásától a birodalom s hazánk jövője függ, köztünk s a birodalom másik fele között léteznek ugyan véleménykülönbségek, és a módra nézve, mely szerint a fennforgó kérdéseket megoldani reméljük, kivánataink eltérnek ugyan egymástól, de érdekeink ugyanazok, s érdekeink ezen közössége biztosít az iránt, hogy az útat talán nehezen, talán sok fáradság után, de végre bizonyosan fel fogjuk találni, melyen azokat kielégíthetjük.

A nemzet, mely alaptörvényeire hivatkozva, Magyarország és a hozzákapcsolt részeknek közjogi s belkormányzati önállóságát követeli, s a sanctio pragmaticának a magyar korona épségére vonatkozó határozmányainak fenntartásáért minden áldozatra kész, nem kevésbbé ismeri kötelességeit s annál készebb teljesítésükre, minél világosabb előtte azon összeköttetés, melyben e kötelességek teljesítése legfontosabb érdekeivel áll.

Miután ugyanazon törvény, mely Magyarország közjogi s belkormányzati önállóságát kimondja, egyszersmind megállapította az uralkodóház kormányzása alatti országok feloszthatatlan s elválhatlan együttmaradását

s így a birodalom hatalmi állása saját érdekeinkkel kapcsolatban áll;

miután a fejedelemnek alkotmányunkban meghatározott jogai alkotmányunknak lényeges részét képezik, és általános, több izben ünnepélyesen kifejezett meggyőződésünk az, hogy az összes birodalom felvirágzása — mely saját jólétünknek egyik föltétele — és alkotmányos szabadságunk csak úgy biztosítható, ha a birodalomnak minden része alkotmányos jogokkal ruháztatik fel: sem az, hogy a birodalom hatalmi állása gyengíttessék, sem az, hogy a fejedelmi jogok az alkotmány által megszabott határokon túl korlátoltassanak, sem az, hogy a birodalomnak nem-magyar részei a közös ügyek kezelésénél alkotmányszerű befolyásuktól megfosztassanak, a nemzetnek bizonyosan soha nem volt szándékában. S bátran kimondjuk, hogy a mi azon czélokat illeti, a birodalom két felében csak egy nézet uralkodik.

Törvényhozásunknak azon nehéz feladat jutott, hogy oly intézvényeket keressen fel, melyek által a birodalomnak hatalmi állása egyes részeinek alkotmányos szabadságával megegyeztethető; s törvényhozásunk, melynek első kötelessége, hogy az országnak közjogi s belkormányzati önállását csorbítatlanul fenntartsa, csak minden kérdéseknek érett megfontolása és beható tárgyalása után állapodhatik meg nézeteiben. Azon őszinte nyiltság, mely — mit a trónbeszéd oly szépen fejez ki — a fejedelmek s népek közötti bizalomnak nélkülözhetetlen feltétele, feltétele azon kölcsönös bizalomnak is, melytől az isteni gondviselés által egy fejedelemnek kormánya alatt egyesített népek jóléte és szabadsága függ, s törvényhozásunknak joga s kötelessége lesz szemei előtt tartani azt, mit a közös birodalom érdeke kiván, óvatosan kerülve mindent, mi által az országnak közjogi önállása legtávolabbról veszélyeztethetnék. De azon percztől fogva, melyben a nemzet alkotmányos önállása elismertetvén, az ezen legfőbb kincsét fenyegetett veszély eltávolíttatott, érzi e hazában mindenki, hogy midőn a birodalomnak erőt és súlyt kölcsönöz, saját erejét és sulyát növeli, — midőn emel, önmagát emeli s midőn az egész fennmaradását biz-

tosítja, saját épségét tartja fenn; ép azért meg vagyunk győződve, hogy a nemzet áldozatkészséggel és önmegtagadással járuland a feladás megoldásához. Mert bármi nagyok legyenek a nehézségek, melyekkel küzdenünk kell, bátran nézhetünk eléjük, valameddig a fejedelem s az ország között létező bizodalom fennmarad; ennek pedig legbiztosabb alapja a törvényhez való ragaszkodás.

A BIRODALOM JÖVŐJÉRŐL.

Új évnek küszöbén állunk, s a gondolat, hogy életünk egy szakát befejeztük, komolyabbá tesz. Visszatekintünk az elmúlt napokra, s mert tudjuk, hogy a Janus-szobron, mely az új évnek jelképe, az előre tekintő ifjú arcz komoly vagy mosolygó, de azon kifejezést veszi fel, melyet visszafele néző társán látunk, — a meggyőződés, hogy jövőnk csak multunknak folytatása lesz, néha reménynyel, sokszor aggodalommal tölti el lelkünket. A gazda felszámítja készleteit, melyek utolsó terméséből megmaradtak, a kereskedő átnézi könyveit, a tudós újra átgondolja feladatát, az utolsó év haladásai szerint mérve erejét s az időt, melyre annak befejezéséig még szüksége lesz; míg a családapa gyermekeinek mosolygó arczai között saját élténék derültebb napjairól s azon időről elmélkedik, midőn az élet a vidám gyermekeknek is komolyabb leend. Vajon csalódunk-e, ha felteszszük, hogy e napon, midőn mindenki arra gondol, mi szívéhez legközelebb áll, a haza nagy ügye még inkább foglalkoztatja olvasóinkat? Hisz közös ügyünk ez, melyet sajátjának mondhat a legszegényebb, s melynél fontosabbat a leggazdagabb sem ismer; mert nem emelkedhetik senki oly magasra, s nem sülyedhet oly mélyen, hogy ez személyes érdekeire nézve közönyössé válnék.

Szóljunk erről mi is, s midőn az év végórái leperegnek, vessünk egy tekintetet a múltra, hogy felszámolva

eredményeit, önámitás nélkül itéljünk jelen helyzetünkről, tisztába jőjjünk a feladat iránt, melyre készülnünk kell.

A lefolyt év hazánkra nézve kedvező vala, s ha eredményeit tekintjük, a hazafi elég okot talál, hogy azokkal megelégedjék.

A jelen állapot ugyan ki nem elégítheti vágyainkat; a nehéz sebek, melyeket 15 évnek hibái s tévedései a nemzet anyagi jóllétén ejtettek, még nem hegedtek be, s a kormányrendszer, mely szerint ügyeink vezettetnek, távolról sem felel meg törvényeinkre alapított követeléseinknek. De vajon ki az, ki, ha jelen helyzetünket összehasonlítja azon állapotokkal, melyek e hazában most egy éve léteztek, be nem vallaná, hogy azok csaknem mindenben jobbra fordultak?

A rendszert, mely az 1861-iki országgyűlést követte, bureaucratikus haditörvénynek, negativ ostromállapotnak vagy constitutionalis absolutismusnak nevezhetnők; mert azon szavak, melyeket máshol a fennálló kormányrendszerről használunk, nem illenek oly állapotra, mely alatt egy alkotmányos birodalomnak több mint fele a polgári jogok élvezetéből állítólag azért záratott ki, hogy a bureaucratikus absolutismus útján az alkotmányos szabadságra kényszeríttessék; a rendszer, melynek egyetlen jó oldala az vala, hogy mindenki átlátta fenntarthatatlanságát, félretétetett.

A jogeljátszás elmélete, melyet annyival monstruosusabbnak mondhatunk, mert az oly államban alkalmaztatott, melyben a tróntól le az utolsóig minden a históriai jog alapján nyugszik, elvettetett; az ország kormánya oly férfiak kezébe ment át, kiktől nézetekben talán különbözünk, de kiknek hazafiságán és alkotmányos érzelmein kétkednünk nem lehet.

A sanctió pragmaticában oly kiindulási pont jelöltetett ki haladásunknak, melyet a birodalom két felében egyaránt jogszerűnek ismernek el.

S hogy mindent egybe fogjunk, viszonyaink elhatározásánál ezentúl nem a kényszer uralkodik, mely csak korlátolni képes, hanem a szabadság, mely minden fejlődésnek feltétele.

Nagy lépések ezek, s ha előbbi viszonyaink között

a létező ellentétek kiegyenlítésének még lehetsége is hiányzott, bátran állíthatjuk, hogy most a legnagyobb akadályok, melyek útjában álltak, elháríttattak. S talán mindezeknél fontosabb még azon változás, mely az utolsó év leforgása alatt, főkép a Lajtán-túl uralkodó nézetekben történt.

Ki nem emlékezik az időre, midőn a ministeri padról hirdetett jogeljátszási elmélet a Lajtán-túli népek képviselői által tapssal fogadtatott; midőn a tény, hogy az alkotmányos, sőt a polgári jogok élvezete a birodalom egyik felében felfüggesztetett, az osztrák alkotmánynak kellemetlen, de szükséges feltételeként fogadtatott el, s úgy látszott, mintha az alkotmányos Ausztria V. Károly birodalmának ellentéte akarna lenni, hogy miként ott a nap soha nem alkonyodott le határain, úgy itt a szabadság napja soha ne világítson az egész birodalom felett. És ki nem látja, hogy e nézetek az utolsó év leforgása alatt nagy módosításon mentek keresztűl!

A Lajtán-túl egyes lapok most sem változtatták meg hangjokat, s a szokott buzgósággal folytatják eddigi törekvésöket, mely úgy látszik, csak az, hogy a szakadást, mely a birodalom két fele között tátong, még nagyobbá tegyék. De ha a valóságos közvéleményt tekintjük, kétségtelen, hogy ott, hol előbb csaknem közellenségnek tekintetett mindenki, a ki a birodalmat, mely két, jogilag önálló és tényleg minden viszonyaiban különböző félből áll, egységes államnak elismerni épen nem akarta, most naponként inkább terjed a meggyőződés, hogy a birodalom jövője nem annak unificatiójától, hanem attól függ, hogy közös érdekeink, melyek fejedelmünk egysége s hosszú együttlétünk által támadtak, czélszerű institutiók által biztosíttassanak; s mindinkább szaporodik azok száma, kik átlátják, hogy az legjobban úgy érhető el, ha a dualismust mint tényt elfogadva, a birodalomnak szervezésében ezen alapból indulunk ki.

A Lajtán innen senki nem vonja kétségbe, hogy, miután alaptörvényeink s felbonthatatlan szerződések által a birodalommal kapcsolatban állunk, s miután e miatt hazánknak biztossága, s a befolyás, melyet más államokra gyakorolhatunk, azon állástól függ, melyet

a fejedelem egysége által alakult összbirodalom Európában elfoglal: saját érdekünk nem az összbirodalom gyengítését, hanem azt kivánja, hogy az mentűl hatalmasabbá váljék, s hogy hazánk a birodalom kormányára azon befolyást gyakorolja, mely azt megilleti, és saját érdekeinek védelmére szükséges.

S a birodalom mindkét felében, habár az alkotmány formája iránti nézeteink eltérnek is, és sok egyes kérdés felett vitatkozunk, közös azon meggyőződés, hogy az alkotmányos szabadság a birodalom egyik felében nem alapíttathatik meg, ha a birodalom másik fele attól megfosztatott, s hogy ennek megállapítása legfontosabb közös ügyünk. Ennyi tapasztalás után senki nem kétkedik többé, hogy ha még várnunk lehet, s ha várnunk kell, mindent csak azon egyetértéstől várhatunk, melylyel mindkét oldalról alkotmányos szabadságunk megállapítása után törekszünk.

Akár azon fordulatot tekintsük tehát, mely közügyeinkben, — akár azt, mely a közvéleményben az utolsó év alatt történt, okunk van, hogy eredményeivel megelégedjünk, és a legnagyobb pessimista is be fogja vallani, hogy kilátásaink minden tekintetben kedvezőbbekké váltak. De épen oly bizonyos az is, hogy csakis ezek változtak, s ha azon akadályok között, melyek közügyeink kielégitő rendezésének útjában álltak, sok eltávolíttatott is, sem közügyeink rendezve, sem az államjogi kérdések megoldva még nincsenek. S kétségtelen, hogy midőn az új év küszöbén a jövőbe tekintünk, ugyanazon föladat áll előttünk, melyet tavaly, melyet évek óta magunk előtt láttunk, azon különbséggel csupán, hogy — mert a kérdések megoldása, mely előbb lehetetlen vala, most, miután a jogfolytonosság elve elismertetett, lehetővé vált — e megoldást többé nem utasíthatjuk el.

Eddig eleget tevénk hazánk iránti kötelességünknek, ha szigorúan ragaszkodva törvényeinkhez, magunkat állásunkból semmi által ki nem szoríttattuk; most tőlünk az kivántatik, hogy hazánk önállásához ragaszkodva, melynek fenntartása első kötelességünk, — oly institutiókat alapítsunk meg, melyek hazánk s a birodalom érdekeinek egyiránt megfelelnek. Eddig jogaink

fenntartására szorítkozhattunk, — most azt várják tőlünk, hogy az 1848-iki elveket kifejtve, a tért, melyet férfiasan megvédénk, hazánk s a birodalom javára gyümölcsözővé tegyük. S ha e feladat szebb, bizonyosan nehezebb is, s kétségtelen, hogy azt csak úgy oldhatjuk meg, ha azt egész nagyságában felfogva, azon öntudattal fogunk a munkához, hogy a jelenben a nemzet jóléte, a jövőben annak emelkedése s talán fennállása függ határozatainktól.

S ezen meggyőződés legyen a vezéreszme, melylyel az új évbe lépünk. Nagy és nehéz feladat áll előttünk, és talán előre sem láthatjuk minden nehézségeit; — a siker bizonytalan, de kötelességünk tisztán áll előttünk, s ezt követve oly akadályokkal találkozhatunk, melyeket legyőzni talán nem áll hatalmunkban; de el nem tévedhetünk. Ez bátorítson a nagy munkában, mely reánk vár. Meglehet, hogy a remények, melyekkel az új év küszöbén átlépünk, nem teljesülnek; de legyünk meggyőződve, hogy becsületes fáradozásaink nem vesztek el sem magunkra, sem a hazára nézve, ha az év végével nyugodt lelkiismerettel elmondhatjuk nagy költőnkkel:

Szent hazánk,
Megfizettük mind, mivel csak
Tartozánk.

A FELIRATOK DOLGÁBAN.

I.

Ha azon feliratnak, melylyel a képviselőház a trónbeszédre válaszol, az a feladata, hogy a nemzet nézeteit, érzelmeit s kivánságát tisztán fejezze ki, s ha minden parlamentáris discussiónak czélja, hogy a szőnyegen lévő kérdéseket minden oldalról felvilágosítsa, a többséget saját nézetében megerősítse és meggyőzzön mindenkit arról, hogy az állás, melyet a többség elfoglal, oly elvek s érzelmek szükséges következése, melyek változhatatlanok: úgy az utolsó hét eredményével megelégedhetünk.

Kinek a felirat szelleme iránt kételyei lehettek, azt a képviselőházban folytatott hosszú vitatkozások felvilágosították, és az ellentét, mely a discussió alatt egyes pontokra nézve fölmerült, csak még világosabbá tette azon egyetértést, mely épen a legfontosabb elvekre nézve az országban létezik. A képviselőház jobb oldalának vezetői, s a külön felirat, melyben a főrendek saját nézeteiket s kivánataikat ő felsége előtt kifejezni szükségesnek látták, ezt egyiránt bebizonyították.

A hosszú tárgyalás, mely alatt minden véleményárnyalat szabadon fejezte ki nézeteit, megmutatta, mit a képviselőház tisztelt vezetője oly nemes egyszerűségben kimondott, hogy őszintén óhajtjuk a kiegyenlítést és szivesen közelítünk annak ösvényén a birodalom népeihez, de magunk lábán akarunk odajutni, hogy elmenjünk azon határokig, a melyekig mennünk szabad s a melyeken túllépni árulás volna önhazánk ellen.

S ha ezek után is meghiúsulnának a kiegyenlítés reményei: akkor azok lesznek okai, kik tőlünk többet kivántak, mint a mit tennünk lehet; azok, kik ámbár kétségtelen, hogy Magyarországnak a pragmatica sanctióban határozottan kikötött alkotmányos önállása tettleg is mindig fenntartatott, tőlünk most azt kivánják, hogy arról lemondjunk; azok, kik miután a népeknek s országoknak, melyekkel a sanctió pragmatica által feloszthatlanúl egyesültünk, társai voltunk, de rendelkezésök alá magunkat soha sem bocsátottuk, most nem elégszenek meg, ha készek vagyunk velök s mellettök állni, hanem annál többet követelnek; s azok, kik keveselik, ha hazánk s a birodalom minden egyes részeinek autonomiája annyiban, de csak annyiban korlátoztatik, a mennyiben azt a közös czél megkivánja, mely közös czélt mi sem fogjuk szem elől téveszteni, és kik a birodalom vesztét hirdetik, mihelyt abban valami marad, mit saját rendszerök szerint egy középpontból, bureaucratiájoknak mesterséges gépezetével nem kormányozhatnak.

Csaknem egészen annak szavával éltünk, kinél világosabban a képviselőház, sőt az egész nemzet közmeggyőződését senki nem fejezte ki, s mi meg vagyunk győződve, hogy épen e világosság, melyet a felirati tárgyalások törekvéseinkre vetettek, elő fogja segíteni azok eredményeit.

A képviselőház discussiója kijelölte a határokat, melyeken túllépni az országban semmi párt nem érzi magát feljogosítva, s kik a birodalom szebb jövőjét csak a február 26-iki, vagy máshoz hasonló közös alkotmány elfogadásától várták, csalódva érezhetik magukat reményeikben; de mi nem hiszszük, hogy az a nagy feladatot, mely elénkbe tűzetett, nehezítené.

Nagyon csalódik, ki azt hiszi, hogy institutiók, bármily tökéletesek legyenek theoriában, egy nagy birodalom egységét megállapíthatják. Alkotmányoknak tökélye czélszerűségöktől függ, s annak mérlege csak azon összhangzásban kereshető, mely az institutiók s a tényleges állapotok között létezik, hol ezt nem találjuk, ott az alkotmányos formák tökélye az ellentétet, mely a törvény elvei s a tények között létezik, nem szünteti meg,

s csak azon küzdelmet hosszabbítja, mely ily viszonyok alatt mindig az alkotmány megsemmisítésével végződik; és épen azért az első lépés, mely az alkotmányosság szilárd megalapításához vezet, mindig az, hogy a létező állapotok iránt minden csalódástól meneküljünk.

Valamint senki nem tagadhatja, hogy minden monarchikus alkotmányok között a rendet s szabadságot az angol biztosítja legjobban, s így a legtökéletesebb, mégis el kell ismerni, hogy ezen alkotmány épen Angliában felel meg czéljainak, s más országokban alkalmazva sehol nem elégíté ki a várakozásokat; így a lényeges különbség, mely az osztrák birodalom s minden más államok között létezik, meggyőzhet mindenkit, hogy azon intézmények, melyek máshol a szabadság biztosítására czélszerűeknek mutatkoztak, itt nem alkalmazhatók, s hogy itt, mint mindenütt, az. állam biztosságát nem az institutiókban, hanem alapjukat a létező viszonyokban kell keresnünk.

A képviselőház s a főrendek, minden párt, sőt csaknem minden egyes, ki e nagy ügyben felszólalt, határozottan kimondá, hogy alkotmányunkhoz szilárdan ragaszkodik, s azon önállásról, melyet a sanctió pragmatica s királyaink esküje által megerősített törvényeink biztosítanak, semmiért nem fog lemondani. De vajon nem mondatott-e ki épen oly határozottan és ép oly egyértelemmel az is, hogy a magyar nemzet hasonló szilárdsággal ragaszkodik a sanctió pragmaticának azon határozataihoz is, melyek mindazon országok feloszthatlan együttmaradását s ez által a birodalom hatalmi állását biztosítják, s kevésbbé egyhangú volt-e képviselőink nyilatkozata, hogy saját jogaik legerősebb támaszát, saját alkotmányuk legbiztosabb garantiáját csak minden jognak tiszteletében, csak a birodalom minden részeinek egyenlő szabadságában látják? És ha azon formák, melyek szerint a birodalom kétféle alkotmányos befolyását azon ügyekre gyakorolja, melyek őket közösen érdeklik, különbözők azoktól, melyeket más államokban találnak; ha e birodalom — hogy ismét Deák Ferencz világos hasonlatosságát használjuk — két erős oszlopon épült ív, melynek tetején a trón áll: vajon az épület gyengébb-e azért, vajon jövője nem

biztos-e mindaddig, míg azon oszlopok, melyeken nyugszik, meg nem rendíttetnek!

Feladásunk nem egy új egységes államnak alkotása — mi nem emberi ész s akarat, hanem csak századok míve lehet; — feladásunk inkább azon viszonyok megszilárdítása, melyek köztünk s a birodalom között századokon át fennálltak; és ha az újabb kor igényei s az alkotmányos szabadság erre egyes institutiókat tesznek szükségessé: még szükségesebb, hogy azon két tényezőnek, melynek feloszthatlan összetartása a birodalomnak hatalmát képezi, egyenként erős és szabad legyen; s mi nem ismerünk a birodalomnak — bár öntudatlan, de — veszélyesebb elemeit azoknál, kik a Lajtán-túli népek alkotmányos szabadságában önállásuk veszélyét hirdetik, vagy a magyar alkotmányt, mint a birodalom többi népei alkotmányos szabadságának akadályát állítják fel. Holott épen a biztosság, melyet együttlétünk a birodalom minden részének eddig csak külső megtámadások ellen nyujtott, de ezentúl, reméljük, alkotmányos szabadságunknak fog nyujtani, teszi szükségessé, s épen azért biztossá a birodalom fennállását.

»Rendezze tehát magát mindenik egymástól függetlenűl saját fejedelmének hozzájárulásával«; törekedjék mindenik, hogy saját körében az alkotmányos szabadságot szilárd alapokra állítva, szellemi s anyagi haladását biztosítsa; támogassuk egymást e közös törekvésben s legyünk meggyőződve, hogy »a miben a közös czél, — a közös érdekek tekintetéből egymással érintkeznünk kell, s a mi a valóságos közös viszonyokat, vagy mint mondani szoktuk, a közös ügyeket képezi«, arra a czélszerű formák fel fognak találtatni.

Mert bizonyos előttünk, hogy azon napon, melyen a birodalom két fele egyiránt szabadnak érezi magát, s melyen mindenik az összbirodalom hatalmában saját önállásának biztosítékát látja: az napon, s nem elébb, a birodalom népei testvéri kezet fognak nyujtani egymásnak, s a birodalom jövője biztosítva lesz.

II.

A képviselőháznak márcz. 19-én elfogadott felirata a mlgos főrendekhez küldetett föl s a mint halljuk, a jövő hó első hetében fog tárgyaltatni. Azon kérelmek helyességét, melyeket képviselőink első feliratukban a fejedelem elé terjesztettek, a jog szempontjából senki sem vonta kétségbe. Azok is, kik a felirat egyes pontjait módosítani óhajtották, csak az opportunitást emelték ki, melyért a felelős ministerium s a megyei rendszer helyreállításának kivánata nekik a jelen pillanatban czélszerűnek nem látszott, s ugyanezen tekintetek azok, melyeket a második felirat ellen is több oldalról hallánk.

Engedjék meg olvasóink, hogy ez egyszer eltérve doctrinarius szokásainktól, mellőzve az elveket, mint az opportunitás emberei szóljunk e fontos ügyhöz.

A merevség, melylyel a nemzet a törvényhez ragaszkodik, sokak előtt megfoghatatlan, s oly nemzetek, melyek egy félszázad alatt tíz forradalmon mentek keresztűl, vagy alkotmányaikat a fejedelem octroyált akaratának köszönik, nem foghatják meg korlátoltságunkat, melylyel a legnagyobb szabadságot s jóllétet visszautasítani készek lennénk, ha az csak a törvényes formák megsértésével érethetnék el. Nem vitatkozunk azokkal, kik ebben csak annak bizonyítványát látják, hogy a kor szellemével lépést tartani nem tudunk; de annyi kétségtelen, hogy ezen — nem bánom: — előítélet

nálunk létezik, s hogy miután maga az aranybulla, melyben mai szabadságunk talpkövét tiszteljük, — a bevezetés szavai szerint — csak azon régi szabadságnak visszaállítására adatott ki, melyet a nemzet Szent Istvántól nyert s később az idők viszontagságai alatt elveszített: a meggyőződés, hogy minden jog s törvény mindaddig, míg az a maga útján törvényes formák szerint nem módosíttatott vagy el nem töröltetett, fennáll, oly nemzetnél igen természetes, melynek első szabadságlevele már a restitutio in integrum eszméjéből indúl ki. Ezen meggyőződés pedig az egész nemzetnél oly általános, hogy semmi, bármi üdvös legyen, soha törvényesnek s így definitivnek nem fog tekintetni, ha behozatalánál meg nem tartatott azon jogfolytonosság, mely szerint alkotmányunk 1848-ig fejlődött.

Vajon, kérdjük, opportunus-e, hogy most, midőn a törvényhozás a fejedelem által arra szólíttatott fel, hogy a legfontosabb ügyekben, melyek köztünk s a birodalom között fennálló viszonyoknak hosszú időre alapját fogják képezni, határozzon; vajon, mondjuk, czélszerű-e, hogy a jogfolytonosságnak elve épen ezen esetben sértessék meg?

És épen mivel nekünk is nem pillanatnyi megnyugtatás, hanem czélszerű intézkedések létrehozatala fekszik szívünkön; mivel hazánk viszonyait a birodalomhoz úgy óhajtván elintézni, hogy közjogi önállásunk s törvényes függetlenségünk s az összbirodalom érdekei egyiránt biztosíttassanak, nem akarhatjuk, hogy az, a mit megállapítunk, újra kérdés alá vonassék; mivel oly intézkedések törvényes megalapítására törekszünk, melyek hazánk jólétét s szabadságát, s a birodalom hatalmát állandóan biztosítsák: nem mondhatjuk-e, hogy azok, kik azt tanácsolják, hogy e fontos pillanatban azon elvtől térjünk el, mely hazánkban minden állandóságnak főfeltétele, oly valamit tanácsoltak, mi opportunus lehet azoknak, kik csak a pillanatnyi kényelmet keresik, mi opportunus lehet egyes tisztviselők szempontjából, de bizonyosan sem az ország, sem a birodalom tekintetében nem az.

Nekünk legalább úgy látszik, hogy azok, kik a bonyodalmakat, melyekbe a törvények s a létező állapotok

ellentéte miatt jutottunk, az által akarják megszüntetni, hogy a törvény végrehajtását mellőzik, igaz, ketté vágják a gordiusi csomót, de úgy, hogy egyszersmind azon kötelékeket metszik el, melyek a jelent a múlttal összekötik, s a nemzet és fejedelmei, hazánk s az összbirodalom között a legerősebb kapcsokat képezik; és mi ezen eljárást merésznek tarthatjuk, de opportunusnak — legalább a haza s a birodalom érdekében opportunusnak — bizonyosan nem.

De a jogfolytonosság nem elv, hanem tény, s így az, mit a képviselők a nemzet nevében kértek, nem egy elv theoretikus elismerése, hanem, a mennyiben az a 17 évi törvénytelenségek után lehetséges, a törvényes állapot, s így főkép a megyék és ministerialis kormányformának helyreállítása, s épen ezen kivánatoknak teljesítése az, mit némely kormányférfiak inopportunusnak tartanak.

Nem tagadjuk azon nehézségeket, melyekkel minden, bármily hiányos kormányrendszernek rögtöni megváltoztatása mindig jár. De vajon ebből az következik-e, hogy a jelen, egyiránt hiányosnak s törvénytelennek ismert közigazgatási rendszernél maradjunk?

A fejedelem teljes őszinteségre szólítá fel a nemzetet, s kimondá többször, hogy a fennforgó kérdések megoldását csak kölcsönös bizalomtól várja.

Igen, ezek a feltételek, melyektől függ, hogy nehéz viszonyainkból kibontakozunk, s épen mert a törvényes ösvényről letérve, arra rögtön vissza nem léphetünk; azért kettős szükségünk van, hogy azon időszakban, midőn a nemzet legfontosabb érdekei forognak kérdésben, a bizodalom teljes legyen nemcsak a fejedelem s a törvényhozás, hanem a nemzet s kormánya között is; őszinteséggel szólva pedig, vajon létezik-e ily bizalom, sőt lehetséges-e az a jelen körülmények között?

Midőn a trónról kimondatott, hogy a jogeljátszás elmélete helyett a jogfolytonosság elve tűzetett ki s államviszonyaink rendezésénél ezentúl a sanctio pragmatica fog kiindulási pontul szolgálni, a nemzet osztatlan hálája követte e nyilatkozatot. És ha mindamellett a nemzetnek egy nagy része még most is aggodalommal tekint a jövőbe, minek tulajdonítható ez?

Tisztán áll előttünk a fejedelem szándéka, s miután a törvényhozás az 1848-diki törvények értelmében hivatott egybe, a nemzet törvényes képviselői által, szabadon nyilatkozhatik; de vajon elfelejthetjük-e, hogy a fejedelem szándékain s törvényhozásunk alakulásán kívül semmi nem törvényes, s hogy, ha a törvényhozás ma feloszlik, ha tanácskozmányaink ma félbe szakasztatnak, a törvényességnek, melynek annyira örültünk, még nyoma is eltűnik a hazában? — S ha e gondolat sokakat aggodalommal tölt el, ha a népnek legszámosabb osztálya, mely a kormánynyal csak a megye s a közigazgatás alsóbb tisztviselői által jön érintkezésbe, arról, hogy a törvényesség helyreállt, nem tud meggyőződni; ha bízni nem mer, midőn az egész közigazgatás legfelsőbb fokaitól a legalsóbbakig a törvénynek nem felel meg: vajon bámúlhatjuk-e azt, s nem kell-e inkább megvallanunk, hogy annak oka főkép közigazgatásunk jelen szerkezetében kereshető?

Tudjuk mi is, hogy a megyei szerkezet, mely 1848-ban, mint a törvényhozás akkor hívé, csak rövid időre, mint átmeneti állapot hozatott be, nem felel meg egy czélszerű közigazgatás kellékeinek. De vajon nem mondhatjuk-e ugyanezt a megyékben jelenleg alkalmazott szervezetről is, s nem kell-e elismernünk, hogy az administratió — azért, mert kinevezett s így a közbizalom által nem támogatott — tisztviselők által kezeltetik, azért sem jobbá, sem erősebbé nem válik. És épen, mert megyei szerkezetünk, miként azt az 1848-iki törvények megállapíták a közigazgatás kellékeinek nem felel meg tökéletesen, s mivel erős kormányra soha több szükségünk nem vala, mint a jelen nehéz időben: ez teszi szükségessé, hogy megyei szerkezetünk helyreállítása mellett az egész kormánynak az 1848-iki törvények értelmében átalakítását kivánjuk, kétségtelen lévén előttünk, hogy alkotmányos országban valóban erős csak felelős és oly kormány lehet, mely alakjában a törvénynek megfelel.

S ugyanezen meggyőződéshez jutunk, ha azon nagyfontosságú kérdéseket tekintjük, melyeknek megoldására törvényhozásunk a fejedelem által felhívatott.

Mert ki nem látja át, hogy azon viszonyoknak,

melyek Magyarországot és az ő felségének kormánya alatt álló többi országokat közösen illetik, oly módon való megállapítása, mely hazánk alkotmányos önállásának s a birodalom érdekeinek egyiránt megfelel, a kormány jelen szerkezete mellett csaknem legyőzhetetlen nehézséggel jár.

Vannak népek, melyek alkotmányaikat csak a fejedelem bölcseségének s igazságszeretetének köszönik. De hogy valamely nép alkotmányos uton maga tanácskozzék alkotmányának átalakításáról, míg egész kormányrendszere nem alkotmányos; hogy a törvényhozás a legnehezebb feladást teljesítse, mely valaha alkotmányos törvényhozásnak jutott, azon segedelem s támasz nélkül, melyet a törvényhozás kormányában keres: erre, a mennyire tudjuk, nincs eset a történelemben, s igen félünk, hogy a jelen kisérlet is csak e feladat ily módon való megoldásának véghetlen nehézségét fogja bebizonyítani.

S ezek azon okok, melyekért mi, ha a törvényt mellőzzük is, nem tarthatjuk czélszerűnek egy oly kormányzati és közigazgatási szerkezet fenntartását, mely félig az 1848 előtt létezett kormányformákból, félig a különböző provisoriumok által a megyékbe behozott intézkedésekből összelazítva, nemcsak a törvénynek, de egy jól rendezett közigazgatás kellékeinek sem felel meg, s így sem az egyesek, sem a haza érdekében, mely a hosszú rázkodások után, melyeken keresztül ment, végre ősi intézvényeinek helyreállítását kivánja, nem opportunus; sőt még akkor sem mondható opportunusnak, ha kizárólag azon nagy czélt tartjuk szemünk előtt, melyet a fejedelem magának s jelen törvényhozásunknak kitűzött.

A fejedelem tisztán s világosan fejezte ki magas szándékait, melyek abban központosulnak, hogy miután a birodalom azon országai is, melyek eddig alkotmányos jogokkal nem birtak vala, ilyekkel ruháztattak fel, azon viszonyok, melyek hazánkat s a birodalom többi részeit közösen érdeklik, s melyeknek czélszerű s kölcsönösen kielégítő rendezésétől a birodalmat alkotó külön országok békés és jótékony együttléte, valamint a birodalom biztonsága, tekintélye és hatalma egyképen

feltételezve vannak, úgy rendeztessenek el, hogy az által — Magyarország alkotmányos önállása és törvényes függetlenségének veszélyeztetése nélkül — a birodalom hatalma s minden részeinek alkotmányos szabadsága csorbát ne szenvedjenek.

A birodalom s hazánk érdekei egyiránt azt kivánják, hogy a fejedelemnek magas szándékai teljesüljenek és saját alkotmányos önállásunk s törvényes függetlenségünk után — melyeket, mint azt a magas kir. leirat maga mondja, más érdekeknek alárendelnünk nem lehet — bizonyosan semmi nem fontosabb előttünk, mint az, hogy a birodalom, melylyel a sanctio pragmatica által felbonthatatlan kapcsolatban állunk, anyagilag virágzó, alkotmányosan szabad és más államok irányában hatalmas legyen.

De ezenkívül van a birodalomnak, s van hazánknak még egy más nagyfontosságú érdeke is.

A jelen időben, midőn a nemzetgazdászat s a politika mezején naponként új fontos tényezők végződnek be, azon állapot, melybe a birodalom belügyeinek szüntelen fluctuatiója s financialis helyzete által jutott, s mely miatt természetes súlyát használnia nem lehet, egész jövőnknek érdekeit veszélyezteti. Elismeri mindenki, hogy a várás politikájának ideje lejárt, s hogy ha a létező bajokon segíteni, s hazánkat s a birodalmat az azokat fenyegető veszélyektől megóvni akarjuk, nemcsak az szükséges, hogy közös viszonyaink czélszerűen, — de hogy azok mentül elébb rendeztessenek el; s ezért talán senki nem fogja tagadni, hogy azon utak között, melyek előttünk nyilnak, épen opportunitás szempontjából azt kell választanunk, melyen a kitűzött czél elébb érethetik el.

És ha e nagy feladást, mely a fejedelem által népeinek kitűzetett, s a mely nem más, mint hogy a birodalmat az alkotmányos szabadság alapjain újra építsék fel, ezen szempontból tekintjük, vajon mi azon mód, melyen ennek megoldása legelébb sikerülhet?

Bizonyosan kivánatosnak tartjuk mi is, hogy mind az, mi egymással összefügg s minek egymásra befolyása van, egyszerre s egyuttal intéztessék el, és tudjuk azt is, hogy minden, mi a birodalom két felének belszervezetéhez tartozik, s a mód, mely szerint az egyes

részek önállása az egésznek szervezetével összeegyeztetik, a legszorosabb összeköttetésben áll egymással. Úgy van ez minden épületnél, melynek a tető ép oly fontos részét képezi, mint falai; de vajon ebből az következik-e, hogy az egész ház minden részeinek építéséhez egyszerre foghatunk hozzá, hogy az alapokon s a falakon, melyek ezeken nyugszanak s a tetőn, mely azt fedi, egyszerre kell dolgoznunk?

Igaz, az épületet befejezettnek csak akkor mondhatjuk, ha mindaz elkészült. A tető nem kevésbbé szükséges, mint a falak, hogy az lakhatóvá váljék. De vajon tőlünk függ-e ott kezdeni az építést, hol nekünk tetszik?

Deák Ferencz az első feliratról tartott beszédében az összbirodalmat boltívhez hasonlítá, melynek legmagasabb pontját a trón foglalja el s mely két oszlopon nyugszik. Vajon tőlünk függ-e, hogy azon épületet a boltív-elkészítéssel kezdjük? S habár legfontosabb feladásunknak ismerjük el mi is, hogy e nagy épület minél előbb elkészüljön; ha arra fogjuk is összpontosítani törekvéseinket, hogy az ív, mely a két oszlopot összeköti, minél erősebb legyen s a trónnak, mely rajta nyugszik, rendíthetlen alapjául szolgáljon: nem kell-e mindamellett, sőt nem kell-e azért mindenekelőtt az oszlopra fordítani figyelmünket, s azon dolgozni, hogy az ismét erősen álljon alapjain és a nagy terhet, melyet reá építeni akarunk, elviselni képes legyen?

Nagy a feladás, melyet a fejedelem magának kitűzött, s melyhez közreműködésre hívott fel, és meglehet, hogy az a birodalom minden népeinek buzgó közreműködése mellett is csak sok, talán hosszú fáradozásaink után lesz elérhető. De hogy ezen nehéz feladat csak úgy sikerülhet, ha annak megoldását ott kezdjük, hol azt kezdenünk kell, azaz, ha mindenekelőtt azt biztosítjuk, mi az egésznek alapját képezi s hogy az alkotmányos összbirodalom megalapítása csak akkor lehetséges, ha Magyarországnak s a birodalom másik felének alkotmányos szabadsága biztosíttatott: ez előttünk kétségtelen. És ép azért, midőn alkotmányunk helyreállításán dolgozunk, midőn a jogfolytonosság elvéhez ragaszkodva törekvéseinket arra irányozzuk, hogy alkotmányos létünk szilárd alapokra fektetve, mentül biztosabban álljon: azon

meggyőződéssel teszszük ezt, hogy evvel egyszersmind az összbirodalom érdekében dolgozunk, s biztosságának feltételét s hatalmának alapját raktuk le.

Vannak, kik a birodalom nagyságáért lelkesülve, ennek érdekeit minden egyébnek elé állítják. De legyenek meggyőződve, hogy ezen érdekek előttünk sem közönyösek, s hogy ismerve az összeköttetést, melyben a birodalom hatalma és szabadsága hazánk jólétével áll, mi nem kevesebb buzgalommal fogunk dolgozni annak megalapításán. A különbség közöttünk csak abban fekszik, hogy mig ők az egységes birodalom nagyszerű eszméje miatt a dolgok tényleges állásáról megfeledkeznek, mi a dolgok tényleges állását tartva szemünk előtt, a birodalom érdekében, mely két jogilag különvált s tényleg különböző részből áll, törekvéseinket arra fordítjuk, hogy e részek közűl legalább az, melyre befolyást gyakorolhatunk, alkotmányos alapokon, erős egészként álljon fel, s hogy míg ők ideáljuk magas boltozatját az eszmék magasztos körében tervezik, addig mi, prózai ember létünkre, az épitést a reális világ alacsonyabb terén kezdjük meg. S eljárásunk köznapiasabb, kevésbbé dicső és magasztos lehet talán, de miután e porvilágon élünk, hol a legkisebb realitás biztosabb alapot nyujt a legdicsőbb eszménél, eljárásunk bizonyosan ez egyszer opportunusabb és elébb vagy később ilyennek fog találtatni.

Mert valamint — a mi már többször kimondatott — erősen hiszem, hogy ha egyrészről Magyarország alkotmánya helyreállíttatott, másrészről a birodalom másik fele valóban alkotmányos alapokon szerveztetett, fejedelmünk egysége s a birodalom minden népeinek közös szükségei elő fogják idézni azon institutiókat, melyeket a birodalomnak hatalmi állása és jóléte megkiván: úgy meg vagyok győződve, hogy e czél más uton eléretni nem fog. Nincs akarat oly erős, nincs lángész oly hatalmas, nincs államtudomány oly mély, mely a birodalmat a szabadság útján erőssé tehetné, ha előbb az alkotmányos szabadság hazánkban s a birodalom másik felében nem biztosíttatott.

JEGYZET.

E kötetben az olvasó együtt találja Eötvösnek a nemzetiségi kérdésről irott összes tanulmányait, nagyobbakat és kisebbeket, röpiratokat és hirlapi czikkeket egyaránt. Azt hisszük, a gyüjteménynek csak javára szolgálhat, ha fejtegetéseit e fontos kérdés dolgában így összefoglalva adjuk.

Eötvös a nemzetiségi kérdéssel különösen az ötvenes években foglalkozott. Már *A XIX. század uralkodó eszméi*-ről írt nagy művében a szabadság és egyenlőség mellé a nemzetiségi eszmét kapcsolja harmadik uralkodó eszméül. E nagy munkájában e vezéreszméket leginkább elméletileg vizsgálja, később azonban a nemzetiségi kérdésnek hazánkban különös fontosságát is fejtegette, mintegy gyakorlati alkalmazását írva meg nagy munkájában kifejtett eszméinek. E törekvés egyik gyümölcse a *Nemzetiségi kérdés*ről irott tanúlmánya. E tárgy töltötte be akkor jóformán egész lelkét, hiszen hazánk és Ausztria viszonyának szabályozása is e kérdés megoldásától függött. Azért magyar munkája mellett németül is köteteket írt e kérdésről, hogy Ausztria kormányköreit meggyőzze a nemzetiségi eszme elnyomhatatlan fontosságáról és életerejéről s egyszersmind módot keressen és ajánljon megvalósitására.

E röpiratok ugyanazon főeszmék ismétlései más-más alkalmazásban, azért e gyüjteményben elég könnyen mellőzhetőknek tetszettek a teljesség kára nélkül, mert ez eszméknek úgy is terjedelmes fejtegetését találni *A XIX. század vezéreszméi*-ről írt nagy munkában, s az e kötet élén álló terjedelmes, eszme gazdag tanulmányban, s végül a kis czikkekben s egy-két levélben is. Másrészt a munkák alkalmiak voltak, a kidolgozás műgondja nélkül; a mi bennük becses, az eszmei érték és logikai erő, ma már intézményekben testesültek meg. A mellett németül írvák, a fentemlitett magyar művekben fejtegetett eszméknek csak mintegy paraphrasisaiul az osztrák államférfiak számára, s így nyelvük sem kapcsolja őket irodalmunk körébe. Tartalmuk és eszmemenetük ismertetése mégis szükségesnek tetszett, hogy írójuknak az ötvenes

évekbeli munkássága s e fontos kérdést illető eszméi annál világosabb, annál gazdagabb és egységesebb képben tűnjenek elénk.

Három ilyen német munkája van.

Időrendben első *Ueber die Gleichberechtigung der Nationalitäten in Oesterreich.* Első kiadása névtelenül jelent meg, Lipcsében, 1850-ben, s ugyanazon évben Pesten is, Hartlebennél. A második kiadás szerző nevével, Pesten, 1851-ben, a harmadik szintén Pesten, Ráth Mórnál, 1871-ben. A könyv a Macaulay-ból vett jeligét viseli homlokán: „He disliked revolutions and for the same reason, for which he disliked revolutions, he disliked counter-revolutions".

Bevezetés. A bevezetésen kívül tíz fejezetből áll. A bevezetés kifejti, hogy, fölvetve a kérdést: milyen hatása lehet a nemzetiségi elvnek a jövőre, e kérdés megoldásának csak úgy lehet gyakorlati haszna, ha e kérdés minden egyes államban külön oldatik meg, s az általános csak annyiban jön tekintetbe, a mennyiben a speciális viszonyok megértéséhez szükséges. E kérdés megoldását keresi aztán Eötvös az osztrák-magyar monarchiára nézve.

I. fej. **A nemzetiségi törekvések közös alapja és czélja.** Szerinte a nemzetiségi törekvések mindenütt ugyanazon alapokon nyugosznak és ugyanazon czél után igazodnak. „Minden nemzetiségi törekvésnek alapja a többre-hivatottság érzete; czélja pedig mindig uralkodás (17. l.)". Ebből kettő következik: először, hogy ha ez a nézet helyes, e törekvések egyenes ellentétben állnak az egyenlőség és szabadság fogalmával, (a mit Eötvös a XIX. század uralkodó eszméiről írt nagy munkában is bizonyit); másodszor, hogy czéljuk csak a most fennálló államok szétbomlásával érhető el.

II. fej. **A nemzetiségi törekvések ellentétben állnak a szabadság és egyenlőség elveivel.** Minden kiváltságos osztály ilyen többre-hivatottság révén törekszik uralomra, a mi valamennyinek közös czélja. Mikor a nemzetiségi törekvések ez alapon állnak és e czél felé igyekeznek, épen úgy összeütközésbe jutnak az egyenlőség és szabadság eszméivel, akár csak az örökösödési kiváltságosak osztálya.

III. fej. **A nemzetiségi törekvések csak a fönnálló államok felbomlásával érhetik el czéljukat.** A nemzetiségek különfélesége tagadhatatlan, a különbségeket köztük nem lehet azzal elhárítani, hogy több népet egy állammá egyesítsünk, vagy egyiküket többre szétdaraboljuk. Az egyes népek különböző jellemének kifejtése nem árthat az államnak, csakhogy nemzetiségi törekvés alatt egészen mást szokás érteni. Az individuum, a melynek bizonyos jogokat akarnak biztosítani, nem az egyes állampolgár, hanem az illető nemzetiség, s az egyes jogai a nemzetéiből folynak. Minthogy azonban bármely jogot csak egyének gyakorolhatnak, szükség, hogy a minek nemzetiség nevezet alatt kiváltságokat akarunk biztosítani, külön egyednek tekintessék, s ez mindenütt, a hol az állam fogalma nem esik egybe a nemzetiségével, az előbbinek felbomlására vezetne. Már

pedig nincs egyetlen európai állam, melynek politikai határai egybevágnának a nemzet nyelvének elterjedésével. A német egység megvalósulása megcsonkítaná Dániát, Ausztriát, Francziaországot, sőt Oroszországot is. Ekkora politikai forradalom pedig szükségkép socialis bomláshoz vezetne, mert az állam viszonyainak felforgatása együtt járna az egyesekével, s ha az államokat a történeti jog mellőzésével pusztán a népek egyenjogusága alapján rendezzük be, e szempontot kell alkalmazni az egyesekre is. A történelem minden eszmének megőrizte előzményeit, de a nemzetiségi eszmével rokon valamit sehol sem találni, ezek az eszmék vadonat újak. A miből kettő következik: először az, hogy e fogalmak megvalósítása végtelenül nehéz, megérésükre még sok idő szükséges; másodszor, hogy meg nem valósíthatók minden államrend teljes felbomlása nélkül, a melyek ez eszmékre való tekintet nélkül fejlődtek ki, s azokkal részben ellentmondásban is állnak.

IV. fej. **A nemzetiség elve az osztrák monarchiában.**

Különösen bonyolult a dolog Ausztriában, a hol történeti jog és jelen állapot, a lakosság száma, sőt az országrész neve is nemzetiségi igények indokai gyanánt használtatnak. Kérdés, vajon a nemzetiségi eszme nevében emelt követelések itt is összeférhetlenek-é a politikai szabadság és egyenlőség elveivel s vajon azok itt sem valósíthatók-e meg az állam felbomlása nélkül?

V. fej. **Az egyenjogusság elve összeférhetlen az alkotmányos Ausztria fennállásával.**

Mindenekelőtt azt kell tisztázni, micsoda igényekkel lép fel a nemzetiségi eszme Ausztriában, s hogyan lehetne azokat a május 4-iki alkotmány alapján kielégíteni? Teljes egyenjoguságot kivánnak, de ez alkotmányos országban csak a nemzetiségi kérdéstől függetlenül érhető el, ha a kormány a nyelv használatát is ép úgy a dolog természetes menetére s teljesen az egyesre bízza, mint a vallásszabadsággal teszi. De épen ellenkezőleg, az államban minden nyelv egyenlő helyzetének törvényes biztosítása kivántatik, s az, hogy a nyilvános hivatalok a nemzetiségek számszerinti arányában hozzájuk tartozó egyénekkel töltessenek be. Nem egyenlő szabadság a jelszó, hanem egyenlő uralom, abban az értelemben, a minőben Magyarországon a magyarság túlkapásai ellen hangoztatták. Az egyenjoguságot két értelemben lehet venni. Ha bármely nemzetiségü egyének polgárjogainak egyenlőségét értjük egyenjoguság alatt, ez 1848 előtt is megvolt, mert különbségek az előtt is csak társadalmiak álltak fenn, a melyek 48 óta különben is megszűntek. Ha a közéletben, az iskolában s a magánéletben kivánnak szabadságot, mért ellenezné ezt oly kormány, mely az egyes érdekköröket úgyis összefogja centralisatiojával. Ha tehát az „egyenjoguság“ szónak értelme van, az csupán az egyes nemzetiségek,

azaz egyes nyelvek egyenlő helyzetét jelentheti. Fennállhat-e azonban alkotmányos állam, hol az egyenjogusság ez értelemben valósul meg; fennállhat-e kivált Ausztria, a maga sajátos helyzetében? A nyelv különfélesége mindenesetre nehézségeket okoz a kormányzatban, a mit csak a legelterjedtebb s legkifejlettebb nyelv általános használatával lehetne elkerülni. Máskép áll a dolog, ha valamely nyelv használata az illető nemzetiség fennhatóságának symbolumául tekintetik, s ez az eset Ausztriában. Itt az egyenjogusság elve csak eszköz volt az államférfiak szemében. Magyarország történeti jogai, melyek útjában álltak egy erős, egységes osztrák monarchiának, csak az egyenjogusság elvével voltak legyőzhetők; a népnél azonban ez a czél — Ausztria egysége — eszközzé válik. A nép czélja a nemzetiségek egyenjogusága. A népek síkra szálltak Ausztria politikai egységeért, mert azt hitték, csak ez úton érhetni el nemzetiségök egyenjoguságát. De mig e feladat meg nem oldatik, az alkotmányos jogok, mindenek előtt a szabad sajtó és a törvényhozás, csak eszközökül szolgálnak a küzdelem folytatására. Kérdés, fennállhat-e oly állam, melyben az az organismus, a mely hivatva volna megadni állam-egységét, puszta eszközül használtatik az állampolgárok egyes töredékeinek szüntelen küzdelmeiben? S vajon beérhetik-e a nemzetiségek egyenjoguságuk elvének elméleti elintézésével, s hogy lehetne ez gyakorlatilag kivihető a nélkül, hogy a kormányzat lehetetlenné ne váljék? Állam, a melynek ügyei tíz nyelven vitetnek, melyben a minister az interpellatiókra csak tolmács segélyével válaszolhat, a hol a közhivatalok betöltésénél a puszta nyelvismeret a döntő, s a pályázók megőszülnek, mire mindazon nyelveken írni megtanulnak, a melyeket érteniök kell: oly állam fennállása képtelenség. A kik a márczius 4-iki alkotmányt fogalmazták, s a centralisatio elvét minden téren keresztül vinni igyekeztek, nem akarhattak a kormányzat elé nagyobb akadályokat gördíteni, mint a minők a régi provinciai beosztásnál, az egyes részek legnagyobb önállósága mellett is, fennállottak. Az egységes Ausztria kedvéért vagy a nemzetiségek egyenjogusságának elvét kell feladni, vagy az alkotmányos állami létről kell letenni.

VI. fej. Az egyénjogusság elve absolutismushoz vezet.

Ausztria népei többet áldoztak a nemzetiségi eszméért, hogysem most róla lemondanának, s biztosan mindent elkövetnének, hogy ez eszmét az alkotmányos szabadsággal összeegyeztessék, s e közben könnyen juthatnának arra a téves meggyőződésre, hogy a kettő közt csak Ausztria egységének czélja áll. Ha a nemzetiségek olyan helyzetbe jutnának Ausztriával szemben, minőbe Magyarországgal szemben kerültek volt, itt is ugyanaz a törekvés állna elő, a mely Magyarország

egységét megrontotta. Maga a német nép, a mely Ausztriában a legértelmesebb, mely a birodalom egységének képviselője, a mely az egy nyelv használata mellett van, maga ez a német nép is megváltozhatik, ha rájön, hogy az általános használatú nyelv, melyet a többség határoz meg, — a többség pedig Ausztriában nem a németség, — más is lehet, nem csupán a német. Az osztrák monarchiának uj alkotmányra van szüksége, a mely elejét veszi minden összeütközésnek az állam egysége s a nemzetiségek egyenjogusága között, a mi csak úgy lehetséges, ha a márczius 4-iki alkotmány elvei feladatnak. A ki 1848 márcziusa óta figyelemmel kiséri az eseményeket, szükségképen arra a meggyőződésre jut, hogy

ez a mozgalom nemzeti irányú volt;

hogy, a mennyiben a nemzetiségi kérdés szerepet nem játszott, a nép nagy többsége nem annyira politikai jogokért küzdött, mint inkább a törvény előtti egyenlőségért, a kiváltságok megszüntetéseért, s kivált azon anyagi előnyökért, melyek az előtt egyes osztályokat illettek;

végre, hogy a monarchia egységének csak a korona a kifejezője. Az egységes állam fogalma csak annyiban jött szóba, a mennyiben a monarchikus elv természetes következményének tetszett. „Nem az egység elve mentette meg a monarchiát, hanem a monarchia elve mentette meg az egységet Ausztriában (61. l.)".

Ebből következik, hogy

1. az adandó új alkotmányban a többség megelégedése nem annyira az általános politikai szabadság mértékétől függ, mint inkább az egyes nemzetiségeknek biztosított önállóság fokától;

2. hogy — e pillanatban — a politikai jogok korlátozása csak akkor járna veszedelemmel, ha ez által az 1848-ban kicsikart anyagi előnyök is veszendőbe mennének;

3. hogy azok számára, a kik a monarchia egységeért küzdöttek, az az alkotmány szolgálna legnagyobb megnyugtatásul, a mely leginkább biztosítja a monarchikus elvet.

Különben az az alkotmány fog a legtöbbek kívánságának megfelelni, a mely legtöbb tért nyit az egyes nemzetiségek önállóságának és különös jogainak, vagy legalább minden nemzetiségnek a legtökéletesebben megközelíthetővé teszi az egyenlőség elvét. Minthogy pedig az egyenjoguság elvének a monarchia alkotmányos kormányformája áll útjában, szükséges föladni mindent, a mi a márczius 4-iki alkotmányban a nemzetiségek igényeivel ellenkezik, a mi pedig nem más, mint az osztrák állampolgároknak épen politikai szabadsága; s ennek megtörténte annál valószinűbb, mivel az alkot-

mányos formák fontosságát az egész államot érdeklő ügyekben a nép nagy tömege nem méltányolja kellőképen.

Az egyesnek ragaszkodása valamely politikai intézményhez attól függ, mennyi beleszólása van az intézmény gyakorlati érvényesülésébe. A nép szemében Ausztriában így a municipalis élet jogai a legfontosabbak, s csakugyan ez szenvedne legkevesebbet a kivánt változások esetén, söt e jogok egyenesen gyarapodnának absolut kormányforma alatt is.

A mondottakból világos:

Minthogy a nemzetiségek egyenjoguságának elve nem jelenthet mást, mint az állam területén használatos nyelvek egyenlő használatát s ennek kapcsán a közhivatalokra a különböző nemzetiségű polgároknak megfelelő számarányban való kinevezését, s minthogy ez a követelés alkotmányos államban, a hol együttes képviselő test hozza a törvényeket, s a hol a legnagyobb állami hivatalok betöltése nem a koronától, hanem a többségtől függ, teljességgel kivihetetlen;

minthogy Ausztria egységének fogalma a nép nagy többségében csak úgy vert gyökeret, mint a monarchiai elv következése;

minthogy 1848-nak azon vívmányai, melyek a nép helyzetén könnyítettek, nem csorbulnának akkor sem, ha Ausztria megszűnnék alkotmányos állam lenni, az újabb kor szellemében készült alkotmány pedig a nép legféltettebb politikai jogait csak korlátozná:

mindebből következik — föltéve, hogy az egyenjoguságot az állam alapelvének tartjuk, — hogy Ausztria megszűnik alkotmányos állam lenni, s nyugalomra csak akkor számíthat, ha a nyilvános életnek mindazon ágai, melyek az állam egységét megszilárdítják, az alkotmányos kormányzat alúl kivétetnek s a koronára bízatnak, mely a nemzetiségek fölött áll, mig minden egyéb a provincialis életre ruháztatik át, a hol minden nemzetiségnek teljesen egyforma önállóság biztosíttatik.

Valószinű, hogy a márczius 4-iki alkotmány mégis életbe lép, s ha fentartása lehetetlennek mutatkozik, a monarchia egyes részei megnyerik mindazon alkotmányos jogokat, melyek az egységes monarchia fennállásával összeférnek. De a ministerium soha sem mondhat le legfőbb feladatáról: Ausztria egységének megőrzéséről, s ha az összehívott Reichstag a birodalomnak inkább szétdaraboltságát, mintsem egységét mutatja; ha a nemzetiségek igényeket emelnek, melyek alkotmányos úton a kormány bénítása nélkül nem teljesíthetők; ha másrészt a nemzetiségi igények megvalósíttatnak, de az alkotmány rovására: a ministerium mégis csak az említett irányba sodródik, mert kénytelen vele s mert

semmiféle kormány sem vehet rá valamely népet a politikai szabadság nagyobb fokának elfogadására, mint a minőre az vágyik. A népet ismerve, az egyenjoguság utáni vágya okvetlenül vesztét okozza az alkotmányos szabadságnak.

A nemzetiségi elv nem a monarchia egységének fennállásával, hanem csak alkotmányos állam voltával ellenkezik.

Ha az egyén személyes szabadsága biztosítva van, a törvény-előtti egyenlőség teljes s a municipalis élet az önkormányzat áldásaiban részesül, az egyesnek kevés kivánnivalója marad, s talán az államnak is előnyösebb, Ausztriának sajátságos helyzetét tekintve Orosz- és Törökország között, ha ügyeit abszolut kormány viszi.

Minthogy a nemzetiségi eszme megvalósítása, szokásos értelmében véve, — e röpirat szerint — az állam felbomlására vezetne, kérdés, nem hozna-e ily sorsot Ausztriára is?

E kérdés három részre szakad.

Vajon az egyenjoguság elve tökéletesen keresztülvihető-e Ausztriában, az alkotmányos szabadság feláldozása árán is?

Vajon részleges keresztülvitele megnyugtatná-e a kedélyeket?

Vajon továbbfejlődésében nem vezetne-é ez az elv is az állam felbomlására?

E kérdésekre keresik a választ a következő (VII—IX.) fejezetek.

VII. fe.

A nemzetiségek egyenjogúságának elve Ausztriában teljesen nem vihető keresztül.

Az egyenjoguság elvének megvalósultához kettő szükséges:

1. Ha az állampolgárok befolyása a tartományok belső kormányzására korlátoztatik, ezeket a nemzetiségek, vagyis a különböző nyelvek szerint szigorún el kell határolni.

2. Egy nemzetiségnek sem lehet okot adni panaszra, hogy a központi hatalom által elnyomatik s a közös államügyekben nem vehet részt.

Az elsőt illetőleg sokszor hangoztatták, hogy a nemzetiségek szerinti felosztásnak csak Magyarországon kell okvetlenül keresztül vitetni, a mely a szabadságharczczal eljátszotta történeti jogát. E felosztás büntetés lenne, s egyszersmind elejét venné újabb forradalomnak. De a boszúnak az a politikája, a mely egyik államban a történeti jognak, a másikban a nemzetiségnek kedvez, nem szolgál a birodalom egységének javára. Azonkívül a Magyarországon lakó nemzetiségek átterjednek más tartományokra is, s itteni töredékeiknek vagy törzsrokonaikkal kell egyesülniök, vagy ezek is hasonló kedvezményben részesítendők, a mi az egyes tartományok feloszlására vezetne, mint közvetve az előbbi mód is.

Ha tehát Magyarországon az elkülönzés elve alkalmaztatik, keresztül kell azt vinni az egész monarchiában. Ámde mig egyes nemzetiségek teljes különválásban keresik önállóságukat, mint a lengyelek és szerbek, mások épen a rokon népfajokkal való egyesülésre törekesznek, mint a többi szlávok. Ez a mód tovább a németség és Itália egységére vezetne, a mi nem állhat Ausztria érdekében. A felosztásnak tehát oly elvek szerint kell történnie, a melyek révén nemcsak a nagy törzsek, hanem azoknak minden külön tagja külön tartományi életet éljen.

Minthogy azonban a határok természetesen nem pontosak, mi történjék a vegyesebb lakosságú területekkel? Két népesség között dönthet a nagyobb szám; így az erdélyi szászság földje például a szerb vajdasághoz kapcsoltathatik, de mi történik a többféle népességü vidékekkel? Az is kérdés, ki legyen ebben biró, ba a koronát nem akarjuk belevinni a nemzetiségek harczába, s hogy vajon a puszta szám döntsön-e, vagy csak a politikai jogokkal biróké? Az utóbbiak többsége más nemzetiséghez tartozhatik, mint a nép többsége. Ha a többség nyelve szerinti felosztás oda vezet, a mit tőle várnak, akkor e többséget fel kell ruházni a politikai jogokkal. Minthogy a többség egyénekből áll, külön elvet kell fölállítani arra nézve, ki milyen nemzetiséghez tartozónak vétessék, s csak nyelve vétessék-e tekintetbe, vagy neve és származása is? A felosztás semmiképen sem állandó, mert például a nyelvi viszonyok megváltoztával az egészet újra elől kellene kezdeni. E — ha csak 20—30 évenként is beálló — változás hátrányos lehet az államra nézve s talán veszélyes is, annál inkább, ha az egyes nemzetiségek az újabb felosztásnál fortélyosan előnyök után törekednének.

Mindebből világos, hogy a tartományoknak nemzetiségek szerinti felosztása, a mit a szokásos értelemben vett egyenjoguság elve alapföltételének kell tekinteni, az osztrák monarchiában kivihetetlen.

Ép oly kivihetetlen a hivatalok arányos felosztása is, a mit csak elképzelni is kész nevetség.

VIII. fej. Nem tökéletes keresztülvitele nem lenne megnyugtató.

Marad a kérdés: minthogy az egyenjoguságra törekvés tulajdonképen supprematiára való törekvés, s így tulajdonképen egy nemzetiséget sem elégíthet ki, tökéletlen keresztülvitele mely népnek szolgálna mégis megnyugtatására? A német a legtöbb tartományban elvesztené fenhatóságát; a szlávság, mely délen egy nagy panszláv területről álmodozik, s északon egy másikról a csehek zászlója alatt, ezzel csak szétdaraboltatnék. Legjobban járna a románság, mely ez okon Erdély és Bukovina mellett Magyarország egy részére is szemet vethetne, de tekintve a szászoknak tett igéreteket s a

szerbek előnyeit, ők aligha volnának elégedettek. A lengyel népről, mely újabban lengyelre és ruthénre szakad, s a magyarokról itt beszélni is fölösleges. Hogy a horvátok reményeit mennyire elégítik ki a nemzetiségi engedmények, láthatni abból, mint fogadták azokat Horvátországban és a szerb vajdaságban. Pedig ezek a népek mind nyertek volna. A népnek egy tulajdonsága van: érzéke a jog iránt, s Szerbia példája, mely saját kárára is ragaszkodik a történelmi joghoz, mutatja, mily biztosnak, kifejlettnek kellene lennie az új rendszernek, hogy a nép abban megnyugodjék. Az egyenjoguság elve nem vihető következetesen keresztül, s ha ez még sikerülne is, nem hozna nyugalmat a birodalom lakosaiba. Még csak az a kérdés, milyen hatással lenne a jövőben a birodalomra?

IX. fej. A nemzetiségi egyenjoguság elve továbbfejlődésében a monarchia felbomlására vezet.

Az államot gépezethez hasonlítják sokan; e gép mozgató ereje a nép érzelmeiből telik. Az osztrák birodalomban a hazaszeretet sohasem a monarchiához kapcsolódik, hanem az egyes tartományokhoz. A népben nincsen osztrák hazafiság, s ha a tartományok népei síkra szálltak az egész birodalomért, első sorban a maguk kisebb hazájáért tették. „Talán sikerül azt a patriotismust megsemmisíteni, a mit nem akarnak; támasztani olyat, minőt akarnának, nem fog lehetni". Ha hazájuk szétforgácsolódik, bizonyára alkotnak maguknak a népek új fogalmat, melyet szeretettel övezzenek; de ez nem az egységes Ausztria fogalma lesz, hanem szükségképen az egyes nemzetiségeké. Nehezíti a helyzetet az is, hogy az Ausztriát lakó nemzetiségek közt, a magyart kivéve, egyetlen egy sincs, melynek határai túl ne terjednének a birodalom határain. S bármekkora lobbot vetett is nálunk a nemzetiségi érzés, az legnagyobbrészt oly mozgalom lángja volt, a mely a birodalom határain kívül készíttetett elő, s bizonyára az sem marad hatás nélkül a monarchián kívül sem, ha a nemzetiségi eszme Ausztriában elismertetik. A nemzetiségi kérdés nem pusztán osztrák kérdés, s azért nem is oldathatik meg pusztán Ausztria számára.

Nemzetiségük szerint elkülönzött tartományai a birodalom határain kívül eső nemzetiségek törekvéseinek tűzhelyeivé lesznek. Mikor Ausztria a nemzetiségek különféleségét a monarchia felosztásának alapjául ismeri el, vagy határainak kiterjeszkedését készítette elő az Ausztriában élő nemzetiségek határaig, vagy az első lépést tette meg fölbomlásához, megjelölvén a határokat, a meddig egyes részei elszakadhatnak tőle. Egyiknek a kettő közül meg kell történnie.

„A nemzetiségi elv az osztrák birodalomra nézve nagy jövő csirája lehet. A nemzeti egység eszméje, mely államunkra, ha csak a német és olasz elemet vesszük

számba, veszedelmesnek látszik, dél és kelet felé erős eleme a monarchia erejének, s a törekvésből ez eszme megvalósitása iránt, állam keletkezhetik, nagyobb és hatalmasabb a mostaninál; ez államnak neve lehet Ausztria, de ez a mai Ausztria nem lesz többé" (117. l.).

X. fej. A nemzetiségi elv befolyása Ausztria politikai szervezetére.

Igy hát a nemzetiségi elv abban az értelemben, a mint közönségesen venni szokták, az osztrák monarchiában nem valósítható. Minthogy azonban a mostani Ausztria helyén egy nagy állam fennállása európai szükség, s nagy állam Európa e részén csak úgy képzelhető, ha magában egyesíti mindazon néptörmeléket, melyekből az osztrák monarchia áll: következéskép az egyenjoguság elvének úgy kell módosulnia, hogy az ellentét közte s egy rendezett állam fennállása közt elenyészszék. Maga a fogalom azonban szükséges, s egy állam sem állhat fenn, ha nem veszi tekintetbe a nemzetiségi érzést. Ha a monarchia nem váltja be a nemzetiségi igényeket, nem bomlik fel az e helyen szükséges nagy állam örök időkre, de hogy a mai Ausztria szétbomlik, az bizonyos. Pedig be kell ismerni, hogy nehéz elképzelni oly államalakulatot, mely a mai Ausztriánál jobb közvetítője lenne az európai népességnek. Épen az, hogy a műveltség legmagasabb fokán álló néptöredékei, a német és olasz, államilag oly népekkel vannak összekapcsolva, a kik alacsonyabban állnak, de fajrokonságuknál fogva hatással lehetnek a műveletlenebb, velök rokon törzsekre, a melyeket a civilisatiónak meghódíthatnak, juttat fontos szerepet Ausztriának. Ha azonban a monarchia e törzsek nemzetiségét korlátozza, nem teljesítheti világtörténeti hívatását; a mi okvetlenül a monarchia megszüntére vezet, mert birodalmak csak addig állhatnak fenn, a mig hivatásukat teljesítik. Össze kell tehát egyeztetni egy erősen egységes állam létföltételeit a nemzetiségek egyenjoguságának elvével.

A nemzetiség elve Ausztriában hol történeti alapon épül, hol a nyelv különbségén, s mindenütt az lép jobban előtérbe, a melyik jobban fenyegetve van. Mindkét szempontot tekintetbe kell tehát venni. Meg kell vetni alapját egy erős, egységes államnak, a mihez egy pusztuló s egy terjeszkedő szomszédhatalom közt kevés a foederatio köteléke, hanem *egységes alkotmányra* van szükség. Ez összeférhet az *egyes tartományok történeti jogaival*, csak egység alatt nem kell administrativ centralisatiót érteni, s a tartományoknak nem szabad több önállóságra jogot formálni, mint a mennyit a márcziusi alkotmány előtt gyakoroltak. A mi a *nyelvi követeléseket* illeti, ezek a tartományi életben nem elégíthetők ki, az államra viszont veszélyessé válhatik, ha velök ellentétbe jut; legczélszerűbb minden egyesnek megadni a lehetőséget, hogy nyelvrokonaival nemzeti nyelvök megőrzésére

egyesüljön, vagyis mindenkinek teljes egyéni szabadságot biztosítani.

Ebből kitetszenek az egyedül lehetséges osztrák alkotmány körvonalai.

Ausztriának egységre van szüksége s hatalomra, hogy azt fentarthassa; közös Reichstagra s egyedül ennek felelős közös ministeriumra. Az egész államot érdeklő ügyeket csak az összesült állam közegei intézhetik. Benső ügyeiben azonban minden tartomány maga intézkedik.

A kisebb nemzetiség mindig az állam védelmére számíthat a nagyobbnak túlkapásai ellen. Az egyéni szabadság épen úgy meg fogja kimélni az államot a nemzetiségi zavargásoktól, mint a hogy megnyugtatta a kedélyeket a vallás terén, annál is inkább, mert az osztrák birodalom monarchikus formája révén az állami egységet fentartó intézményeknek mindig túlsúlyban kell lenniök, akármily administrativ önállóság biztosíttassék is az egyes tartományoknak.

A nemzetiségi kérdés Ausztriában egyedül ezen az úton oldható meg, mert a nemzetiségi törekvések az államra nézve veszélytelenekké csak úgy tehetők, ha szükséges következményeik az állam szervezetében elismertetnek.

„Ausztria nem adhatja fel egyszerre a történeti jog elvét, miután keresztül ment is egy forradalmon.

A nép-souverainitás elve nem fogja elnyomni az egyéni szabadság elvét.

Az alkotmányos szabadságot nálunk nem kereshetni azon az úton, a melyen más népek keresték."

Ezek azon következmények, a melyeket a nemzetiségi elvnek az osztrák monarchia alkotmányában érvényesíteni kell.

Azon kell lenni, hogy a nemzetiségi törekvések Befejezés. ellentétbe ne jussanak a birodalom egységének föltételeivel, s ehhez nem szükséges más, mint a nemzetiségeket felvilágosítani valódi érdekeikről, melyek egy őket védelmező nagy állam fennállásával ép úgy össze vannak nőve, mint a hogy abban van Ausztria jövendő nagyságának biztosítéka, hogy a hozzátartozó nemzetiségek fennállásuk föltételének tekintsék.

Első „röpiratában azt fejtegeti Eötvös, hogy Ausztriának fenmaradása érdekében egységre és erőre van szüksége, a másodikban az egység és erő garantiáival foglalkozik. E könyv czíme: *Die Garantien der Macht und Einheit Oesterreichs.* Jeligéül a Guizotból vett sorokat viseli homlokán: „Un peuple a beau renier son passé, il n'est pas en son pouvoir de l'anéantir ni de s'y

soustraire absolument et bientôt surviennent des situations, des nécessités, qui le ramènent dans les voies où il a marché pendent des siècles". A könyv névtelenül jelent meg, Lipcsében, Brockhausnál 1859-ben; ugyanazon évben még két kiadást ért.

Bevezetés. A bevezetésben Ausztria leendő szervezetének előtanulmányaul a birodalom külső és belső helyzetét vizsgálja. Nem tud elképzelni olyan európai kérdést, melynek megoldásánál Ausztria ereje vagy gyöngesége a siker föltétele vagy akadály ne volna. Ausztria leendő alakulása tehát egész Európát érdekli. Ausztria mégis magára van hagyatva. Oroszország egy erős Ausztriában törökországi terveinek akadályozóját látja; ha Ausztria gyöngül, tüstént elveszti Anglia barátságát. A franczia császárság eszméje az olasz birtokok miatt kerül conflictusba Ausztriával, Olaszországot magát egységi terve idegeníti el; Poroszország természetes antagonismusa révén gördítene akadályt az erős Ausztria kialakulása elébe.

Ily állapotban világos, hogy Ausztriának soha sem volt több hatalomra szüksége, mint épen e helyzetében, s hogy most egyesegyedül saját erejére van utalva, s erejének kifejtésére nem sokára szüksége lehet; világos az is, hogy mindent el kell követni, csak az ellenségek kedvező helyzete gyöngíttessék s a birodalomé erősbüljön. A mi a birodalom benső helyzetét illeti, kétségtelen, hogy „a mag, mely körül a monarchia kialakult, uralkodó családjának joga; a kötelék, mely a legújabb időkig egybefűzte, personal unio". Az egyes részek külön nemzeti egyéniségének tudata azonban erősebb, mint a világ bármely más államában. Ez teszi érthetővé, hogy az 1848-iki mozgalom nem irányult első sorban a birodalom egységének erősítésére, s hogy az egészben két eszme mutatkozott a leghatalmasabbnak: a monarchikus és a nemzetiségi, s mindegyik a történeti jog alapján állott. Ezek ellenére az egység kötelékét csak korlátlan kormányzó hatalomban és mindenütt közös administratióban keresték. Az új rendszer, mely sem a népek rokonszenvét megnyerni, sem az állam pénzügyeit rendbehozni nem tudta, kilencz esztendeje alatt maga itélte el magát. Nem gondoskodtak eléggé a megingott rend megszilárdításáról s orvoslatúl mindig oly kárpótlásokat találtak ki, melyek vagy kivihetetlenek voltak, vagy a birodalom egységével ellenkeztek volna; megfeledkeztek arról a különbségről, mely egy legitim s egy tényleg elismert monarchia között van; mindenki csak azzal törődött, mikép támadt a mozgalom, és senki sem gondolt azzal, hogyan lehessen útját szegni. Meg kell végre gondolni, mennyiben szükséges újjá alakítani a viszonyokat, s vajon azon szervezkedések, melyek a forradalom megállítására a legczélszerűbbeknek, sőt

az egyedül lehetségeseknek mutatkoztak, egyedül alkalmasak-e most is az új czélnak, a nyugodt és erős Ausztria megalapításának elérésére? Mert bár a birodalom megrendült, még nem az a kérdés, mily állam épüljön a régi Ausztria helyén, hanem hogy mily eszközökkel tartható meg és vezérelhető biztos, egészséges fejlődés felé ez az állam, annyi évszázad eredménye. Uj Ausztriát alkotni lehetetlenség, épen ez a monarchia jövőjének főgarantiája. A feladat tehát ugyanaz, a mi 1848 előtt volt: újjászervezni az alkotmányt. Olyan alkotmány, mely akkor ellentétben állt a népek nézeteivel, s azért a forradalom előtt kivihetetlen és czéltalan volt, most is az, s az lenne a legjobb alkotmány, a melyről föltehető, hogy általa az 1848-iki események elháríttattak volna.

Milyen volna ez?

I. fej. Magyarország viszonya az összbirodalomhoz 1848 előtt.

Először Magyarországot tekintve, ennek alkotmányos különállása sohasem volt kérdéses. Ez azonban gyöngítette a birodalom egységét, s midőn elismertetett is, mindent elkövettek külön törvényhozásának akadályozására, az országgyűlés összehivásának mellőzésétől a királyi veto-jog kiszélesítéseig. S mig törvényeit formailag elismerték, végrehajtásukat akadályozták, s a közhivatalok hatáskörén lehetőleg csorbát ütöttek. Kellett támadnia egy pártnak, mely a törvények rendelkezéseinek foganatosítását tűzze ki czélul, a mi korlátozza az összállam kormányát. Egyik fél a jogi szempontot tartotta szem előtt, s a legitim monarchia elismerése mellett ragaszkodott Magyarország különállásához, a másik az összállam érdekeit védte. Mindegyik fél ki akarta küszöbölni az ellentétet a törvények és a valóság közül; egyik a törvények szerint igyekezett átformálni a tényleges állapotot, a másik ehhez szabta volna a törvényeket. A törvényhozás két pártra szakadt: a conservativ és a reform]-pártra. Minthogy mindegyik elég erős volt egymás ellensúlyozására, az alkotmány dolgában körülbelől minden a régiben maradt; sem a törvényesen kimondott önállóság, sem a tényleges függés nem fejlődött ki. Egyik sem volt elég erős ahhoz, hogy szándékait keresztülvigye, de midegyik meg tudta gyülöltetni a másik által emlegetett intézményeket, úgy hogy végre nem maradt intézmény, mely a közfelfogásnak megfelelt volna. Az alkotmányos küzdelembe bevonták a legfontosabb socialis kérdéseket is, úgy hogy a vallásos meggyőződéstől a legkisebb polgári viszonyig mindenben megrendült a hit és bizalom. S a mi legfő, a küzdelem hevében mindegyik fél megfeledkezett a győzelem lehetőségéről, s oly eszközökkel élt, melyek a kitűzött czélon túlragadták volna. 1848 előtt tehát Magyarországon

1. alkotmányos tekintetben világos ellentét állt fönn a törvények és a tényleges állapotok között;

2. a kormány s az egész administratio gyűlöletes;

3. az élet legfontosabb viszonyai kérdésesek;

4. mindegyik párt csak a másik legyőzésével törődik, s egyiknek sincs positiv, kivihető programmja.

Az átalakulás irányát a kor szabta meg, maga a rázkodás kikerülhetetlen volt; hogy az alkotmányos Magyarországnak nem-alkotmányos országokkal egybekapcsolása mindenesetre folytonosan nehézségekbe ütközött, s a hosszú küzdelemnek, melyet hazánk az összbirodalom kormányával folytatott, vagy a magyar alkotmány felfüggesztésére, vagy az absolut kormányformának az örökös tartományokban való megváltoztatására kellett vezetnie, s az állam szükséges egységének vagy absolut monarchia útján, vagy Ausztria összes népeinek szabad megegyezéssel választott egységes alkotmánya révén létre kellett jönnie, az ép oly bizonyos, mint az, hogy az 1848 előtti állapot a monarchiában vissza nem állítható.

A forradalom mindenekelőtt az egység hiányára vezet, s megsemmisítette annak minden reményét; s Ausztria nagy, elodázhatlan szüksége, ma is, mint akkor, az állam egysége.

A kik az osztrák monarchia fennállását nem csupán Ausztria népei, hanem Európa szempontjából is okvetlenül szükségesnek látják, azoknak az állam szervezésénél igyekezni kell megtalálni az eszközöket, melyek segélyével Ausztria egysége minél hamarabb s minél csekélyebb ellenállással állandóan megalapíttassék.

II. fej. **Az állam egységének föltételei.**

A hol az egység elemei nincsenek meg, ott azt hatalom meg nem alapíthatja. A nagy államok több nemzetiséget foglalnak magokban, s minden nagyobb nemzetiség több államban oszlik széjjel; az egyes nemzetek az állam egységének productumai, de az államok rendesen nem nemzetiségek productumai, hanem a történelemé. A vallás maga nem fűz össze, mutatják Magyarország különböző vallású, együtt megférő népei. De ha külön története van is minden résznek, az együtt töltött idő nem mulik el nyomtalanul. A mellett az osztrák birodalom államaiban minden realis viszony az együtt töltött 300 esztendő alatt keletkezett. Ausztriában tehát megvannak az egység feltételei, de ez még nem maga az egység; az államnak mint egy egésznek össze kell tartoznia s ehhez bizonyos berendezésre van szüksége, mint a hogy feladata megoldásához szüksége van centralisatióra. Más államokkal szemben egy egységnek kell lennie; önállóságának fentartására szüksége van védelmi eszközökre; hogy ezt fenntarthassa, rendelkeznie kell az állam jövedelmének egy része fölött; hogy jöve-

delmét biztosítsa, a szomszéd államokkal való kereskedelmi viszonyát népe javára kell rendeznie. A mi a külső viszonyokat, a hadsereget, pénzt, kereskedést illeti, senki sem tagadhatja a központi igazgatás szükségét. A központosításnak pedig két módja van: vagy minden, a miben a centralisatio szükségesnek mutatkozik, az uralkodó hatalmára bizatik, vagy egy, az egész állammal közös törvényhozásra. Hogy a minister, a kire a hadsereg, pénz, kereskedés bízva van, csak a császárnak vagy a törvényhozásnak legyen-e felelős, e szempontból egyre megy; de hogy ezeket közösen kell kezelni s fölöttük nem állhat két ministerium és két törvényhozás, s hogy az a dualismus, mely azelőtt is csak úgy volt lehetséges, hogy a monarchia egyik részének alkotmányos törekvései még nem éledtek fel, s Magyarország törvényes jogaival csak korlátoltan élhetett, többé vissza nem állítható, az kétségtelen. Melyik út vezet hát legjobban a birodalom egységéhez megkivántató centralisatióhoz?

Bizonyára az alkotmányos út. E mellett szól a népek Európa-szerte fölébredt alkotmányos érzése s a jelen viszonyai. A társadalmi rend ugyanis sohasem volt annyira fenyegetve, mint mostanság, ezzel szemben csak egység és erő védheti meg az államot, kellő összetartás és erőkifejtés pedig csak alkotmányos formák közt képzelhető, mert csak ezek közt eszmélnek a különböző osztályok érdekeik azonosságára. Ez egész Európára nézve áll. Ausztriában még más okok is szólnak az alkotmány mellett. Igy az, hogy Magyarország maga nyolcz századon át alkotmányosan fejlődött, s a tartományokban még erősebb az alkotmány utáni vágy, mint itt, a hol a nemzetiségi eszme áll előtérben. Az osztrák birodalomban gyönge az egység érzete, pedig ha a birodalom meg akarja oldani föladatát, minden népének közeledésére szüksége van. Erre azonban sem pusztán a personal-unio, sem az administratio egysége nem elégséges; mindenik megvolt 1848 előtt is. Ehhez a nemzetek számára biztosított közös működési tér szükséges. Franczia- és Skótország példája mutatja, menynyire elsimíthatják a közös alkotmányos jogok a nemzeti és tartományi ellentéteket. Ehhez járul, hogy az adózás szükségének bebizonyítására nincs jobb mód, mint ha a népeknek a kormányzatba betekintés engedtetik; így meggyőződnek az adózás szükségéről. A pénzügyi helyzet e szerint Európa-szerte megkivánja az alkotmányos formákat.

III. fej Ausztria egységének legjobb biztosítóka az alkotmány.

Mindenesetre szükséges, hogy az állampolgárok beavatkozása necsak formai, hanem valóságos legyen, s a monarchia nemzetiségei között méltányosan, kiterjedés és népesség szerint oszolják meg.

Felhozzák, hogy Ausztriában nem igérkezik alkalmasnak az alkotmányos kormányforma behozatala; de a kik ezt állítják, voltaképen csak azt bizonyíthatnák, hogy a példaképen felhozott angol vagy franczia alkotmány nem volna megfelelő Ausztriában.

IV. fej. A czélszerű alkotmány föltételei Ausztriában.

Ausztriában a czélszerü alkotmánynak két feltétele van:

1. hogy az állam sajátos viszonyainak megfeleljen;

2. hogy az állam egyes részeit az összességhez való viszonyukban egyenlőkké tegye, mert a nélkül az állam egysége létre nem jöhet. Az elsőből következik, hogy mivel az osztrák birodalom történelmi alakulat, melyet nem az állam egysége, hanem az egyes tartományokban meglevő monarchikus elv ereje tart össze, ez pedig kapcsolatos a történeti joggal: ezt figyelmen kívül hagyni nem lehet. Bizonyosan szilárdabb az oly állam, melynek egyes részei nem csak össze vannak fűzve, hanem egygyé is olvadtak, de ha már nincs máskép, ehhez kell alkalmazkodnunk, abban a meggyőződésben, hogy a század kis nemzetek kifejlődésére úgy sem kedvező.

A másodikból folyik, hogy az osztrák állam berendezésénél valamennyi tartomány kivánatai egyenlőképen figyelembe veendők, s zsinórmértékül csak az szolgálhat, a mi mindnyájokkal közös. E szempontból tekintve a birodalmat, szembeötlik, hogy egykori önállóságuk érzete az egyes tartományokban mindig erős volt s a dynastia által is ápoltatott, — s hogy Ausztria nyelvre és műveltségi fokra különböző nemzetiségeket zár magába, melyek egyrészt kizárólag csak a birodalom határain belül élnek (pl. a magyar), másrészt a határain kívül eső nagyobb nemzetiségek töredékei, melyek azonban mind egyformán fejlődni és elismertetni vágynak. Ebből tovább következik, hogy Ausztriának csak oly szervezése lehet czélszerü, a mely az állam tartományi széttagoltságát s a nemzetiségeknek érvényesülésre való vágyát egyaránt tekintetbe veszi. Ide vezet a történelem tanulsága is, mely szerint nagy mozgalmak nem mulhatnak el a nélkül, hogy minden irányban valami eredményre ne vigyenek; s így az 1848-ban felgyúlt nemzetiségi érzés kielégítését megtagadni is képtelenség.

A fődolog tehát: tisztába jönni azon eszközökkel és mértékkel, a melyekkel Ausztria népeinek nemzetiségi törekvéseit az állam egységének veszélyeztetése nélkül kielégíthetni.

V. fej. Az osztrák államnak nincs módjában útját szegni az egyes népek nemzetiségi törekvéseinek.

Ausztria leendő szervezetének berendezése egybevág a nemzetiségi kérdés megoldásával. Az államnak nincs képességében utját szegni, akkora lelkesedéssel tölti az el Európa összes népeit. Eszmék ellen csak eszmékkel küzdhetni, s a birodalom a nemzetiségi eszme ellenébe a német nemzetiség fenhatóságának eszméjét szeghetné.

E szerint a birodalom lakójának egy német állam polgárának kellene magát éreznie. Kilencz éven át mindent elkövettek, hogy ezt elérjék, az eredményt mutatja a helyzet. Tagadhatatlan, hogy Németország mindig erős hatással volt Ausztriára, kivált a művelődést illetőleg. Ennek révén természetesen terjedt a német nyelv is, s az osztrák kormány kapva-kapott rajta, hogy az iskolába és hivatalokba is birodalomszerte bevezesse. Az eredmény azonban az lett, hogy meggyűlölték a hivatalnokokat s meggyűlölték a német nyelvet, s oly erővel ragaszkodnak nemzeti nyelvökhöz, mint akár II. József idején.

Az államférfiak nem értik, hogy a kis népek a maguk nemzetiségéhez ragaszkodnak, mikor egy nagy állam polgárai lehetnének; nem értik, mint lehet érzelmekkel küzdeni a tények hatalma ellen. Pedig a nép emezt soha sem ismeri, mert a tényeket felismerni nehéz, s mert újabb tények minden pillanatban változást hozhatnak. Ellenben Európa egyetlen államában sem lehetne keresztülvinni oly rendszert, mely a nemzetiségi érzéssel ellenkezik; legkevésbbé pedig Ausztriában, a hol a történeti tapasztalás mutatja, mily kevéssé assimilálhatók népei.

Minthogy pedig Ausztriának az egyes nemzetiségek separatistikus törekvésein nyert diadalát Németországban a németség győzelmének tekintették, a mely az ő hatalmukat — s nem Ausztriáét — a Fekete-tengerig terjesztette, Ausztria nem-német népei még inkább elkeseredtek a németség ellen. Ezért nem valószinű, hogy a nemzetiségek törekvéseinek, ha az államra nézve veszélyesek volnának is, útját lehetne állni.

Ha a centralistikus törekvésekkel ellenkező nemzeti öntudat csakugyan ernyedne is, ez sem Ausztria által, sem a most fennálló monarchia érdekében nem történhetnék.

Az utóbbi időben sok minden dolgozik a nemzetiségi érzés ellen: a közlekedés könnyűsége, mi által a különböző népek sokat érintkezhetnek; érdekeik közössége, mi a szabad kereskedés mind általánosabb elismerésével fokozatosan növekszik, s végül a kor anyagi iránya.

Mindez azonban nemcsak a szűkebb haza iránti szeretetet csökkenti, hanem egyáltalán minden patriotismust s kosmopolita meggyőződésre és politikai közönyre vezet, melyek mellett az állam fennállásának ideje csak a véletlentől függ. A ki ezt általános emberi vagy német szempontból veszi, az örvendhet mind ennek; de e birodalmat, melyet sem a nép egysége, sem biztos határok nem fűznek össze, melynek fennállása épen a történeti jogon s a kis nemzetek tömörülésének szükségén alapul, csak gyöngítheti minden, a mi a történelmi jog

elismerését csökkenti, s növeli a közönyt nemzetiségi tekintetben. Nem vehetni rossz néven a németeknek, ha azt hiszik, hogy a birodalom népei szellemi és anyagi tekintetben nyernének, ha beolvadnának a németségbe; de az osztrák birodalom létjoga épen abban van, hogy általa válik lehetségessé annyi népnek egy állammá egyesülése. Ha Ausztria a németesítés megkezdett útján tovább halad, önmaga ellen cselekszik, mert Ausztria beolvadása egy nagy Németországba kedvezőbb a tartományok kifejlődése és anyagi érdekei tekintetében, mint Ausztriához való legszorosabb csatlakozásuk lehetne. Világos tehát, hogy oly szervezet, mely czéljának csak az egyes nemzetiségek öntudatának megszűnte után felelhet meg, Ausztriára előnyös nem lehet.

VI. fej. **Az egyes népek nemzetiségi egyenjoguságra való törekvése ellenkezik-e az állam egységével és hatalmával?**

Magának a nemzetiségi törekvésnek lényegét némelyek a nyelv és eredet egységében keresik, mások viszont a nemzetiséget pusztán történelmi productumnak tekintik. Az első felfogás a szétdarabolt népek egyesítésére törekszik, a másik az összefűző kapcsok lazítására és széttörésére. Az első az állam kiterjedésének, az utóbbi benső szervezetének megváltoztatására törekedett. Az egyik a történelmi jogra támaszkodik, a másik arra, hogy mint minden egyéniségnek, a nemzetinek is természetes jogai vannak. Ausztriában az utóbbival van dolgunk. Nyelvi kérdés nem szoríthatja háttérbe a történelmi jogot oly államban, mely maga is ezen épül. A nemzetségi küzdelem mindenütt ott volt erős, a hol történelmi alapra támaszkodott. A nyelvi alapon álló nemzetiség nem játszott szerepet, hisz Magyarországon német nemzetiségüek — egész megyék is — a magyarsággal küzdöttek.

Ausztriában a nemzetiség fogalma történeti fejlődés eredménye, s a tartományi különállás fogalmával kapcsolatos. A nemzetiségi egyenjoguság után való törekvés így nem más, mint küzdelem tartományi autonomiáért, s a kérdés, vajon a nemzetiségi egyenjoguságra való törekvés ellenkezik-e az osztrák állam egységével és tartalmával, azonos azzal: összefér-e az állam egységével az egyes tartományok fennállása, történeti határaik között, benső kormányzatukban jelentékeny autonomiával?

Ausztria kialakulása a történelem eredménye; az állam összetartó kapcsa pedig a legitim monarchia elve. A forradalom idején csak ez az elv nem rendült meg és a nemzetiségé. Csak az a szervezet lesz tehát megfelelő, mely a történelmi joggal összefér, nincs ellentétben a nemzetiségi elvvel s megerősíti a ragaszkodást a legitim monarchiához.

S ha ez így van, ellenkezhetik-e a tartományok autonomiája az állam egységével? Ha egy dynastiának birodalma egyes részeire oly történelmi jogczíme van, minő

egyetlen más háznak sincs Európában; ha ez a jogczím a legnehezebb viszonyok közt elég volt az állam egységét megtartani; ha a római császárságnak osztrák császársággá való átalakítása nem lazított a birodalom összetartásán; ha az 1848-iki események is bizonyítják, hogy a dynastiának a birodalom egyes részeihez való joga nemcsak az egész fölötti uralmának corollariuma, hanem minden egyes tartományban külön fönnáll, úgy, hogy azt sem a központ zavargásai, sem gyülések határozatai meg nem változtathatták: lehet-e akkor állítani, hogy a nemzetiség öntudatával biró egyes tartományok, ha ez okon benső kormányzatukban autonomiára törekszenek is, veszélyeztetnék az állam egységét?

Az alkotmány természetesen hatással van az össz-állam kormányzatára s az egyes országok viszonyára az össz-államhoz. Ezek a következőkben állnak: *VII. fej.* A kormányzat.

1. Az alkotmányos országokban az uralkodónak a törvényhozásra való befolyása Ausztriában a császárt illeti. Ő hivja össze és oszlatja fel az országgyülést; ő szentesíti a törvényeket. Övé a végrehajtó hatalom, melyet az össz-államban ministerek, az örökös tartományokban államtitkárok révén gyakorol.

2. Az össz-állam ügyeinek vezetése ministerekre bizatik, a kik a tartományi hatóságokkal rendelkeznek, felelősséggel azonban csak a császárnak s a birodalmi gyülésnek tartoznak.

3. A tartományok minden egyes ügyköre, a bel- és igazságügy, tan-, közmunka- és pénz-ügy minden tartományban külön tartományi kormányra bizatik, mely egy kanczellárból és minden ügykör számára külön államtitkárból áll. A kanczellárok mint állam-ministerek részt vesznek az össz-állam kormányzatában.

4. Az országok a történelmileg megállapodott határokig terjednek. Összetartozó népek (pl. Cseh-, Morvaország és Szilézia) egyesíthetők, s a kisebb tartományok is egyesülhetnek.

Az egyes országok autonomiája mellett a tartományokat összekapcsoló erő nem a kormány befolyásában, hanem a császárságnak az össz-államra s az egyes tartományokra egyformán gyakorolható hatalmában lévén, ennek Ausztriában nagyobbnak kell lenni, mint a mekkora más alkotmányos államokban.

Bármily szabadelvű alkotmány keresztülvitele mellett is marad azonban sok nehézség. Ha a tartományokon belül az egyes közületek is nem nyernek autonomiát, a nemzetiségi kérdés révén támadt nehézségek nem szünnek meg, csak más térre vitetnek át; viszont ha a centralisatio az egyes tartományokban erős gyökeret ver, a decentralisált állam elveszti fölényét ezekkel szem-

ben. Az tehát a kérdés, mi kedvezőbb Ausztriára nézve: az administrativ centralisatio-e, minden következményeivel, vagy pedig az administrativ decentralisatio? Legrosszabb mindenesetre a kettőnek keveréke.

E kérdés két részre szakad:

1. Vajon az állam könnyebben érheti-e el czélját, az egységet, hatalmat és biztosságot, a centralisatio révén, mint ha — a mi Eötvösnek előnyösebbnek látszik — a centralisatio elvét csak a legszükségesebbre korlátozzák, s minden másban az önkormányzat jut érvényre.

2. Vajon azon okok, melyeket a decentralisatio ellen felhoznak, megállhatnak-e?

Melyik úton tesz szert az állam inkább egységre, hatalomra és biztosságra, az a kérdés.

VIII. fej. A közigazgatási központosítás befolyása az állam egységére.

Ausztria eddigi egységét a viszonyoknak köszönte, mely népeit egyesülésre birta; annak, hogy fennállására az európai egyensúly érdekében szükség volt; végül a monarchikus elvnek. Központosítás csak a történelmi jognak s az ezen alapuló monarchikus hatalomnak mellőzésével hozható be, s nem ezeken nyugszik-e egész Ausztria egysége? A nemzetiségi törekvések és a legitim monarchia elve Ausztriában egyaránt a történelmi jog tiszteletén alapulnak, a jogaikért küzdő nemzetiségek fennmaradásának biztosítéka, sőt feltétele épen egy nagy állam fennállása, azért a nemzetiségi törekvés nem ellenkezhetik az állam egységével. A mi csak Ausztriában a történeti jog megszilárdítására történhetik, egyben erősíti a monarchikus elvet, s ezzel az állam egységét és a nemzetiségi öntudatot is. Ezek kapcsolatát, fájdalom, sokszor figyelmen kívül hagyták. 1848-ban előbb a nemzetiségi elv érdekében a monarchikus elvet, később ennek nevében a nemzetiségi érzést támadták; de mihelyst az egység biztosítékát nem a mindenfelé ellenszenves centralisatióban fogják keresni, hanem a történeti jog elismerésében, a nemzetiségek különfélesége az egység akadályából tüstént annak biztosítékává lesz. A közigazgatási központosítás nem hogy erősítené, hanem csak gyöngíti az állam egységét.

IX. fej. A központosítás hatása az állam hatalmára.

Nem jár előnynyel a központosítás az állam hatalmára sem.

Az állam hatalma háromtól függ:

1. a rendelkezésére álló anyagi eszközöktől;
2. az erkölcsi befolyástól, melyet gyakorolni képes;
3. az akadályoktól, melyeket le kell győznie.

Anyagi hatalma annál nagyobb, mentül több emberrel és pénzzel rendelkezik.

Ember dolgában a központosítás csak tulajdon hivatalnokaira számíthat, mert ezek a nép támogatását, mint veszedelmest, visszaszorítják, s mert a gyámkodáshoz szokott nép elveszti érdeklődését a közügyek iránt.

Pénz dolgában az állam ereje függ:
bevételeinek nagyságától;
ezeknek a szükséges kiadásokhoz való viszonyától;
attól, hogy az állam bevétele, vagyis az adó, mily hatással van a megélhetésre;
s hogy miként használtatnak fel a nyilvános bevételek.

A brutto-bevétel száma nem mond semmit; tekintetbe kell venni, mennyit emésztenek fel ebből a szükséges kiadások, mennyire terheli meg a népet, s mennyi fordíttatik belőle a nép jólétének emelésére. A közigazgatási központosítás szaporítja az állam bevételét, de sokat fel is emészt abból, mert a központosított állam hivatalnokai kizárólag hivatalukból élnek; s mert az ellenőrzés sokkal kiterjedtebb és nehezebb a sok emberen át, egy központból; s végül mert oly ügyek, melyeket a helyi hatóság könnyen és gyorsan elintézhetne, itt sok mindenféle formasághoz vannak kötve, melyek el nem kerülhetők, hiszen a polgárnak magába a közigazgatásba nem lévén beleszólása, egyedüli biztosítékát e formalitásokban találni. Ezért nőtt meg a központosítás behozatalakor az állam jövedelmének gyarapodásával együtt adóssága is, mert a közigazgatás költségei emelkedtek. A mellett a nép maga föltétlenül könnyebben is viseli adóját alkotmányos államban, a hol az adózás szükségéről meggyőződhetik s hovafordítását ellenőrizheti.

Bizonyos az, hogy Ausztriában a polgárok tiszta jövedelmüknek nagyobb hányadát fizetik adóba, mint pl. Németországban; hogy az államadósság 1848 óta ezer millió forinttal növekedett, hogy az állam bevételei a folyó kiadásokat nem fedezik. A bevétel és kiadás közti egyensúly helyreállításának egy módja van: a kiadások mérséklése. Ausztria csak mint nagyhatalom állhat fenn, azért külügyi kiadásait nem csökkentheti. Csupán a belső közigazgatás költségeinél takarékoskodhatik, kivált az által, ha drága, tömérdek hivatalnok eltartásával járó központosított közigazgatását feladja, s az igazgatás kötelességét azokra rója, a kiket az úgyis legközelebbről érint.

Az állam erkölcsi befolyása egyrészt azon a meggyőződésen alapszik, hogy hatalma törvényes, másrészt azon, hogy fennállása polgárai többségének fogalmaival, érzéseivel és érdekeivel kapcsolatban van. Az eddigi fejtegetések eléggé bizonyítják, hogy Ausztriában mindkét föltétel a nemzetiségi elv elismerésétől s lehető megvalósításától függ.

A nehézségeket illetőleg, melyeket a központosított közigazgatású államoknak le kell győzniök, sokan tévedésben vannak. Rendesen csak activ ellenállásra szokás gondolni, pedig lehet az passiv is, vis inertiae, s ez a

dolog természete szerint erősbödik, ha az egyes polgárnak nincs befolyása a közügyekre, s ha nézetével ellenkező czélok után törekesznek. Azt is hiszik, hogy nyugodt időkben, vagyis mig a kormány hatalmának teljében van, ellenállás lehetetlen. Rendes körülmények közt egy kormánynak sem kell ellenszegüléstől tartania; rendkívüliekben pedig sokkal nagyobb veszedelem néz a centralisált államra, mert egyszerre megbénul minden szerve, a mire a nyugalom fentartása vagy helyreállítása érdekében szüksége volna.

A harmadik tévhit az, hogy a fölmerülő nehézségek mindig kívülről származnak, pedig azok a legnagyobbak, melyek az állam szervezetéből állnak elő, s ezek a központosítás bonyolult mechanismusában még nagyobb arányokat öltenek. A hivatalnokok nagy száma és relativ önállóságuk, a bureaucrata szellem, az igazgatás lassúsága és egyenlőtlensége, s a gyakori változások mind oly bajok, melyek a közigazgatási központosításnál elkerülhetlenek.

Minthogy a legnagyobb hatalom is csak azt igazgathatja, a mi nem esik messze tőle, s minthogy a nagy erőnek természetében van, hogy épen a kis dolgokat ne hozza létre hirtelen, és mert a kormány hatalmát csak az gyarapíthatja, a mit igazán és czélszerűen igazgathat: a közigazgatási központosítás elve, mely számtalan dolgot ró az államhatalomra, a mit czélszerűn elintézni nem bír, azt soha sem erősítheti. S ez a tömérdek apró ügy, a mit a kormányra biznak, mindmegannyi akadály, mely csak gátolja nagy föladatának teljesítésében, a mi nem más, mint az állam általános érdekeinek gondozása.

X. fej. **A közigazgatási központosítás hatása az állam biztonságára.**

A közigazgatási központosítás az államnak nemcsak egységét és hatalmát, hanem biztonságát sem szilárdítja meg. Minden idők története bizonyítja, hogy a mily mértékben egyes államok központosításuk révén másokra nézve veszélyesekké váltak, ép azon a módon vesztették ellenálló képességüket. A mely államnak tehát külső támadás ellen kell védekeznie, az a közigazgatási központosításra nem támaszkodhatik. Az államoknak újabban nincs okuk külső megtámadástól tartani, de bent ezer a veszély, s a rend föntartását csak úgy remélhetik, ha minden erejöket összeszedik s alkalmas eszközöket keresnak a forradalmi irányzat fékezésére. Kérdés: alkalmas-e erre a központosítás?

Az állam czélja régebben a haladás siettetése volt, most mérséklése az. Ha a centralisatio az előbbihez jó eszköz volt, nem lehet alkalmas eszköz az újabb, ellentétes czélra. Régente az alkotmány minél több változást kivánt megvalósítani, most a conservativ elemeket kell erősítenie.

A forradalmi irányzat hatalma három ponton sarkallik:

1. hogy a többség joga mindennél magasabbnak ismertetik el;

2. hogy nincs aristokratia;

3. hogy a többség kívánsága az államban menten törvénynyé válik.

Abban a mértékben, a mint a történelmi jog elismertetik, a kitünésen alapuló aristokratia fennállása biztosíttatik s intézmények szerveztetnek, melyek nagyobb változások rögtöni megeshetését megakadályozzák: abban a mértékben csökken a revolutio részéről fenyegető veszedelem.

Hogy a történelmi jognak, mely a nemzetiségi eszmével s a legitim királysággal a monarchia hármas alapját teszi, gyöngítése, a mire a centralisatio okvetlenül vezet, az állam biztonságának javára nem szolgálhat, azt bizonyítani is fölösleges.

A valódi aristokratia, ha e nevet megérdemli, nem bizonyos törvények vagy előítéletek eredménye, hanem oly viszonyoké, melyek közt a műveltségre és vagyonra kitűnők az ügyek vezetésére befolyást nyernek. Csak valóban kitűnő tulajdonságokkal kell birniok, másodszor: ezeknek nyilvánosságra is kell jutniok. Ez magyarázza, miért hozzák magukkal rendesen a kiváló tulajdonok kifejtésének kedvező viszonyok az aristokratia alakulását, s miért kedveznek e kialakulásnak a kisebb államok, hol a kitűnő egyéni tulajdonságok élesebben válnak ki.

Ebből következik, hogy ha az aristokratia létét — vagyis a tehetősb és műveltebb osztályok befolyását a tömegre — a rend és általános jólét érdekében szükségesnek tartjuk, e czélt a nagyobb államokban nem a központosítás, hanem épen ellenkezőleg, az által érhetni el, ha az állam körében kisebb autonom közületek állíttatnak.

Hát a hirtelen változástól vajon megvédheti-e az államot a központosítás? Ha az államhatalmat mindenhatóvá teszi, akkor erről kétség sem lehet. De az állam mindenhatósága sem a külügyekre, sem a financiákra nem terjedhet ki, hanem egyes egyedül csak az administratióra. A mi pedig ezt illeti, kétségtelen, hogy a mily tökéletes rendet biztosít a centralisatio rendes körülmények között, egyúttal a legnagyobb hirtelenséggel teljes felfordulást hozhat a nyakunkra, mert a központi kormányzat abban a pillanatban, a mint a központban jelentékeny zavarok támadnak, egyszerre minden hatalmát elveszti, a melylyel a rendet az egyes részekben fentarthatná.

Tagadhatatlan, hogy Ausztria 1848-ban is fennmaradását a monarchikus elv mellett a nemzetiségi különb-

ségek tudatának s tartományi autonomiájának köszönhette.

Mindebből világos, hogy a közigazgatási központosítás az állam egységére, hatalmára és biztonságára ép ellenkező hatással járna, mint a minőt tőle várnak.

Nincs más hátra, mint megvizsgálni azon ellenvetéseket, melyeket az administrativ decentralisatio ellen felhozni szokás.

XI. fej. Érvek, melyek az Ausztriában behozandó közigazgatási decentralisatio és tartományi önkormányzat ellen felhozatnak.

A) Az első: hogy azon ügyek között, melyek az összállam, s azok között, a melyek az egyes részek kormányzatára bizatnának, szigorú határt vonni nem lehet.

Ezt a kérdést nézhetni a jog és czélszerűség szempontjából.

A jog szempontjából véve következik, hogy:

1. az egyesek szabadsága csak addig terjedhet, a mig másokét s az összességét nem korlátozza és viszont;

2. az állam hatalma csak arra terjeszthető ki, a mi közvetlenül érdekli;

3. az egyén korlátlan szabadsága csak addig terjedhet, a meddig ereje ér, s abban a mértékben, a mint czélja eléréséhez a más segítségére szorúl, annak befolyását is elismerni köteles.

Ez elvek, melyek az államhatalom és az egyén szabadsága közt a határt megvonják, fennállnak az államhatalomra és tartományi autonomiára nézve is. Minthogy a dolgok nagy része természete szerint vagy az államra vagy egy tartományra, grófságra, községre vonatkozik, legtöbb esetben maga a jogi szempont útba igazít.

Czélszerűség szempontjából csak azon ügyek bizhatók az államhatalomra, melyeket valósággal igazgathat, melyeknél így a teljes centralisatio lehetséges és helyes. Ilyenek a had-, kül- és pénz-ügy. Mindaz, a mi az egyes részek különbségei miatt nem igazgatható egységes törvények szerint, mint az egyház, iskola és biráskodás, nem az államot illeti.

Valószinű, hogy egyes esetekben összeütközések lesznek, de ki vannak-e ezek zárva a központosítás mellett?

Ez az egész kifogás tehát oda zsugorodik össze, hogy módokról kell gondoskodni az esetleg felmerülő ellentétek kiegyenlítésére. Ezt pedig könnyen megtalálni a korona állásában, mely a végrehajtó hatalmat mindenütt közösen gyakorolja; esetleg állíthatni fel egy külön ebben itélkező biróságot is.

B) A második ellenvetés, hogy bár az ügyek összetorlódása a közigazgatásra hátrányos lehet, mégis azon kérdésnél: mint kell berendezni az államot? — az administrativ szempont mellett a politikai is tekintetbe jő, s épen ez az, melyből az administrativ centralisatio

szükségét Ausztriában el kell ismerni. Először, mert a tartományi autonomia ébren tartja a nemzetiségi egyediség öntudatát, s fokozza a törekvést mind nagyobb önállóság után, a mi 1848-ban oly veszélyesnek mutatkozott; másodszor, mert a közigazgatási központosítás rendszerét nem adhatni fel a nélkül, hogy Ausztria helyzete Németországgal szemben ne változzék, s Ausztria csak addig töltheti be világtörténeti hivatását, mig a nagy német nép rokonszenvében és támogatásában bízhatik.

A nemzeti öntudat ily módon csakugyan erősbülhet; de vajon megszünik-e, ha a fennálló viszonyok az alkotmányban figyelmen kivül hagyatnak?

A mi Németországot illeti, az természetes szövetségese, támasza Ausztriának mindaddig, míg ez német hatalom lenni meg nem szünik, s a viszony csak akkor zavartatnék meg, ha Ausztria *több* akarna lenni Németországra nézve barátságos hatalomnál. Míg ez nem történik, Németország segíteni fogja Ausztriát világtörténeti hivatásában, a mi nem más, mint a keleti kérdés megoldása. Ausztria kedvező helyzete különben e részben nem Németország segedelmében gyökerezik, sem földrajzi fekvésében, hanem abban, hogy az oszmán birodalom felbomlása esetén annak országaira egyedül az osztrák császárnak mint magyar királynak vannak jogos igényei; másrészt, mert a Török-birodalomnak északi s az osztráknak déli részén elterülő tartományok ugyanazon nemzetiségüek. Azért, ha a Török-birodalom felbomlására kerülne a sor, nem közönyös Ausztriára, mint gondolkoznak róla e tartományok népei. Ausztria belső szervezete tehát külső állására nézve is jelentős, s épen ez, vagyis a politikai ok nem kedvez a központosítás rendszerének, mert a Törökországtól elváló nemzetiségeket jobban vonzza a történelmi határaikon belül szabadon gyakorolható autonomia, s Ausztriának mindent el kell követnie, hogy a Török-birodalom feloszlása esetén e népek vágyait és törekvéseit kielégítse, a nélkül, hogy az osztrák birodalom szervezete változni volna kénytelen.

Harmadik érv: Ha a monarchia szervezetéről van c)
szó, nem egyes tartományok, hanem a monarchia érdekét kell szem előtt tartani. A tartományi autonomia ellen semmi kifogást sem lehetne tenni, ha a tartományok mind egyenlő kiterjedésüek volnának; de minthogy ez nincs így, Magyarország oly tulsúlyra tehetne szert, a mely a birodalomra káros lenne.

Bizonyára előnyös volna a birodalomra, ha népei mind egyenlő valláson s egyenlő műveltségi fokon volnának; de a tényekben meg kell nyugodni, s tény Magyarország nagyobb kiterjedése is. E körülményt

rendesen túlbecsülik, mikor más országok pénzügyi vagy ipari előbbrehaladottságát figyelmen kívül hagyják, s feledik azt is, hogy ha Magyarország külön czélok után indulna, melyek az összállam czéljaival nem férnek össze, az ellen a birodalom összes többi népei összefognának, s velük szemben Magyarország egymaga nem lenne az erősebb. Mihelyt közös Reichstag határoz az összállam dolgaiban, mindjárt nem a tartományi beosztás, hanem az államhoz tartozók különböző érdekei szerint alakulnak a pártok, s egy ország összes követeinek együttes fellépése csak úgy volna lehetséges, ha egy tartomány joga vagy valamennyinek autonomiája megsértetnék; vagy talán azzal kivánják útját állni Magyarország felsőbbségének, hogy a monarchia összes államait megfosztják a birodalom ügyeire való befolyásuktól?

Ha pedig föltesszük, hogy Ausztriát nem lehetne alkotmányosan kormányozni, s hogy minden, a mi az összállamra vonatkozik, az uralkodó hatalmára háramlanék: ez esetben meg épen kétszeres fontosságu az egyes országok autonomiája; először, mert a tartományok különfélesége miatt csak úgy kormányozható czélszerűen a legnagyobb és legkisebb egyaránt; másodszor, mert csak így remélhető, hogy sorsában mindegyik megnyugodjék, ha érdekeiről mindegyik maga gondoskodhatik. A központosítás sohasem kerülheti el a részrehajlás vagy rossz igazgatás vádját. Épen, mert a monarchia államai területre s minden másra annyira különbözők, azért nem felelhet meg a szükségeknek centralisált, azaz az egész államban egyforma közigazgatás.

D) Negyedik érv: A tények egész sora bizonyítja, hogy a szigorú központosításnak eddig követett rendszere az államra nézve a legjótékonyabb következményekkel járt, míg a közigazgatási autonomia a magyar korona országaiban, hol 1848 előtt erősen kifejlődve fennállott, ez országok kifejlődésére s népeik jólétére hátrányosnak bizonyult; nem volna-e hát őrültség felcserélni áldásos rendszerünket egy olyannal, melynek káros következményeit hosszú évek tapasztalata igazolja.

Ha elhisszük is, hogy a centralisatio Magyarországon annyi áldást terjesztett, a mennyit a *Rückblicke auf die jüngste Entwickelungsperiode Ungarns** felsorol, miért nem járt jótékony eredménynyel a birodalom többi részében, hol az adó jelentékenyen emelkedett s a deficit mégis meghaladja a 40 milliót?

Különben is a népek boldogulását az alkotmány és közigazgatás jóságának tudni be, olyan, mintha Schweiz és Északamerika jólétét köztársasági kormányformájuk érdemének tartanók.

* Bécsben 1857-ben megjelent, irányzatos röpirat, melyre Széchenyi a *Blick*-kel felelt.

Ép ily sajátságos a bajokat az autonomiából magyarázni.

Különösen két vádat szokás felhozni Magyarország régebbi állapota s kivált a megye-rendszer ellen. Az egyik: hogy intézményeink a polgárok többségét nem részesítették elég jogvédelemben; a másik: hogy a megyerendszer bénította a kormány tevékenységét, s a kötelességének teljesítéséhez szükséges hatalomtól is megfosztotta. Csakhogy az első a nemesség kiváltságos állásából következik. A második tagadhatatlan, de meg kell gondolni, egyrészt, hogy ez nem folyik az alkotmány lényegéből és sohasem ment volna ennyire, ha nem védelmül a kormány túlkapásai ellen; másfelől, hogy a megyegyülések bizonyos fokig az országgyülést helyettesítették, mely a törvény rendelkezése ellenére sem hivatott össze háromévenként. Harmadszor: az is bizonyos, hogy a Magyarországon fennálló rendszer, a megyék közigazgatási tevékenységét tekintve, sokban czélszerűnek mutatkozott. Ha anyagi kifejlődésében ez ország elmaradt, harczos multja az oka; de már is szembetűnő fejlődést mutat föl, tisztán a maga erejéből."

A felhozott érvek tehát semmit sem bizonyítanak az administrativ decentralisatio ellen, mert a megyei alkotmány, a mint Magyarországon fennállott, nemcsak közigazgatási szervezetnek tekintendő, s mert minden hátrányát el lehet kerülni, a nélkül, hogy előnyeiről lemondanánk.

Azt is fel szokás hozni, hogy az önkormányzat bizonyos határok között Magyarországon áldásos eredményekkel járhat, de aligha a többi tartományban, a hol ahhoz a gyakorlat és képesség hiányzik.

Ha meggondoljuk, hogy Magyarországon egy intézményen sem látszik annyira a német eredet, mint épen az ország beosztásán grófság-félékre s a városok municipális jogán, melyekről az oklevelek legtöbbször németül is irvák; s hogy a németség a civilisatiónak a legnagyobb szolgálatot az önkormányzat kifejlesztésével tette, s hogy e nép legnagyobb hibája épen az, hogy ezzel visszaélt, s az egyéni szabadság kedvéért megfeledkezett az egység szükségéről: nem tudni, azok hizelgését csodáljuk-e, kik a birodalomban autonomiára csak a magyarságot tartják képesnek, vagy azok szerénységét, kik a birodalom németségét arra képtelennek hiszik.

Ötödik érv. A márczius 4-iki alkotmány tekintettel volt a történelmi jogra; kimondta, hogy apolgári és a törvény előtti egyenlőséget kivánatosnak tartja (68. §.), de a törvényhozás összhangzatát csak úgy látja kivihetőnek, ha a tartományi törvények az egyes tartományokban revisio alá vétetnek. Ez alkotmány elismerte a tartományok különállását régi határaik között, kimondta E)

az autonomia elvét (33. §.), s a kormány törekvéseinek alapjául tekintette a nemzetiségi egyenjoguságot; s az alkotmány mégis kivihetlennek bizonyult, mert senkit sem elégitett ki, s a magyar korona országai határozottan ellene nyilatkoztak. Hogyan képzelhetni hát, hogy a mi akkor a közvélemény ellenszenve miatt kivihetlennek bizonyult, most tartós megnyugvásra vezethetne?

A tapasztalás azt mutatja, hogy forradalmak után közvetlenül épen azt, a mit később ennek maradandó eredményeül szokás tekinteni, mint ki nem elégitőt, visszautasitják. Csoda-e, ha Ausztriában is ez történt, mikor egyes részei egymás ellen fegyverben álltak, s egyik részről muló jelenségnek tekintették a nemzetiségi egyenjoguság vágyát, másfelől nem biztak az osztrák állam életerejében? S mikor ez az alkotmány soha életbe nem lépett, bizonyos-e, hogy életbelépte után az elégedetlenség tartósan fenmaradt volna?

Kétségtelen, hogy a márczius 4-iki alkotmányban az alkotmány minden alapelve elismertetik, de végrehajtásukról gondoskodva nincs, sőt egyes intézkedések, mint pl. a szerb vajdaság kihasitása Magyarország testéből, az alapelvekkel egyenesen ellentétben állnak.

Az alkotmány 71. pontja kimondja — legalább Magyarországra nézve — a nemzetiségek egyenjoguságát, de azt nyelvi értelemben veszi, a mi ellenkezik a történeti joggal, min a legitim monarchia épül, s midőn az ingatag nyelvi határokhoz alkalmazkodtak, oly alapra akartak épiteni, melyen az osztrák állam végleges berendezése meg nem állhat.

Az alkotmány ilyes fogyatkozásai azonban életbeléptével mind kisimultak volna, s határozott tévedés a multból azt a következtetést vonni, hogy ily elveken épülő alkotmány, melyből azonban a tévedések kiküszöböltettek s melyben nemcsak az állam egységének, hanem a tartományi autonomiának megfelelő intézményekről is gondoskodva van, 1859-ben épen úgy fogadtatnék, mint tíz évvel ezelőtt.

Ép ily téves az a következtetés is, hogy Ausztriában alkotmány behozatala egyáltalán képtelenség.

1848-ban egész Európát a forradalom láza törte. Ausztriát kettős polgárháboru tépte szét, s mindenfelől oly czélzatok mutatkoztak, melyek fennállását lehetetlenné tennék. A birodalom fele nem ismerte el a törvényeket s nem vett részt a Reichsrathban; a kik pedig résztvettek, Frankfurtba is elküldték követeiket. Végül az uralkodói hatalom, mely monarchikus államban az alkotmányban a nép képviseletével egyenlő fontosságú, meg volt bénitva. Ily viszonyok közt szerzett tapasztalatok szolgálhatnak-e bizonyságul arra nézve, hogy az

osztrák monarchiában, sajátságos összetétele miatt, alkotmányos kormányforma teljességgel lehetetlen?

Annyi áll, hogy oly államban, hol az uralkodó hatalma nem a nép akaratán, hanem történeti jogon nyugszik, s hol e hatalom minden államban gyakoroltatik, hol tehát azt az összállam népképviseletének többsége nem befolyásolhatja, hanem az állam egysége és fennállása is e hatalom elismerésétől függ: az uralkodó állásának lényegesen nagyobbnak kell lennie, mint más alkotmányos államban.

Mind e fejtegetésekből az világlik ki, hogy az osztrák államnak, épen most, a keleti kérdés megoldásának küszöbén, hatalomra van szüksége, s ezt sem Németország, sem más államok barátságában nem találhatja, hanem önmagában kell keresnie. Befejezés.

Az állam hatalma erején kívül kettőtől függ: erejének egyesitésétől s a belső ellentétek elkerülésétől. Az elsőt a központositástól várhatja, a másodikat népeinek egyenlő helyzetétől. Ez nem lehet egyenlő leigázottság, csak egyenlő szabadság, mert a birodalom jelentékeny részének műveltségi fokán a politikai szabadság szükséglet, a többiekben meg történelmi eredmény; továbbá, mert semmi sem füzi jobban össze a különböző országrészeket s mert absolut kormány sem a népnek, sem a dynastiának érdekében nincs, mely utóbbit megfosztaná a történelmi jog sanctiójától. E szabadság azonban nem lehet olyan, mint más országokban, mert itt a királyság nem bizonyos alapelvek szerint, forradalmi uton állt elő, hanem a történelem eredménye, s a nép sincs homogén egységgé tömörülve.

Az administrativ centralisatio sem alkalmazható, mert hiányoznak oly egyének, a kik minden országrész dolgaiban egyformán jártasak lennének, s mert forma sem találkozik, mely minden részre egyaránt ráillenék.

A mint a birodalom külső viszonyaiból a centralisatio szüksége, a belsőkből ép úgy a tartományi szétdaraboltságé és az autonomiáé következik.

A tartományi különállás elve nem a nyelv, hanem a történelmi jog alapján oldható meg czélszerüen, mert ez nem gyöngiti a legitim monarchia elvét, mely maga is ezen nyugszik, s mert a nyelvi nemzetiség Ausztria-ellenes, s egyszersmind beláthatatlan zavarokra vezetne.

A tartományoknak adandó alkotmány annál jobb, minél inkább megfelel a fenti elveknek s a tartományok kivánságainak, a mi annyit jelent, hogy az összállammal szemben egyik tartománynak sem lehet több joga a többinél, s hogy azon határokon belül, melyeket az autonomiának az összállam alkotmánya szab, a közigazgatásnak bármely formáját választhatja.

Mint kelljen berendezni az osztrák birodalmat, e kérdés vizsgálata minden szempontból ugyanazon eredményre vezet.

A történelmi fejlődést tekintve, az államban:

az összállamot;

egyes koronatartományokat;

s grófságokat stb. találunk.

Ha azon érdekeket veszszük, melyek védelme az állam kötelessége s az egyes joga, azt találjuk, hogy vannak érdekek, melyek

az összállamot illetik; melyek

a mellett egy koronaországra is tartoznak; s végül

a grófságok stb. érdekei.

Ha egy jó közigazgatás lehetőségét vizsgáljuk, arra jövünk rá, hogy

az összállam érdekeit egy központból lehet legjobban intézni;

a korona-országok érdekeit azonban onnan nem lehet kellőkép ismerni;

a tapasztalás szerint kis közigazgatási területeken az önkormányzat az egyedül czélszerű és a legolcsóbb.

Mindez arról győz meg, hogy az összállam ügyeit vezető központi kormány Ausztriában csak úgy felelhet meg föladatának, ha mellette czélirányos tartományi alkotmányokról s arról gondoskodunk, hogy a községek természetes határaikon belül szabadon mozogjanak.

Az államnak ez a széttagolása Ausztriában nem a tudomány követelménye, hanem a viszonyok következménye, *s ez Ausztria jövőjének első és legfontosabb garantiája.* Mert oly államnak, melynek, hogy azon eszközökre szert tegyen, a melyek egészséges kifejlődésére a legczélszerübbek, nem kell egyebet tennie, mint azt, a mire a viszonyok úgyis rászoritnák; melynek veszedelmes irányzatok megakadályozására csak azt nem kell lerombolni, a mi úgyis megvan: nyugodt fejlődése jobban biztositva van, mint más államoké, melyek helyzete pillanatnyilag talán fényesnek látszik.

Ausztria egységének másik s még fontosabb garantiája a nemzetiségi elvben van.

1. Mert a nemzetiség elve, a mint Ausztriában fennáll, a történeti jogon alapul, a min a legitim monarchia elve is épül.

2. Mert ha a fennálló, a mit a történelem hozott létre, megrendül, csak úgy állitható helyre, ha az alapjául szolgáló történelmi jogot az összes nép elismeri; s ez az eset Ausztriában.

3. Mert oly államnak, mely egységét sem földrajzi, sem ethnographiai viszonyainak nem köszöni, a legitim monarchia elvén kívül más összetartó erőre is van szüksége s ez Ausztriában csak az egyes népek azon

meggyőződése lehet, hogy nemzetiségük fönnállásának és fejlődésének a birodalom fönnállása a föltétele.

4. Mert Ausztria mostani helyén egy nagy birodalom fennállása európai szükség s ilyen állam az itt élő nemzetiségek sokfélesége miatt csak a történelmi jog alapján, azaz Ausztria által lehetséges.

A mit Ausztria egységének akadályául szokás tekinteni, épen az annak biztositéka s rajtunk áll, hogy a nemzetiségi kérdést, miben Ausztria ellenségei felbomlásának elemeit látják, egységének legerősebb biztositékává tegyük.

Ezért lehetünk bizalommal Ausztria jövendője iránt. Állam, melynek fennállása európai szükség, melyet a történelem hozott létre s melynek támadói is ugyanazon alapon állnak, mely őt csak erősitheti, nevezetesen a történelmi jog alapján; melynek pusztulását várják, de helyébe semmi mást állitani nem tudnak; melynek fennmaradásához csak az a belátás szükséges, hogy szervezete nem lehet más országokénak másolata: ily állam nem pusztulhat el, ha nehézségekkel kell is küzdenie.

Abban a pillanatban, a mint a kormány rájön, hogy egy több nemzetiségből álló állam, mely azokat évszázadokon át nem birta assimilálni, csak azok természetes fejlődésének előmozditása révén állhat fenn; abban a pillanatban, a mint Ausztria népei arról meggyőződnek, hogy minden egyes nemzetiségnek fennállása és fejlődése az összállamnak, melylyé egyesülnek, fennállását föltételezi: abban a pillanatban biztositva van Ausztria egysége és hatalma.

Ez Eötvös második német könyve. A harmadiknak czime: *Die Sonderstellung Ungarns vom Stadtpunkte der Einheit Deutschlands.* Megjelent Lipcsében, 1860-ban. Magyarra leforditotta Toldy István: *Magyarország különállása Németország egységének szempontjából.* Egy magyar államférfiutól. Pest, 1861. Emich Gusztáv magyar akadémiai nyomdásznál. — A forditást, mely magyarosság dolgában egyben-másban kivánni valót hagy fenn, atyjának, Toldy Ferencznek szánt születésnapi meglepetésül adta ki Toldy István s ezt az előszót fűzte hozzá:

Atyámhoz.

Többször hallottalak méltánylással, sőt csodálással szólni a jelen könyvről; azon státusférfiúi magas álláspontról, melyről szerzője a középeurópai államok viszonyait áttekinti; azon mély combinátiókról, melyek a historia és józan politika kettős fáklyája mellett az

egyedül üdvös fejlemények útját oly biztos kézzel mutatják ki; az előadás azon plastikai nyugalmáról és antik egyszerüségéről, melyek azt a pamphletek sorából az óclassikai művek színvonalára emelik.

Olvastam azt s óhajtám, bár irodalmunk is birná. Tudom, értem, miért lőn az németül irva. Az Németországnak szól, Magyarország érdekében, a mennyiben Magyarország érdekét német, sőt európai érdeknek mutatja fel.

Mégis, el legyünk-e nála nélkül továbbra is?

Szerző Ur kegyes volt megengedni, hogy — a mire maga hazafiui gondok s munkák közepett nem érkezik — gyenge tollammal megkisértsem.

Legyen ez adomány kedves Előtted ma, midőn családod a legjobb Atya névnapját kegyeletesen üli.

Pest, april 2. 1861.

Toldy István.

A könyv maga a XIX. század uralkodó eszméiről írt nagy munkához kapcsolt gyakorlatibb fejtegetések lánczának egy külön szeme.

Bevezetés

A kiinduló pont itt is az, hogy Ausztriának, ha állását meg akarja tartani, roppant erőre van szüksége, s ezt csak önmagában keresheti. Az eszközöket illetőleg, melyekre e czél érdekében szükség van, nem mellőzhető a nemzetiség elvének elismerése, mert

1. Ausztria nemcsak a villafrancai békeelőzményekben, hanem később a zürichi béke-oklevélben is egy olasz szövetség megalakítását elvben elismerte;

2. az utolsó időkben az egység utáni törekvés Németországban is előtérbe lépett, s mind az olasz, mind a német szövetség szervezkedése Ausztria belső viszonyainak átalakítását vonja maga után. Nagy hiba, hogy Ausztria jövendő szervezetét pusztán belügynek szokás tekinteni, holott az a legfontosabb európai kérdések egyike s eldöntése főkép attól függ, hogy Németország egysége megvalósíttassék-e, s mily formában?

A könyv csak a német szövetség befolyásával foglalkozik, mellőzve az olasz szövetség hatását.

I. fejezet. Németország egysége európai szükség, melyet csak a szövetség czélszerűbb rendezése által elégíthetni ki.

Európának nincs egyensúlya, mert míg nyugaton nagy birodalmak állnak fenn, s keleten oly hatalom, mely a többiek önállását előbb-utóbb veszélyeztetni fogja, középpontján csupa szakadozottság és erőtlenség terpeszkedik. Földrajzi helyzeténél fogva Németország volna a legjelentékenyebb állásra hivatva, de szétdarabolt és erőtlen. Helyét eddig Ausztria pótolta úgy a hogy, de ez nem alkalmas többé feladatára, mert erejét most az oszmán határszél köti le; hozzá Anglia és Francziaország hatalma

erősen gyarapodott, az ellensúlyozó államoké pedig apadt; azonfelül ujabban Oroszország hatalma is fejlődésnek indult, a mi kikerülhetlen küzdelemre vezet nyugat és kelet között, ha ez egy középponti fekvésű birodalom alakulása által meg nem gátoltatik.

Nincs tehát Európában állam, melyre nézve Németország czélszerű szervezése kivánatos ne lenne, annál is inkább, mert a világrész tartós megalakulása lehetetlen, ha a bomladozó Török-birodalom mellett még egy oly állam is gondot ad, a mely mindig keletkezni akar.

Németország egysége csak szövetséges állam alakjában lehetséges, mert Németország mostani helyzetéből csak ilyennek létrejötte érhető el aránylag rövid idő alatt. Ehhez az egyes részek alkotmányainak megegyezése szükséges s a kormányzat egyöntetűsége, a mi csak alkotmányos monarchia révén lehetséges. Ha a népnek lehetővé teszik nézeteit és kivánságait képviselete által a szövetségnél érvényesíthetni, akkor a szövetség azon feladatnak, hogy Németország érdekeit a külföld irányában megvédelmezze, biztosan megfelel.

A német egység eszméje a német nép egységének tényén alapul, vagyis a szövetség megszilárdulása együtt nő a népnek a szövetségi viszonyokra való befolyásával, így tehát, hogy Németország az egység szükséges fokára emeltessék, csupán czélszerű intézvényekre van szükség, melyek által a német népnek, képviselői útján, az őt megillető befolyás biztosíttassék a szövetségi gyűlésen.

Minthogy a német nép nemzeti öntudata egy század óta folyton növekvőben van; minthogy Németországban az egység eszméje a mostani államszervezettel ellentétben van; minthogy a nemzeti öntudat és a politikai helyzet ellenkezése veszélyek anyja; minthogy a nemzeti egységre törekvés nem egységes központosított állam, hanem czélszerü szövetség-alkotmány által elégithető ki, s minthogy e czél elérésére pusztán az szükséges, hogy a német népnek képviselői utján befolyás engedtessék a szövetségi gyülés határozataira: mindebből következik, hogy a német népnek egység utáni törekvése, mi által egyszersmind egész Európának egy általános szükséglete elégittetik ki, szükségképen és aránylag rövid idő alatt a német népnek a szövetségi gyülésben való képviseltetéséhez fog vezetni.

II. fej. **Az osztrák monarchia viszonyai a német szövetséghez.**

Az osztrák monarchiának egy harmadrésze a német szövetséghez tartozván, minde változások hatással lesznek Ausztria belső viszonyainak alakulására is. Az átalakulás foka azon viszonyoktól függ, melyekben jövőben az osztrák monarchiának a német szövetséggel állania kell.

Három lehetőség képzelhető:

Ausztria vagy egész területével belép a szövetségbe; vagy kilép belőle egész területével; vagy marad a szövetségben azon tartományaival, melyek most is odatartoznak, mig azon részei, a melyek sem a történelmi jog, sem nemzetiségük révén nem tartoznak Németországhoz, továbbra is külön maradnak.

Melyik eset a legvalószinűbb?

III. fej. **Az osztrák monarchia belépése a német szövetségbe egész területével.**

Az egész osztrák monarchia belépése a szövetségbe — a mi Németországra sem létkérdés, sem becsületbeli ügy, — egy 200,000 □-mérföldnél nagyobb s 72 millió lakossal biró állam alakulását jelentené, a mi egész Európa egyensúlyát megrenditené, s Németországnak nem egységére, hanem oly uralmára vezetne, mely ellen a többi államok világháborúra készülnének.

A mi a Németországhoz kapcsolandó nem-német országokat illeti, azoknál szabad csatlakozásról szó sem lehet, csak alávetésről. Oly államban pedig, melyhez népességének két ötöde csak kényszeritve tartozik, egyes-egyedül csak absolutistikus kormányzásról lehet szó. Maga a németség tehát politikai szabadságával fizetné meg külső hatalmát. Ily viszonyokból szükségképen korlátlan, központositott hatalom fejlődik, vagyis császárság, a mi, tekintettel Ausztria nagyobb kiterjedésére és lélekszámára, meg a történeti jogra, tulajdonképen a német császárság visszaállitását jelentené, Ausztria számára. Ebben nem nyugodhatnék meg Németország, mely most a szövetségben vezérszerepet visz, melynek, minthogy a Németország politikai egységére irányuló törekvés egészen nemzeti alapon nyugszik, nagy előnye, hogy lényegében német állam, a mit Ausztriáról nem mondhatni, s azzal az előnynyel semmi sem ér fel, legkevésbbé a katholikus Ausztria befolyása Németország katholikus részére, mikor a német cultura a német protestantismussal van összenőve.

Ausztriának egész területével való belépése a német szövetségbe tehát megrendítené Európát, s a helyett, hogy az egységet előmozdítaná, csak élesebbé tenné a két német nagyhatalom közt az ellentétet, mely Németország mai gyöngeségének és szakadozottságának is oka.

IV. fej. **Ausztria kilépése a német szövetségből.**

Németországot Ausztria kizárásával két alakban képzelhetni el. Egyik párt véleménye szerint akkor Poroszországnak is ki kellene lépnie a szövetségből. Ez esetben Németország többi részei Bajorország, vagy egy szövetség-igazgatóság alatt egyesíttetnének egy szövetséges állammá, a mi a rajnai szövetség idején már megkisértetett, — szerencsétlenül. Oly állam, mely a szomszéd államoktól csak határkövek által választatik el, mig lakói ugyanazon néphez, sőt ugyanazon törzshöz tartoznak, fenn nem állhat.

A mi Poroszországot illeti, ennek hatalmi állása azon befolyástól függ, melyet Németországra gyakorol; de Ausztria is századok óta azon van minden erejével, hogy Németországra befolyást nyerjen. Föltehető-e, hogy e két nagyhatalommal szemben független maradhasson oly állam, mely Németország kisebb tartományainak egyesüléséből keletkezett? Kettejök közt a harmadik rész, egyes államok régi példája szerint, Francziaországra támaszkodnék, s ez végül mégis Poroszországnak Németország fölötti fenhatóságára vezetne, mert a jövő Németországnak azon államáé, mely a legnémetebb.

A másik mód volna a szövetség minden részének egy szövetséges állammá tömörülése, Poroszország fenhatósága alatt. Erre a kisérlet megtörtént 1848-ban, Frankfurtban, de sikertelenül, mert

1. Németország katholikusai idegenkedtek a protestáns porosz király fenhatóságától;

2. Ausztria nem mondott volna le a németségre való befolyásáról Poroszország javára;

3. a német királyi udvarok vonakodtak fenhatóságra juttatni Poroszországot;

4. s mert szövetséges állam Ausztria kizárásával a nép előtt lehetetlennek látszott, mert a német és osztrák népben erős az összetartozás érzete.

Németország ilyetén szervezése tehát csak átmeneti állapotnak tekintethetnék, mely mellett sem Ausztria nem mondana le befolyásának visszaszerzéséről, sem a Poroszország alatt egyesült Németország nem mondana le reményéről, hogy az egész német birodalom területét egyesítse.

V. fej. Németország egységének garantiája a német nép egysége.

Oly Németország, melyhez Ausztria és Poroszország nem-német tartományai is tartoznak, több lenne, mint a mennyit el lehet és el akarnak érni; viszont Németország Ausztria nélkül kevesebb volna. A föladat tehát az: megtalálni a formát, melyben a német szövetséghez tartozó összes országok egyesitése lehetséges.

Németország fejedelmeiben s azok által fel van osztva, de népében s népe által egy; politikai egységének garantiája tehát nem a főuralmi kérdés czélszerü eldöntésétől, hanem attól függ, hogy a német népnek beleszólása legyen Németország politikai alakulásába.

A fennálló szövetségi gyülés csak jelképe, nem eszköze Németország egységének, mert a szövetségben egyedül a fejedelmek képviselvék, holott ezek a particularismust képviselik, mig Németország egysége a népben van, tehát a szövetségnél ennek képviseltetése szükséges.

VI. fej. Németország egységének feltételei.

Az eddigiekből kiviláglik, hogy Németország egysége csak úgy valósulhat meg, ha a mostani német szövet-

ség egész területe Ausztria német tartományaival együtt egy szövetséges állammá egyesittetett. Egy közös népképviselettel biró szövetséges állam létrejötte azonban föltételektől függ. Ausztriát illetőleg két ily föltétel teljesülte szükséges:

a) alkotmányos formák behozatala az egész monarchiára;

b) a monarchia azon részeinek, melyek a német szövetséghez tartoznának, elválasztása a többiektől.

Az első világos azért, mert ha a monarchiának a szövetségbe tartozó államai alkotmányosan kormányoztatnak, ezt a többiek is méltán kivánhatják. A második világos önmagában. Mert ha Ausztria csak német tartományaival léphet be a szövetségbe, német és nem-német tartományai közt szükségkép különállásnak kell létrejönnie.

Mindenkinek be kell látni, hogy Ausztria jövője csak egyes részeinek önállósága révén biztosítható, mely önállás mellett az egész állammal közös ügyek elintézését oly alkotmányos organum teljesíti, melyben az összállam ügyeire minden koronatartomány nagyságához s népességéhez aránylag befolyást gyakorol. E szervezet Ausztria egységének eszköze és kifejezője. S bár az utolsó tíz év alatt az ellentét Magyarország s a monarchia többi országai között élesebbé vált, még mindig kivihetőnek látszik ily szervezet megalakítása, ha Magyarország részére belügyeinek önálló kezelése biztosíttatik, az összállam törvényhozásában őt megillető befolyással együtt.

Ausztria egységét tehát nem Magyarország veszélyezteti, hanem az, hogy, ha a szövetség országai képviselőik által a szövetség összes ügyeibe beavatkozási jogot nyernek, Ausztriának a német-szövetségbe tartozó államait képtelenség közös törvényhozás és kormányzás útján a többiekkel egyesíteni.

Németország egysége és Ausztria egysége tehát egyenes ellentétben állnak egymással. Minthogy pedig Németország egysége elodázhatlan szükségesség, mindent el kell követni azon ellentét elhárítására, mely Ausztria és Németország érdekei között fennáll.

Erre az egyedüli eszköz azon jogalapok visszaállítása, melyeken a magyar korona országai Ausztria tartományaival századokon át egyesítve voltak: a személyes unio visszaállítása.

A kérdés tehát az: vajon lehetséges-e a jelen körülmények közt Magyarországnak Ausztriával való régi államviszonyainak megújítása, s mily hatással volna ez Ausztria hatalmi helyzetére?

Osztrák részen az a meggyőződés van elterjedve, hogy a személyes unio viszonya a magyar korona tartományai és az össz-állam közt többé nem lehetséges. *VII. fej.* **A személyi unio elve.**

Ha ez való, csak két oka lehet:

vagy az, hogy a személyegység egy államnak sem adhatja meg a kellő szilárdságot;

vagy azon sajátos viszonyok, melyekben az osztrák állam jelenleg van.

Az elsőre kész czáfolat a személyes unio alatt boldoguló országok, mint Svéd- és Norvégország példája; továbbá az a tapasztalat, hogy az egyes államok kisérletei a részeknek egyenlő közigazgatás és közös törvényhozás segítségével való szorosabb összefűzésére rendesen ép ellenkező eredményre, a részek elszakadására vezettek. Igy vált külön Belgium Hollandiától, így Ausztriától Lombardia. *VIII. fej.* **A személyi unio elvének hatása általában.**

Az osztrák monarchiában a személyes unio háromszáz esztendőn át erős kapocsnak bizonyult. A magyar korona országai nagy érdemeket szereztek a monarchia iránt, midőn Mária Terézia trónja védelmében bőven onták vérüket, s midőn I. Ferencz idején Napoleon kiáltványa egy falut s egyetlen nevesebb férfit sem tántorított meg a monarchia iránti hűségében. Ha tehát azt tartjuk, hogy a személyes unio többé meg nem felel, ennek oka a monarchia megváltozott helyzetében keresendő. *IX. fej.* **A személyi unio elvének befolyása az osztrák monarchiára.**

Az utolsó évtizedben sokat változtak Európa viszonyai. Ausztriát illetőleg két jelenség tünik föl:

1. hogy az osztrák monarchia azelőtt sohasem volt így elszigetelve s kizárólag önnön erejére utalva;

2. hogy a törvényes monarchia elvét már nemcsak a tudomány s egyes pártok, hanem kormányok is támadják, s úgy látszik, azon elvek helyébe, melyek azelőtt minden államrendnek alapjául szolgáltak, most az általános szavazásban nyilatkozó népakarat elvét akarják tenni.

Az elsőből következik, hogy Ausztriának sok belső erőre van szüksége, a mit csak népei összeműködésében találhat, hogy törekednie kell oly intézmények létrehozására, melyek ez összeműködést, *és pedig a jelen pillanatban,* biztosítják. Hogy a szorosabb centralisatio erre nem alkalmas, arról volt mód meggyőződni, épen mint arról, hogy Ausztria az által biztosítható leginkább, ha az, a mi az egész állammal közös, egy közös törvényhozásra és kormányra bizatik, melyben a monarchia minden részei, nagyságuk és népességök arányában, képviseltetnek, mig belügyeiben minden ország autonom.

Ez azonban nem terem rögtön, a jelen pillanatban, megnyugvást, mert Magyarországon törvényesen meghatározott viszonyok átalakítása csak oly törvényhozás útján történhetik, melyben az ország képviselői részt

vesznek, s octroyált alkotmányt, ha a viszonyoknak megfelelne is, Magyarország nem fog megnyugvással fogadni. Ez a felfogás nálunk nem izgatás eredménye, mint egy pár német lap állítja, hanem történelmünk következménye. A közös uralkodóház nem hódítás jogán, hanem az ország rendeivel kötött szerződés révén jutott a korona birtokába. A Magyarország és III. Frigyes, Miksa s végre I. Ferdinánd között kötött szerződéseknek első indoka az V. László magyar király halála után érvényesített öröködési jogban gyökeredzik; de bizonyos az is, hogy az I. Ferdinánd által érvényesített jogczím nem az öröködési jogban, hanem a rendek szabad választásában kerestetett, és hogy ezek sohasem mondottak le sem önállóságukról, sem jogaik közül egyről is.

„Magyarország az maradt, a mi előbb volt: önálló birodalom. Az egyetlen változás, mely államjogi viszonyaiban történt, az volt, hogy királyai választásában a Habsburg osztrák házhoz volt kötve; s még ezen változás sem mondható jelentékenynek, mivel azon egész időközben, melyet a választási jog korszakának nevezünk, az egyenes utódok örökösödési joga, még a női ágban is, rendesen figyelembe vétetett." (Toldy. I. ford. 96. l.) Az állami egység fogalma akkor még nem jött számba, annyira nem, hogy I. Ferdinánd végrendeletében örökös tartományait két fia között felosztotta. A magyar korona országai és a tartományok közt tehát még személyes unio sem volt, csak a dynastia közössége állott fenn.

Lényegesen megváltoztatta a viszonyokat az 1687-iki második törvényczikk, melylyel a szabad választás joga törvényesen megszűnt, s az első-szülöttség szerinti trónöröklés elismertetett, s még inkább a pragmatica sanctio, mely az örökösödést a leány-ágra is kiterjesztette. A két állam kapcsolata ekkor vált personalis unióvá; többé ekkor sem, mert az 1687-iki 2., s az 1723-iki 2. és 3. t.-czikkek megerősítik az ország minden szabadságait, s a rendek és egyesek minden jogait és kiváltságait is, kimondva, hogy a korona joga, ámbár örökössé lett, továbbra is teljesen azon határok közt maradjon, melyek előbb korlátolták s hogy a rendek erre nézve minden trónváltozásnál külön, az ország törvényeire teendő eskü által biztosíttassanak.

Mindezt megerősítik az 1791-ik törvények, melyek a II. József uralkodása alatt tett tapasztalatok folytán szükségét érzik annak, hogy Magyarország alkotmányos jogait a törvényekben világosabban formulázzák. A 2. czikkben, mely a királyi inauguralis diplomát foglalja magában, az ország jogai és kiváltságai általában megerősíttetnek, a 3. meghatározza, hogy az alkotmányos eskűvel összekötött koronázásnak a kormányra lépés után 6 hónap alatt meg kell történnie. A 10-ben kimondatik, hogy Magyarország minden hozzátartozó tartományokkal

együtt szabad s kormányforma tekintetében független; saját alkotmánya van és saját törvényei szerint kormányoztatik. A 11. czikkben kötelezi magát a király, hogy az ország határait megtartja, s azon részeit, melyek idő folytán az örökös tartományokhoz jutottak volna, visszaadja, ha azoknak adókatasterébe fölvétettek is. A 12. czikk megállapítja, hogy a törvényhozás, magyarázás és eltörlés joga a királyt és az országgyűlést közösen illeti, s hogy Magyarország csak ily törvények által kormányozható. Mindezt I. Ferencz is megerősítette 1804. aug. 17-én kelt manifestumában; később V. Ferdinánd esküformája szóról-szóra azonos I. Ferdinandéval, az egyetlen különbség az, hogy V. Ferdinandéban Endre király arany-bullájának záradéka, mely a rendeknek az alkotmány megsértése esetén jogot ád a fegyverfogásra, kivétetik.

„Ha volt valaha oly történelmi jog, mely félre nem magyarázható törvényekre alapítva, több mint háromszáz évnyi időszak alatt minden, a trón s a nép közt fennálló viszonyok alapjáúl tekintetett, úgy ez az, melynek folytán Magyarország Ausztriától különállását igényli" (Toldy ford. 102. l.).

A XVI. és XVII. században, midőn a királyi hatalom korlátlanságának elve kisértett, Magyarországon is megkisérelték az alkotmánynak ily irányú átalakítását. Megkisérlette azt — más eszközökkel s más elvek nevében — II. József császár is; sőt megkisérlették 1823-ban is, midőn Magyarországtól legfontosabb alkotmányos jogait igyekeztek megvonni. Mind e próbálkozások kivihetetlenek voltak.

Az osztrák ház háromszázados uralma alatt Magyarország sokszor volt nehéz helyzetben; előbb az oszmánigát sínylette, Mária Terézia alatt enyészni kezdett nemzetiségi öntudata, Napoleon után politikai közöny és fásultság lepte meg. Ausztria ezalatt mindig hatalmas volt; előbb V. Károly világuralmára, később Németország segedelmére támaszkodott. Vele volt a XVII. században a katholikus egyház, II. József idején a felvilágosodás elve: s mégis minden erőlködése füstbe ment Magyarországgal szemben.

Csoda-e hát, ha a kívánság, hogy az előbbi viszonyok visszaállíttassanak, Magyarországon általános, s hogy a nemzet sokszorosan elismert jogairól, azon tapasztalat mellett, hogy azon semmi fenekedés csorbát nem üthetett, lemondani nem akar? Lehetséges, hogy erős közös intézmények több garantiát nyújtanának az állam egységének; lehet, hogy Ausztriának mint foederativ államnak berendezése — az egész állammal közös ügyekben közös törvényhozással és kormányzással, különben az egyes tartományok teljes autonomiájával — előnyösebb volna az összállamra s egyes részeire egyaránt. De oly

népek, melyek ujonnan octroyált alkotmányból indúlnak ki, nem érthetik azon szilárdságot, melylyel mi múltunkhoz ragaszkodunk. Világosan kitünt ez abból, mint ítélték meg ellenzésünket a protestánsok helyzetét szabályozó pátens dolgában. Hogy azonban e gondolkodás nálunk általános, s hogy minden, Magyarországnak tett engedmény, ha boldogítási szándékát kétségbe nem vonhatnánk is, mindig ugyanazon akadályokba fog ütközni, az biztos. Ily nehéz idők pedig különösen nem alkalmasak a régi jogviszonyok átalakításának megkisértésére. A monarchia nehéz helyzete épen nem tanácsolja, hogy a magyar korona s az örökös tartományok között fennálló személyes unio megváltoztassék.

Ugyanezen eredményre jutunk, ha a nézetekben azon fordulatot tekintjük, mely a legitimitás elvének tekintetében újabb időben végbement.

Európában alig van dynastia, mely jelenlegi helyzetét a törvényes monarchia elvének köszönné. Anglia mostani dynastiáját forradalom emelte a trónra, Belgiumét is; a franczia császárságot népszavazás állította vissza. Spanyolország- és Portugalliában a korona — a fi-vonal ellenére — leány-ágra szállt. Svédország új dynastiát ural s különvált Norvégiától. Németország nagy része a mediatiói-acta s a bécsi congressus folytán urat cserélt. Ausztria helyzete, mely Velencze és Galiczia kivételével minden egyes részére századokon át megtámadatlan örökösödési jogot, vagy az egyes országok rendeivel kötött világos szerződéseket mutathat fel, kivételes. A két leghatalmasabb kormány által felállított alapelvek egy államra sem lehetnek veszélyesebbek, mint épen Ausztriára nézve, hol a történelmi jog eddig meg nem rendült, de a hol ennek megingása esetén sem a nemzetiségi, sem bármely más elv nem szolgálhat összetartóúl.

Midőn tehát a népsouverainitas elve Ausztriát bármely más államnál inkább fenyegeti, természetes, hogy eszközökről kell gondoskodnia a veszedelem elhárítására.

Mik lehetnek ezek?

A centralisatio erőssé tette a franczia államot, de épen a monarchiai hatalmat ingatta meg. Ausztriában pedig egyes-egyedül ez az összetartó erő. Különben sem teremthetnénk meg az ott megvolt előzményeket s azonfelül tíz esztendő tapasztalatai mutatják, hogy a centralisatio elve Ausztriában kivihetetlen.

S ha, az 1860. ápr. 19-iki királyi kézirat értelmében, a centralisatio kisérletét feladottnak tekintjük, mely más út van előttünk?

Különböző elemekből álló államban maga a természet javasolja az önkormányzatot. Ily irányú reformok talán czélhoz is vezetnének máskor, de nem akkor, midőn azon alapelvekről, melyeken az osztrák birodalom épül,

a leghatalmasabb államok kormányai lemondanak, s a népszavazásra támaszkodnak.

Ha az állam létezését elvek veszélyeztetik, magának is elvekre kell támaszkodnia, s vajon mely elvre támaszkodhatik Ausztria ?

A nemzetiség és a népakarat elve veszedelmes Ausztriára nézve; a kormányzati és közigazgatási központosítás kivihetetlen. Csak a történelmi jog elve marad, mely eddig az állam alapja volt, mely a magyar szent korona országaiban még régi erejében él. S mikép támaszkodhatunk erre, ha minden következményeivel együtt elismerjük? Hogy az osztrák monarchia annyira el van szigetelve, mint még soha, annyira saját erejére van utalva, mint eddig soha, s hogy a létalapjáúl szolgáló törvényes monarchia elve most kívülről is megtámadtatik : ez okok igazolják a történelmi jogalap teljes visszaállításának szükségét.

Ebben van magyarázatuk azon, az *Allgemeine Zeitung* s egy pár más lap szerint „megfoghatatlan“ tényeknek, hogy a monarchiai érzelmeiről híres magyar nép az utolsó tíz év alatt semmi lelkesedést sem mutatott a királyság iránt, s hogy oly férfiak, kiknek ragaszkodása az uralkodó-házhoz kétséges nem lehet, ez idő alatt a kormány jóindulatú fáradozásaihoz nem csatlakoztak.

A magyarság csakugyan monarchikus érzelmű, épen ez magyarázza viselkedését, — s vajon igazán érthetetlen-e, ha épen dynastikus érzésű férfiak nem akartak lemondani a monarchiai elvről, mely évszázadokon át rendíthetlen maradt ?

Az osztrák sajtó újabban azt az államjogi elméletet állította fel, hogy a történelmi jogok mindenkorra elvesznek, ha a velök összekötött kötelességek egyszer megsérttettek. Így Magyarország és a dynastia közt most nem létezik más jog, mint a mely a győzőt meghódított országban illeti. Midőn egyesekre nézve politikai vétségekért a confiscatio büntetését megszüntették, bizonyára nem lehet azt egész népekre kiterjeszteni. De mire is megy vele Ausztria, ha Magyarországhoz való viszonyának a hódításon kívül nincs más jogczíme, melyre a birtoklás igazolásánál hivatkozni lehetne ?

Európa dynastiái közt nincs egy sem, mely oly kétségbevonhatlan történelmi jogra hivatkozhatnék, mint az osztrák-ház, s a monarchia tartományai közt egy sincs, melynek tekintetében e jogczím oly világos volna, mint Magyarország. Ha e jogczím megszüntetése Ausztria czélja, meggondolták-e, mi mindent kell ily eljárás folytán elismerniök ?

Hogy Magyarország alkotmányos jogainak elvesztése az 1849-iki országgyűlésen a pragmatica sanctio megsértésével hozott határozatok büntetéseül igazoltassék, a határozatok az egész magyar nép, vagy legalább nagy

többsége határozatának tekintendők; s érdekében van-e ez a dynastiának? Vagy használna-e az 1848—49. után behozott államrend megerősítésének, ha azt a magyar nép által elkövetett vétségek büntetéseül nyilvánítják? Ki hivatkoznék, ha helyzete elvitázhatlan jogon alapúl, az erőszakra, mely mindig csak tény marad, s egy más tény által megszüntettethetik? S miért volna mindez, mikor a dynastiának szerződéseken és törvényes határozatokon alapuló joga van a magyar korona országaira, s mikor minden, a mi a történelmi jogot erősíti, a monarchiai elvnek is erősítésére szolgál az országban.

Az egész vizsgálódás ebben foglalható össze: Németország egysége európai szükség, mely hosszú haladékot nem tűr, formája ennek: szövetséges állam, közös népképviselettel. Ausztria egy része természet szerint e szövetséghez tartozik, s az a többi, oda nem tartozó részekkel csak a személyes unio révén van kapcsolatban. A Magyarország s a monarchiának a szövetségbe tartozó részei közt fönnálló viszonyok visszaállítása tehát nemcsak Magyarország törvényes igényeinek kielégítése végett szükséges, hanem mert Németország egységének föltétele, a mi pedig európai szükség. S ha nem volnánk is tekintettel Németországra, vagy ha Magyarország az osztrák állam végleges megalakulását más módon tartaná is kivánatosnak, ez Magyarország különállásának szükségén semmit sem változtatna:

1. mert az elszigetelten álló Ausztria a megoldásukhoz közeledő európai kérdések között csak akkor gyűjtheti össze minden erejét, ha Magyarország törvényes igényei kielégíttetnek;

2. más kapcsok hiányában az államegységet Ausztriában a törvényszerűség elvének hatalma tételezi fel, ennek fentartása tehát a czél, a mi egybeesik a történelmi jog elismerésével.

Németország egysége és Ausztria egysége világos ellentétben állanak egymással. A mód tehát, mely szerint Ausztria belviszonyai rendezendők, Németország jövőjéről való meggyőződéssel vannak kapcsolatban. S a mint Németország egysége az egyedüli eszköz, melylyel azon veszélyekkel, melyek jelenleg Európát fenyegetik, szembe lehet szállni: úgy Magyarország törvényhozási különállása Németország egységének föltétele, s nincs halandó, a kinek elég hatalma volna fölbontani e két kérdés kapcsolatát.

Ez Eötvös vizsgálatainak eredménye.

Világosan szembetünik munkáinak logikai összetartozása, tisztán láthatni fokozatukat, a mint folyvást izmosodik a nemzeti önállóság vágya, s eszméi egyre közelebb férkőznek a megvalósításhoz. Az elsőben — *Ueber die Gleichberechtigung*, 1850. — még az egész birodalmat tartja szeme előtt. Magyarországnak nincs külön

helye, nem jő figyelembe sem multja, sem nagysága, semmiben sem válik ki a többi tartományok közül, melyek természetes jogaiban osztozkodnék az író szerint. Abból a tudományos meggyőződésből indúl ki, hogy a nemzetiségi törekvések mindenütt, a hol az állam fogalma nem esik egybe a nemzetiségével, az állam felbontására vezetnek. Pedig világos, hogy nincs Európában egyetlen állam, melynek politikai határai egybevágnának a nemzet nyelvének határával. Különösen zilált állapotban van e tekintetben Ausztria, melynek népei 1848-ban sokkal többet áldoztak a nemzetiség érdekében, hogysem vágyaikról egykönnyen lemondhatnának. Ha a nemzetiségi törekvések teljes egészökben diadalra jutnak, Ausztria elveszti, ha nem is állam, mindenesetre alkotmányos állam voltát, mert nyugalmát csak úgy őrizheti meg valamelyest, ha a közéletnek azon szálai, melyek az állam egységét megszilárdítják, a koronára bizatnak, mely a nemzetiségek fölött áll. Akármily óvatos legyen is a kormány a nemzetiségek autonomiájának körülírásánál, mihelyt a monarchia felosztásának alapjául ismeri el a nemzetiségek különféleségét, el kell készülve lennie, hogy idővel vagy az Ausztriában élő nemzetiségek külső határaiig tolja szét határait, vagy azok belső határaiig zsugorodik össze. Minthogy azonban Ausztria fennmaradása európai szükség, a dilemma csak úgy oldható meg, ha a nemzeti egyenjoguság elve módosúl, olyanformán, hogy az ellentét közte és a rendezett Ausztria fennállása közül elenyésszék. Vagyis a nemzetiségeknek bele kell nyugodniok abba, hogy az egész állammal közös ügyeket csak közös Reichstag és közös ministerium intézheti, benső ügyeit azonban minden egyes tartomány maga intézi. A monarchiának, mely maga is a történelmi jog elvén épül, tiszteletben kell tartani az egyes nemzetiségek történelmi jogait, a melyek a monarchia egységét ott sem fenyegetik, a hol a legkiterjedtebbek, mint Magyar-, Erdély- és Horvátországban.

Deprimált hangulat, majdnem kétségbeesés gyümölcse e könyv, mely nem sokkal kiván többet a puszta lét megóvásánál. A mint azonban a nemzet kitűrő nyugalmát látja, lassankint izmosodik bizalma és hite a jövőben. Második munkájában — *Die Garantien der Macht und Einheit Oesterreichs*, 1859. — már azt hangoztatja, hogy a nemzetiségi érzésnek nem szabhat határt a monarchia, de az nem is bonthatja meg a monarchiát, mert a monarchia és nemzetiségek egyaránt történelmi jogaikra hivatkoznak. Mivel a tartományoknak is előnyös, ha egy hatalmas és kifelé egységes államhoz tartoznak, a nemzetiségek nem fogják ellenezni, hogy az összállam ügyeit központi kormány vezesse, ha ennek fejében biztosíttatik az egyes tartományok önálló belső élete, a mit első munkájában is elkerülhetlenül szükségesnek tartott. Az államnak ez a széttagolása a viszonyokból következik, s a mely államnak jövője érdekében nem kell mást tenni, mint a mire a viszonyok úgy is rászorítanák, csak azt nem kell lerombolni, a mi ugyis fennáll: az ily államnak jövője már ezzel is biztosítva van. A másik biztosíték abban van, hogy a monarchia és a nemzetiségek egyaránt a történelmi jog alapján állanak, s egymás jogalapját így meg nem tagadhatják. Eötvös e munkában már

pajzsot tart a csonkítatlan történelmi jog elé, a mely Magyarország összes követeléseit igazolja és indokolja.

Legértékesebb a három közül az utolsó — *Die Sonderstellung Ungarns*, 1860., — melyben Németország szempontjából bizonyítja Magyarország különállásának szükségét. Abból indúl ki, hogy Németország egysége európai szükség, mert Európa egyensúlya helyre nem állhat, a míg nyugati művelt államai s a keleti óriás birodalom közt apró-cseprő néptörmelék raja teng a földrész közepén, s a míg a bomladozó Balkán mellett egy oly állam is leköti erejét, a mely szüntelenül keletkezni akar. Németország egysége a német szövetség ujjáalakulása révén érhető el, ha az egész német nép egygyé forr. Igy a szövetségbe Ausztriának is be kell lépnie. Egész területével nem léphet be, mert ily államcolossus keletkezése ellen a többi állam akár világháboruval is védekeznék; külön sem maradhat, mert ez esetben a kérdés megint nem volna végleg megoldva. Legtermészetesebb az lenne, ha német tartományaival belépne, esetleg fönhatóságra tenne szert, a többiek azonban kívül maradnának a szövetségen, saját alkotmányuk szerint élnének, s csak az uralkodó személye révén tartoznának össze a monarchia német tartományaival. De ha Németország jövője másképen fejlődnék is, ez semmit sem változtatna Magyarország különállásának szükségén, mert az elszigetelt Ausztria a megoldásukhoz közeledő európai kérdések közt csak úgy tehet szert biztosságra, s erejét csak úgy szedheti össze, ha Magyarország törvényes igényei kielégíttetnek.

Ez Eötvös legerélyesebb és legtartalmasabb munkája, melyben a történeti adatok pompásan támogatják a gyakorlati politikus és állambölcsész okoskodásait, a ki egyúttal mély meggyőződésű, erélyes és alaposan gondolkozó hazafi. Eötvös egyik legérdekesebb és legtartalmasabb könyve ez. Méltán szokta Toldy Ferencz magasztalással emlegetni. A történelem másként fejlődött, mint Eötvös képzelte s a kifejlés alantabb fokán állapodott meg; a németség egyesülése Ausztria kizárásával jött létre, de nem is tökéletesen biztos, hogy ez a kérdésnek végleges megoldása volna. A mit Eötvös Magyarországról mondott, részére követelt, az jórészt teljesedésbe ment s fog menni tovább is. A personalunio, mely mellett gazdag történelmi utalásokkal érvelt, Irország példája, melyet fölállított, átmentek Deák meggyőződésébe s példákká lettek az 1867-iki kiegyezés megfogalmazásában. Igaz, hogy mindez mástól nyerte végső alakját s megvalósulását is, attól, a kit jelleme és a viszonyok a nemzet vezéreül rendeltek, s a ki az elnyomatás szomorú évei alatt erélyesen körvonalazta a nemzet jogos kivánságait, s minden ingadozás nélkül szakadatlanúl kitartott mellettük. De Eötvös ebben a munkájában gondolatmenetét és hazafi erélyét illetőleg előfutárja Deák massiv jogvédelmének, s könyvének végső következtetései szinte izzanak az erőteljes meggyőződés tüzétől, a bizalom és kitartás elszántságától, s szinte a Deák impozáns nyugalmával s nála szokatlanúl merész világossággal írja körül Kossuth nagy igazságát, hogy: „Béke nem lehet igazság nélkül.“

E három munkához nem sokára egy negyedik járult, az előbbieknek logikus folytatásaképen. Eddig a nemzetiségi kérdést Ausztriához való viszonyunk szabályozójaként fejtegette, most, midőn meggyőződésében eljutott a magyar nemzet történelmi jogai megujhodásának szükségéhez, melyet a világ rendje hoz magával s mely semmi kegyre, sem jóindulatra nem szorúl, most egy új munkában a nemzetiségi kérdésnek hazánk határai közt várható fejlődését s czélszerű megoldását tárgyalja.

E munkája áll a jelen kötet élén. Czíme: *A nemzetiségi kérdés*. Irta báró Eötvös József. Pest, 1865. Kiadja Ráth Mór. — A fordító jogát szerző fentartotta, s az ő engedelmével fordította azt le barátja, Falk Miksa: (*Die Nationalitäten-Frage*. Von Josef Freiherrn von Eötvös. Aus dem ungarischen Manuscripte übersetzt von Dr. Max Falk. Pest. 1865. Verlag von Moritz Ráth.

(V. ö. a fordításra nézve Eötvös leveleit Falk Miksához, 1865., 4/IV., 21/IV. (két levél), 24/V., 27/V., 31/V., 4/VI., e kiadás XX. kötetében.)

A könyv szorosan elődeihez csatlakozik, elveiket ismétli, s új terén hasonló eredményekre jut. Mint német munkáiban, itt is nagy szerepe jut e kérdés megoldásánál az egyéni szabadságnak. A megfelelő államszervezet körvonalazása és fejtegetése dolgában meggyőződése itt ugyanaz, mint utolsó német munkájában (*Sonderstellung*), hogy mindazon veszélyek tekintetbe vételével is, a melyek a nemzetiségi kérdésből hazánkra háramolhatnak, azt sem elhárítani, sem máskép megoldani nem lehet, mint a teljes szabadság biztosításával. Munkájának velejét, czélját s egyben keletkezését is maga írja meg, Bánó Józsefhez 1865. V/5. szóló levelében:

„A 48-iki törvények egy bizonyos helyzetbe állították hazánkat. Én részemről most is azt hiszem, hogy e törvények alkotása, a mi azoknak demokratikus részét illeti, nagy veszélytől mentette meg hazánkat, s hogy az, a mi azokban a köztünk és Ausztria közötti viszonyra vonatkozik, egész multunknak szükséges következése. De lehetnek, kik e részben máskép vélekednek, s azt hiszik, hogy az országra nézve jobb lett volna, ha e törvények soha, vagy legalább sokkal később hozatnak. E nézetek a legtisztább hazafiságból eredhetnek s talán helyesek is; annyi azonban kétségtelen, hogy miután ezen törvények egyszer léteznek s azokhoz ragaszkodnunk kell, azoknak szükséges logikai következéseit nem utasíthatjuk el magunktól, miután annyian vannak, kik, ha azt akarnánk is, ezen következéseket helyettünk vonnák le, s azokat ellenünk agitationalis eszközül használnák.

Miután az 1848-iki törvények a teljes jogegyenlőség elvét kimondák, s a politikai jogok gyakorlatát oly censushoz kötötték, mely mellett e jogok sok helyen nem-magyar többségek által gyakoroltatnak, a kérdés nem az, hogy a nemzetiségek követeléseit visszautasítsuk, mi többé hatalmunkban nem áll, hanem az, hogy e követeléseket úgy teljesítsük, hogy ebből az országnak kára ne legyen, vagy hogy legalább azon veszélyek a minimumra reducáltassanak, melyeket e tekintetben előre látunk; ez csak úgy történhetik, ha minden erőnket arra concentrálom,

hogy az országnak nemzetiségek szerinti felosztását ellenezzük, e helyett a nemzetiségek megnyugtatására az individualis szabadság elvét állitjuk fel, azaz a nemzetiségi kérdésnél azon módon járunk el, mely a vallásos kérdés megoldásánál oly sikeresnek mutatkozott. Ismerem a nemzetiségek egyes szóvivőinek indokait s tudom, hogy a nemzetiségi kérdés egyeseknek csak hivatali kérdés s hogy azok a legtökéletesebb szabadság s egyenlőség megadása által megnyugtatva nem lesznek. De ha ezt megadjuk, elvesszük ezektől is az agitátiónak fegyverét, s oly térre állunk, melyen egész Európa ép úgy támogatni fog, mint most ellenünk nyilatkozik s ez egyik főtekintet, mely minket ezen irány követésére határoz; a másik az, mert csak midőn, így járva el, az agitátiónak ürügyét elvesszük, biztosíthatjuk azon eszközök hatását, melyektől Te igen helyesen a magyar suprematia biztosítását várod. Éppen, hogy egy magyar erős kormány alakulhasson, erre mindenekelőtt az szükséges, hogy az ország különböző nemzetiségei annak kivivásában velünk kezet fogjanak s hogy e kormány a felföldi birtokosnak szerencsétlen helyzetén segíthessen, hogy a haza különböző nemzetiségei a nekik az iskolában a magyar nyelv tanulására nyiló alkalmat felhasználják, hogy a protestáns autonomia biztosíttassék, erre szükséges, hogy a nemzetiségi agitátiónak ürügye eltávolíttassék s ezt más uton, mint melyet iratomban kijelöltem, elérni nem lehet.

. . . mindjárt az országgyülés után, s így majdnem négy év előtt, kezdtem meg röpiratomat, sokat tanúltam s gondolkoztam e tárgyról s hosszú megfontolás után bocsátom azt közre azon meggyőződéssel, hogy az a hazára nézve üdvös, sőt szükséges." A szükségnek ez az érzése erősen élt Eötvösben. Ugyanezen évben (1865. IV/4.) azt irja Falknak:

„A röpirat — ha csakugyan úgy akarom nevezni, ámbár a röpülésre szükséges könnyűség hiányzik benne — megérdemli figyelmét. Nem mulatságos talán, de azon érdeme megvan, hogy minden mellékgondolat nélkül, tiszta meggyőződésemet fejezi ki s hogy oly dolgokat mond ki, melyeket kimondani az egészre nézve ép oly szükséges, mint arra, ki azokat kimondja, veszélyes." Hosszas tanúlmányait és gondolkodását is említi Falknak is (1865., 21/IV): „e tárgygyal húsz évig foglalatoskodtam".

A munka valóban oly szükséges és oly fontos volt, a minőnek Eötvös maga is látta s az eszmék tisztázásához talán még jobban hozzájárúlt, mint az író maga gondolta. A lapok bőven ismertették, de inkább csak kivonatát mondták el, a kritikai megjegyzésektől tartózkodtak. A *Pesti Napló* két tárczában közölt róla ismertetést, (1865 jun. 28. és jul. 1.), minden értékesebb megjegyzés nélkül. A legjobb itéletet, mely egyúttal szandékába is bevilágít, maga a szerző mondta könyvéről, midőn Falkhoz e sorokat írta (1865., 24/V.): „Szeretném, ha a bírálatban főfigyelem fordíttatnék a könyv befejezésére s pedig azért, mert mit itt mondok ki, politikai meggyőződésem nyilvánítása; a gondolat, hogy a magyar nemzetiség csak úgy tarthatja fenn magát, ha az a nyugati civilisatio zászlóját hordja Európa ezen részében s egyediségét azon eszmék szolgálatában tünteti ki, melyekért a művelt világ többi részei küzdenek: e gondolat

volt huszonöt év óta vezérfonala összes politikai tevékenységemnek, s az fog maradni ezentúl is. Valamint a nemzetiség kérdésében, úgy minden kérdésnél azon párton álltam s fogok állni mindég, mely a szabadságért küzd s úgy vagyok meggyőződve, hogy midőn azt teszem, egyszersmind a specialisan magyar érdeket mozdítom elé; ha ezen nézet hibás, akkor elhibázott egész tevékenységem is. Vannak, kik mindent kizárólag a magyar szempontból tekintenek, s kiket korunk haladása csak annyiban érdekel, a mennyiben nemzetünk állására befolyást gyakorolhat; én saját jövőnket az egésznek jövőjétől külön gondolni nem tudom. Mások csak a magyar nemzet egyéniségeért aggódnak, én meg azért, hogy e nemzeti egyéniség magához méltó helyet foglaljon el.“ Széchenyire visszamutató sorok, a ki hazafias czélját az egész emberiség solidaritásának érzetében így fejezte ki: megtartani egy nemzetet az emberiség számára. — A könyvet a nemzetiségi vidékeken is olvasták, s szerbre is lefordították. Szerbül feleletet is írt rá Popovich Milos, azt bizonyítgatva, hogy az önálló Magyarország önálló Szerbiát von maga után. Popovich könyvét Sárcsevics Ambrus magyarra is lefordította: *A nemzetiségi kérdés Magyarországon, szerb szempontból* (1865.). A *Vidovdan* szerb hirlap elfogadja Eötvös eredményeit, s a horvátok jövőjének zálogát egyenesen eszélyes reál-unio kötésében látja. (L.: Ferenczy Zoltán: *B. Eötvös József.* Budapest, 1884. Aigner Lajos kiadványa, mint a *Magyar Könyvesház* XIII. évfolyamának 5—7. száma. 127—8. lap.). Eötvösnek e munkájában fejtegetett elvei mentek át legépebben, legkevesebb változással a valóságba.

Az e kötetben foglalt kisebb czikkek is a nemzetiségi kérdésre vonatkoznak.

A *Felelet b. Kemény Gábor néhány szavára* Eötvösnek *A XIX. sz. uralkodó eszméinek befolyása az álladalomra* czímü nagy müve eszméinek, sőt legnagyobb részében szavainak is ismétlése. Kemény Gábor ugyanis egy nagyobb munkát irt *A nemzetek fejlődéséről* (irta Báró Kemény Gábor. Kolozsvártt, Stein János bizománya, MDCCCLVI.), melyben — önálló fejtegetései során — Eötvösnek ezen nagy munkáját bírálta. Elismeréssel emlékezik meg Eötvösnek két nagy érdeméről, hogy „nyíltan föl mert lépni a szabadság és egyenlőség divatos értelmezésével szemben, és ellenállhatatlanúl kimutatta azoknak helytelenségét“, és hogy „a természetszerü tapasztalati út“-at követi. Eötvös eszméi fejtegetéseivel azonban nem mindenben egyezik meg. Különösen Eötvösnek a nemzetiségi eszmére vonatkozó fejtegetései ellenkeznek meggyőződésével. Kemény szerint: „Valamint az érdekközösség volt az, ha kezdetben az emberek mind egyenlők is voltak és köztök semmi nemzeti különbség nem létezett, mi a különböző nemzetiségeket és ebből folyólag a különböző államokat alkotta, ugy érdekegység az, mi jelenleg összetartja, és annak hiánya, mi azokat szétválasztja“ (15. l.). E meggyőződése alapján Eötvössel szemben tagadja, hogy a nemzetiség alapja csak a nyelvkülönbség volna, hogy a nemzeti törekvés czélja pusztán az uralkodás lehetne, s hogy „a hazafiság érzelmének — Eötvös szavai sze-

rint — némi magasabb hivatás öntudata, némi igény nagyobb jogok követelésére" fekszik alapul. Az elsőt történelmi példákkal igazolja, fölemlítvén, hogy Németország egységes nyelve ellenére sem egy állam, mint Anglia. Ez azonban oly érv, melynek puszta ténye való lehetett azon pillanatban, midőn Kemény reá hivatkozott, de a természet törvényszerűsége a Német-birodalom megalakulásával s Anglia és Irország torzsalkodásaival rövid időn az állandó és természetszerű igazságot juttatta érvényre a pillanatnyi tény ellenében. A második pont ellen felhozott metaphorikus okoskodásának magva e mondatokba szűrődik le: „Valamint egyesek méltó joggal tűzhetik feladatokul testileg és lelkileg tökélyesen kifejleni, — épen ugy miért ne lenne joga a nemzeteknek saját közös tulajdonaikat kiösmerni, kifejteni és a nemzetiség tanai szerint választani a jóllétnek számokra legczélirányosabb útját? — Szerintem erre nemcsak van joga a nemzeteknek, de azt épen oly kevéssé nevezem magában hatalmaskodásnak, mint nem tartom jogtiprásnak azt, ha bárki az ő kimívelt tulajdonait alkalmazni és érvényesíteni törekszik, stb." (36. l.). Erre elég annyit megjegyezni, hogy a ki az Eötvös szavai szerinti „uralkodási vágy"-at nem a nemzetiség természetes erőkifejtésének fogja föl, az félreérti őt, ép ugy, mint meg nem érti őt az, a ki lehetetlennek találja, hogy ez a kifejlődés esetleg más nemzetiség elnyomására vezethet. Kemény tehát itt azt a nyílt kaput döngeti, a melyen maga is bement. A hazafiság érzelmének dolgában Kemény fejtegetése ebben összpontosúl: „B. Eötvös azt állítja, hogy a hazafiság érzelme más formában ugyanazonos a nemzetiségével, — ezzel, ha az „érzelem" szót „eszmé"-vel szabad fölcserélnem, tökéletesen egyetértek, — és a különbség köztünk abban áll, hogy mig a t. Szerző a nemzetiségről azt mondja, hogy az egy körül nem írható érzelem, minek alig maradt fenn más oka, mint: a nyelvek különbsége; alapja: magasabb hivatás érzete; czélja: uralkodás; — én meg azt hiszem, hogy a nemzetiség eszméje alapszik: azon különböző testi és szellemi alkotáson, mely minden népben megvan, párosúlva az ők saját viszonyaikkal; jellegei közé tartoznak: a saját nyelv, saját zene és kisebb-nagyobb mértékben a művészet más nemei is, minden általános szokás, jogi képzet, társadalmi rend stb.; — hivatása: lehetőleg kifejtvén a nemzetek fényoldalait, az által az államokban a lehető legnagyobb jóllétet idézni elő, — mely czél épen az, melyet a föld minden növénye és állata követ, a természettől neki adott erőknek és számára rendelt törvényeknek engedelmeskedni törekedvén" (40. l.). Mindezek során Kemény azon bizonyításra nem szoruló tételhez jut, hogy „képtelenség államnak nemzetiség nélkül virágozni", — a mihez odaveti: „az pedig, a ki ezt elösmerni nem akarja, igen könnyen lehet kosmopolita", pedig „a valódi kosmopoliták egytől-egyig beteges lelkek" (41. l.). Ez idézetekből is kitetszik, hogy Kemény munkája hosszas és zűrzavaros csaták szavak körül, árnyalatok újjászinezése, melyek hibáztatása félreértésen alapszik, s már kiindulása is téves, mert Eötvös a *A XIX. sz. uralkodó eszméi*-ről írt nagy munkájában a szabadság és egyenlőség mellé épen a nemzetiségi *eszmét* csatolja harmadik uralkodó *eszméül*.

Üres kifogásokkal hozakodik elő Eötvösnek a szabadságról adott meghatározásával szemben is. Eötvös meghatározása így hangzik: „Szabadság azon állapot, melyben az ember mind ön-erőit, mind az őt környező természetéit a lehetőség határai között maga által választott czélok elérésére használhatja." Kemény ezt elfogadná, ha Eötvös „helyes czélok"-at irt volna, bár nem kétli, hogy az „hallgatva oda is volt értve".

Az egyenlőség dolgában magára az eszme meghatározására nézve nem vitatkozik Eötvössel, de maga így ír róla: „1 mètre = 1 mètre, bárhol a világon, és ezen okoskodást tovább vive, igen könnyü lesz az egyenlőség értelmét felfogni; . . . de mihelyt a számtan birodalmából kilépünk, a szó valódi értelme szerinti egyenlőséget sehol fel nem tudom lelni, sem a társadalmi világ mezején, sem más helyt" (85. l.).

Eötvös és önnön nézetei közt párhuzamot vonva (V. fejezet), arra a megállapodásra jut Kemény, hogy a különbség köztük „a felfogás gyökérszálaiban, a kiindulási pontokban és ebből folyólag az irányban van" (102. l.). Megegyezik Eötvössel abban, hogy a külön nemzetiségeknek mindenütt ki kell fejlődni; hogy az államok haladásának irányát mindenütt az uralkodó nemzetiségi igények határozzák meg, s hogy minden ország haladását csakis a számára való törvények szerint kell intézni. De kettejök közé óriás szakadást idéz egy igazság, melyet Eötvös nem vett figyelembe, s ez az, hogy a nemzetiségek nem maradnak változatlanul, hanem összefolynak, egymással érintkeznek, s a mint érdekegységük kivánja, máskép és máskép tömörülnek; „igy sem most, sem ezután, nemzet és állam és nyelv merőben egyenkörüek nem lehetnek, és nem azok" (111. l.), s ez az emlegetés nélkül is világos, említésre sem érdemes igazság az, a mit Kemény Eötvösnél föl nem talált!

Ezen, a nemzetiségi eszmére vonatkozó kifogásról megint átcsap Eötvös általánosabb eszméire, s megállapodik ott, hogy az állam és egyes közti viszonyokat Eötvös — a mint máskép nem is lehet — törvényekkel akarja szabályozni, pedig törvényekkel nem lehet „fejlési rendet adni". Kemény szerint: államok, valamint egyesek tényei azoknak fejlési rendével állanak elválhatlan kapcsolatban, — és államok valamint egyesek cselekvényeire nem annyira szabályok felállításával, hanem magoknak a tényeknek indokaira hatván, lehet befolyást gyakorolni, — és helyesen felfogva: a törvények magok is csak annyiban gyakorolnak azokra hatást, mennyiben a közfelfogást, a közérzületet képesek változtatni (113. l.). Tehát nem is fogadja el, a mit Eötvös az állam és egyes kölcsönös korlátozásáról mond, mert „a legnagyobb biztosságot az államban a közvéleménynyel megegyező, folytonos gátnélküli változtathatás ad; a legnagyobb erő abban rejlik: ha az állami intézmények a közkívánalomnak megfelelvén, annak szabályait mindenki magáénak tartja és szíve alatt hordozza; akkor erős az állam, midőn intézményei annyira egy testet és egy lelket képeznek az egyesekkel, hogy a ki amazt bántja, haragját vonja magára ennek, — és becsületkérdésnek tekinti mindenki azt épen fentartani, szolgálni; — ezt pedig . . . mind nem kimondott elvekhez

és törvények szavaihozi ragaszkodással lehet elérni, hanem az által: ha bármely államot nem erőszakkal fejlenek, hanem mindeniket fejleni engedik; — az által: ha a szellemi és anyagi viszonyoknak a törvények, a kormány rendszabályai teljesen megfelelnek, — az által: hogy a kormány, az arra hivatott politikusok, ismervén a nemzet jó és rossz tulajdonait, a fejlést a körülmények szerint oly irányban segítik, mely szerint a lehető legtöbb és legnagyobb jó tulajdonok fejlődhetnek ki, az árnyoldalok mindinkább háttérbe vonulván, — és mindezek összete által: nagyobb és nagyobb jólét lesz az államban" (119. l.).

Ily magától értetődő phrasisokat szegez Kemény Eötvös magvas fejtegetései ellen. Valóban egy csöppet sem kell Eötvös mellett elfogultaknak lennünk, — mint a kiadó és életrajzíró szokott lenni tárgya iránt, — hogy Eötvös nagy munkáját ily érvekkel megtámadhatatlannak tartsuk.

Eötvös valóban föl sem vette egyelőre a támadást, sem nem védekezett ellene, sem álláspontját és fejtegetéseit nem világította meg ujonnan. Midőn azonban három évvel később, 1859-ben, az Akadémiában emlékbeszédet tartott Kazinczy Ferencz fölött, s abban méltatta a nemzetiség s a hazai irodalom körében szerzett érdemeit, Kemény egy nagyobb czikket írt, melyben elmondja, mily nagy elégtételt érez azért, mert Eötvös e beszédében maga adja meg, hogy a nemzetiség *eszme*, s egyuttal azon kérdéssel fordul Eötvöshöz: nem volna-e tanácsos megvitatni a nemzetiség eszméjét, s tisztába hozni, melyek azon követelések, melyeket a nemzetiségi eszme a helyes politika sine qua non-jának tüntet föl. Czikkét beküldte előbb a *Pesti Napló*, később a *Magyar Sajtó* szerkesztőségeihez, s midőn azok nem vállalkoztak kiadására, külön füzetben nyomatta ki e czímmel: *Néhány szó báró Eötvös Józsefhez* (Pest, 1860.).

Eötvösnek most már felelnie kellett, minthogy czíme szerint az egész röpírat egyenest személyének szólott. Mindazáltal nem új könyvvel válaszol, hanem nagy munkáját idézi, annak bebizonyítására, hogy a nemzetiséget abban is eszmének, sőt a kor uralkodó eszméjének tartotta, a mit különben Keményen kívül senki sem vont kétségbe. Eötvös valóban nem is tehetett mást. Nézetei nem változtak; sem újat, sem többet nem mondhatott róluk, s a szó szerinti lenyomatással nem is csak a kis röpiratra felelt, hanem Kemény nagy munkájára is, kimutatva, mennyire félreértésen alapult az egész. Válaszát először a *Budapesti Szemlében* adta ki (1860. IX. köt.), s egyidejüleg külön is lenyomatta egy kis füzetben: *Felelet báró Kemény Gábor néhány szavára báró Eötvös Józseftől* (Pest, 1860. Ráth Mór).

Kemény egy ujabb röpirattal vágott vissza: *Még egy néhány szó* — báró Kemény Gábortól (Pesten, 1860. Pfeifer Ferdinand). Régi czáfolatait és érveit ismételgeti, jóformán minden ujabb eszme vagy akár árnyalat nélkül is, s most már felindulással támad Eötvösre, kinek látszólagos, csak szóárnyalatokon alapuló ellentmondásokat vet szemére, melyeket nagy munkájából nem valami szerencsésen böngész össze. Legtöbbet megint a körül akadékoskodik, hogy Eötvös a nemzetiséget hol eszmének, hol

érzelemnek nevezi, mintha egy fogalomhoz nem tapadhatnának érzések is, gondolatok is s magva bár elvont eszme, nem lehetne érzelmeknek állandó ébresztője s ébrentartója. A röpirat nem tett hatást, Eötvös többé nem felelt rá, s az egész vita elcsöndesült.

A kisebb czikkek, melyek e kötet további tartalmát teszik, hirlapi vezérczikkek, melyeknek a korszak fontossága s írójuk súlya ad maradandóbb értéket. Valamennyi a nemzetiségi kérdéssel van szorosabb vagy lazább kapcsolatban, azért kerültek e kötetbe. Egy híján Eötvös lapjában, a *Politikai Hetilap*ban jelentek meg vezérczikkekül. (L. e lapról e gyüjtemény XVII. kötetének jegyzetét). Bővebb magyarázatra egyrészt a korszak közelsége s eseményeinek ismeretes volta miatt nem szorulnak, másrészt, a mi írójuk nézeteit illeti, e jegyzet hosszabb első része miatt, mely Eötvösnek nézeteit a nemzetiségi kérdés dolgában bőven ismerteti. Különben is könnyü felvilágosítást találni Marczali Henrik munkájában: *A legujabb kor története* s a Szilágyi Sándor-féle *Magyar Nemzet Története* X. kötetében. Még részletesebb tájékozást nyujtanak mindezekre nézve Kónyi Manó kitünő jegyzetei *Deák Ferencz beszédei* ötkötetes nagy kiadásában.

A czikkek eredetileg czím nélkül jelentek meg s e kötetben használt elnevezéseikért a kiadó felelős.

Az 1843—44-iki országgyülésről. Megjelent a *Pesti Hirlap*ban 1844. nov. 21., 406. sz. Visszatekintés az 1843—44-iki országgyülésre, mely 1844. nov. 13-án záratott be, a nélkül, hogy a szóba jött legfontosabb kérdéseket végleg megoldotta vagy szabályozta volna. V. ö. ezen czikk 164. lapjával Ballagi Géza: *A nemzeti államalkotás kora.* (Mill. Tört. IX. köt. V. könyv. 1—2 fejezetek). A 165—166. oldalra nézve v. ö. Eötvös beszédeit a vegyes házasságok dolgában (E gyüjtemény IX. kötete, 20—25. és 72—84. lap és X. köt. 188—189., 194—197. lapok.). A nemzetiségi kérdésről különösen a czikk 166. s köv. lapjai szólnak.

Ausztria és hazánk kapcsolatának alapjai. Megjelent a *Politikai Hetilap* 1865-ik évi 1. számában, julius 3-án, Schmerling bukásakor. A 174. lapon említett új magyar kanczellár gr. Majláth György volt, a kit ő Felsége 1865. jun. 26-án nevezett ki, még Schmerling ministersége alatt, de már annak megkérdezése nélkül. Másnap Schmerling beadta lemondását, melyet ő Felsége egy hónap mulva el is fogadott. Utódja Belcredi Richard gróf lett. A februári alkotmány aztán szept. 20-án felfüggesztetett.

A birodalom egysége és Magyarország különállása. Megjelent a *Politikai Hetilap* 1865-iki évfolyamának 2. számában, jul. 10.

A Reichsrath és hazánk önállósága. Megjelent a *Politikai Hetilap* 1865. évi folyamának 3. számában, jul. 17-én.

A centralis parlament kivihetetlenségéről. Megjelent a *Politikai Hetilap* 1865. évi 4. számában, jul. 24-én. A 191. lapon említett czikk Deák nevezetes husvéti czikke, mely a *Pesti Napló*ban 1865. ápr. 16-án, husvét hétfőjén jelent meg. Magva e sorokban foglalható össze: „A történelem is bizonyítja, hogy alkotmányos önállásunk miatt nem vesztett miattunk és általunk a birodalom

biztossága. Mi nem akarjuk ezen alkotmányos önállást feláldozni csupán azért, mert a Lajtán-túli népek alkotmányának egyes pontjai máskép hangzanak; de készen leszünk mindenkor törvényszabta úton saját törvényeinket a birodalom szilárd fennállhatásának biztosságával összhangzásba hozni s a Lajtán-túli országok szabadságának és alkotmányos kifejlődésének útjában állani soha sem fogunk." A 193. lapon először említtetik a delegatio.

Németország egysége és az osztrák birodalom. Megjelent a *Politikai Hetilap*ban, 1865. aug. 14-én, 7. szám. E czikk tartalmát v. ö. Eötvös *Die Sonderstellung Ungarns vom Standpunkte der Einheit Deutschlands* cz. munkájának tárgyalásával e jegyzet 268—278. lapjain.

Az országgyülés összehívása. Megj. a *Politikai Hetilap* 1865-iki évfolyamának 13. számában, szept. 25-én. Azon előkészítő országgyülés összehívásakor, melyet ő felsége 1865. decz. 14-én nyitott meg Budán. A czikk első sorában említett „alább közlött államokmányok" ez országgyülés összehívására vonatkozó iratok, a melyek a lap belsejében közöltetnek. L. ez eseményekre nézve röviden Marczali Henrik: *A legújabb kor története*, 884. s köv. lapjait.

A dualismusról. Megjelent a *Politikai Hetilap* 1865. évi 19. számában, nov. 6-án.

Az országgyülés föladata. Megjelent a *Politikai Hetilap* 1865. évi 25. számában, deczember 18-án. A decz. 14-én megnyitott országgyülésről.

A birodalom jövőjéről. Megjelent a *Politikai Hetilap* 1866. évi 1. számában, jan. 1-én.

A feliratok dolgában. Az I. megjelent a *Politikai Hetilap* 1866. évi 9. számában, febr. 26-án; a II. ugyanott a 13. számban, márczius 26-án.

TARTALOM.

3 2044 020 344 750

